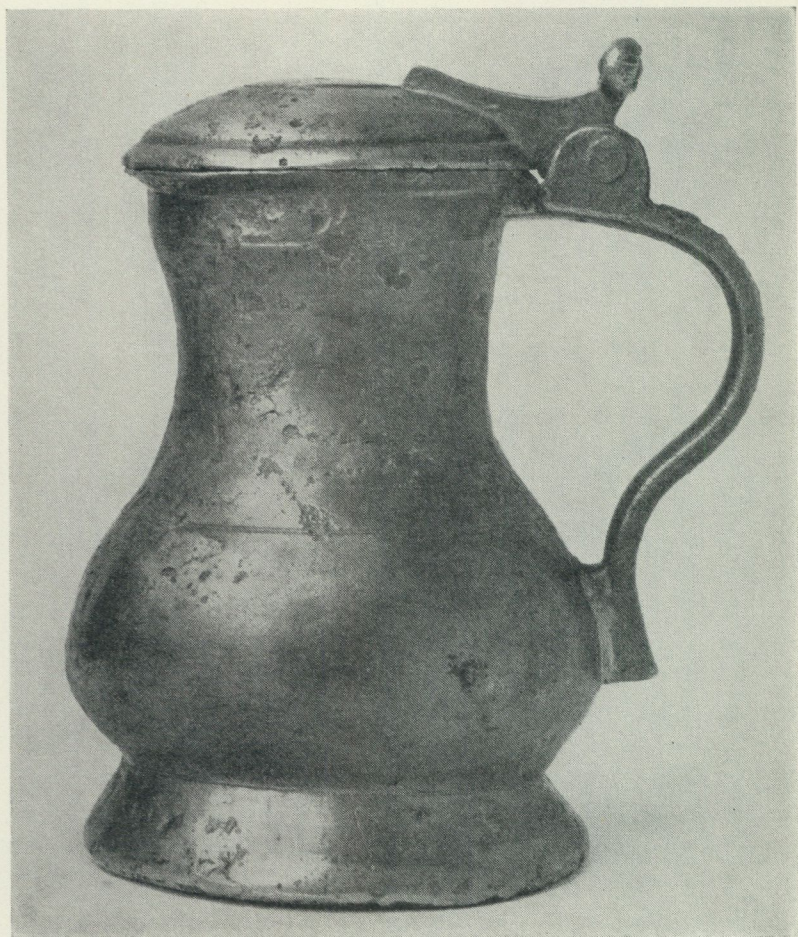

Årsavgift till Nordiska Museet.

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1955**

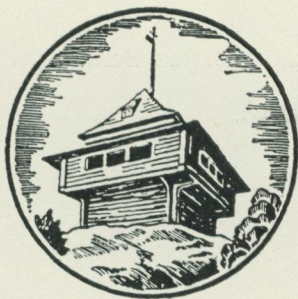

*Tennkanna från 1500-talets början med Erik Rynings (d. 1520)
och hans hustru Anna Bengtsdotter Lillies vapen.*

Erik Ryning var herre till bl. a. Tyresö.

Inköpt 1954.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1955

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden: "Årsavgiften till Nordiska Museum."

Efter en akvarell av Fritz von Dardel (d. 1901). Ägare friherrinnan Martha Barnekow, Sinclairsholm.

En av Hazelius' kanslikullor kommer på besök till en medlem av Samfundet för Nordiska museets främjande (den nuvarande Skansenföreningen) för att inkassera årsavgiften. Beloppets storlek kan lämpligen — med tanke på det förändrade penningvärdet — jämföras med nuvarande avgift; se härom omslagets sista sida!

INNEHÅLL

SIGURD WALLIN, Det kulturhistoriska museiföremålet	7
STEN LUNDWALL, C. U. Palm och Nordiska museet	17
ÅKE GRUNDSTRÖM och MATS REHNBERG, Matsgården i Östbjörka Rättvik	33
JOHN GRANLUND, Olov Anderssons till Säby och Christer Oxehufwuds jordeböcker	59
GUNNEL HAZELIUS-BERG, "Anjala-smycke" eller örhänge?	75
MARSHALL LAGERQUIST, Det Karolinska Julita	81
ARVID BÆCKSTRÖM, En lustfärd till Rosersberg 1826	95
TORSTEN TEGNÉR, Alice Tegnér's Tegnabo	115
GÖSTA BERG, En jordbruksbild av Jean Eric Rehn	133
SIGURD ERIXON, Något om landskapsgillen i Stockholm och särskilt om Östgöta gille	143
ANNA-MAJA NYLÉN, Familjealbumet	161
ARNE BIÖRNSTAD, Mässing i Loshult	179
ANDREAS LINDBLOM, Ekshäradsgårdens invigning	195
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	201
Nordiska museet och Skansen under år 1954:	
Allmogesavdelningen	207
Högreståndsavdelningen	210
Skansen	217
Tyresö	230
Julita gård	230
Arkivet	231
Biblioteket	232
Undervisningsavdelningen	233
Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning	234

Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och	
Stockholms högskola	236
Utställningar	237
Fältarbeten	239
Förvaltning m. m.	242
Styrelseberättelse för år 1953	255
Revisionsberättelse för år 1953	267
Förteckning över personer och institutioner, som 1953—1954	
överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	279

DET KULTURHISTORISKA MUSEIFÖREMÅLET

av Sigurd Wallin

Ett museiföremål är enligt det allmänna språkbruket en märkvärdighet, en sällsynt eller sällsam sak, som avviker från det vanliga, gärna på ett abnormt sätt. Ett missfoster, en kalv med två huvuden är ett museiföremål men alls inte en vanlig normal kalv. Men lika gärna kan det vara en sällsynt dyrbar sak eller en sak som visar en påfallande stor handaskicklighet, ett miniatyrknäp av förbluffande litenhet och detaljrikedom osv. i all oändlighet av variationer. Om sådant säger man att det skulle passa på museum, det är ett riktigt museiföremål. Och alla sådana märkvärdigheter ha i alla tider varit föremål för samlande och givit innehåll åt den samlarlust som är så konstitutiv för den mänskliga naturen. Vanliga normala ting omger man sig med för att bruka och förbruka. Men av sällsynta och märkvärdiga ting gör man samlingar. Samlandets historia har att uppvisa de mest häpnadsväckande former för samlande i denna mening, raritets- eller kuriositetssamlandet. Hos oss är Gustaf II Adolfs konstkåp i Uppsala universitet det mest fulländade exemplet. Denna form av samlande var en tid just furstarnas sak, ett prerogativ för de rika och mäktiga. I förnäm avskildhet kunde ägaren förnöja sig med att betrakta och beundrande försjunka i dessa mirakulösa ting i det fulla medvetandet att denna njutning var endast honom och ett fåtal hans gelikar förunnad.

Men samlandet utvecklade sig i demokratisk riktning. De furstliga raritetskabinetten utvecklade sig till de offentliga museerna. Den privilegierade privatägaren utbyttes mot en publik, vars sammansättning dikterades av vars och ens fria intresse, nyfikenhet, kunskapsörst eller begär att se det som alla andra människor sett. En lång och komplicerad utvecklingshistoria ligger bakom nutidens

offentliga museer, endast på ett starkt förenklat sätt antydd i raderna härövan.

En djupt ingripande faktor i denna museiväsendets utveckling heter emellertid vetenskap. Dess systematiseringsdrift och världsomspännande kunskapstörst har alstrat ett behov av fullständighet och gjort det perfekta ordnandet till en central fordran. Naturvetenskaperna ha härvid gått i spetsen men kulturvetenskaperna ha följt i deras spår. Och genom mycken möda, praktiskt provande och teoretiskt spekulerande har man kommit så långt att de betydelsefulla kulturföremålen, de som böra finnas i de kulturhistoriska museerna äro de normala, de vanliga tingen, bruksföremålen som varit i var mans hand och som funnits i ändlöst antal exemplar, de alldagliga förbrukningsföremålen och ingalunda sällsyntheterna, undantagen. Och på detta sätt har man kommit fram till att specialisten, som har till uppgift att sköta, fullständiga eller skapa det kulturhistoriska museet, menar med museiföremål rena motsatsen mot det allmänna språkbruket, som är grundat i ett betydligt äldre åskådningsskikt. Det kulturhistoriska museiföremålet, säger han, skall vara hämtat ur det verkliga praktiska livet. Det skall vara ett exemplar av en föremålssort som varit i allmänt bruk inom ett visst område eller tidsskede. Och det skall helst vara ett sådant exemplar som verkligen varit i användning och företer normala spår av denna användning.

Med andra ord: de båda betydelserna av ordet museiföremål vända varandra ryggen så fullständigt som gärna möjligt. De beteckna varandras absoluta motpoler.

Den breda museipubliken, vad söker den och vad finner den i det kulturhistoriska museet? Att den under alla omständigheter är inmängd med element som ha bestämda individuella önskningar av praktisk eller opraktisk art är ovedersägligt men kan i detta sammanhang lämnas ur räkningen. Den stora publiken befinner sig på promenad och att denna förläggas till museet kan bero på att ett museum i allmänna meningen är en sevärdhet och att det dessutom är en sådan som kan tillgripas utan föregående beslut eller förberedelse i form av biljettbeställning eller annat. Att kombinera

en promenad med beseende av saker har åtminstone varje stadsbo en grundlig träning i tack vare butiksgatorna. Att studera butiksfönstren har visserligen ett stycke praktisk betydelse och en extra dragningskraft i möjligheten att förvärva det sedda, men frågan är om ej nöjessynpunkten överväger för en mycket stor del av butiksfönsterutställningarnas publik. Den dagliga vanan att gå förbi och se och vid behov stanna ett tag och se närmre är otvivelaktigt en grundlig och oavsiktlig förövning för söndagspromenadens museiavstickare. Gåendet är det primära.

Vid butiksfönstren stannar man för det som man har behov av att köpa eller det som man på något sätt känner till och vill veta mer om. Men man stannar också för det som ligger på ett plan som man aldrig möter i användning, emedan det tillhör andra samhällsskikt än ens eget. Det kan gälla juvelerarefönster eller modehus. Det som drar är kanske oftast det bekanta men kan lika väl gälla det främmande. Den museipromenerande gör på samma sätt. Han kan gå oberörd förbi långa rader av dyrbara antika möbler men plötsligt slå larm inför en ekbyffé som var modern hos alla människor i hans numera avlägsna ungdom. Han blir varm, går till detaljgranskning och kvalitetsbedömning och blir ej färdig förrän han konstaterat att exemplaret i hans föräldrahem var ännu vackrare. Nyhetsmomentet i butiksfönstren är mindre framträdande i museet. Promenadseendet där är oftare ett återseende, ett igenkännande, än det är ett inlärande av förut okända fakta. Man är här frivilligt, man är ledig och rör sig själv, och observationerna stanna ofta vid en viss förvåning inför sakernas ålder — ”det värker inte i fingrarna på den som gjort det där” — eller över den tekniska skickligheten ”på den tiden” och ”med så dåliga verktyg som dom hade”. Med andra ord, promenadseendets naturliga ackompanjemang har konversationskaraktär.

Efter detta kan det dock vara motiverat att åter påminna om att promenadpubliken långt ifrån är museets hela klientel. Detta innefattar så många och skiftande kategorier att kåseriet skulle urarta till handbok om man gjorde ett försök till uppräknings. Men det är ej heller uteslutet att den promenerande glider över i en av dessa andra kategorier av besökare. Museets publikservice har stor

erfarenhet av hur vanligt ett sådant förlopp i verkligheten är. Och detta bland annat gör att museifolket utan oro kan iaktta att mången besökare går och blickar oberörd. Det ligger så nära inom möjlighetsgränsen att han plötsligt väcks av en alldeles oberäknelig sak i den överrika anhopningen av ting i museet, denna mångfald som så ofta jämföres med röran i en antikhandel, denna senare väl delvis medvetet arrangerad för att kunden skall ha tillfälle att göra en upptäckt.

Inte blott en och annan utan ganska många som kommit i handgriplig beröring med museiföremål har förvånats över att dessa anses vara så ömtåliga. Ett robust och hållbart arbetsredskap, en stendrög, som nyss forslade sin tunga last, blir genast när det kommit i museiägo ömtåligt som prinsessan på ärten. En så uppenbar orimlighet kan väl endast förklaras som oresonligt pedanteri. Det kulturhistoriska museiföremålet, arbetsvagnen, dynggrepen, pärlcollieren eller nysilverskeden, bär, vart och ett på sitt särskilda sätt, vid övergången från sin aktiva tjänst i samhällslivet till sin museibefattning, åtskilliga märken av livets framfart. Inom rimliga gränser äro dessa tecken på användning ett plus i sakens museivärde, ett slags arbetsbetyg. Stendrögens djupa sår av skarpkantade sprängstycken äro sådana. De höra till pjäsen, men icke så märkena av hårdhänt behandling vid transport av pjäsen till eller i museet eller nötning, om än aldrig så mjuk, av beröringen med ständigt nya skaror av åskådare. I och med övergången till museiföremål har arbetsredskapet fått en helt ny uppgift. Det är utvalt framför andra att i fortsättningen representera sitt släkte just sådant som det kommit från arbetslivet. Det skall bibehålla sig just sådant det är och varje förändring blir en försämring, en skada som minskar sakens duglighet som representant och vittne. I sitt nya ämbete som museiföremål har saken fått den nya skyldigheten att förbli just sådan den var vid pensioneringstillfället, en uppgift som kan vara nog så påkostande i förgängelsens och föränderlighetens värld. Mest tjänstbar som representant från arbetslivets verkliga värld är saken alltså i den mån den kan bevara sig oförändrad, iaktta ett slags evighetstillvaro av stillastående.

Detta kan sägas vara museiföremålets idealtillstånd, dess fullgiltiga levnadsform. Alltså: ju orörligare dess mera levande.

Det tycks som om det ville framgå av ett och annat att museet har en tendens att tyda om begreppen, även de enklaste. Följer det inte snällt det naturliga livets vanor och lagar så måste det när allt kommer omkring självt vara onaturligt. Naturligtvis är det så. Om natur kan ställas som motsats till kultur är saken helt klar, museet är ingalunda en naturprodukt, det är i sin nuvarande form en komplicerad kulturprodukt. Och hur många av kultursamhällets utvuxna institutioner delar inte denna egenskap med museet. Kulturfolken ha länge med iver sökt kunskap om naturfolkens bohag, konstprodukter och levnadsvanor, deras kultur med ett ord, i stora och rika etnografiska museer åstadkomna av forskningsresande. Småningom — och ganska sent — har man funnit att det är möjligt att på samma sätt studera sitt eget folk, och därmed ha de inhemska etnografiska samlingarna och etnologisk vetenskap uppstått. "Känn dig själv" blev ett självklart motto för Nordiska museet. Stora samlingar av ting som voro färdiga att utrangeras ur nutidslivet blevo medlet att förverkliga denna sakens. "Sveriges gamla odling följer förvandlingens lag, forskningen räddar dess minne" var ledmotivet för en uppvisning av svenskt hem och arbete, sådant detta i bild arkivaliskt inhöstats till samma museum under en långt senare tidsperiod.

Samlandet av museiföremål har ingalunda avstannat, men föremålen för samlandet ha visat en tendens att svälla ut till stora enheter, hus med hela deras innehåll, ja hela gårdar på deras naturliga platser. Begreppet museiföremål befinner sig i växt. Kan man också säga att museisamlingarna i motsvarande grad behålla och öka sitt värde som kunskapskälla? Intet talar däremot. De gamla föremålen i samlingarna undergå en automatisk stegring i kunskapsvärde allt efter som deras likar ute i livet bli allt färre. Men en samling som ger besked om förgångna tiders liv kan också förlora mycket i kunskapsvärde om den ej följer tiden och kompletteras med efter hand aktuella ting från livet utomkring. En avslutad samling gör i det avseendet skäl för namnet död.

När kulturföremålet — det må ha varit använt i lyx eller arbete — övergår till att bli museiföremål, går det från liv och rörelse till stillastående, det ingår i minnenas värld, vilket på ren prosa heter att det dör. Man talar också om att det går i kloster och man brukar många likartade parallellbeteckningar. Vissa tidsgrupper som blivit fåtaligt bevarade till vår tid måste i museisamlingarna fyllas med även fragmentariska och svårt skadade ting för att bilden av kulturskedet i fråga skall kunna fogas samman av alla de varandra kompletterande fragmenten. En sådan avdelning kan mest erinra om en vanförestalt eller ett invalidhotell. Det skrämmande intrycket av ruinhögarna ger ingalunda utan vidare en åskådlig bild av tidevarvet i dess flor. Det krävs samvetsgrant och skickligt rekonstruktionsarbete för att få sådana ting att vittna sanningsenligt om sin makts dagar. Det är en procedur närmast i klass med arkeologens sätt att bygga en bild av livet med hjälp av fynden ur en grav.

Över huvud arbetar museimannen efter metoder närsläktade med arkeologens, när han av de enskilda tingen — även de hela och välbehållna — skall bygga upp enheter, som kunna locka fram dragen av en svunnen tid, en bestämd miljö under ett fixerat tidevarv. Gäller det en tid som åskådaren själv upplevt kan ett enstaka karakteristiskt föremål räcka till för att återväcka en slumrande minnesbild. Men för äldre tider är uppgiften mer komplicerad för åskådaren, medan den för regissören-museimannen tornar upp sig till ett problem med ständigt uppdykande nya obekanta och ett behov av ett outtömligt rekvisitaförråd. Hur stort detta i själva verket måste vara i ett museum är lätt att tänka. Håller man sig bara till Sverige och nyare tiden har man en lång rad av starkt formskilda modeperioder och inom var och en av dessa flera samhällsgrupper med från varandra skilda vanor och motsvarande ägodelar. Söker man så att beräkna hur många hundratal ting man själv omger sig med i en möblerad bostad med kök och skafferier, skåphyllor, garderob och byrååador lär det ej mera förefalla förvånande om museet, även i okvald besittning av omkring en halv miljon föremål, kan lida av betänkliga luckor och alltjämt behöver begagna varje förvärvstillfälle för att nöd- torftigt stoppa igen några av hålen.

Tag i handen en sak som tillhört en herreman från Gustaf III:s tid. Den kan ha förmåga att karakterisera sin ägare i ett bestämt avseende. Men nog skulle det vara en viss hjälp för att göra hoppet över den mellanliggande tiden om man kring den pretiösa minnessaken kunde gruppera ett helt bostadsrum med allt dess innehåll, där många både närvarande och frånvarande ting kunde berätta om tidens omständigheter och hemvanor, om mannens levnadssätt sådant det betingades av de många förhållanden som skilde hans tid från vår och hans beteende från det som vi obegrundat betrakta som självklart.

Rekonstruktionen kan synas obehövlig då vi äga så många av Gustaf III:s egna rum i behåll och en riklig uppsättning av herrgårdsinteriörer från tiden. Den fasta ramen kring tidens personer är oss alltså välbekant. Ja! Men i alla dessa rum ha andra generationer under mellantiden rätt sina hem och ändrat om efter sin tids smak. Både i de kungliga slotten, i det Ramelska Övedskloster och i de andra herrgårdarna ha i lugnaste fall sex à åtta släktled följt varandra och ingen varit så självuppgivet historiebiten att hemmiljön blivit oförnyad. — Museiexperimentet kan alltså låta försvara sig.

Rummets möblering plockas alltså tillsamman inom den återuppförda fasta inredningen. Tillgängliga skriftliga källor från tiden följas. Oftast inskränka de sig till bouppteckningen vid ägarens död. Och allt detta *kan* dock stanna vid ett tämligen schematiskt ramverk, som står stumt och trots att möbler och allt är äkta och i gammalt skick ändå ej förmår att riktigt intressera den som söker kunskap om tiden i fråga. Men det finns också en möjlighet att resultatet blir ett annat och mera önskvärt. Om de sammanförda tingen alla ha det gemensamt att de verkligen skulle kunnat tillhöra ett och samma hem hos en och samma förste ägare, att de äro samstämmiga till tid och samhällsklass, så *kan* det verkligen inträffa att de, sammanförda inom fyra väggar, genast bilda ett homogent sällskap, en trivselgrupp, på samma sätt som när en f. d. skolklass efter decennier återsamlas till minnesfest. Samförståndet blir ögonblickligt, mellantiden försvinner, intressegemenskapen är fast gruppbildande. Och denna gruppanda föremålen emellan kan bli så stark att den enstämmigt driver ut ett främ-

mande ting som kommer in i rummet. De var för sig stumma och döda sakerna ha fått ett gemensamhetsliv som med förvånande träffsäkerhet voterar ja eller nej till de ytterligare föremål som släppas in i sällskapet. En sak kan förefalla som ett fynd för just denna miljö, tills den kommer in och genast blir enhälligt utdömd som obehörig. En livsyttning alltså av de döda museiföremålen!

Sammanförandet av samhöriga ting är en verksamhet i museiarbetets verkstad som ger ökad förståelse för de enskilda föremålen. Det är väsentligt för att dessa skola kunna förmedla ett intryck av en förgången miljö till den nutida betraktaren. Och den kräver i museets inre, bakom publiklokalerna, ett ingående studium av både de egna samlingarna och alla tillgängliga kunskaper rörande det ifrågavarande tidevarvet. Ett museum måste alltså för att kunna drivas inte blott äga visningslokaler utan också en verkstad, på samma sätt som apoteket innefattar också laboratorium och materialkammare, som matsalen förutsätter köket och skafferiet och som klockans urtavla har bakom sig ett urverk. Museets skafferi är ett studiemagasin av stora mått, dess kök ett vetenskapligt tankelaboratorium.

Rörligheten, förnyelseförmågan, rikligheten och den pålitliga riktigheten i ett museums skådesamlingar, de ordinarie och de tillfälliga, är direkt beroende av kapaciteten hos verkstaden därbakom och dess personbesättning. Samlandet av föremål och av kunskaper om dessa måste gå hand i hand med serverandet av utställningsgrupper, som medelst föremålen förmedla kunskaperna om människorna från en gången historisk period till vår egen. De båda museiverksamheterna, att samla kunskaper och att visa fram dem, stå i organiskt samband med varandra. En livlig utställnings- och förnyelseperiod i ett museum kan ha krävt lång förberedelse och kraftsamling alldeles som en militär offensiv. Den museala offensiven med sin positiva inställning till publiken vill förmedla kunskaper genom den mest direkta av åskådningsmetoder. Dess ändamål är att ställa främmande ting i sådan dager att de meddela något av vad de under sin livstid varit med om.

En sammanställning av museiföremål kan vara mer eller mindre direkt kunskapsmeddelande, mer skolmässig eller fullfärdigt genomfört åskådlig. Föremålen kunna förklaras med upplysande texter som undervisa om deras beskaffenhet och användning och som ge sammanhanget mellan de enskilda sakerna. Och denna förklarande text kan också meddelas muntligt av en kunnig visare. Föremålen själva tilltros ej att förmedla kunskaperna. De kunna t. o. m. få en andraplansroll i förhållande till texten, bli alltmer enstaka avbrott i denna, ja förekomma så sparsamt att de verka främmande, knappast motiverade. Denna metod av museiframställning har drivits så långt att man kan hysa förståelse för en besökare som i stället önskar sig den undervisande texten i bokform, läsbar på ett bekvämare sätt än under vandring på stora golv och med blickarna utefter långa väggar. Metoden kan tydligen renodlas så långt att den hamnar utanför museets berättigade sfär.

Den motsatta metoden låter föremålen dominera. De äro museets innehåll, dess egenart och dess språkrör. För deras skull besöker man museet. Man väntar sig dem uppställda så att de äro behagligt studerbara. Och anordningarna härför äro lyckade i den mån man ej observerar dem utan blott de exponerade föremålen. Belysningen är god i samma grad som man blott ser dess verkan. Efter utställningsbesöket har man synminnen av utställningsföremålen, ej av nya och intressanta utställningsmetoder och monteringsarrangemang, allt under förutsättning att dessa gjorde sin tjänst effektivt och oförmärkt. Kunskapsmeddelandet i skrift har under alla omständigheter sin givna uppgift i en ordnad uppställning, men i den mån samhörigheten mellan föremålen framgår av deras gruppering kunna även förklaringarna överföras till det åskådlighetssystem som utgör föremålens atmosfär. Ett utvecklingssammanhang för en formdetalj på ett ännu använt bruksföremål kan stå klart för ögonen omedelbart genom en upplagd kronologisk föremålsserie. En möbelform kan visas betingad av ett samtida dräktmod, så som rokokofåtöljernas tillbakadragna armstöd av damernas höftbreda styvkjorteldräkt. Teoretiskt sett borde varje form och varje konstruktion kunna förklaras av sin samtids föremålsbestånd såsom en del i ett maskineri vars kuggar passa mot

varandra. Disponerar man över alla smådelarna i ett tidevarvs urverk och dessutom över kunskapen om allas rätta inbördes plats, så skall man ha i sin hand möjligheten att sätta det verket igång och få se det fungera inför sina ögon. Si då har man förverkligat en detalj i det som med mer än ett slagords rätt kunde kallas ett levande museum.

Intill dess att det lyckats för yrkesmannen att få tingen själva att tala må det kanske vara honom tillåtet att konversationsprata under en stunds museipromenad.

C. U. PALM OCH NORDISKA MUSEET

av Sten Lundwall

Carl Ulrik Palm, som den 16 mars 1954 skulle ha fyllt nittio år, var när han 1890 sökte anställning vid Nordiska museet redan en bekant person bland samlarna och konstkännarna i huvudstaden. Sina estetiska intressen ville han själv härleda från farfadern, grosshandlaren i Stockholm Sven Ulric Palm (1787—1861), som hade ägt ett utvalt bibliotek och en samling målningar av framför allt holländska mästare. Efter avslutade studier i Södra Latin samlade C. U. Palm vid sidan av sin dagliga gärning som bokhållare i en grosshandelsfirma gamla svenska mynt, sedlar och medaljer. Särskilt var det dock gravyrsamlandet som kom att utgöra hans egentliga värld och som skulle föranleda honom att kasta loss från bokhållarsysslan, när tillfälle därtill erbjöd sig. Det kom 1889, när han tack vare ett litet arv fick tillfälle att resa ut, till världsutställningens Paris. Palm hade av professor Mårten Sondén, som jämte pastor B. Wadström var Sveriges förnämste samlare av porträttgravyrer, erhållit i uppdrag att i Paris inköpa dylika för hans räkning. Det var också Sondén, som vid Palms hemkomst rådde honom att söka inträde vid Nordiska museet. En första kontakt med institutionen hade Palm tidigare haft då han som gåva överlämnat två gamla plåtar till tobaksetiketter. Nu skrev Sondén ett rekommendationsbrev till Artur Hazelius, och på hösten 1890 infann sig Palm i mottagningsrummet 2 trappor upp i museets avdelning vid Drottninggatan. Där satt styresmannen vid sitt skrivbord och bakom honom i ett hörn stod Böttiger. Det var som en privat mottagning, och tack vare Sondéns brev blev Palm genast antagen att som e. o. amanuens börja dagen därpå med en månadslön av 25 kr. Han hälsades välkommen av styresmannen

och fick en annotationsbok att användas vid besöken för museets räkning. Av manliga amanuenser fanns före Palm endast Wistrand, men efter några månader anställdes också Hammarstedt. Palm och Hammarstedt sutto tre trappor upp i två rum, som tidigare använts som utställningslokal och där Palm trodde sig komma ihåg att "Lillans sista bädd" varit arrangerad. Fortfarande voro en del dalmålningar upphängda på väggarna. Åtskilliga år senare öppnades dessa rum till ett, som Palm och Hammarstedt fingo dela. Wistrand, som kallades bibliotekarie, satt i ett rum åt gårdssidan. Han var en fullblodssmålänning från Skirö socken som för honom stod högt över allting annat, och varje sommar for han dit och skaffade föremål till samlingarna. Palm mindes hur han satt och skrev på sin avhandling om folkdräkterna och sin förteckning över småländska studerande vid Lunds universitet. Senare ålades tjänstemännen att vid veckosluten uppsätta en redogörelse över sina dagliga göromål. Men denna blev aldrig särdeles detaljerad, och Wistrand nöjde sig oftast med att skriva: "Biblioteksarbete." Av de tre amanuenserna menade Palm att Hammarstedt var den mest begåvade. Men han fick inte enbart ägna sig åt sin forskning utan måste också långa tider om eftermiddagarna sitta och göra lackavtryck av de skråsigillstamplar som Artur Hazelius låtit anskaffa från Tyskland genom Th. Cederström. Där satt Hammarstedt med sina stamplar och suckade: "Det här är för jäkligt." Bernhard Salin skulle sedermera genomdriva att hela denna tyska skråsamling skickades till Köln att försäljas på auktion.

En av de första dagarna efter hans anställning kom fröken Anna Lewin in med katalogen över den andra Eichhornska auktionen till Palm, som erhållit uppdraget att bevaka museets intressen vid denna. Här liksom vid auktionen av svenska konstnärers handteckningar den 24 januari 1891 kunde Palm göra flera för museet önskvärda förvärv. Sålunda fick han för den måttliga summan av 163 kr en större samling originalteckningar av framstående svenska konstnärer, främst svenska utsikter och porträttbilder. Den andra Eichhornska auktionen var Palms första uppdrag i museets tjänst och han ägde sedan att ensam representera

C. U. Palm. Efter fotografi från amanuens tiden i Nordiska museet.

museet vid Bukowskiauktionerna. Artur Hazelius infann sig endast vid enstaka tillfällen vid dessa auktioner, men han strök i katalogerna för det som borde bevakas, dock utan att ange något pris.

På Bukowskiauktionerna var Palm sedan gammalt hemmastadd och gjorde här en utomordentlig insats med sina storartade förvärv, men museitjänsten bjöd också på andra uppdrag. Såsom mindre behagliga erinrade sig Palm dylika i samband med de urklippta dödsannonser man erhöll när någon bemärkt person avlidit: "Gå nu till änkan och håll henne varm." Sådana uppdrag förhalade man gärna tills det kom en ny lapp med texten: "Huru med änkan, etc." Ur den av Palm till Nordiska museet skänkta samlingen av P. M.-lappar från Artur Hazelius kan anföras följande:

Aflägg ett besök hos professorskan Sven Lovén, (enkan!) — hälsa *mycket* från mig, tala om vår hist. afdeln. — minnen efter våra stora män! Utlägg detta vackert. — Fråga efter hans sigill, hans fullmakter, hans uniform (frack med Vet.ak. krage) och värja; bref till och från honom! loup och andra instrument m. m. (11/10 u. å.)

*

Angel. Skall uppsöka fru Schlegel (Bernh. Schlegels mor) — en mycket älskvärd gumma — *och vänligt hälsa från mig*, samt fråga efter B. Schlegels

brefväxling. Detta är försummadt. C. P. borde i själfva verket ha fäst sin uppmärksamhet härå! — Gif akt på /— — —/ dödsfall (märkligare!) för att i tid göra efterfrågan! Tänk, hvilken omätlig skatt C. P. — om detta värf väl utfördes — kunde skaffa Nord. museet och *eftervärlden!!!* (18/2 u. å.)

*

Låt enkefru Swartz med dotter gärna få å(rskort) — och hälsa henne vänligast med många tacksägelser! Men *glöm* nu icke att *con amore* tala om bref *till* och *från* m. m.! *Antagligen* kunde mycket då fås, om blott P. med *varmt* intresse utfrågade henne. (9/2 u. å.)

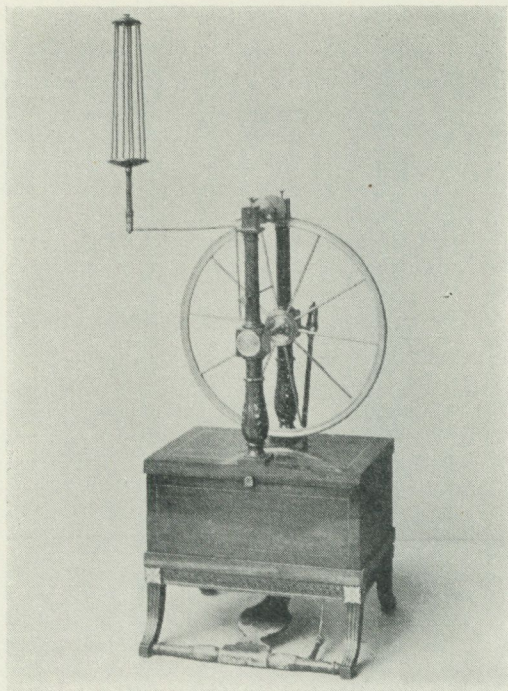
Och när premiäraktören Carl Fredrik Lagerqvist avled 1897:

Nu borde enkan uppsökas och vänligt hälsas, samt frågas om teaterminnen, bref, signet och mycket annat. *Gör detta con amore!* (30/1 u. å.)

Hazelius hade ju ett stort intresse av att samla minnen efter bemärkta svenska gestalter, och Palm berättade hur det kunde komma en korg med kläder och ordnar efter en sådan person. Korgen bars av kullorna upp till Hazelius' arbetsrum och styresmannen var alltid mycket förtjust över dessa nyförvärf.

Arbetet på museet började klockan 10, men någon övervakning av arbetstiden förekom inte från Hazelius' sida. Själv slutade Palm klockan 4 och slapp det aftonarbete som Hammarstedt och andra hade att göra mellan klockan 6 och 8. Troligen hade Hazelius glömt bort det. På kvällarna gick var och en hem till sig. Något uteliv förekom inte och någon samvaro mellan tjänstemännen efter arbetstidens slut ej heller. Under dagen levde man på medförda smörgåsar. Damerna kokade sitt kaffe på museet, medan herrarna brukade besöka ett litet våffelbruk i samma kvarter och där beställa sitt kaffe till smörgåsarna. Sittande luncher förekommo aldrig.

Innanför Wistrands rum sutto fröknarna Visen och Anna Lewin, den förra som museets arkivarie, den senare med uppgiften att taga emot förvärven. Flera av de kvinnliga tjänstemännen som sutto i rummen utmed Kammakaregatan voro sysselsatta med föremålsmärkningen. Föremålen fördelades av fröken Malin Kistner och lades på stora brickor, vilka buros ner i samlingarna. Där såg man i vardagslag aldrig en människa, där var dödstyst. För att

*Spinnrocken med spel-
verket, vilken Palm bru-
kade sätta igång för att
lätta tystnaden i museet.*

muntra upp sig i ensamheten därnere brukade Palm trampa på en spinnrock, försedd med en speldosa, som spelade Bellmansmelodier, när man trampade på pedalen. På vridbara träpelare voro brev från bemärkta personer anbragta mellan glasskivor. I en monter stod generalen J. A. Hazelius' uniform med ordnar. Även samlingarna av pinoredskap och bröllops- och begravningskarameller hade Palm ett livligt minne av. På bemärkelsedagar, t. ex. Karl XII:s dödsdag, samlades tjänstemännen bland "all mobiliern" och drack portvin som Hazelius bestod.

Palm hade inom museet ett mycket fritt arbete. Han skulle besöka Stockholms antikvitetshandlare och hade lov att timvis vandra omkring i Stockholm från norr till söder. Härvid besökte han bl. a. bokbinderier och erhöll allehanda gamla bokbindareverktyg samt urmakerier för att söka efter oroklovar, en detalj

som mycket intresserade Hazelius. Sådana föremål efterforskade Palm också på Gotland, där han brukade vistas på somrarna. Hazelius skriver till honom sommaren 1891 (30/6):

Bra, att ni genomskött Visby med afseende på spindelverk och urmakar-verktyg. Gör nu en razzia äfven i fråga om bokbindarredskap och annat.

Och så en *grundlig* undersökning efter skräföremål. — Uppsök *alla* äldre handverkare och fråga efter alla möjliga yrken! Efterse flitigt *äldre byggnadsdelar* (gamla fönster, portaler, dörrar, stenornament m. m. m.).

På landsbygden bland mycket annat äfven gamla sten-kors.

Av hans uppdrag i Stockholm ge oss P. M.-lapparna några glimtar:

Uppsök fabrikör G. V. Linderöth (urfabrikören!). Hälsa honom *mycket vänligt* från mig och fråga, om han ej i *enlighet med ett gammalt löfte* vill låta ransaka sina vindar för att få fatt på gamla spindelverk m. m. åt oss.

Säg, att drn frågar, om han ej vill göra detta ss. en jubileumsgåfva åt museet? (30/1 u. å.)

*

Högst *angeläget*. Sök att *idag* få träffa ingenjör R. Sohlman (utredningsmannen i A. Nobels bo). Hälsa honom *mycket* vänligt från mig och berätta *lifligt* om vår historiska afdelning! Fråga honom, om han ej vill intressera sig för att i Nord. mus. förvaras minnen efter Nobel (uppräknade hvad vi i allmänhet önska!). (24/3 u. å.)

*

Har C. P. varit angel. om att öka samlingen af etsningar m. m. under 98?

Laga, att vi ej stå med för liten ökning under året! Fråga Tallberg o. a. om gåfvor! Regera värre i sitt lilla rike! (— — —). (29/12 u. å.)

*

Angel! Uppsök *idag* kommandör Hägg vid flottan och tala med honom om Lilljekvists skuta, som L. vill låna för 150 kr. — Fråga honom om dess *trohet* och annat; om tiden (senare hälften av 1500-talet?) m. m. H. lär ha gifvit utkastet! Säg att min plan är att göra Framnäs till Skansens hamn.

Där skola en hel del båtar (— — —) forsbåtar, kyrkbåt från Siljan m. fl. ligga. Han kan kanske ge goda råd. *Obs. Con amore!* (26/4 u. å.)

*

Vi bör lägga an på danska fajanser. Var uppmärksam på dylika och haf dem i bergfast minne. Studera dem! (5/12 u. å.)

*

Kan meddela C. P., att jag fått löfte af konsul Broms om ett bidrag till inköp på v. Postska auktionen. Men inga 12000 blir det på det hållet. Jag antager emellertid att B. ej gärna kan ge *mindre* än 500 kr. Nu gäller det för C. P. att om *onsdag kl. 2—3* (hålst vid 2-tiden) infinna sig på kon-

sulns kontor — Birger Jarlsgat. 7 —, med vänlig hälsning från mig, att C. P. kommer med anledn. af ett samtal som dr H. haft med honom ang. auktionen å — — — hos Bukowski. *Då gäller det för P. att vara älskvärd med besked.* Kom ihåg, att det kan gälla tusenlappar! (19/12 u. å.)

*

Tel. onsdag kl. 4 till mig ang. besöket hos konsul Broms. Medtag och framlämnat sitt visitkort med påskrift "Amanuens vid N-a mu-et". Och så gäller att vara frimodig och älskvärd! Hälsa honom *vänligt* från mig! — Tala om vapensamlingens stora vikt och svårigheten att få medel till dylika inköp. Borde räddas åt Sverige o. s. v., o. s. v. (20/1 u. å.)

*

Jag är *icke i stånd* att förstå P:s tankegång, då P. ej använde alla de 3.000 kr. för inköp af vapen. Vi ha ju egentligen icke rätt att behålla dem för andra ändamål. Det vore jämt ett skönt schackdrag af en museiman att så behandla en donation. *Så få vi aldrig*, aldrig göra i Nordiska museet.

Icke håller borde det vara behagligt för P. att gå upp till konsul B. och grossh. R. för att beklaga den *ådagalagda försumligheten* och öfverdensamma uttala dr H-ii lifliga förtrytelse.

Emellertid bör P. tillse om icke saken på något sätt kan hjälpas! Kunde ej Matsson eller ngn annan förmås att till inköpspriset afstå några lämpliga nummer så att summan på ett hederligt sätt fylles?

Skedde inga återrop? (1/3 u. å.)

*

Var C. P. verkligen nog oförståndig att *utan min särskilda order* gå till Broms och omtala försummelsen? Jag ställde ju detta endast i utsikt för Palm — uppriktigt sagdt — såsom ett straff. Naturligtvis ville jag undvika *alla scener och alt* krångel. Jag begriper *ej här alls* min gode Palm!! *Fråga då för all del mig först; innan P. gör sådana gubbar!* Huru skedde nu den förklaring P. afgaf till konsul Broms. Vi måste med takt behandla våra donatorer. Jag förstår ej att Palm kunde missförstå min order. (2/3 u. å.)

Orderlapparnas porträtt av C. U. Palm ge oss bilden av en mindre perfektionistisk än mänsklig person, som mången gång fick erfara strängheten i Artur Hazelius' formvilja, men också det faderliga intresset och den spontana erkänslan:

C. P:s rapporter äro nästan alltid litet slarfvigt hopkomna. Sök affatta dem ordentligare, då jag gärna gömmer dem i arkivet liksom en del af mina andra amanuensers. — Men ss. de nu äro, vitna de ej riktigt om ordningssinne. (23/1 u. å.)

*

Österlinds förnamn! Obs. alltid noggranna namnuppgifter för att undvika för oss båda besvärliga frågor. (16/12 u. å.)

*

Akta mottagna bref, så att de ej skrynklas! (26/11 u. å.)

*

Sätt ett blått tecken vid alla de numera vi köpte!

Detta — just ngt sådant, hade jag önskat få dagen efter auktionen. P. kan ju förstå att det på det sättet går lättare för mig att få se, hvad det af mig förprickade, som verkligen erhöles. *Alltid så en annan gång. Försök tänka med mina tankar. (2/3 u. å.)*

*

Hvart togo de Prechtska dekorationererna på W. 6 vägen? Tog ingen reda på dem? *Vakenhet!! (25/5 u. å.)*

*

Carl Palm utnämnes till *plakatföreståndare*. Men nu gäller det att drifva saken *med energi*. (19/2 u. å.)

*

Carl Palm uppmanas *bevekligen* att lämna *noggrannare* och *snabbare* rapporter. (12/9 u. å.)

*

Vill ej C. P. till *författarnamn* välja "Carl Palm"? Det låter ju vackert och behändigt. (Ulrik hör ej just till de välklingande.) (8/11 u. å.)

Efter en Bukowskiauktion: "Flere nummer *utmärkta* och *ovanligt billigt pris! Bra gjordt.*" (30/3 u. å.) På Palms förslag att passa på och köpa in Gustaf III:s svenska dräkter, då de i Hammers magasin på Skansen förvarade kostymerna skulle försäljas å stadsauktion: "Ja! Ett kraftigt! Bra!" (29/10 u. å.)

Under Artur Hazelius' förhandlingar med Christian Hammer om inköpet av nedre Skansen tjänstgjorde Palm som styresmannens ombud, då de båda parterna på grund av ömsesidig motvilja ej kunde tala direkt med varandra. Hammer gjorde allehanda svårigheter och förlängde uppgörelsen. Underhandlingarna med honom drog ut i nära två års tid, och på sommaren måste Palm resa till Furusund för att fortsätta dem. Hammer brukade skämtsamt fråga Palm när han kom: "Hur är det med överintendenten?" Men slutligen utlystes en höstkväll när affären skulle göras upp. Allt syntes klart, och Palm infann sig hos Hammer för att skriva under. Då sade Hammer: "När nu området kommer i museets ägo, så vill jag att plåtskjulet får stå kvar ett par år." Palm måste skynda över till Hazelius som satt oroligt väntande i röda stugan och meddela detta. Hazelius godtog villkoret och sände tillbaka Palm med detta besked. Under tiden hade Hammer funderat ut ett nytt förbehåll och sade: "När skjulet rivs så betingar jag mig

den korrugerade järnplåten." Även detta villkor godkändes av Hazelius och köpet kom samma kväll till stånd. Fru Hammer tyckte att man skulle ge amanuensen ett minne och erbjöd honom att själv utvälja någon liten sak ur samlingarna. Palm utbad sig att få taga en miniatyr. Men när Hammer hörde att Palm skulle göra urvalet själv, skickade han honom i stället en kråsnål i guld från sin egen verkstad. En värdefullare belöning fick Palm av Artur Hazelius, som på kuppen förklarade honom för ordinarie amanuens (1897). — De affektladdade förhandlingarna återspeglas i orderlapparna:

Nu — min käre P. — gäller det att på det allra allvarligaste pressa fru Hammer med afs. på plåtskjulet, med alla möjliga "lämpor", till en början. Raskt till verks! (20/9 u. å.)

*

Då C. P. talar med fru H. — sedan skjulfrågan är afgjord — fråga om

1) antikviteterna i villan;

2) om dräkterna

3) om Byströms villa. Uppriktigt sagdt borde vi ställa oss ss. spekulanter på den samma — i hopp naturl. vis om att finna en mecenat. — Skadar ej att hr och fru H. få veta det. — (20/9 u. å.)

*

T. allvarligt och vänligt vid fru Hammer! — Bäst i ro i staden. Påminn om löftet med afs. å skjulet. (27/9 u. å.)

Palm skriver (9/10 u. å.):

Hammer får nu förslaget till köpebref. Jag framförde Drns. helsning ang. besittningstiden af bibliotek o. magasin, hvarpå han ej fann sig föranlåten att lämna något svar. Han sade sig vilja afvakta utgången af försäljningen i Köln, ty han fruktar för att han får återtaga mycket denna gång. Jag kan ju emellertid om några dagar efterhöra hvad han säger om köpebrefvet, då han kanske tagit mer reson!

Får han behålla materialierna till de båda magasinerna och biblioteket? Han säger sig behöfva detta för ombyggningar på Furusund. B/ukowski/i anser dessa ej hafva något synnerligt värde.

Hazelius svarar på detta:

Låt då den otrefliga smulgråten få dem! Men förklara bestämdt, att om regentskifte (— — —) *före kontraktets afslutning*, binder jag mig icke vid några af mina anbud. Betona detta *mycket eftertryckligt!* — Märk! Då gälla *inga* af mina anbud. — Låt också hustrun få detta klart för sig. — Göm denna lapp!

*

Gå nu till Hammers — tala *mycket vackert och bevekligt* och bed dem med anledn. af vårt 25-årsjubileum vara så innerligen hyggliga och hugfästa minnet genom att borttaga skjulet. Gör nu detta riktigt *con amore!* (18/10 u. å.)

*

Nu åter till Hammer! Vi måste *smida* med afs. på *skjulet*. Tala bevakande! Finn själf ut nya former! (27/10 u. å.)

*

Tack för den sista expeditionen till fru Hammer! Nu gäller det hans återstående samlingar! Var för all del mycket vaken i det afseendet! (14/2 u. å.)

Sedan Artur Hazelius flyttat till Skansen kom han själf mycket sällan in till museet. Så gott som all förbindelse skedde hädanefter med orderlapparna, som skickades mellan Skansen och museet med s. k. kullbud. Kullorna fingo ej ta spårvagn utan måste gå till fots. När de klagade häröver svarade styresmannen: "Mina snälla kullor, ni får allt gå, så får ni så röda vackra kinder." Tjänstemännen skulle sedan redogöra för sina åtgärder på särskilda A. H.-lappar, som skickades till Skansen. Någon gång gavs också order per telefon, en Belltelefon i Hazelius' gamla arbetsrum, där sedan fröken Selma Ström satt till dess museet flyttade. Hon skötte utbetalningen av lönerna och förvarade kassan i ett litet målat träskrin från 1700-talet. Palm kom ihåg när han var inne hos Artur Hazelius på Kammakaregatan och denne sade: "Idag skall jag säga herr Palm att det blir en bemärkelsedag i Nordiska museets historia." När Palm frågade efter orsaken tillade han: "Jo, jag har bestämt att inköpa ett område på Djurgården som heter Skansen." När Skansen kom till började en ny period. Sin egentliga kontakt med Skansen hade museets tjänstemän vid festerna, när de drog dit. Palm fick uppvakta överste Rudbeck med en anhållan om soldater till de historiska paraderna. Översten frågade bara: "Hur många behöver ni?", och sedan kommenderades det erforderliga antalet dit. För att skaffa pengar till någon av gårdarna på Skansen anordnades troligen omkring 1897 en soaré på hotell Continental, vid vilket tillfälle fröknarna Sigrid Millrath, Anna Lewin och fröken af Klint samt Palm beordrades att uppföra menuetter. Man repeterade om förmiddagarna under ledning av en dansmästare Lund från Operan i det av museet disponerade

Soarén på Continental. C. U. Palm i mitten, nedanför t. v. Sigrid Millrath.

huset vid nuvarande Centralbadet. När Palm sedan tillsammans med fröken Sigrid Millrath dansade Boccherinis menuett på Continental fick han på första bänken se Oscar II med den kungliga familjen.

Fröken Millrath var en ovärderlig arbetskraft. På henne vilade ansvaret för vårfesterna. Om organisationen av dessa berättade Palm att fröken Millrath först uppsökte fru Wallenberg i Wallenbergska huset vid Kungsträdgården för att tillsammans med henne göra upp vilka fruar som skulle få bilda kommittén. Fröken Millrath föreslog namn och fru Wallenberg gallrade bland dem. En lista gjordes upp, och Sigrid Millrath uppsökte damerna, av vilka var och en skulle svara för sitt stånd, skaffa medhjälpare och samla varor till försäljningen. De flesta damerna stodo i sina stånd

klädda i provinsdräkter. Vid något tillfälle fick Artur Hazelius se en av de kvinnliga amanuenserna stå i ett stånd civilklädd och anmodade henne genast att gå hem och byta om till svensk "nationaldräkt". En annan huvudperson vid dessa fester var friherrinnan Rudbeck, som i Blekingestugan höll full servering av spritdrycker. Planen framför Blekingestugan var en enda utskänkningslokal med ständigt fullsatta punschbord. Det smakade hela Stockholm att som ombyte dricka punschen där i stället för på Hasselbacken. Vid det första festtåget skaffade Palm manliga och Sigrid Millrath kvinnliga deltagare till scenen med Gustaf III:s besök på marknaden. Av fru Silfwerswärd som ägde en stor samling 1700-talsdräkter, fick man låna kostymer, och med hjälp av Folcker (sedermera överintendenten vid Nationalmuseum), som tillfälligt engagerades vid dessa fester, gjordes upp vad var och en skulle ha på sig. Palm mindes en gång när han var uppe hos Folcker och Artur Hazelius ringde med nya order och Folcker utbrast i telefonen: "Jag är ingen maskin med stålfjädrar som man kan trycka på, jag är en människa av kött och blod!" — På dansbanan framför Bollnässtugan, dit Gustaf III med gemål kördes i Bielkevagnen, fick allmänheten för första gången beskåda allmogedanserna. Dessa utfördes av medlemmar i Philochoros och ungdomar, som undervisats av dem. När danserna voro slut trädde operasångaren "Lunkan" spontant upp på scenen och sjöng inspirerat "Du gamla, du friska". Artur Hazelius satt under tiden inkrupen i innersta rummet i Bollnässtugan och hade utsikt över festen men visade sig inte. Hade man bud till honom så fick man först gå bakom stugan och knacka en särskild signal på fönstret. Senare på kvällen tog danssällskapet vägen förbi Bollnässtugan för att avtackas av styresmannen, som log förnöjt och sade: "Ja, kära vänner, det har varit mycket intressant. Tycker ni inte att vi skall bilda en förening?" Så bildades (1893) Svenska folkdansens vänner. Vårfester liksom nyårsfirande avhandlas också i orderlapparna: "*Angel*. Härja nu 'vildt' bland alla bekanta *konstnärer* för att få bidrag till vårfesten och gif ständiga rapporter om C. P:s försök!" (23/5 u. å.) Och när Palm anhåller om årskort för Anders de Wahl som "lofvat att nyårsnatten på Skansen uppläsa Tennysons poem" lyder svaret: "*Ja!* Håll honom nu varm! Har han fått boken? Vore

En kopp choklad

Dr Artur Hazelius,
Styresman för Nordiska Museet.

NORDISKA MUSEET,
STOCKHOLM, DROTTNINGGATAN 79.

Fri genomgång!

Amanuensen Palm.

A. Palm

Frikort för förtäring och passersedel för C. U. Palm, utfärdade av Artur Hazelius.

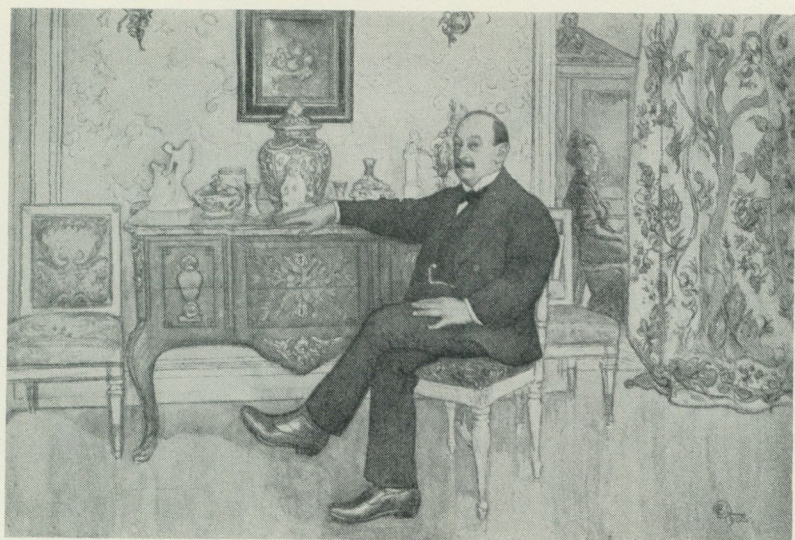
ju utmärkt, om han lärde sig *utantill*. Bed och besvär! Lämna honom korten!”

Från besöken hos Artur Hazelius på Skansen berättade Palm hur han brukade erhålla ett visitkort av styresmannen, på vilket denne skrivit: ”En kopp choklad.” Detta kort skulle man upp-

visa i serveringen och erhöll så drycken gratis. Större delen av dagen tillbragte Hazelius ute på området sysselsatt med planeringen och kom först på eftermiddagen in på sitt arbetsrum för att sedan vistas där till långt fram på natten. Han hade utfärdat ett strängt förbud att beträda gräsmattorna på Skansen, men vid någon fest måste han själv ta genvägen över en gräsmatta. När en arbetare tillhöll honom att avlägsna sig utbrast H.: "Jag är ju doktor Hazelius." Men arbetaren menade att det kunde vilken liten gubbe som helst säga.

En kväll infann sig en ung man från Södertälje med flera silverföremål, bl. a. en stor silverkanna, uppgav sitt namn och bad att få tala med doktor Hazelius. Han beviljades detta och visade silverföremålen som han tänkt sig att överlämna till museet men tillade att det var ett villkor förenat med gåvan, nämligen att doktorn skulle lägga bort titlarna med honom. Hazelius visade honom in och titelbortläggningen skedde vid ett glas vin. Vid ett annat tillfälle anhöll den kände sportsmannen Nalle Frestadius att mot ersättning av 100 kr få pokulera med några vänner vid Håsjöstapeln och där dricka ur sin punsch. Även detta beviljades. Enligt vad Palm senare hörde berättas brukade Hazelius ibland på kvällarna besöka sin vän Bukowski. Han kom då åkande i ett av Skansens gamla ekipage, kört av kusken Lindqvist, och stiger upp till B., där ett litet pokulerande begynner. Hazelius frågar Bukowski efter rika personer att pungslå, och denne med sin stora människokänedom drar fram namn efter namn. Ett av dessa var en svenskamerikan från Blekinge vid namn John Andersson, som gjort sig känd som en framstående brobyggare. Ett annat var den store myntsamlaren Antell från Finland, som utlovade en donation om 100 000 kr att överlämnas till Hazelius vid ett sammanträffande på Grand Hôtel. Artur Hazelius tyckte att besöket var genant men följde med Bukowski dit och blev bekant med Antell, som dessutom skänkte museet några dyrbara skräpjäser från en Hammerauktion.

Vid Bukowskis död bad Palm att få närvara vid begravningen och fick till svar att styresmannen alltid tänkt sig att Palm skulle vara med som "— utom sin egen — äfven min och museets representant" (16/3 1900). Kort härefter erbjöds Palm att övertaga

Carl Larssons porträtt av C. U. Palm 1908 återger honom i hans nya arbetsmiljö, Bukowskis konsthandel.

Bukowskis hela affärsrörelse och accepterade detta. Vid sin avgång från museet hade han vården om följande avdelningar: "1) Historiska afdelningen. 2) Afdelningen af minnen från det gamla Stockholm. 3) Numismatiska afdelningen, bestående af: Mynt, medaljer, poletter, sedlar, andra värdepapper och blanketter. 4) Småsamlingar af visitkort, begravningskort, matsedlar, div. småtryck." (1900 7/3.) Hans museiarbete hade även omfattat katalogbeskrivningar av vissa samlingar, såsom en del av de norska allmogeföremålen, en del av den Hammerska samlingen m. m. Under museitiden påbörjade han också sina beskrivande förteckningar över Per Flodings samt A. U. och J. B. Berndes' arbeten. Bland hans uppsatser bör särskilt en i Ord och Bild publicerad om kistebrev framhållas som ett pionjärbete på detta område. — Vad som lockade bort C. U. Palm från Nordiska museet efter tio års tjänst var väl uppfyllelsen av en ungdomsdröm och de gynnsammare ekonomiska framtidsutsikterna hos Bukowskis — Palms årslön som ordinarie amanuens vid Nordiska museet var 1 500 kr —

men säkerligen också den internationella fläkten över en stor konsthandel. Palm var en utpräglad stadsmänniska. Om Skirö socken i Småland var det högsta för hans kamrat Wistrand, så motsvarades detta begrepp för honom själv närmast av Paris, som han mycket talade om också då han intervjuades om sin tid i Nordiska museets tjänst och som han sade var den enda stad han alltid längtade tillbaka till.

Källor: P. M.-lappar från Artur Hazelius till C. U. Palm (Nordiska museets arkiv). — Minnesanteckningar av C. U. Palm (koncept i fru Lisbeth Wibergs, Stockholm, ägo). — C. U. Palm i Nordiska museets tjänst (uppteckning 1951 av förf.). — Örnberg, Svenska Ättartal 12, 1898. — K. Asplund, Bukowskis. Ett konsthandelshus i Stockholm 1870—1945. Sthlm 1945.

MATSGÅRDEN I ÖSTBJÖRKA, RÄTTVIK

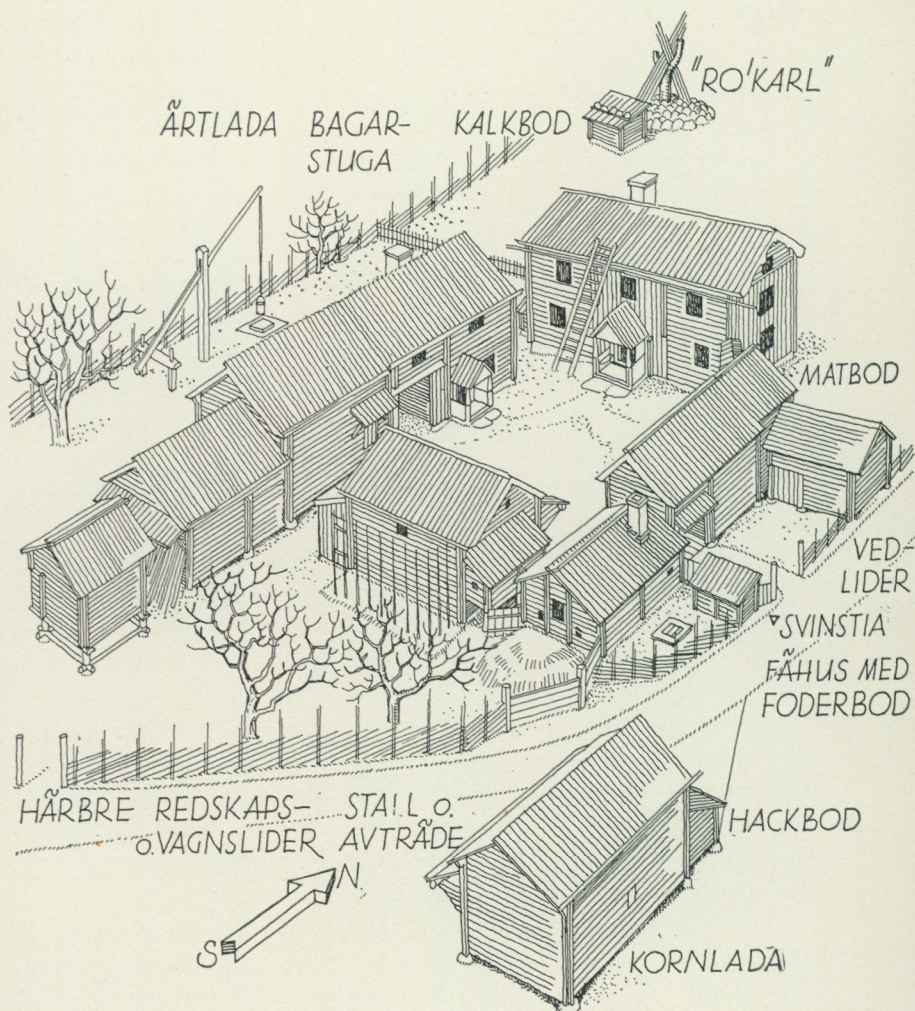
En bildserie av Åke Grundström
med text av Mats Rehnberg

De ålderdomliga gårdarna utgjorde bakgrunden till det pittoreska folkliv, som särskilt under 1800-talet bidrog till att göra Dalarna uppmärksammat och intressant. De stora stationssamhällena kring Siljan uppvisar numera i stort sett samma utseende som vanliga tätorter. Den äldre bebyggelsen återfinnes helt naturligt mera i bondbyarna och framför allt i fäbodarna.

Finner man nere vid Siljan hus med kronskorstenar, fönsterluckor, blyinfattade rutor etc., representerar de vanligen välment dalaromantik. Den som färdas från Rättviks köping österut mot de inre delarna av socknen finner huvudsakligen bondbyar, där tegeltak, röda väggar och vita lister ger gårdarna ett ganska allmänt svenskt utseende. De äldre grå byggnaderna blir allt sällsyntare.

I Östbjörka by möter man emellertid en gård, som avviker markant. Den bildar med sina 15 hus en sluten fyrkant. De flesta väggarna tonar i grått och takvedens uppskjutande ändar bildar en taggad kontur. Det är Matsgården, som av Nordiska museet bevaras på sin ursprungliga plats för att i framtiden stå som monument över Nedansiljans bebyggelse.

Det var Sigurd Erixon, som 1926 första gången observerade Matsgården under sina omfattande byinventeringar i Dalarna. Forsslund hade 1918 besökt Matsgården och i sitt arbete "Med Dalälven från källorna till havet" återgivit några av målningarna samt manbyggnaden. Genom att Matsgården i ovanligt hög grad utgjorde en homogen gård med en rik uppsättning byggnader, planerade Sigurd Erixon att överföra den till Skansen för att i en projekterad dalaby låta den representera Nedansiljans bygg-

Matsgården i Östbjörka. Perspektivteckning av Gotthard Gustafsson.

nadsskick på 1700-talet. Någon flyttning kom aldrig till stånd, enär Skansen icke ansågs kunna ha rum för mer än en dalagård.

Då ägarna till Matsgården avled och deras arvingar övergått till andra yrken eller i vilket fall icke avsåg att behålla gården, inköptes den år 1931 av Nordiska museet. Med gården följde därvid ett antal inventarier. För att komplettera bilden anskaffades i socknen ett stort antal möbler, redskap m. m. Detta insamlingsarbete bedrevs med verkligt nit och hängivenhet av Tors Erik Eriksson, Skansens gamle byggmästare som efter uppnådd pensionsålder återvänt till sin hembygd. På sina äldre dagar fick han alltså uppleva glädjen att likt en av Hazelius' första medhjälpare i dessa trakter vandra mellan gårdarna och titta gamla saker. Denna gång för att få dem bevarade i orubbad miljö i hemsocknen.

Sedan gården kom i Nordiska museets ägo har tillsynen utövats av grannfolket, där fru Karin Givars ännu långt över 80 år gammal alltid lika lycklig och villig låst upp gården för var och en som velat besöka den.

Matsgården representerar den sundaste formen av kulturminnesvård. Miljön förblir orubbad på sin ursprungliga plats. Allt eftersom granngårdarna utvecklas och moderniseras, kommer skillnaden mellan dem och den gamla Matsgården att öka.

Gården ligger utmed bygatan mellan Tyskgården, Givarsgården och en annan Matsgård.

Boningshuset är en parstuga i två våningar. Dess mörka rödfärg har nu blekts åtskilligt av väder och vind. Huset har brädfodrad baksida och gavlar. De utskjutande knutarna är likaledes inklädda. På framsidan är endast mittpartiet brädfodrat.

Den enda skorstenen är osymmetriskt placerad. Övervåningens fönster åt framsidan är icke placerade mitt över undervåningens utan mera dragna åt mitten.

Som naturligt blickfång lyser förstukvisten i vitt. På väggpanelens vita botten urskiljes svagt en målad dekoration, bestående av en röd slingrande trädstam med gröna tussar till lövverk. Förstukvistens sadeltak uppbärs av två svarvade pelare, som varit målade i vitt, grönt och rött. Förstukvistens gavelröste är dekorerat

med skurna och målade tappar nedtill samt en blomsterkrans med årtalet 1859 och initialerna OAS som torde avse Mats Olof Andersson född 1814, död 1888. Förstukvisten är även utrustad med två smala bänkar.

Huset är en s. k. parstuga, dvs. på var sida förstugan ligger ett rum. Dessutom finnes rakt innanför förstugan en kammare, som i detta fall rymmer trappan till övervåningen. Troligen har det ursprungligen varit en envåning parstuga, som senare tillbyggs. Mycket talar för att denna ombyggnad kan ha ägt rum på 1850-talet, då förstukvistens inskription tillkom. Placeringen av fönster, mellanväggar m. m. i övervåningen synes vittna om en dylik tillbyggnad.

Förstugans träväggar har en schablonmålade dekoration, som nedtill efterliknar en panel i träfärg och därovanför lyser med ett stramt mönster i blekrött, blekgult och blått mot en grundfärg av turkosliknande blågrönt, vilket helt dominerar blicken.

Från förstugan stiger man till vänster in i "innistugu". Detta stora rum var hela familjens kombinerade kök, vardagsrum och sovrum. Den öppna spisen med smidd svängarm är här placerad ovanligt långt från bakre långväggen, vilket medfört att bakom spisen finnes utrymme för diverse skåp med mjölkfat m. m.

Till vänster om förstudörren återfinnes på sedvanlig plats ett hörnskåp med öppna kärllhyllor i överdelen. Skåpets övre list fortsätter som en hylla längs framsidan och gaveln av rummet. Hörnskåpet är brunmålade med ljusblå profiler på dörrspeglarna.

För måltider och andra sysslor finns här två bord. Mellan hörnskåpet och långsidesfönstret är en skedställning fästade på väggen. Där hade de olika familjemedlemmarna sina vardagsskedar instuckna mellan måltiderna. Som lösa sittmöbler har man haft omålade stolar och pallar. En pinnstol ingår även i möblemanget.

Både som sittmöbler och liggmöbler fungerade de två soffor med trälock som står under vardera fönstret. Den dominerande sovmöbeln är eljest den stora förlåtssängen i bakre gavelhörnet.

T. h.: Boningshusets gavel med källarnedgången samt bagarstugan. — Nästa uppslag: Boningshusets gavel med källarnedgången, baksidan av bagarstugan och ärtladan.

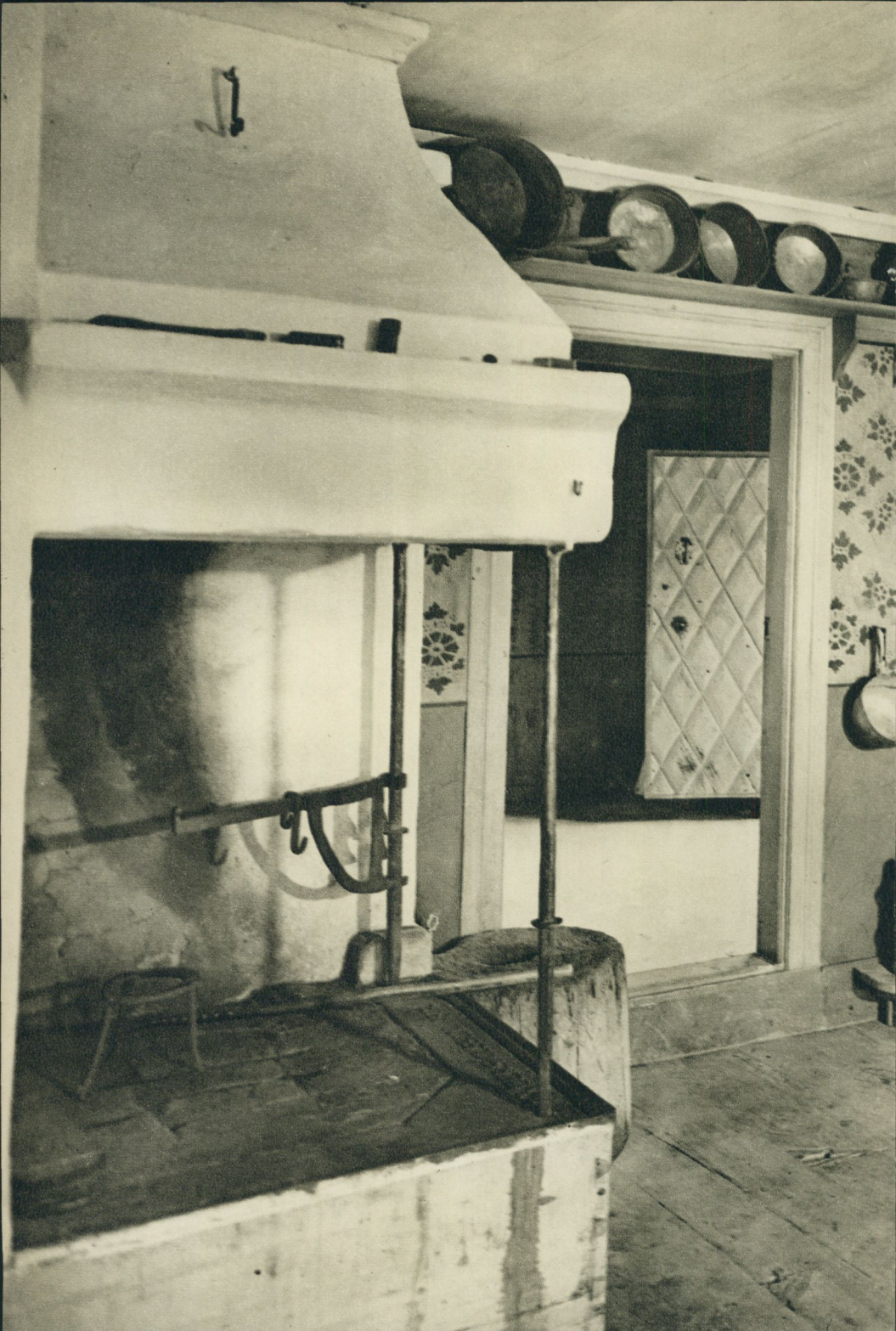

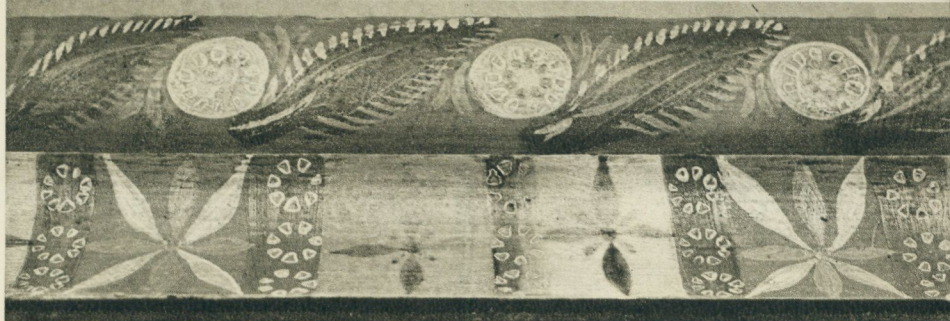
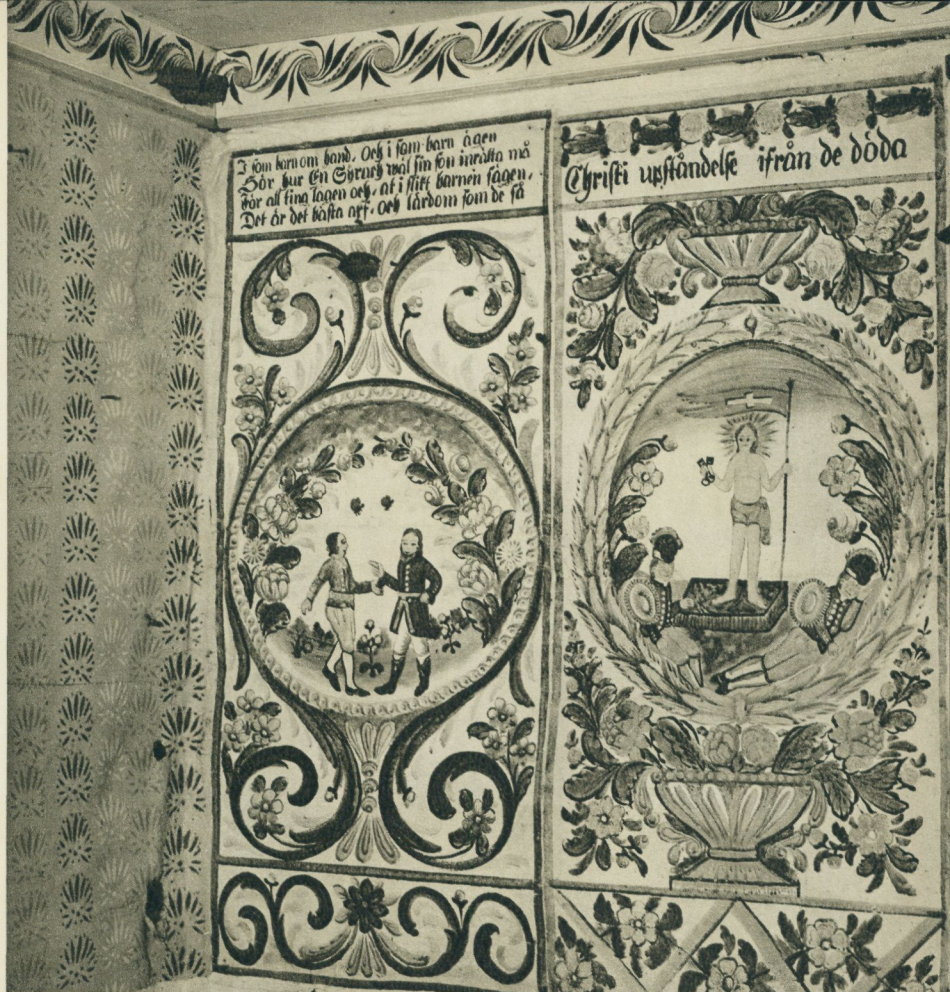
Boningshuset från gårdsplanen. T.h. port och härbre. — Bygatan förbi Matsgården. T.h. tröskladan, t.v. västra längan med härbre, vagnsbod, ärtlada och bagarstuga. — T.h.: Förstukvisten på boningshuset. — Nästa uppslag: "Inni stugu", med öppen spis, kärllhylla och schablonmålad trävägg.

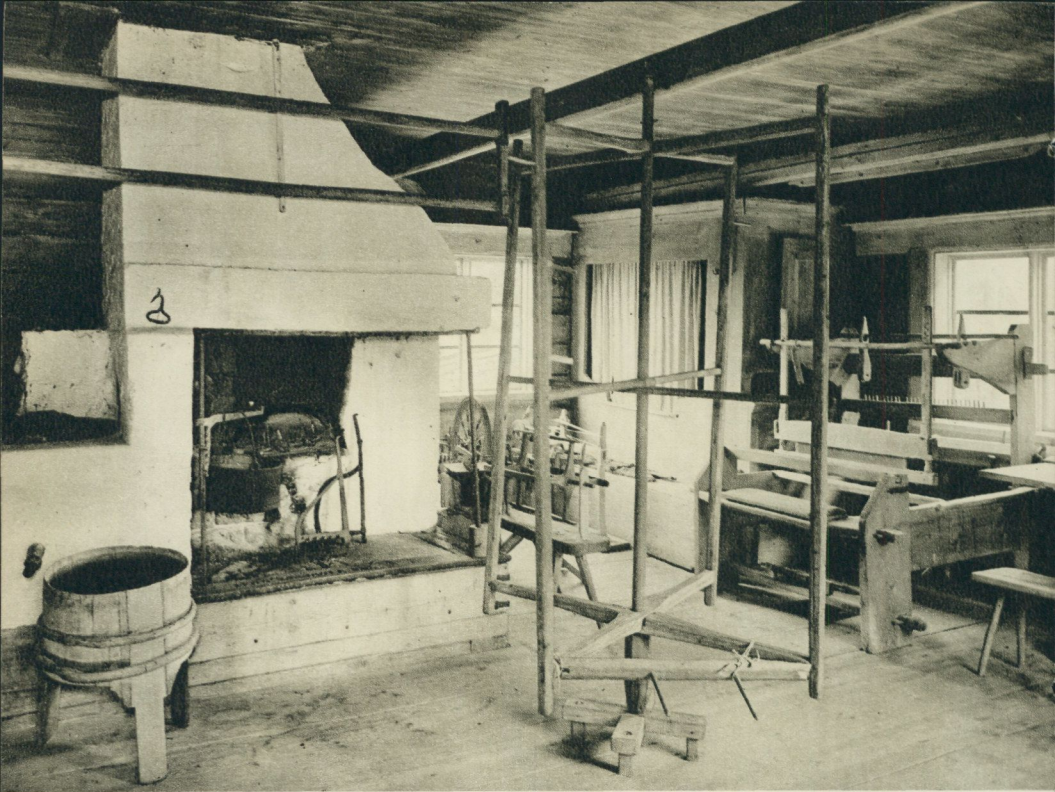

Rättviksmålningar "uti stugu" eller klädstugan. — Den målade listen till takhyllan "inni stugu". — T.v.: "Uti stugu", klädstugan med schablonmålad gavel samt rättviksmålning. På väggen en rad av rättviksdräktens toppmössor.

T.v. överst: Bagarstugan med bakugn samt varpställning, vävstol m.fl. redskap för textilt arbete. — Nederst: Inskriptioner på vävstolen. — Ovan: Draglåda med skomakarredskap i bagarstugans väggfasta bänk.

Från vänster vagnsboden med skyddstak för plogarna, härbre och på andra sidan vägen trösklada. — Fähusets inre.

Kalkbod och naturvuxen ställning för hässjevirke. — Foderbodslidret utanför fähuset. T.h. skymtar svinstiorna.

Överst: Namnstickor från skiftesförrättning. — Nederst: Inskription på kammarvägg i boningshuset. — T.h.: Handtag av smidesjärn på liderporten. — Följande sida: Karin Givars, som vårdat gården sedan 1931.

Den är här kombinerad med ovanligt många andra möbler. På gaveln är det på vanligt vis ett skåp i överdelen. Underdelen utgöres av något mindre vanligt, nämligen en dragsäng, som kan skjutas in under förlåtssängens botten. Ett golvvur är fastsnickrat vid fotändan på långsidan av sängen. Dessutom är märkligt nog ytterligare ett skåp fäst vid sängens huvudända utmed gavelväggen. Skåpsängens tendens till att vara kombinationsmöbel är i detta fall ovanligt rikt utbildad. Sängen är brunmålad, klockan dessutom försedd med en enkel blomsterdekoration.

Atmosfären i detta stugrum präglas starkt av väggmålningen. Timmerväggarna är på insidan helt klädda med träpanel. Dess nederdel utgöres av grön marmorering och dess övre del har en blekgul bottenton, som livas av stora schablonmönster, omväxlande mörkt gråbruna rosetter samt gulröda lyror. Denna målning får en markerad avslutning upptill av den dekorerade listen som löper från förstuväggens hörnskåp till gavelns hörnsäng.

Den enda lösa dekorationen är en litografi i glas och ram, föreställande en karta över de bibliska länderna, tryckt hos M. Körner i Lund. Till kartan ansluter sig ett psalmodikon på gavelhyllan samt en psalmbok, tryckt hos F. L. Schmidt i Fahlun 1860. Dess pärmar är av ljus skinn med dekorationer i rött och guld samt den klassiska inskriptionen "Med Gud och dig trolovar jag mig".

Rummet till höger om förstugan har kallats "utistugu". Det saknar eldstad och har främst karaktären av förrådsrum. Detta markeras av takstängernas rikedom på vävnader och klädesplagg, raderna av läderskor, mängden målade askar med skutlock, virrvarret av spinnrockar, bandvävstol, härvlar och andra textilredskap.

De väggfasta bänkarna, som löper längs tre av väggarna ger rummet en ålderdomligare prägel, vilket understrykes av att väggarna helt består av bilat timmer som om rummet aldrig blivit slutgiltigt inrett.

I verklig prakt framträder i stället gavelpartiet, som prunkar i färg. Målningen är utförd på väv, som spänts på väggen. Nederdelen är vit och det övre partiet är schablonmålat. På den ljusblå bottenfärgen har mönsterfigurerna strukits i strama rader som upprepar mönstret i var sin färg, gråblått, vitt och rött.

Denna starkt lysande gavel är på de bägge långsidorna omgiven av dalmålningar, två smalare på framväggen och en bredare på bakväggen. Det går icke att avgöra, om möjligen det nakna trävirket i hela rummet en gång varit täckt av dylika målningar eller om dessa stumpar endast markerar en önskan som aldrig gått i uppfyllelse. I Rättvik brukar ena stugrummet ofta kallas klädstuga. Det finns även flera andra exempel på att man i dylika inskränkt sig till att endast på gaveln markera en festligare utsmyckning av detta slag. De tre målningarna har icke kunnat hänföras till någon bestämd konstnär men utgör enligt Svante Svärström produkter av någon rättviksmålare från 1830—40-talen. De två målningarna på framväggen torde vara utförda av samma målare. Den ena målningen återger i en cirkel två män i samspråk. Dess text lyder:

I som barn om hand Och I som barn ägen
Hör hur en Syrach wäl sin son inrätta må
För att fina lagen och slikt barnen sägen
Det är bästa arv Och lärdom som de få.

Den andra målningen som föreställer "Christi upståndelse ifrån de döda" återger i cirkeln, hur Kristus står på en gravhäll, hållande nycklar i ena handen och en röd flagga med gult kors i den andra. Två knektar sover vid graven.

Dalmålningen på den bakre väggen har likaledes figurerna placerade i en cirkel. Motivet är här en rödmantlad man i samspråk med en ståndsmissig och drottninglik kvinnofigur. Texten lyder: "Wishetens bok 8 Cap 1791."

Kammaren innanför förstugan innehåller endast trappan till övervåningen, där de bägge större rummen, motsvarande "innistugu" och "utistugu" i undervåningen, står oinredda och tomma så när som på en omålad skåpsäng och några byggnadsdetaljer. Dessa utrymmen har mycket sällan fungerat annat än som förråd. Tvåvåningshusen blev en modesak under mitten av 1800-talet men bostadsvanorna från mera begränsade utrymmen levde segt kvar och i denna gård har man tydligen huvudsakligen trängt ihop sig i "innistugu" trots tillgången på rum.

Den mindre kammaren i övervåningen — motsvarande för-

stugan i nedre våningen — har emellertid varit inredd och försedd med en rödbrun kakelugn för att kunna bebos även under den kallare årstiden. Väggarna är här klädda med spännpapp, som nertill fått grå stänkmålad dekor och upptill papperstapet med jaktmotiv. Denna kantas vid taket av en list, som är målad i skarpt röd-gröna färger. Innertaket är inte horisontalt utan högre i mitten mellan dörren och fönstret och lägre vid sidorna. Det ger alltså intrycket av undertak till ett flackt sadeltak.

Bagarstugan har också fungerat som sommarstuga. Det är en tvåvåningsbyggnad men endast med halvfönster på långsidan i övervåningen. Även bagarstugan är utrustad med förstukvist. På 1920-talet hade bagarstugan en inbyggd svale i stället.

Då man träder in i stugan, möter blicken omålat trä i olika nyanser, i väggar, golv, tak, möbler och redskap. En central plats upptages av bakugnen, där man vid sakta eld gräddat tunnbröd och annat bröd. Den öppna spisens järnskoning visar i upphöjd relief namnen Brita Jonsdotter 1814 samt Anders Olsson.

Dessa namn avser Bock Anders Olsson (född 1785, död 1861), som 1811 gifte sig med Mats Brita Jonsdotter (född 1789, död 1870). Tydligt har de tre år efter bröllopet företagit någon ombyggnad eller nybyggnad av bagarstugan.

Längs framsidan av stugrummet löper en väggfast bänk, i vilken en draglåda med skomakarredskap inbyggts. Mycket av skomakeriarbetet utfördes av familjemedlemmarna själva, men då gården hade ambulerande hantverkare på besök, var det vanligt, att dessa både bodde och arbetade i sådana utrymmen som bagarstugan.

En omålad skåpsäng kombinerad med golvur har utgjort stugans sovplats, vare sig det gällt gästande hantverkare eller familjemedlemmar, som under sommarhalvåret periodvis bott i bagarstugan. Det har varit vanligt, att man under sommarhalvåret i viss utsträckning lämnade vinterstugan och tog sin tillflykt till brygg- och bagarstugor, tillfälligt inställda sängar i lador eller andra uthus. Vissa familjemedlemmar har vid denna årstid vistats i fäbodarna, varför den hemmavarande familjen vanligen varit något decimerad.

Bagarstugans möblering i övrigt utgöres endast av några bänkar

och pallar, ett fällbord, ett par skåp samt hyllor och krokar för en myckenhet arbetsredskap för textilberedning, tvätt, storbak, slakt och andra sysslor, som ingick i äldre tiders förrådshushåll. Huset tjänade alltså icke enbart för bakning utan även för ett flertal andra av bondhushållets hemmaproduktioner såsom brygd, köttsaltning etc.

På gavelväggens stockar urskiljer man fragmenten av en dalmålning, som föreställt Kristi inridande i Jerusalem. Dessutom finnes en mindre dalmålning av Carl Johan samt ett inramat träsnitt av kistebrevskaraktär, föreställande Carl Johans sista stunder.

Bagarstugan utgöres endast av ett rum med eldstad. Från detta rum leder emellertid dörren till en sidokammare, vars väggar delvis utgöres av utskjutande timmerstockar från stugan och delvis av plank. Denna kammare fungerar alltså som kallrum. Där står köttinor och andra kärl, utvisande att utrymmet tjänar som vistehusbod. Från denna kallkammare, vars bakre fönster är smårutigt och blyinfattat, leder en trappa upp till övervåningen, som likaledes har prägeln av förrådsutrymme med möjlighet att sommartid hysa sängplatser för några familjemedlemmar.

Bagarstugan utgör början av den ena husräckan. Den innefattar även ett lider med öppning mot gårdsplanen och plankvägg mot utsidan.

Närmast lidret följer en ärtlada, som har en större dörrlucka mot gårdsplanen och en mindre mot husets baksida. Ladans golv är avdelat av en balk i två utrymmen. Över gårdsluckan är ett snedtak placerat. Denna byggnad har troligen uppförts under 1700-talet, vilket även kan vara fallet med den intillstående vagnboden.

Dörren i vagnsboden öppnas icke mot gården utan mot utsidan av längan. Bodens inre är uppdelat i tvenne utrymmen, det yttre med plant golv för hjuldon samt det inre med rundvirke i golvet för jordbruksredskap, slädar etc. På tvärgående stänger under taket kan man även placera vissa redskap eller slädar. Fordonsbeståndet på Matsgården hyser inga 4-hjuliga vagnar utan endast de tvåhjuliga kärror, som av ålder förekommit i övre Sverige.

Vagnsbodens gavel används för att hänga upp plogar, som där skyddas av ett särskilt snedtak.

Som sista byggnad i denna rad står ett härbre från 1700-talet.

Mitt emot boningshuset begränsas gårdsplanen av stallet. Över dörrarna löper ett snett skyddstak. Den ena dörren leder in till hästens utrymme, som har jordgolv, den andra dörren för till en foderbod med inlagt golv. Gränsen mellan dessa bägge utrymmen utgöres av krubban, som förfärdigats av en urholkad stock. Ett skåp för diverse redskap samt en säng, främst för sommarbruk, utgör den egentliga inredningen i foderboden. Stallet torde härröra från 1700-talets slut eller början av 1800-talet.

Vid stallets ena sida finner man en slipbod med slipstenar och talrika redskap. Vid den motsatta gaveln ligger avträdet eller ganthuset. Detta utgöres av två innanför varandra belägna utrymmen med sammanlagt fem sittplatser.

Avträdet gränsar mot dyngstacken utanför ladugårdsgaveln. Ladugården har ingång på ena gaveln och trägolv på utrymmet närmast dörren. Längre in är golvet torvstrött. Den rymmer nio båsar med träbalkar mellan. Djuren har stått bundna med huvudena mot väggarna. Några kalvgrindar av spjälor hör till den lösa utrustningen förutom en kraftig huggkubbe med tillhörande huggjärn, närmast avsett för att hacka granris till strö.

I ladugården finnes en öppen spis, på vilken man kunnat värma vatten m. m. till djuren, vid vissa tillfällen utföra även andra kokningar i hushållet. Spisen kan vid förekommande behov också bidra till värmen för djuren.

Innanför ladugårdsdörren står en träsäng. Det uppges i byn, att ålderstigna personer, som gårdarna turvis hade vård om, har fått hysas i denna säng. Eljest har det även förekommit, att familjemedlemmar vissa perioder begagnat ladugården till sovplats.

Ladugården synes ej vara äldre än mitten av 1800-talet. Gödsel m. m. brukar bidra till att sådana hus ej blir så långlivade som lador, härbren och andra förrådshus.

Intill ladugården finnes en foderbod, som med sin skulle bildar ett lida utanför ladugårdsdörren. Till vänster innanför liderdörren finnes en säng. Grannarna i byn uppger, att gårdens piga här hade sin sovplats. Från sängen har hon kunnat reglera öppnandet och stängandet av liderdörren medelst en meterlång spak. Framför sängen står en sängbänk med lock, här skämtsamt kallad friar-

bänken med hänsyftning på pojkarnas nattfriarseder. Uppgiften att det är en tjänstefolkets sovplats måste tagas med den reservationen, att tjänstefolket i dessa trakter icke varit en vanlig företeelse. Lika ofta torde sådana sängplatser ha begagnats av gårdens egna döttrar. Knuttimringen hänför boden till 1600-talet.

Närmast boningshuset i denna husrad står stolphärbret. Det är liksom manbyggnaden rödmålat och försett med små glasfönster i övervåningen, dels på gaveln och dels på långsidan över ingångsdörren. Svalen är inbyggd med lodräta plankor. Härbret torde härröra från början av 1700-talet.

Bakom detta härbre utåt bygatan ligger en vedbod, bestående av tre knuttimrade väggar och sadeltak. Med säkerhet är detta en byggnad, som tidigare haft annan funktion — lada el. dyl. — och sekundärt apterats till vedbod på detta sätt. Knuttimringen hänför huset till 1600-talets andra hälft, men tecken på senare ingrepp tyder på att det sedan flyttats hit och blivit vedbod.

Mellan ladugården och bygatan ligger två hopbyggda svinstior med pulpettak. Utanför dessa bildas en inhägnad som begränsas av stian, gårdesgården mot bygatan, vedboden och foderboden, vars lider avstängs med en grind.

På gårdstomten finnes dessutom bakom boningshuset en liten kalkbod, knuttimrad med sadeltak. Kalkbrytning har nämligen utgjort en bisyssla i denna socken.

Gårdsbrunnen med sin brunnsvåg är placerad bakom ärtladan.

Mellan boningshuset och härbret har gården en port med dubbla dörrar, skyddade av ett sadeltak. Dylika gårdsportar har i denna socken förekommit i mycket monumentala former. Vid sitt besök på gården erfor Forsslund, att en liknande port tidigare funnits även mellan bagarstugan och boningshuset.

På andra sidan bygatan har Matsgården en tomtbit, där ytterligare två byggnader återfinnes, en trösklada och ett härbre.

Tröskladan har en centralt placerad ingång, som stänges med halvdörr. Ladan har ett tröskgolv i mitten och avbalkningar åt var sida. Vid ladans ena gavel är tillbyggt ett agnskjul med snedtak. Intill ladan står ett sädeshärbre. Ladan torde vara timrad på 1600-talet och härbret något senare, måhända i början av 1700-talet.

OLOV ANDERSSONS TILL SÄBY OCH CHRISTER OXEHUFWUDS JORDEBÖCKER

ETT HERRGÅRDSOKUMENT FRÅN YNGRE VASATID

av John Granlund

Allt sedan början av 1500-talet, i mer än tre och ett halvt århundrade, har frälsegården Säby i Södra Vings socken i Västergötland gått i arv, merendels från far till son, tills den avyttrades år 1877. Vi veta, att en frälsegård i Säby år 1482 ägdes av väpnaren Anders Pedersson (Stierna), en tid häradshövding i Vedens härad. Sannolikt är det en av hans döttrar, Ingrid Andersdotter, som överfört gården i släkten Oxehufwuds besittning. Under senmedeltiden var denna frälsegård en del av Säby by, samtidigt som två andra gårdar där tillhörde det andliga frälset. Åtminstone den ena av dem innehades sedan år 1392 av Gudhems kloster. Under reformationstiden kommo båda kyrkohemmanen i händerna på Gustav Vasas tromän, och under 1500-talets andra hälft förenades de med förstnämnda frälsegård till ett säteri genom två bytestransaktioner, varom mera nedan. Byggnaderna på de forna kyrkohemmanen blevo då ödelagda och ägorna arronderade.

När eld hade utbrutit i mangården den 24 februari 1680 vittnades vid rätten hur sätesgården varit byggd. Den låg då åtskilligt närmare sjön Mogdens östra strand än nu. Mangården var genom ett porthus skild från fägården. Porthuset beskrevs som "En Portbygningh medh Torn bestående aff 3 Bodher och tre Nattstuger till ofwerbygningh". Det motsvarade alltså till sin typ porthuset vid Näs herrgård i Bjurbäcks socken, vilket ännu är bevarat (se Västgötagårdar 1932, plansch 18). Manbyggnaden "bestodh aff tvåå Sahlar, Kiök, Frustuga och 3 Camrar". Där-

med avsågs en envåningsbyggnad med parstugans grundplan, utökad med gavelkamrar och möjligen någon sidotillbyggnad (jämför byggnadsplanen från Stola i Västgötagårdar 1932). Anläggningen hade vid tiden för vådelden en ålderdomlig prägel och kan i sina huvuddrag väl avspegla utseendet under 1500-talets senare hälft. Av en anteckning i en rannsakningslängd från år 1608 (Kammararkivet, Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 24, sid. 488) skulle man möjligen kunna sluta, att det först är vid denna tid som en ståndsmässig bebyggelse kommit till stånd. Det heter nämligen i längden att dåvarande ägaren "aff 3 sine frelses gårdar giordt sig sätegård", vilket är oriktigt, om inte "sätegård" i detta fall får syfta på bebyggelsen.

Undan denna brand, som förödde "Alle gamble och Nye Skriffter och documenter breffskrin och annat som uthi samme berörde huus fandz", räddades en jordebok, som hade upplagts vid årsskiftet 1593/94 av dåvarande ståthållaren i Kalmar, Olov Andersson [Oxehufwud]. Den hade inte fortsatts av hans son Anders Olsson utan först av sonsonen Christer Oxehufwud, som år 1651 redogör för sitt arv och eget. Tillika med en del andra minnesrika släktklenoder har denna jordebok deponerats i Nordiska museet av kapten Olof A. Oxehufwud, ättens nuvarande huvudman. Den återgives in extenso här nedan.

Minn jorda Bock

på mitth och minn kärre hustru arff och Eget uij arift hafue Effter bæggesz, uårre Salige fför aldrer medh Rätt lätth och kaffe j iorda gosz Såsom bæggesz uårre kärre barn hafue Sig till att bytta och skiffa Emellenn Effter bæggesz uårre Salige affgonn gudh alzmectig hann gifue Sinn hellige uelsinnelse och fförmere uårre barn tätta uårt Effterleffda arff them til hunnatth och gläddij till gusz ffrutann och her Effter osz allä Ett Euig liff amen.

anno / 1593

ttäta mitth och min hustru ckiertinn Monszdottersz bæggesz uårt Rätta arffue gosz är till Renta huar gärdh fför Sig Såsom medh min Egienn hondt her effter skriffuett Står uårre kärre barn till Enn Rättelsze att bytte och skeffte Sig Emellen tätt Slickest her Effter antäcknath huar gärdh fför Sigh som jagh bårt bytth hafuer medh Cronen osz och uårre barn til läggenhet bättring ther hosz tätt jagh igienn ffåth hafuer 94.

Mitth arff

Säby Sätte gärdh är till Rente medh Sinn lägenhet ther till är / medh Siösläth och thenn quern ther hosz är j Närre Ström och medh hagger och utt Rymme som jagh tätt fförbättrath hafuer /

Smör	8 R
Malt	1 t[unna]
haffre	1 t[unna]
fforinn	8
daxuercke	8
gâsz	1
hönsz	2

uaddato 2 m[arker]
ffodder Nöth huart sette år
Stäslu huart sette år

Anno 9 lätth jagh opbyggiia siöösläth på thenna Siddenn äenn som migh till hörer under Säby sette gärdh Samt thenn quern ther hosz ligger och Renter årlig Som her Effter skriffuett Står /

Smör	1 R
daxuercke	3
quernenn är min Egienn Reskap och husz och hafuer leth them j skoxbor och norlöcka och siöösläth fför daxuercke 12	

tätt andra Säby ther under ödes laddes som anners gummunszon oppå j fiordom tidh bodde och min Salligge ffar gaiff uimlenne gårdh fförre / Renter årlig /

Smör	4 t
Maltt	1 t[unna]
haffre	1 t[unna]
fforrinn	8 hester
daxuercke	8
gász	1 stöcke
hönsz	2 stöcke
uadatto	2 m[arker]
ffodderNöth huar sette år	
Ståle huart sette år	

tätt tredje Säby och ödes laddes under Sätte gårdenn som Nils Ericksonn fiordom oppå bodde och jagh migh till bytte aff greffue par bra fför kiellery / Renter årlig

Smör	2 t
Maltt	$\frac{1}{2}$ t[unna]
haffre	$\frac{1}{2}$ t[unna]
fforrinn	4 hestå
daxuercke	6
gász	1 stöcke
uadatto	1 m[ark]
ffodder Nöth huart sette år	
Ståle huart sette år	

Skoboll Renter och årlig som her Eifter skreffueth Står /

Smör	4 t
Maltth	1 t[unna]
haffre	1 t[unna]
fforrinn	8 hesta
daxuercke	8
gász	1 stöcke
hönsz	2 stöcke
uadatto	2 m[arker]
Enn gill oxer j stäia huart sette år och 2 skiortelärreth och fiornöth huart sette år sex år gammell /	
ållenn ffläsk när ållenn bliffuer	

Eckenäs Sätte gårdh medh linnödh och the uell helle ther till år Renter årlig / Som her Eifter skreffueth Står och jagh fförst lätth opta och bygga anno 84 och ther Eifter anno 88 then 3 maius hölsz lammasz Synn Emellen Eckenesz och allårppa och taa bleff alt på thenne sidden gropenn dömh migh til och En tielra ligger j Enn hualu unde uedh groppen uedh thenn änddenn som åt skoghenn uetter / tät minne barnn må uettå ffins och uidare skreffueth all Rå mercke her Eifter j thenne bock / Emellen Refuäg och migh / såsom taa synt bleff

Höckåltth j kinn j Måsebo Sock j tranne-mo gielhth Renter årlig som her Eifter skreffueth Står och lätth jag fförst bygga op /

Smör	1 t
daxuercke	4
Enn koo j stäia huart Sätte år	

Min hustrus arff

Fårsedde j uestbo j ffårsedde sock och giell skall uarre Enn Minn Dotter fför Sätte gårdh och Renter årlig

Smör	8 t
Maltt	2 t[unnor]

daxuercke	10
årlig fförsz	1 daller
ysta huart år ost	18 m[arker]
uadatto	3 m[arker]
Enn galt j ållenn giell När ållen bliffuer / heller 3 t ffläsk	
j stäia Ett par ualda oxser och 2 fför Nöth setta till / lærrett 18 alner En 4 lods skee /	

giuppedall j åsz herratt j helsta Sock skall och uarre Ett mitth barnn fför Sätte gårdh och bytte jagh migh tätt till aff konning johann fför thenne Eifter skreffne gårdar j Smållandh En j törneby uedh Kalmer och En j tuinnelsö ued Calmer gaiff ther fförre fförre giuppedall och Renter årlig giuppedall /

Smör	7 t
Maltth	2 t[unnor]
fforrinn Malt	2 t[unnor]
daxuercke	10
jsta huart år ost	
Enn gász	1 stöcke
hönsz	2 stöcke
uadatto	4 m[arker]
ållenn ffläsk 2 När ållen bliffuer	
årlig fförsz huart år	
fför allå gieder som the haa årlig ffritt j Ståddia Ett par ualde oxser och 2 tiorttelärrett /	

Grimmårp j Synnerbo j liuga sock giell skall och uarre Ett mitth barn fför Sätte gårdh Eifter tätt fföll min Sallig hustru till Eifter hennesz fföräldre fför sette gårdh och är ther hosz Ett tårppa Ställe och Renter årlig /

Smör	6 t
Malt	9 skåper
daxuercke	8
jsta huart år ost	10 m[arker]
uadatto	2 m[arker]
Enn galt j ållenn giell när ållen bliffuer / heller 3 t ffläsk /	
årlig fförsz huart år	3 m[arker]
j ståddia Ett par ualde oxser Enn j fför Nöth lærrett 9 alna En 4 lodh skedh	

Höckesz Näs j alboherratt j Elliälta giell och sock skal och uarre Ett meth barnn fför sette gårdh Effer tätt och till fförna haffuer uarreth herre Sätte och Renter årlig / och ther är Enn mälle till /

Smör	4 t
Maltth	9 skåper
daxuercke	8
årlig fförsz	1 daler
uadatto	2 m[arker]
jsta årlig ost	10 m[arker]
Enn galt j ållenn giell När ållenn bliffuer / heller 3 t ffläsk / j stäia Enn ualt oxer	
En j fiornöth lærreth 10 alna och Enn 4 lodh skee	

Lycka ligger j albo herratt j uirsta Sock och Renter årlig /

Smör	2 t
fforrinn	1 t humla
daxuercke	6 1 t humla
årlig fförsz	2 m[arker]
ållenn ffläsk	1 t
jsta huart år ost	6 m[arker]
hør	2 m[arker]

j Städdiia huart sätte år Enn oxo och
Ett skiorte lærretth och Ett iför Nöth
sex år gammelt /

Sommer Sätte j synnerbo j liunga Sock
och giell Renter årlig som her Eifter
skrefuett Står /

Smör	5	☞
Malt	9	skäper
daxuercke	8	
årlig fförsz	3	m[arker]
ysta huart år ost	10	m[arker]
uadatto	2	m[arker]
En galt j ållen giel När ållen bliffuer		
heller 3 ☞ fläsk /		
j Stäiia En ualdh oxo och En j ffor Nöth		
och 10 alna lærretth Enn 4 lodh skee		

Hårrenberg i Synnerbo j liuga Sock och
giell Renter årlig som her Eifter skrefuett
Står

Smör	2	☞
Malt	1	t[unna]
daxuercke	6	
årlig fförsz	2	m[arker]
jsta årlig ost	6	m[arker]
uadatto	1	m[arker]
När ållenn bliffuer flesk 1 ☞		
j stäiia En oxo En koo j fiornöth och 8		
alna lærrett och ske 2 lodh		

Miärredh j Synnerbo j j liunga Sock och
giell Renter årlig som her Eifter skrefuett
Står /

Smör	5	☞
Malt	9	skäper
daxuercke	8	
årlig fförsz	3	m[arker]
uadato	2	m[arker]
jsta ost huart år	8	m[arker]
Enn galt j ållenn giel När ållen bliffuer		
heller 3 ☞ fläsk /		
j stäiia En ualdh oxo och En j ffor Nöth		
lärretth 10 alna		

Wäcklinga j uesbo j Räffelle Sock och
giell Renter årlig / Som her Eifter skrefuet
Står

Smör	4	☞
Malth	9	skäper
daxuercke	8	
årlig fförsz	1	daler
jsta huart år ost	10	m[arker]
uadatto	2	m[arker]
j Stäiia Enn ualdh oxo och En j fiornöth		
och 16 alna lærretth En ske om 4 lodh		
Enn galt j ållenn giell När ållen bliffuer		
heller 3 ☞ fläsk /		

lilla Börcke kulla j ösbo j uoxstärppa Sock
j uernemo giell bytte jagh migh till aff
konnung johann ffor skosby på öllandh som
uar min hustru arff och Renter börckekolla
iag igienn ffick årlig /

Smör	1	☞
daxuercke	4	
fiorrinn hester	1	t[unna] malt
hör	2	m[arker]
jsta huart år ost	6	m[arker]
fförsz årlig penn[inger]	2	m[arker]
ållenn fläsk När ållenn bliffuer Ett ☞		
j städdiia huart sette år Enn giill oxo		
j ffor Nöth penn[inger]	6	m[arker]

ifallåsz ligger j össtre herratt j Näsby Sock
j dæxsedde giell Renter årlige som her
Eifter skrefuett Står

Smör	1	☞
Malt	1	t[unna]
daxuercke	4	
årlig fförsz	2	m[arker]
ållenn fläsk	2	m[arker]
jsta huar år ost	6	m[arker]
uadatto	2	m[arker]
j Städdiia huart sette år Enn godh oxo		
och 8 alna lærretth och Enn koo j ffor		
nöth / ållen fläsk När ållenn bliffuer		
1 ☞		

Ringebo ligger j kinn j uestergyllenn

Smör	2	☞
Maltth	1	t[unna]
daxuercke	6	
årlig fförsz	2	m[arker]
ysta ost	6	m[arker]
uadatto	2	m[arker]
ållenn fläsk	1	☞
j Stäiia huart sette år Enn ualdh oxo j		
iför Nöth Enn koo lærrett 9 alna /		

grannerredh j åsz herratt j helsta Sock och
giell j uestergyllenn Renter årlig bytte jagh
migh till aff konnung Sigismundo ffor kistij
liggiendesz j albo herratt j uirsta Sock /
iag igienn gaff.

Smör	3	☞
Malth	1	t[unna]
haffre	1	t[unna]
daxuercke	8	
fforinn	4	hesta
gås	1	stöcke
höns	2	stöcke
uadato	2	m[arker]
jsta huart år ost		
årlig fförsz huart år		
ållenn fläsk När ållen bliffuer		
j Städdiia huart sette år Enn giill oxo och		
iför Nöth huart sette år / tu skiortelärrett		
och En 4 lodh skee /		

lunna gårdenn j åsz herra j helsta Sock
och giell Renter årlig som her Eifter Står
och bytte jagh migh tätt til aff konungh
johann och gaff thenne gårdh igienn min
hustrus arff benemdh glömsjö ligger j östre
herratt j smållandh /

Smör	2	☞
Malt	1	t[unna]
gås	1	
årlig hester		
daxuercke	6	
uadato	2	m[arker]
årlig fförsz	1	

Ett fiornöth huart sette år
Enn godh oxo j stäiia och Ett skiorte-
lärret huart sette år
Ett ållenn fläsk När ållenn bliffuer
ysta huart år En ost

Kielckerredh j Refuäg j brundh Sock j
uestergyllenn bytte jagh migh till aff
konnung johan ffor En gårdh bene(m)ndh
Rätne min hustrus arff ligger j Rätne
Sock och by j Närunga herratt /

Smör 2 $\mathfrak{U}$
 Maltt $4\frac{1}{2}$ skep[per]
 haffre $\frac{1}{2}$ t[unna]
 florinn
 daxuercke
 uadatto 2 m[arker]
 årlig fförsz 1
 ysta huat år ost
 ålenn fläsk När ållen bliffuer
 j Ståia En gill oxo huat sette år och
 ifor Nöth huat sette år året 9 alna En
 ske 2 lodh

Siöo backa som til fförna het Nätta Kulla
 fförenn tätt iflytesz tidh tätt nu är bytte
 jagh och migh till aff konung johan gaff
 tätta min hustru arif igienn benemdt lusza

kulla liggienes j Närre Mörrer och Renter
 fförde siö backa årlig /
 Smör 1 $\mathfrak{U}$
 daxuercke
 j ståia huat sette år En koo och 8 alna
 lårretth

j boggesundh och Kalmer / Enn tonth j
 boggesundh ther til ttuå lyckår och Enn
 Eng på thenne Siddenn åenn Renter årlig /
 penn[inger] 2 daller

Enn lasz gumme oppå bor j Kalmer uedh
 uester port är tuå tomter bydh j Enn lätt
 sielf bygga när jagh uar j Calmer och
 Renter årlig ffönde tomter och husz pen-
 n[inger]

Jorde Book

Uppå dhe Godz migh Christer Oxehuffwudh till Säby efter mine Salige Föräldrar uthj
 rätt arf Skiffte tilfaldne åhro den 15 Aprilis

Anno 1651.

Westergötland, Uthi Aås Häradht, Wingz
 Sokn, Säby Sätegårdh Rentar
 Smör —: 14 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: $2\frac{1}{2}$ T[un]n[or]
 Haffre —: $2\frac{1}{2}$ T[un]n[or]

Siöslåth Rentar

Smör —: 1 $\mathfrak{U}$

Skogz boo Rëntar

Smör —: 3 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: $\frac{1}{2}$ T[un]n[a]
 Haffre —: $\frac{1}{2}$ T[un]n[a]
 Foringzpen[nin]g[e]r —: 3 m[arker]
 Stådia oxo —: 1 st[yck]

Ekenåas R[änta]r

Smör —: 1 $\mathfrak{U}$
 j Stådia koo huat
 sette år —: 1 st[yck]

Noord Lycke R[änta]r

Smör —: 2 $\mathfrak{U}$
 j Stådia koo huat
 siette år —: 1 st[yck]

Diupedaal i Helstad Sokn R[änta]r

Smör —: 7 $\mathfrak{U}$
 Gingerdh —: 4 T[unno]r
 Forkorn —: 7 skep[per]
 Gerdepen[nin]g[e]r —: 3 Rikzd[ale]r
 Stådia Oxar —: 2 st[ycken]
 Fåår —: 1 st[yck]
 Gåås —: 1 st[yck]
 Haffre —: 1 skep[pa]
 Hörgarn —: 2 m[ar]ker
 Wadeto —: 2 m[ar]ker
 Stedzle lerufft —: 16 allna
 Höns —: 2 st[ycken]

Granaredh Rentar

Smör —: 3 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: 1 T[un]n[a]
 Haffre —: 1 T[un]n[a]
 Gerdepen[nin]g[e]r —: 2 Rikzd[ale]r
 foringzpen[nin]g[e]r —: 3 m[arker]
 Stådia huat siette
 år oxo —: 1 st[yck]

fodernöt huat

siette år —: 1 st[yck]
 Skiortelerufft —: 2 st[ycken]
 Och en skeedh om —: 4 lod
 Gåås —: 1 st[yck]
 dagzwerke —: 8
 Höns —: 2 st[ycken]
 Wadetoo —: 2 m[ar]ker

Lunnagården Rëntar

Smör —: 2 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: 1 T[un]n[a]
 Gåås —: 1 st[yck]
 Åhrlige hästar —: 4 st[ycken]
 dagzwerke —: 6
 Åhrligh försell —: 1 m[ark]
 Stådia huat siette
 år oxo —: 1 st[yck]
 wadetoo —: 2 m[ar]ker
 fåår —: 1 st[yck]
 Haffre medh gåsen —: 1 skeppa

Wrångebörk R[änta]r

Smör —: 3 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: $1\frac{1}{2}$ T[un]n[a]
 Forkorn —: 4 skep[per]
 Gerdepen[nin]g[e]r —: 2 Rikzd[ale]r
 Stådia oxo —: 1 st[yck]
 Foringzpen[nin]g[e]r —: $4\frac{1}{2}$ m[arker]
 Fodernöt —: 1 st[yck]
 Stedzle lerufft —: 8 allna
 Fåår —: 1 st[yck]
 Gåås —: 1 st[yck]
 Haffre —: 1 skep[pa]
 lijngarn —: 2 m[ar]ker

Salunda Rentar

Smör —: 4 $\mathfrak{U}$
 Mallth —: 1 T[un]n[a]
 Rogh —: $\frac{1}{2}$ T[un]n[a]
 Stådia oxo —: 1 st[yck]
 Foringzpen[nin]g[e]r —: $4\frac{1}{2}$ m[arker]
 Forkorn —: 4 skep[per]
 Gerdepen[nin]g[e]r —: 3 Rikzd[ale]r
 lerufft —: 16 allna
 Fåår —: 1 st[yck]
 Gåås —: 1 st[yck]
 Haffre —: 1 skep[pa]
 Hörgarn —: 2 m[ar]ker

Munkebergh R[änta]r

Smör	—: 4	☞
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 4½	m[arker]
Forkorn	—: 5	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 3	Rikzd[ale]r
Städia oxe	—: 1	st[yck]
lerufft	—: 16	allna
Fåår	—: 1	st[yck]
Gåås	—: 1	st[yck]
Haffre	—: 1	skep[pa]
Hörgarn	—: 2	m[ar]ker

Eekarp i Redwäg Hårdh och Timmeledh
Sochn Rántar

Smör	—: 4	☞
Mallth	—: 1½	T[un]n[a]
Städia oxe	—: 1	st[yck]
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 4½	m[arker]
Forkorn	—: 4	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 3	Riksd[ale]r
lerufft	—: 16	allna
Fåår	—: 1	st[yck]
Gåås	—: 1	st[yck]
Haffre	—: 1	skep[pa]
Hörgarn	—: 2	m[ar]ker

Torffåås Rentar

Smör	—: 1	☞
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 12	öra
Forkorn	—: 1	skep[pa]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 1	daler
Städia koo	—: 1	Sylf[ue]r-mynt st[yck]

Eek Rántar

Smör	—: 3	☞
Gingerdz Mallth	—: 4½	skep[per]
Foringzpen[nin]g[e]r	—: ½	Rikzd[ale]r
Forkorn	—: 2	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 2	Rikzd[ale]r
Städia oxe	—: 1	st[yck]
Fåår huat annat	—: 1	st[yck]
åhr	—: 1	st[yck]
Gåås	—: 1	st[yck]
Haffre	—: 1	skep[pa]
Hörgarn	—: 2	m[ar]ker
Stedzle lerufft	—: 8	allna

Siöbacka R[änta]r

Smör	—: 1	☞
dagzwerke	—: 1	
Städia huat siette	—: 1	st[yck]
åhr koo	—: 1	st[yck]
och lerufft	—: 8	allna

Alarp Rántar

Smör	—: 2	☞
Mallth	—: 1½	T[un]n[a]
Städia oxe	—: 1	st[yck]
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 4½	m[arker]
Forkorn	—: 4	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 3	Rikzd[ale]r
Stedzle lerufft	—: 8	allna
Fåår	—: 1	st[yck]
Gåås	—: 1	st[yck]
Haffre	—: 1	skep[pa]
Hörgarn	—: 2	m[ar]ker

Alarp ibidem R[änta]r

Smör	—: 2	☞
Städia oxe	—: 1	st[yck]

Foringzpen[nin]g[e]r —: 3 mark
Sylf[ue]r-

Forkorn	—: 2	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 2	Rikzd[ale]r
Stedzle lerufft	—: 8	allna
Fåår	—: 1	st[yck]
Gåås	—: 1	st[yck]
Haffre	—: 1	skep[pa]
Hörgarn	—: 2	m[ar]ker

Kälkaredh i Bruns Soken R[änta]r

Smör	—: 2	☞
Mallth	—: 4½	skep[per]
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 3	mark Sylf[ue]r-mynt
Forkorn	—: 2	skep[per]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 2	Riksd[ale]r
Städia oxe huat	—: 1	st[yck]
siette åhr	—: 1	st[yck]
Haffre åhrligh	—: ½	T[un]n[a]
Wadetoo	—: 2	m[ar]ker
Fodernöt huat	—: 1	st[yck] och en sked om
siette åhr	—: 1	2 lod
lerufft	—: 9	allna

Ambiörnarp i Dalum Soken ¼ heman
R[änta]r

Smör —: 1	☞ och pläga både för Langille och andra persedlar utgifua
in Summa	—: 2½ Rikzd[ale]r
och Sylfuermynt	—: 14 öra
item Forkorn	—: 1 skep[pa]
Städia koo	—: 1 st[yck]

Berg i Ballebygdh R[änta]r

Smör	—: 4	☞
Gingerdh Mallth	—: 1½	T[un]n[a]
Rogh	—: ½	T[un]n[a]
Andra persedler	—: 2	Rikzd[ale]r
inreknade för	—: 4	Rikzd[ale]r
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 1	stykke
Stedia oxe	—: 1	stykke
lerufft	—: 16	Alnna

Siogaredh i Redwäg Härät och Gullere
Soken Rántar

Smör	—: 3	☞
Gingerdz Mallth	—: 1	T[un]n[a]
Haffre	—: 1	T[un]n[a]
Foringzpen[nin]g[e]r	—: 3	m[arker]
Forkorn	—: 3	skepper
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 2	Rikzd[ale]r
Städia oxe	—: 1	stykke
lerufft	—: 12	alna
Fåår	—: 1	stykke
Gåås	—: 1	stykke
Haffre med gåsen	—: 1	skäppa

Frigger åker Rántar

Smör	—: 5	☞
Mallth	—: 2	T[unno]r
Haffre	—: 2	T[unno]r
Ahrlige hästar	—: 4	st[ycken]
dagzwerke	—: 6	st[ycken]
Långförsell	—: 3	m[arker]
Städia oxe	—: 1	st[yck]
Fodernöt	—: 3	m[arker]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 3	Rikzd[ale]r

Ladegårdz Torp Rentar	
Smör	—: 4 $\mathfrak{E}$
Mallth	—: 1½ T[un]n[a]
foringspen[nin]g[e]r	—: 3 m[arker]
Forkorn	—: 4 skep[per]
Städia oxer	—: 1 st[yck]
Gerdepen[nin]g[e]r	—: 3 Rikzd[ale]r

Östergötland. Esspelunda en gårdh i

Fornåsa Sokn Rantar	
Spannemål	—: 6 T[unno]r
Sommarskatt	—: 2 daler
	Syl[ue]r-
	m[yn]t

Swällestad i Kudby Sokn R[änta]r	
Spannemål	—: 5 T[unno]r

Hästar 2 st[ycken]	
löper	—: 12 öra
dagzwerke 4 löper	
pen[nin]g[e]r	—:
kongz foring	—: 6 öra
för alla desse persedler löper pen[nin]g[e]r	
—3 d[ale]r om året	

Södermanlandh. Skäffwe en gård i Öknebo

Häradt och Jerna Sokn Rentar	
Span[nemå]ll	—: 7½ T[un]n[or]
Flesk årligen	—: 1 $\mathfrak{E}$
Sommarskath	—: 2 Rikzd[ale]r

Småland. Askaremale i upwidinga Häradht och Algussboda Sokn Rentar

Smör	—: 3 $\mathfrak{E}$
Mallth	—: 1 T[un]n[a]
dagzwerke	—: 8 st[ycken]
Försell	—: 2 m[arker]
kongz foring	—: 12 öra

Städia oxer	—: 1 st[yck]
Fodernöt	—: 1 st[yck]

Bredare i wessbo Häradt Rantar

Smör	—: 5 $\mathfrak{E}$
Pen[nin]g[e]r för	—: 2 Rikzd[ale]r
andra persedler	8 öra Syl-
	f[ue]rm[yn]t
Lantogzgierdhen	—: 4 Rikzd[ale]r
Städia oxer	—: 1 st[yck]
Fodernöt oxer	—: 1 st[yck]
Lijngarn	—: 2 m[ar]ker

Knijstorp i westergötlandh och Kins Häradht rantar

Smör	—: 4 $\mathfrak{E}$
Städia oxer	—: 1 st[yck]
Fodernöt oxer	—: 1 st[yck]
för andra utlagor	
årligen	—: 4 Rikzd[ale]r

Lögenåas i Smålandh i femsta Sokn en gårdh Rentar

Smör	—: 4 $\mathfrak{E}$
Pen[nin]g[e]r för	—: 4 d[ale]r Syl-
andra perseler	f[ue]rm[yn]t

Norrhult i upwidinga Häradt, Rantar

Smör	—: 3 $\mathfrak{E}$
Pen[nin]g[e]r	—: 6 m[arker]
kongz foringh	—: 12 öra
Ost	—: ½ $\mathfrak{E}$
Städia oxer	—: 1 st[yck]
Fodernöt	—: 1 st[yck]

Uthi Skeeda gårdh i Wässbo Häradt och

Bollmöödz Sokn årh migh tilfallit	
Smör	—: 1 $\mathfrak{E}$

Jordeboken består i sin helhet av 38 kvartoblad, varav ett är löst och ej utan svårighet kan förenas med de övriga. Samtliga blad äro opagerade och ha formatet 19,2 × 16,1 cm. Vattenmärket är bokstaven F med ett däröver slingrat S, som förenats upptill med en krona. Bladen äro bundna i en pärm bestående av ett pergamentblad innehållande Feria IV post Dominicam Passionis, utrivet ur ett missale med musiknoter, enligt dr Toni Schmid från 1200-talet. Pärmens utsida är målad svart. Som förstärkning eller stoppning till pärmen ha inklistrats ofalsade blad från Liturgia eller then swenske messeordningen på nytt tryckt i Stockholm Anno 1588 aff Andrea Gutterwitz, fol. xxv, xxvi och xlv, jämte några blad ur en tryckt bok med tvåspråkig text (latin och grekiska), likaledes ofalsade. Pärmen är utan tvivel samtidig med jordebokens text. Inbindningen är yrkesmässigt gjord och härstammar sannolikt från en bokbindare i Kalmar, som för att utöva sitt hantverk skaffat sig tillgång till den makulatur av samtida tryck, som ingår i pärmen.

Olov Andersson till Säby var son till Anders Bosson och gift med Kerstin Månsdotter (Stierna), som troligen var hans syssling. Arvet efter fadern var jämförelsevis ringa. Först vid arvskiftet efter hustruns föräldrar den 8 april 1578 fick hans godsinnehav den utsträckning som jordeboken visar (se G. Djurklou, Om Göran Månssons till Bolmsö jordebok, VHAH 28, sid. 15). Jordeboken är skriven omedelbart efter hustruns död i Kalmar den 16 januari 1594 för att vara ett rättesnöre för barnen vid kommande arvskifte. Under striderna mellan konung Sigismund och hertig Karl stod Olov Andersson på konungens sida. Enligt "Hertig Carls slagtarebänk (1617)" dog han i fängelse och, om detta är riktigt, sannolikt redan år 1599. I Västergötlands landskapshandling 1600: 2 står nämligen, att "S(alig) Oluff Anderssons barn till Säby bruka till Sättegårdh frelsishemman 3 uthi Wingz socken". I frälse- och rusttjänstlängden år 1601 vol. 19 i Kammararkivets serie antecknas likaledes t. ex. att gården Falåsa "har Oluf Anderss(ons) till Säby Arf(vingar)". Från och med år 1600 finna vi regelmässigt Olov Anderssons barn, respektive arvingar eller sonen Anders antecknade som ägare av hans egendom. Att Olov finnes upptagen i vissa frälse- och rusttjänstlängder ännu 1605, beror sannolikt på att dessa strängt återgiva äldre längders innehåll. Elgenstiernas uppgift att Olov Anderssons gods skulle ha konfiskerats och återgivits till barnen år 1607 torde alltså vara oriktig.

I jordeboken upptages som synes endast arvegods. Detta faktum inskärpes i jordeboken från 1593 med en ålderdomlig lagformel. Lottlistor efter en äldre tids arvskiften finnas bevarade men mig veterligt ingen lottkavle. Vilja vi in concreto föreställa oss, hur kavlen sett ut och använts, anser jag att vi få hålla fast vid att det var *en* kavle och inte flera, såsom Loccenius och Schlyter synas mena. En parallell till denna kavle är den tudelade räkningskavlen, och sådana kavlar finnas i behåll. Som lottkavle kan denna uppskäras så, att över kavlen ett märke (eventuellt vid sidan av initialer) för varje i lottningen deltagande arvtagare skäres in på så sätt, att när kavlen tudelas, halva märket förbliver på kavlen och andra halvan skäres av och delas i lika många delar som det finns arvslotter att skifta. Sedan placeras dessa märken ut på de

iordningställda lottlistorna av en oskyld person, som inte känner vare sig märkena eller innehållet i lottlistorna. Därefter får varje arvsberättigad med hjälp av kavlen identifiera sittärke. Det framgår av föreliggande jordebok, att huvudmannen till den fäderneärvda sätesgården utsågs på förhand; vidare att gårdarna vid arvskiftet grupperades kring vissa kärnor. Först efter att en sådan fast plan uppgjorts föll lottens gudsdom.

År 1651 var Christer Oxehufwud åtskilligt rikare på gods än farfadern, men han innehade ungefär hälften av dennes jordegdomar, trots att arvingarna vid de mellanliggande arvskiftena varit många.

Nedan följer en kortfattad jämförelse mellan de räntor eller, som man också säger, den avrad, som farfadern och sonsonen betingat sig av sina landbönder. Först skola vi dock skjuta in några randanteckningar.

Samtliga de i jordeboken förtecknade gårdarna ha identifierats och prickats in på kartan, s. 68. I kartans teckenförklaring återfinnas gårdarna med nutida stavning ordnade efter härad och socken. Vissa av dessa gårdar lära vi för första gången känna genom denna jordebok. Vad Säby sätesgård beträffar visar det sig, att redan Anders Bosson, Olov Anderssons far, genom byte lyckats förvärva den av de tre däri ingående gårdarna som lytt under Gudhems kloster. I gengäld hade han lämnat en gård i Skölvene socken. Den tredje gården hade Olov själv bytt till sig av Per Brahe d. ä. Möjligen var det samma gård, som 1341 donerades till Södra Vings kyrka.

Intressanta äro uppgifterna om Olov Anderssons nyodlingsverksamhet, som stod i bästa samklang med vad hans ståndsbröder i Älvsborgs län vinnlade sig om vid denna tid. Sålunda finna vi, att gården Sjöslätt i Ving nyanlagts ”på denna (= östra) sidan ån” såsom ett torp och att gården Nordlycke sannolikt redan då hörde till Säby. Andra bevis på Olov Anderssons driftighet är nyodlingen av Hökhult i nuvarande Sjötofta socken samt uppodlingen av Ekenäs i nuvarande Södra Ving. Hans uttalande i jordeboken, ovan sid. 61, om Ekenäs är dock ej entydigt i sak. Det sannolika är, att han ville ha denna nya intaga räknad in under Säby sätesgård, på vars ägor den också låg. Det är emellertid också

■ **Olov Anderssons till Säby gårdar:** Västergötland, Bollebygds hd, Björketorps sn, Berg. Kinds hd, Sjötofta sn, Hökhult. Redvägs hd, Brunnss sn, Kälkared; Timmele sn, Sjöbacka; Ulricehamn. Äs hd, Hällstads sn, Djupedal; Granared; Lundagården; Södra Vings sn, Ekenäs; Nordlycke; Sjöslätt; Skogsbo; Säby 1; Säby 2; Säby 3. Småland, Allbo hd, Virestads sn, Lycket. Norra Møre hd, Kalmar. Sunnerbo hd, Södra Ljunga sn, Grimarp; Hårenberg; Mjäryd; Sommarsäte. Uppvidinge hd, Älgshults sn, Hökanäs. Västbo hd, Burserys sn, Ringebo; Forsheda sn, Forsgheda; Reitele sn, Väcklinge. Östbo hd, Våxtorps sn, Lilla Björkekulla. Östra hd, Näsby sn, Falåsa.

+ **Olov Andersson till Säby och hans far ha bytt bort:** Västergötland, Gäsene hd, Skölvne sn, Vimle. Redvägs hd, Fivlereds sn, Källeryd. Småland, Allbo hd, Virestads sn, Kistiga. Norra Møre hd, Kalmar landsförsamling, Törneby; Äby sn, "Lusakulla". Uppvidinge hd, Nottebäck sn, Tvinnesheda. Norrvidinge hd, Söraby sn, Rottne. Östra hd, Nävelsjö sn, Glömsjö. Öland, Algutsrums hd, Torslunda sn, Skogsby.

○ **Christer Oxehufvuds gårdar. De han icke ärvt av sin farfar Olov Andersson till Säby äro:** Västergötland, Frökinds hd, Kinneveds sn, Lagerstorp. Gudhems hd, Friggeråkers sn, Bredgården. Kinds hd, Dalstorps sn, Knestorp. Redvägs hd, Dalums sn, Ambjörnarp; Gullereds sn, Sjögarad; Timmele sn, Alarp; Ek; Ekarp; Torvås. Äs hd, Hällstads sn, Salunda; Vrångebjörk; Murums sn, Munkaberg. Uppvidinge hd, Algutsboda sn, Askaremåla; Nottebäcks sn, Norrhult. Västbo hd, Bolmsö sn, Skeda; Bredaryds sn, Bredaryd; Femsjö sn, Löjenäs. Östergötland, Björkekinds hd, Kudby sn, Svällestad. Bobergs hd, Fornåsa sn, Äsplunda. Södermanland, Öknebo hd, Överjärna sn, Scheve.

möjligt att han ville göra en särskild sätesgård av detta nybygge, vilken avsikt dock ej blev förverkligad.

I 1569 och 1594 års adelsprivilegier, som voro mycket fördelaktiga för godsrika adelsmän, även om dessa fått vidkännas en betydande inskränkning i sin rätt att anlägga rusttjänstfria sätesgårdar, stipulerades en graderad rusttjänst, baserad på viss del av landbogårdarnas avrad. Rusttjänsten var vederlag för frälsefriheten. Grundvalen för full rusttjänst med häst och karl i krig var en ränta på 400 mark efter synnerligen låg persedelvärdering. För västgöta- och smålandsadelns vidkommande komma allenast tre av de i räntan ingående persedlarna i fråga, nämligen smör, spannmål och fodringshästar samt dessutom kontanta penningar, när sådana förekomma (se närmare Sven A. Nilsson, *Krona och frälse i Sverige 1523—1594*, Lund 1947, sid. 48). En summering av värdet av dessa persedlar i Olov Anderssons landboräntor visar, att hans rusttjänstpliktiga avrad ej uppgick ens till hälften av nämnda 400 mark. Hans smörränta uppgick till 90 mark, spannmålen till inemot 50 mark, och de två återstående persedlarna uppgick till vida mindre. Olov Andersson, i likhet med många av hans ståndsbröder, måste dock fylla laglig rusttjänstplikt, men fann det ej fördelaktigt att leva enbart som rentier. Mera ekonomiskt lönande var att söka tjänst mot lön och så har också Olov Andersson gjort, ehuru vi veta rätt litet härom bortsett från de år då han tjänstgjorde i Kalmar.

I frälse- och rusttjänstlängderna upptagas hemman, för vilka Olov Andersson gjort rusttjänst, men som ej återfinnas i hans egen jordebok. Dem har han alltså blivit frånhänd före 1594. Ätminstone en del av dem har han innehaft som lön för tjänst eller som pant för utebliven sold. År 1586 hade han att fordra 600 daler av kronan sedan han var ryttmästare över de "smålske ryttere". (Riksarkivet, Riksregistraturet 1586, fol. 54.) Arvegodsens efter hustru Kerstin har Olov använt att byta sig till andra gårdar för. Genom många sådana bytestransaktioner har han sökt att få sina strögods mera samlade. Någon mera avrundad helhet, om han ens eftersträfvade det, nådde han dock ej. Det är först sonen som mera medvetet samlar en god del av strögodsens något närmare Säby.

Att döma av Per Brahes *CEconomia* (sid. 110), skriven på 1580-

talet, voro adelns representativa plikter kostnadskrävande. I synnerhet att anskaffa ståndsmässiga kläder var en dyrbar affär. En anteckning av Olov Andersson ger en föreställning härom. Det heter på en lös sida i jordeboken:

tätta minne bar(n) Må uetta / anno 95 thenn 8 september Effter min bror annersz Olszonn begierrer lente jagh min söster Sessella 80 daller till att lösa sitt gosz jnn Effter honn skall giffta sig / tätta haffuer jagh j pant Enn suart sammes blommerret uidh tiortell Enn ffiollebrunn allasck jomffru tiortel medh blomeret gyllenne passe mente besath / En En huit kanteck tiortel til jomffru skårrenn besath medh suart Sammeth / En En sammesz kasiacka aff Ringe sammet Enn tuå gull huffuer Nyia och En brysduck.

Omedelbart efter "brysduck" är tillagt med annat bläck "tätt honn har igienn". Inne i texten efter ordet "pant" är skrivet "berg j ballebydh". Detta betyder, att gården Berg i Björketorps socken i Bollebygds härad lämnades som pant när Cecilia återfick sina kläder. Gården tillhörde på 1560-talet deras fader Anders Bosson (Sandbergska samlingen CC 1044). Redan år 1576 står Olov Andersson för denna gård (Kammararkivet, Frälse- och rusttjänstlängder. Vol. 22). Panten blev emellertid sedan inte inlöst utan gården kom att ingå i arvet efter Olov Andersson och innehades både av hans son (Kammararkivet, Älvsborgs lösen 1613 4: 1) och sonsonen Christer Oxehufwud. Om denna gård kapitaliseras efter 5 % (jfr Brahe a. a., sid. 54), betyder det att systemens förpantade garderob var värd inte mindre än 20 års avrad av ett hemman som senare kallades $\frac{1}{2}$ mantal. 1600-talets överflödsförordningar må ses mot denna bakgrund.

Som historiskt dokument är denna jordebok värdefull därför att den redovisar de i räntan ingående persedlarna noggrannare än vad vi finna i samtida offentliga längder. Till sin art motsvara persedlarna de gängse varor och tjänster, som åtminstone sedan 1400-talets begynnelse ingå i en s. k. gård, dvs. en skatt som ett visst antal bönder plägade förena sig om att utgöra.

Utöver de produkter, vilka såsom redan ovan omnämnts, ha legat till grund för beräkningen av rusttjänstplikten (smör, spannmål och fodring), finna vi att följande persedlar ingå i avraden, nämligen malt, dagsverken, årliga förslor, ystad ost, gås, höns och får samt spånad ("hör" och "vadato"). Vidare före-

kom "gengärd" och "foderkorn", varom mera nedan. Såsom oviss persedel ingår "galt eller ollonfläsk när ollon bliver". Slutligen hör också hit städjan eller den s. k. fästepenningen, som utgår vart sjätte år.

De produkter som ingå i räntan äro delvis bestämda av lokala förhållanden och gamla ortssedvänjor. Medan de västgötska och småländska landbobönderna giva smör som huvudränta, lämnas spannmål av dem i Östergötland och Södermanland. Av andra sammanhang veta vi att berörda landbobönder i både Västergötland och Småland vid denna tid närmast kunna karakteriseras såsom boskapsskötande bönder. Den pastorala näringen har här i regel en viss övervikt i förhållande till sädesodlingen.

Vid en jämförelse mellan Olovs och Christers jordeböcker är räntans stabilitet först iögonenfallande. Smörräntan uppvisar samma kvantitet i båda, räntan i säd och malt likaså. Några ord till belysning av de enskilda räntepersedlarna äro kanske påkallade för att underlätta en mera detaljerad jämförelse. Sålunda observera vi att fodringen, "de årliga hästarna", som ansågs vara en besvärande tunga, i de flesta fall utbytt mot malt eller en avgift i pengar eller i ett fall mot humle. Även när fodringen år 1651 ingår i termen gengärd är den omvandlad till malt. År 1651 har endast en gård, Lundagården, kvar sina årliga hästar. Folke Dovring (De stående skatterna på jord 1400—1600, Lund 1951, sid. 93) har funnit att sådan avlösning skett i en del härad i Västergötland efter mitten av 1500-talet i den proportionen att fyra hästars fodring ett dygn om året har ersatts med en avgift av en tunna malt. Foderkorn, som endast förekommer i 1651 års jordebok, har däremot intet att göra med "årliga hästar". Foderkorn är i likhet med hästakorn en kvalitetsbestämning av mindervärdig spannmål, såsom framgår av dess förekomst i tiondelängder och andra akter. Persedeln förekommer i 1651 års jordebok på gårdar som ej utgöra dagsverken men som i flera fall kunna visas ha gjort det tidigare. Gamle Per Brahe krävde visserligen i sin *Œconomia* (sid. 63 f.) en vida mer genomgripande avlösning av dagsverken i spannmålsodling än vad foderkorn här kan anses innebära. I varje fall finna vi, att medan dagsverken redovisas för alla gårdar år 1593 och endast en gård fått dem utbytta mot ett lispund

humle, så redovisas 1651 dagsverken endast för ett mindre antal hemman, av vilka ett fått sina avlösta med penningar. De övriga hemmanen i Västergötland utge "forkorn" mätt i skäppor. Samtida och i all synnerhet en något senare tids godsägare voro tvärtom angelägna om dagsverken. Särskilt när en landbogård genom köp, byte eller på annat sätt kom att ligga inom ett säteris rå och rör eller frihetsmil, utbyttes gärna en väsentlig del av räntan mot dagsverken och gården förvandlades olagligt till att motsvara ett dagsverkstorp. Till samma grupp som dagsverken hör i viss mån också de i jordeboken upptagna förslorna. De äro hästdagsverken för att ombesörja transporter och dylikt. De förekomma talrikast i 1593 års jordebok, men äro redan då i de flesta fall avlösta. I 1651 års jordebok äro de sällsynta, och i de tre fall de äro förtecknade äro de avlösta med penningar.

Övriga i räntan ingående persedlar, ost, gås, höns, lin och "vadato", utgöra närmast vad man skulle kunna kalla småpersedlar. Vi finna att sådana ingå i landboräntan på kontinenten redan i karolingisk tid, i många fall ha de inte försvunnit ur legokontrakten ännu i början av vårt eget århundrade. Fjäderfä levereras i vår jordebok endast från Västergötland men icke från Småland. År 1651 tillkommer en skäppa havre såsom färdkost åt gåsen. Först i den senare jordeboken finna vi leverans av får, vilket i tidigare jordeböcker från samma trakter inte alls varit ovanligt. Om fåret i 1651 års årliga ränta i vissa fall utgör en ersättning för den ovissa räntan, "ollonfläsk", som samtidigt försvunnit ur jordeboken, är ovisst. Det har i varje fall ej skett med konsekvens.

Den mesta och tyngsta osten kommer år 1593 från smålandsgårdarna; för flertalet västgötagårdar står det endast "ysta vart år ost" utan kvantitetsuppgift. Denna lättnad bör sättas i samband med leveransen av fjäderfä berörd ovan. I räntan försvinner emellertid osten helt i 1651 års jordebok så när som på ett halvt lispund från gården Norrhult i Småland.

Av intresse är leveransen av spånaden. Endast från två gårdar levereras "hör" år 1593. I stället lämnades vanligen två marker "vadato". Gården Djupedal lämnade fyra marker vadato, som år 1651 förändrades till 2 marker vadato och 2 marker hörgarn.

Christer Oxehufwud får alltjämt nämnda år de gamla kvantiteterna vadato av de gårdar han ärvt efter farfadern, men från sina övriga egendomar får han enbart hörgarn, dvs. lingarn. Vadato betyder sannolikt "fisknotsgarn" (F. Öberg i Skara stifts kyrkliga jordebok år 1540, Stockholm 1899, sid. IV).

Det fanns en tendens hos räntetagaren att forma frälseböndernas landboränta efter de gårdar som kronan krävde. I 1593 års jordebok torde vi ock finna ränteinnehavarens krav på förslor från gården Djupedal vara en ersättning för att landbogården i fråga var delvis eller till hälften befriad från de extra pålagor till kronan, som skattebonden i gemen betalade. Är detta rätt tolkat skulle alltså sistnämnda tendens ha funnits redan före 1612 års adelsprivilegier (se E. Brännman, Frälseköpen under Gustav II Adolfs regering, Lund 1950, sid. 291). 1651 års jordebok erbjuder ett annat exempel härpå. Den s. k. landtågsgården, en krigs- eller värnsskatt som blev årlig år 1611, pålades en rad frälsebönder som landboränta under namn av gårdepenningar (H. Swenne, sid. 104 f.). Det är sannolikt att försvinnandet av en del småpersedlar i Christer Oxehufwuds jordebok står i samband med att denna penningskatt infördes.

Legotiden, eller arrendetiden, för en landbogård var sex år enligt landslagen. Vid tillträdet skulle betalas en fästepenning eller som det också hette en städja. Vid tiden för våra jordeböckers tillkomst var det inte ovanligt att en landbo till båda parter båtnad innehade frälsegården på livstid och att hans barn tog avtalet i arv. Det hade då blivit sed att städjan skulle utgå även om landbobyte inte ägde rum, och på så sätt hade städjan blivit en vart sjätte år återkommande fast utgift för landbon. På 1620-talet blev städjan en årlig tunga. I 1651 års jordebok har antecknats för sex gårdar att städjan utgick vart sjätte år; i övriga fall, där städjan och dess storlek är utsatt, har den sannolikt förvandlats till årlig. Städjan utgick vanligen i kreatur, fodernöt och lärft. Större gårdar med 6 lispunds smörränta och mera lämnade ett par oxar. Lärften utgick i alnar. En skjortlärft var åtta alnar. Från två västgötagårdar skulle härutöver lämnas en sked varje år på två resp. fyra lod till Christer Oxehufwud. Hans farfar fick även skedar från dessa båda gårdar men dessutom från sex andra.

I övrigt må jordeböckernas text tala själv. Åren 1593—1651 omspanner i vårt land en dynamisk tid. Adelns makt och rikedom understödda av statens finanspolitik nådde sin kulmen. Härav avspelas föga i de föreliggande jordeböckerna. Vore inte den omtalade räntan till vissa delar så tidsbestämd och de uppräknade gårdarna delvis belägna i nyodlingsdistrikt skulle den principiella skillnaden mellan en jorddrott från 1200-talet och en låt vara något mindre godsherre som Oxehufwud från yngre Vasatidens frälse kunna vara jämförelsevis ringa. Det är som hade man för ögonen de långsamt gående hjulen under de politiska händelsernas snabba maskineri. Synen kommer sig av den snäva sektor vi ha i blickfältet, då den endast får rymma en del av vad gamle Per Brahe kallade *œconomia*. Men denna är varken en förutsättning för eller en följd av den svenska herrgårdens materiella och andliga kultur. Den är en integrerande del. Närmast ur den synpunkten har Nordiska museet velat återgiva dessa dokument från en tid, som aldrig kan återvända, men om vilken vi kunna vinna en långt rikare kunskap.

Vinjetten återger pappersmärket i den Oxehufwudska jordeboken.

"ANJALA-SMYCKE" ELLER ÖRHÄNGE?

av *Gunnel Hazelius-Berg*

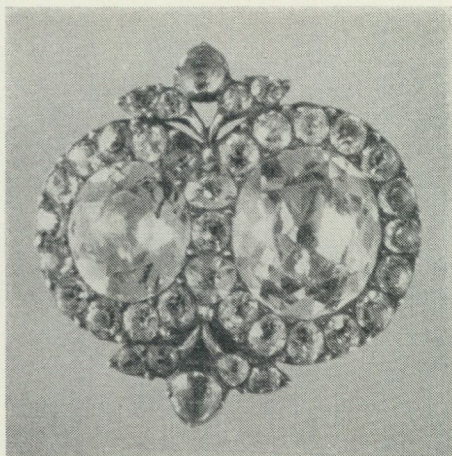
Den inventering av smycken i svensk ägo som företogs i samband med den stora utställningen i Nordiska museet 1949 blev givande ur många synpunkter.¹ Det var inte endast förut okända guldsmedsstämplar och för forskningen nya smyckeformer som framkommo. En del inlånade smycken kunde först vid jämförelse med andra liknande arbeten sättas in i sina rätta sammanhang. De till föremålen knutna familjetraditionerna visade sig härvid många gånger vara av största betydelse. Givetvis måste emellertid dessa traditioner upptagas med försiktighet och ägnas en kritisk granskning, innan de kunna betecknas som pålitliga.

Bland de inlånade smyckena visade sig ett litet 1700-talssmycke i form av en åtta vara rätt vanligt. Det består av två folierade glasstenar eller bergkristaller, omgivna av en krans av små bergkristaller. Stundom uppträda i stället opalglas eller någon gång ett par månstenar, men fattningen, av silver, är alltid kraftig och typen och storleken i det hela rätt överensstämmande.

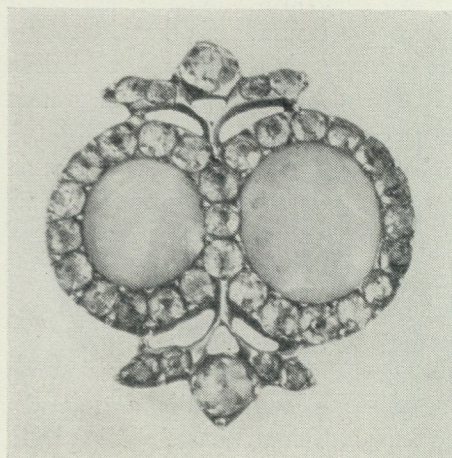
En dag fingo vi av en lycklig ägarinna höra att smycket var Anjalaförbundets igenkänningstecken. Ättan skulle antyda den 8 augusti 1788. Snart döko också upp fina skinschatull, ganska nygjorda och på locket prydda med detta datum.

Det faller omedelbart i ögonen att redan själva datum omöjliggör tanken på ett samband med den bekanta sammansvärjningen under 1788 års krig. Den deklaration, genom vilken man ville förmå Gustaf III till fredsförhandlingar med Ryssland, undertecknades den 12 augusti på Anjala gård i Nyland av 113 office-

¹ Jämför den i anslutning till utställningen utgivna publikationen *Smycken i svensk ägo* (1952).

*Brosch av silver och
bergkristall.
Ägare fru Hilma Barcklind,
Stockholm.*

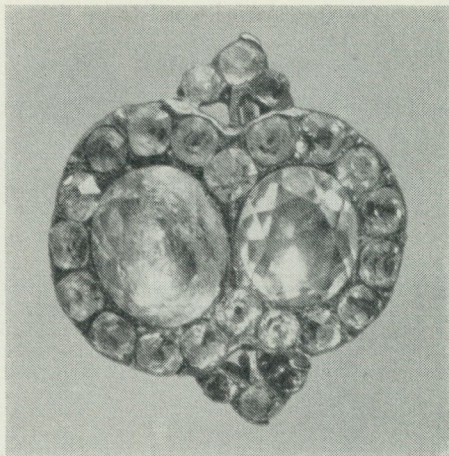

*Brosch, "Anjala-åtta", med
opaler omgivna av berg-
kristaller i silverinfattning.
Ägare fru Frida Alegren,
Stockholm.*

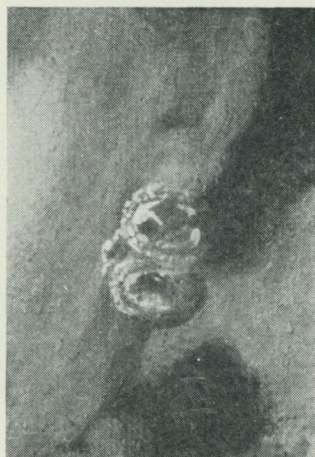
rare. Sju stycken av dessa hade visserligen några dagar tidigare ingått en överenskommelse av liknande slag i lägret vid Liikala, men datum för denna, den 9 augusti, ger inte någon ledning.

En närmare undersökning av ägarna till kända smycken av detta slag och deras arvsförhållanden avslöjade heller ingen omständighet som tydde på samband med någon av de samman-

Brosch av bergkristall och silver, vilken tillsammans med en liknande ingått i ett garnityr skänkt till Catarina Fagerström av handlanden Anders Lund vid deras giftermål 1763. Ägare fru Elisabet Ljunggren, Stockholm.

Detalj av örhänget från porträttet på nästa sida.

svurna. Däremot visade det sig att traditionen om Anjalaåttorna i de allra flesta fall kunde ledas tillbaka till en och samma sagesman. Denna var en dam som vid ett besök i Finland på en kongress fått den förklarande upplysningen om smycket på sitt dräktslag. Hon glädde sig åt sin nyförvärvade kunskap och delade med sig till andra ägare. Tyvärr har den första sagesmannen i Finland icke kunnat spåras.

En okänd skönhets målad av Lorentz Pasch d. y. något av de sista åren på 1760-talet. Hon bär örhängen i form av stående åttor. Sinebrychoffska samlingen, Helsingfors. Foto: Nationalmuseum.

Det hela är en god illustration till hur en förklaringssägen kan uppstå, knuten till en händelse som satt fantasien i rörelse. Sedan frågar man sig osökt, hur detta typiska kvinnosmycke kunnat uppfattas som en föreningslänk mellan manliga konspiratörer, som aldrig ha kunnat bära det på sina uniformer. En annan — till

synes parallell — tradition vet emellertid berätta, att de åtta herrarna burit dessa spännen i par som sko- eller knäspännen!

Med det sistnämnda vill man sannolikt förklara att hithörande smycken ej sällan blivit bevarade i par och att denna kombination då ofta kan föras tillbaka på ägare i äldre tid. Lösningen på detta problem är emellertid en helt annan. Baksidan av smyckena, som numera nästan undantagslöst är monterad med broschnål, visar stundom spår av en äldre anordning, nämligen efter en ledbar bygel och ett hål, där denna spänts fast. Alltså en montering för örhängen!

En ägaretradition är av största intresse. Den anger Catarina Lund, född Fagerström, som ägare till örhängena, bild s. 77, och vet berätta att hon fick dem som gåva av sin make vid deras bröllop 1763. Denna datering förefaller mycket sannolik även av formen att döma — märk särskilt de små sammanhållande kvistarna! Den ger samtidigt den hållpunkt man gärna vill finna för tidfästandet i Sverige av dessa alltid ostämplade smycken. Fransmannen Pouget har i sin år 1762 tryckta *Traité des pierres précieuses* beskrivit och avbildat samma typ av smycke.¹

Ett slutgiltigt bevis för att smyckeformen hör hemma på denna tid och icke på 1780-talet erbjuder det här återgivna, vackra damporträttet, signerat av Lorentz Pasch d. y. Den avbildade bär som synes ett örhänge av samma typ som den s. k. Anjala-åttan.

Den psykologiska bakgrunden till denna helt utplånade tradition är givetvis — utom den bekanta vita armbindeln² — kännedomen om de ringar och andra minnesgåvor som Gustaf III i stort antal lät utdela efter statskuppen. Icke få av dessa föremål ha blivit bevarade och sammanställdes för några år sedan av Heribert Seitz i en uppsats med den talande rubriken *Souvenirs och politik* år 1772.³

Mera som en kuriositet och till belysning av de underliga vägar traditionsbildningen gått kan till slut nämnas, att en sagesman

¹ Se även B. Lagercrantz' uppsats i *Smycken i svensk ägo*, s. 75.

² Se härom Rudolf Cederström, *Det vita armklädet*, i *Gustavianskt, studier tillägnade Sigurd Wallin*, 1932, s. 17 ff.

³ *Rig* 32, 1949, s. 97 ff.

hört, att Anjalabroscherna skulle ha varit delar av en stor halskedja, där de hängt så att den mindre stenen burits inåt halsen och den större utåt. Dessa delar av samma halsband skulle ha tjänat såsom ett igenkänningstecken av Gustaf III:s anhängare vid "revolutionen"!

DET KAROLINSKA JULITA

ETT BIDRAG TILL DESS HISTORIA

av Marshall Lagerquist

Den 20 oktober 1677 avled på den forna Julita kungsgård i Södermanland friherre Mathias Palbitzki knappt femtiofyra år gammal. Denne högt betrodde diplomat i drottning Kristinas och Karl X Gustavs tjänst, en vittberest, högt bildad och synnerligen konstförständig man, hade i början av 1670-talet dragit sig tillbaka från allmänna värv och bosatt sig på Julita, som han efter sin svärmoders, Regina Catharina Khewenhüller, död år 1670 tagit i besittning efter att tidigare under uppehållen mellan utrikesresorna ha residerat på Alvastra kungsgård, som förlänats honom av drottning Kristina.

Mathias Palbitzki har själv skänkt oss några bilder av stormaktstidens Julita, så olikt till det yttre allt annat som byggdes av tidens rikemän. När man betraktar de fyra delvis färglagda teckningarna av Julita gård, s. 89—90, vilka ingår i Palbitzkis skissbok i Nationalmuseum, har man svårt att tänka sig, att här har bott en bortskämd hovman och lysande ädling, väl förtrogen med praktens vid utländska furstehov. Och än mer, att hans efterkommande i tvenne generationer synes ha funnit sig till rätta i denna för deras samhällsställning påfallande enkla miljö. Det är nämligen först under 1740-talets senare hälft som Mathias' sonson, Axel Gottlieb Palbitzki, gör Julita till en ståndsmässigt bebyggd sätesgård enligt tidens skick, därtill mer eller mindre nödd till följd av en allhärjande eldsvåda år 1744.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten docent Albert Eskeröd på femtioårsdagen den 9 maj 1954.

Friherre Alexander Palbitzki, herre till Palbitz, Nemitz och Werbelow i Pommeren samt till Julita, Koberg, Upplo och Holmen, född 1660 på Alvastra, död 1724 på Julita. Levde en lantjunkares liv och var en god hushållare. På porträttet en trettio års man, målad troligen av Martin Meytens d. ä.

Palbitzkis teckningar visar oss en tämligen sluten gårdsanläggning, bestående dels av knuttimrade hus i två våningar, dels av från medeltiden kvarstående byggnadslängor av tegel och dels slutligen av ett flertal låga timrade stugor. På två av teckningarna kan man utan svårighet identifiera tvenne stenhus, som låt vara förändrade vid 1700-talets mitt ännu finnes kvar vid herrgården, nämligen den nuvarande södra bostadsflygeln och det s. k. Klosterhuset omedelbart söder härom. Det senare återfinnes på den ena teckningen, s. 90, som den södra eller närmast åskådaren befintliga hälften av det långsträckt bostadshuset i två våningar invid sjön; i synnerhet bottenvåningens fönsteröppningar och deras inbördes lägen utgör härvidlag säkra igenkänningstecken. — Den nuvarande södra bostadsflygeln, som kan identifieras på den andra teckningen, s. 89, torde utan tvivel utgöra norra delen av det gamla Julita klostrets västflygel; ruinen av dess östflygel synes för

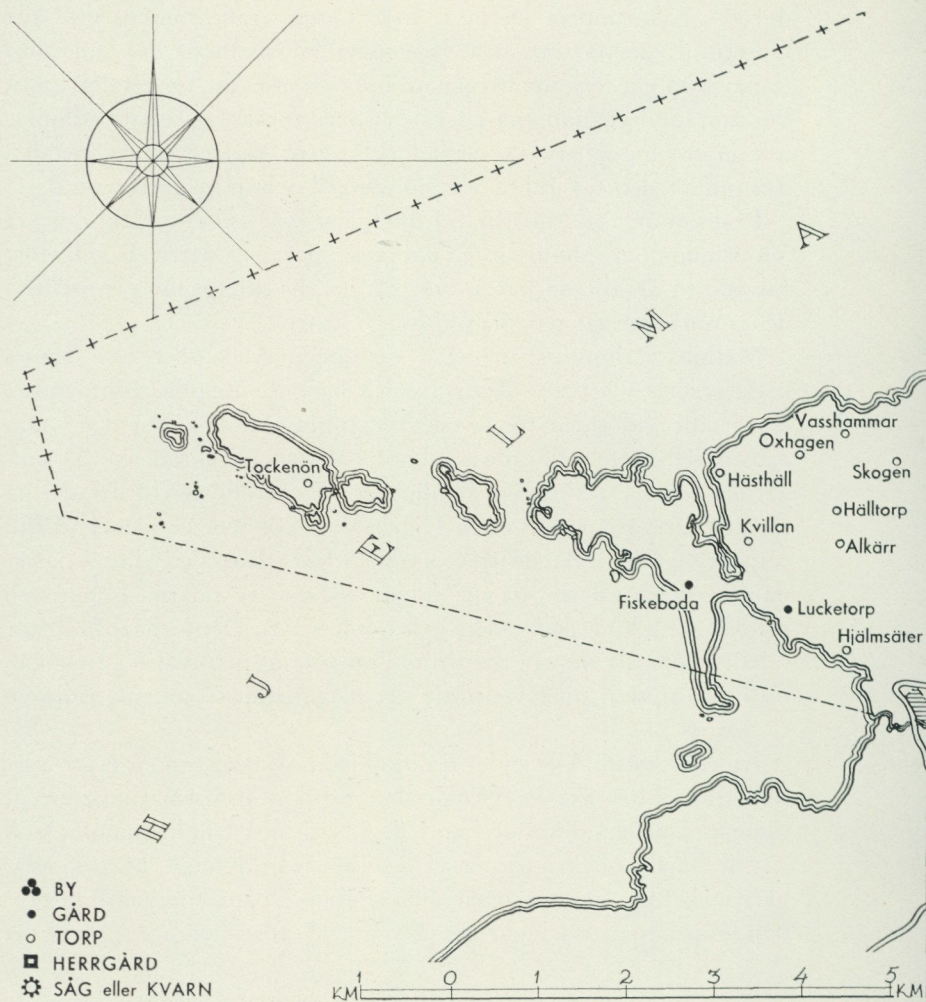
övrigt i bakgrunden. Detta åt söder amputerade stenhus med sitt lanterninförsedda torn och vapen prydda västfasad har sannolikt tjänat som gårdens manbyggnad ända fram emot 1700-talets mitt. De timrade byggnaderna på gården har av allt att döma tillkommit under loppet av 1500-talet och förra hälften av 1600-talet, dvs. under den tid Julita var kungsgård och ännu i kronans ägo.¹

I början av 1700-talet har Julita gård förvisso ej tett sig mycket annorlunda, ty ännu 1735, då lantmätaren Mårten Rivell författade en detaljerad karta över gården, är bebyggelsen i stort sett densamma som ett par mansåldrar tidigare.

Mathias Palbitzkis arvingar var sonen Alexander och dennes båda systrar Christina Beatrix och Charlotta Regina. Julitagodset omfattade vid tiden för arvskiftet Julita socken utom den södra fjärdedelen, som tillhörde Leonard Ribbing på Gimmerstad, samt gården Stora Daviken vid Hjälmarens. Tre arvslotter fördelades på så sätt, att gårdarna Äs och Fogelstad i socknens östra del tillföll respektive Christina Beatrix och Charlotta Regina Palbitzki, medan den västra delen, på två sidor omfluten av sjöarna Hjälmarens och Oljaren, kom på brodern Alexanders lott. Det jordagods denne således kom att besitta var trots uppdelningen likväl icke så obetydligt; uppskattningsvis torde det ha inneslutit omkring tiotusen tunnland.

År 1681 miste Alexander Palbitzki sin arvedel genom Karl XI:s reduktion, blott två år efter det han erhållit konfirmation på densamma. Emellertid kunde han leda i bevis, att frånhändandet stod i strid med tidigare givna utfästelser från Kungl. Maj:ts sida; gården befann sig nämligen sedan länge i pant för ganska betydande penningfordringar på kronan. I fortsättningen blev det

¹ Beträffande Julita gårds äldre byggnadshistoria har Wilhelm Nisser i sin bok om Mathias Palbitzki som connoisseur och tecknare (1934) berört densamma i anslutning till Palbitzkis teckningar från Julita. Likaså har Svante Svärström bidragit till kännedomen härom dels genom en uppsats i Svenska kulturbilder (ny följd, del X) om Julitavilan, dels genom uppsatsen En Julitasommar, i Fataburen 1942. Nils Sundquists bidrag om Julita kloster, i Fataburen 1951, söker belysa den medeltida byggnadshistorien i stort, men en del missförstånd har gjorts vid analysen av Palbitzkiteckningarna. Under de senaste åren har undersökningar i samband med byggnadsrestaureringar på gården givit ytterligare belägg på Mathias Palbitzkis objektivitet som tecknare.

Julita kungsgård och förpantningsgods under friherre Alexander Palbitzkeis tid — början av 1700-talet.

Kungsgården, för vilken innehavaren betalade årligt arrende, är på kartan utmärkt genom skraffering; till arrendet hörde de isolerade slätterängarna vid Skenala och på näset mellan sjöarna Öljaren och Hjälmarén.

Godsets östra gräns mot gårdarna Äs och Fogelstad är ej fullt säker, men är på kartan inlagd dels i överensstämmelse med nuvarande gränser, dels med ledning av de gamla torpens belägenhet.
Kartan uppgjord 1954 av Marshall Lagerquist under medverkan av Olle Homman och Sander Rosén.

också så, att Alexander Palbitzki innehade större delen av godset som förpantning, alltså på sätt och vis som sitt eget, medan själva huvudgården — med åker och äng omfattande endast ca 335 tunnland, vartill kom Tockenön, Lillön och Väsbyön i Hjälmaren — arrenderades för en årlig summa av 1 500 dlr kmt. Dessa förhållanden blev bestående till och med 1734, då sonen Axel Gottlieb Palbitzki fick tillstånd att inlösa huvudgården till skatte.

Alexander Palbitzki, född 1660 på Alvastra, hade i sin ungdom tjänat som kammarpage hos Karl XI och som sådan varit konungen följaktig i slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona. Resten av sitt liv tillbragte han som lantjunkare på Julita. Han dog 1724 och efterlämnade sin andra hustru, grevinnan Eva Leijonhufvud, samt tre döttrar och fyra söner. Genom sitt senare giftermål tillföll honom omsider Koberg i Lagmansered och Upplo i Magra, båda i Västergötland. Av översten friherre Johan Fägersköld på Vinstorp bördade han 1696 godset Holmen i Fågulum, beläget blott trefjärdingsväg från Upplo. I början av 1700-talet innehade Palbitzki således ett jämförelsevis anseeligt godscomplex, som han ytterligare ökade med arrendet av Kungs-Norrby i Östergötland, en 1691 skattelagd och till överstelöjtnantsboställe indelad kronogård. För denna, som säges 1687 ha innehållit 109¹/₂ tunnland åker och givit mulbete åt tjugo kreatur,² erlade Palbitzki ett årligt arrendebelopp av 1 212 dlr kmt.

Med ledning av Rivells ovannämnda karta över den arrenderade huvudgården, Julita kungsgård, jämte explikationen därtill kan man bilda sig en uppfattning om dess utbredning och agrara beskaffenhet vid 1700-talets början. Ladugården, som med tre sammanbyggda längor öppnade sig mot väster, låg på samma plats där dess efterföljare i våra dagar befinner sig. Åkerjorden var delad i tre fält, nämligen västra eller Sjögärdet på 47 tunnland (år 1735 vidgat med ca 10 tunnland genom då nyligen gjord uppodling i nordlig riktning), vidare östra gårdet om 46 tunnland och den s. k. Munktäppan omedelbart öster och söder om mangården med en areal av 8 tunnland. Västra gårdet alternerade med det östra och Munktäppan tillhoppa i sådd och träda. Samtliga dessa

² Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige.

fält var på sedvanligt sätt genomskurna av otaliga öppna diken och avloppsgravar. Stora landsvägen mot Örebro hade här samma sträckning som nu. Den skilde östra gårdet från Munktäppan samt delade västra gårdet i ett större fält på norra sidan och ett mindre söder ut med gräns mot Sjöängen och dess fortsättning Nybble odaläng. Tätt omkring mangårdens bebyggelse utbredde sig dels "Munktompten, hwarest Munke Clostret i fordna tider skall warit bebyggt" och som brukades som kalvbete, dels fruktträdgården, kryddgården och humlegården, den senare med 2 000 stänger, jämte ett kålland, allt tillsammans 5 tunnland. De tre instängda beteshagarna — Djurgården, Oxhagen och Tegelhagen — gav knappt sommarbete åt tio par oxar och tio mjölkkor. Av ängsmark disponerade arrendegården 3 tunnland av den sankä löten, efter vilken Julita för övrigt fått sitt namn, öster om Oxhagen, vidare den förut nämnda Sjöängen om 1 tunnland, Solbergaängen om 9 tunnland intill bondehemmanet Djupanboda samt Forskärret på östra sidan om Forsån från densamma mynning vid Öljaren till landsvägsbron. Dessa ängar gav årligen från ett halvt till två lass hö för varje tunnland eller sammanlagt 242 lass, varav 40 av bättre och 202 av sämre sort. Skog och utmark saknades, varför gärdsel, stänger och timmer för arrendegårdens behov måste tagas från frälsegodset. Gården hade för husbehov tegelbruk, såg och stålquarn, de båda senare i användning blott vid vårflödena, då ån från löten bildade ett fall vid platsen för den nuvarande arrendatorsbostaden.

Fisket i sjön Öljaren beskrives av Rivell som skäligen dåligt, vilket något förvånar med tanke på lantmätaren Anders Anderssons entusiastiska uttalande 1677 om att sjön "öfwerflödar av gös, braxen och i synnerhet kräftor".³ Rivell framhåller emellertid, att fångst med katsa var osäker om våren på grund av stark "iswrak", dvs. isskruvning mot stranden. Dock förekom enligt honom rätt givande fångst av lekgädda vid Sjöängen och Forskärret medelst "stödiande", varmed menas ljustring, samt fiske i övrigt med nät och not.

³ Lantmätaren Anders Anderssons karta över Julitatrakten i Kungl. lantmäteristyrelsens arkiv.

De synnerligen otillfredsställande betesförhållandena vid kungsgården kompensterades av tillgång till bete på de lövträdsbevuxna Tockenön och Väsbyön i Hjälmaren. Den mindre av dessa och den som ligger närmast fastlandet, nämligen Väsbyön, säges ha givit bete åt tio hästar halva sommaren. På Tockenön med sina 100 tunnland fanns ett "fäbonäste", där en torpare var bosatt året om och brukade några åkerlappar och ägde en humlegård om 100 stänger. Han skulle ha uppsikt över de 50 à 60 nötkreatur, som där halva sommaren gick i vall. Fisket omkring öarna gav honom en nödortftig bärning.

Lantmätaren Mårten Rivells ämbetsmässigt sakliga beskrivning till kartan från 1735 är givetvis av stort värde ur flera synpunkter, men den tiger om förhållandena på godset i dess helhet och ej heller förmår den skänka någon inblick i Julita gårds organisation och skötsel. Man efterlyser en skildring av det dagliga livet med dess mångfald av skiftande göromål, en skildring som kan ge en föreställning om en dåtida godsherres bekymmer och glädjeämnen. Denna brist hos kartan fylles emellertid i rikaste mått av den journal, som Alexander Palbitzki började 1704 och som han mer eller mindre systematiskt förde fram till året före sin död. Det är en i Julita gårds arkiv förvarad bok i smalfolio i likhet med en långkatekes. På pergamentspärmens har den titeln "Anteckningsbock om allehanda". Dess existens har visserligen ej varit okänd tidigare för en och annan, men dess innehåll har ej till fullo utnyttjats av någon forskare. Den rymmer ett fantastiskt stoff av kulturhistoria, som vore väl värt att i sin helhet framläggas inför offentligheten, men i detta speciella sammanhang är det ej möjligt att meddela annat än några notiser ur denna innehållsrika journal som ett kortfattat bidrag till det karolinska Julitas historia.

Med ledning av bland annat de med en viss regelbundenhet återkommande anteckningarna i Palbitzkis journal om avradsre-

Överst: Julita från nordväst strax efter 1600-talets mitt. Starkt förstörd detalj ur en teckning, vilken liksom de följande bilderna är utförd av Mathias Palbitzki i dennes skissbok i Nationalmuseum. — Nederst: Mangården på Julita. Byggnaden till höger är den nuvarande ombyggda södra bostadsflygeln. I bakgrunden skymtar ruinen av Julita klosters östflygel.

sorna till Bergslagen, vanligtvis tre om året, samt av uppgifterna i densamma om böndernas och torparnas ekonomiska mellanhavanden med godsherren kan man bilda sig en uppfattning om utsträckningen av Julitagodsets jordbruk (se kartan). Det fanns sålunda två byar, Berga och Väsby, med vardera tre gårdar. Kil, vars boplats numera är totalt utplånad, samt Nybble och Källarboda bestod var och en av två gårdar. Den förstnämnda brukades av fyra bönder, två i varje gård. Därutöver fanns det tjugoen hemman, huvudsakligen belägna västerut från kungsgården räknat. Några av dessa var tidvis s. k. hallnegårdar (halvpartshemman) och en eller möjligen två brukades för Julita gårds egen räkning, såsom det rätt avlägset belägna Fiskeboda vid Hjälmarén. I skogstrakterna norröver låg torpen, ej mindre än ett fyrtiotal. Åtskilliga av de i journalen namngivna torpen har i senare tid förvandlats till hemman och brukas alltjämt av bönder. Godsets gräns mot Äs och Fogelstad vid denna tid, 1700-talets början, är utomordentligt svår att fastställa, men av torpens belägenhet att döma har den på sina ställen gått fram utmed eller nära stora landsvägen från Bergslagen.

Kreatursbesättningen vid kungsgården och för övrigt också vid Koberg, Upplo och Holmen i Västergötland är med uppenbart intresse redovisat så gott som för varje år. År 1704 utgjordes den vid Julita av 2 tjurar, 16 dragoxar, 20 stutar i olika åldrar, av vilka 4 säges vara tämjda, 22 stalloxar eller gödoxar, 15 mjölkkor och 1 kviga. I stallet stod 2 svarta vagnshästar, 3 vallacker och 3 ston av olika färg och teckning. Följande år är antalet av de skilda slagen något annorlunda. Bland nötkreaturen har mjölk-korna ökat till 23 och kvigorna till 6. I fårhuset fanns då 8 vädurar, 35 gällgumsar, 33 tackor och 16 bängselamm. Stallet rymde detta år 10 vagns- och ridhästar samt 2 verkhästar. Vidare redovisas för 1 fargalt, 7 gällgaltar, 4 suggor och 4 galtgrisar.

Julitagodsets viktigaste egna intäkter i penningar härrörde från avyttrad säd, de regelbundna oxdrifterna till Stockholm och för-

Överst: Mangården på Julita. Till höger timrade byggnader invid sjön Öljaren. — Nederst: Mangården på Julita. Högra hälften av längan invid stranden är densamma som det nuvarande s. k. Klosterhuset. Över tvåvåningslängan synes takryttaren på stenhuset.

säljningen av skogsprodukter, såsom mastträn, timmer, virke och ved. — I medeltal avkastade Julita årligen för avyttring dels vid gården, dels till avnämare i Bergslagen inemot 400 tunnor säd, som exempelvis 1713 fördelade sig på följande vis: 28 tunnor vete, 163 tunnor råg, 152 tunnor korn och 68 tunnor malt. Året 1706, då östra gårdet och Munktäppan vid kungsgården befann sig i sådd, var utsädet därstädes drygt 5 tunnor vete, 23 tunnor råg, 12¹/₂ tunnor korn, 3¹/₂ tunnor ärter och lika mycket havre. Därav blev 47¹/₂ tunnor vete, 12¹/₂ tunnor råg, 77 tunnor korn, 19¹/₂ tunnor ärter och 12¹/₂ tunnor havre. — Oxhandeln, som av allt att döma var ett rätt så inkomstbringande företag, bedrevs av Palbitzki på så sätt, att gödoxar uppköptes på olika håll och fördes tillsammans med oxarna från Julita till Stockholms slakthus. År 1705 köptes sålunda vid gårdarna under Koberg, Upplo och Holmen i Västergötland sammanlagt 48 djur, vidare 8 oxar på Skenninge marknad och av bönderna i Julita 12 stycken. Med diverse omkostnader, såsom resor, tullavgifter och andra pålagor, blev inköpspriset för varje ox i runt tal 25 dlr kmt. Vid försäljningen i Stockholm uppstod en vinst av i genomsnitt 31 dlr kmt per djur. Då 40 av de 68 uppköpta oxarna gick till Stockholm för slakt blev behållningen av det årets oxhandel något mer än 1 200 dlr kmt. — Vad beträffar försäljningen av skogsprodukter från godset, så utgjorde björkved en icke obetydlig post. Den fraktades troligen från den naturliga hamnen vid Fiskeboda genom Arboga grav till Stockholm med gårdens egen vedbåt. Av timmer såldes 1710 mastträn och sågstockar samt av sågat virke 32 tolfter plank och 12 tolfter bräder. Årets inkomst härav belöpte sig till 876 dlr kmt. Som förut nämnts fanns vid kungsgården en såg. Ytterligare en låg vid Hyttan nära Hjälmarén, och vattenkraften togs ur den numera helt torrlagda ån från den uppe i skogstrakterna i västra Julita belägna Dagsjön. — En om än obetydlig del av fiskfångsterna omsattes likaledes i penningar. På våren 1715 fångades med ljuster ej mindre än 1 138 gäddor, ett antal som ingalunda betecknar något uppseendeväckande rekord för Julitagodsets vidkommande utan som här tagits blott som ett exempel. Fångsten torkades ungefär som stockfisk och huvudparten därav förvarades för

gårdens eget behov som omväxling i kött- och fläskdieten. Vad som icke ansågs behöfvligt såldes till huvudstaden.

Jakt bedrevs givetvis men synes icke i nämnvärd utsträckning ha tillfört godsherren någon reveny. Någon enstaka gång förekommer det i anteckningarna uppgifter om att älg nedlagts, vilket tyder på att tillgången icke varit riklig. Detta bekräftar blott vad man från andra källor erfarit, att den svenska älgstammen i äldre tid var obetydlig; mot 1700-talets slut nåddes sålunda ett bottenläge i fråga om antalet älgar i de svenska markerna. Älg- och hjorthudarna liksom i viss utsträckning hudarna från tamboskapen skattades i dessa självhushållets dagar mycket högt. Alexander Palbitzki brukade skicka upp dem till Stockholm för sämskning hos en mästare Hubert.

För räkenskapsåret med början den 1 oktober 1706 till samma tidpunkt nästföljande år utgjorde godsets samtliga inkomster i reda pengar 12 952 dlr kmt, som med 2 338 dlr samma mynt översteg utgifterna. Den ekonomiska ställningen för hela gods-komplexet är emellertid okänd, enär gårdarna i Västergötland och arrendegården Kungs-Norrby synes ha haft särskild bokföring.

Vid sidan av dessa tämligen torra notiser om boskap, årsväxt, skogsavverkning och liknande innehåller Alexander Palbitzki's journal jämväl fortlöpande anteckningar om varjehanda händelser på Julita. Om man för tillfället gör ett urval ur några års annotationer får man en god uppfattning om arten av samtliga.

- 22.1 1704. Stöptes ljus efter 2 lispund talg.
- 2.2 1704. Slogs upp en smörtunna, som vägde 9 lispund och 10 marker; till eget bord uttagit 3 tunnor råg.
- 27.2 1704. Bryggdes malt, 2 tunnor och 6 fjärdingar, därefter 4 tunnor och 8 kannor svagöl samt 3 tunnor spisöl; samma dag uttogs 1 tunna vete till eget bord.
- 1.3 1704. Om en måndag begyntes givas ut månadskost åt hovfolket vid Julita.
- 18.3 1704. Stöptes ljus efter 14 marker talg.
- 29.3 1718. Gick isen av Öljaren.
- 1.4 1704. Till allmoschjonet Eric i Tallmon givit sin månadskost 1 fjärding mjöl och 1 kanna ärter; uttagit till hovstaten 20 kannor mjöl till gröt och kokmjöl; ladugårdsfolket undfått på tillkommande hösttermin 5 marker fläsk.
- 5.4 1704. Trädgårdsmästaren sitt deputat till hösten bekommit 1 lispund och 5 marker fläsk samt 15 marker kött.

- 19.4 1715. Släpptes hästar och boskap på Tockenön.
 21.4 1715. Föll snö med frost.
 26.4 1715. Släpptes på Tockenön 19 kreatur.
 1.5 1704. Upptogs en smörtunna om 5 lispund och 11 marker.
 1.5 1718. Ett hästföls efter lilla röda stoet.
 14.5 1704. Fanns uti Julitas stenbod i förråd 17 st. fläksidor, 4 lispund och 8 marker fårkött, 4 lispund och 13 marker oxkött, 8 lispund och 12 marker smör samt 1 lispund och 10 marker talg.
 31.5 1706. Ifrån den 31 maj till den 18 juni svärmade bina och blev sju nya stockar, vilket är ett gott tecken, eftersom det var ny-måne och bittida på året.
 29.6 1718. Klipptes lamm och gumsar.
 10.8 1706. Klipptes Julitas får och blev 5 lispund och 18 marker ull; samtidigt slaktades 15 bockar.
 16.8 1706. Var allt sått och all säd uti ladorna, gud till lov.
 16.10 1718. Togs boskapen från Tockenön.
 22.11 1718. Klipptes fåren.

Alexander Palbitzkis båda söner, Axel Gottlieb och Gustaf Adolf, har som herrar till Julita blott sporadiskt fortsatt faderns journal. De har tydligen ej ägt samma intresse för detta slags tids-fördriv och deras fåtaliga annotationer i boken förmår tyvärr ej spegla livet på Julita under frihetstiden och den gustavianska tiden.

EN LUSTFÄRD TILL ROSERSBERG 1826

av Arvid Bäckström

*Så hett skiner solen på gatorna ner
Och gränderna ge ingen svalka mer
Då griper oss längtan ur staden att resa
Mot Norden vilja vi vända vår näsa.*

Med denna glada Tegnértravesti, prydd med ett typiskt stockholmsrim, börjar en beskrivning i tolv kapitel av en utflykt på några dar från huvudstaden.

"I den tiden då hettan var starkast i Stockholm anno 1826 och hundarna, enligt överståthållarämbetets kungörelse, sprungo med röda saffians-nosgrimmor, beslöts av ett litet sällskap, att en lustfärd skulle företagas utom huvudstaden till k. lustslottet Rosersberg, och dagen utsattes till den 15 juli. Hästarna voro beställda kl. $\frac{1}{2}$ 3, man skulle samlas hos en viss person av sällskapet kl. 3 och man blev så precis färdig att tåget kunde börjas $\frac{1}{2}$ 5. I frågan om man skulle resa inkognito eller ej, beslöts att var och en häruti kunde göra efter behag.

Främst gungar den stora holsteins-kaleschen fram och i den befinna sig änkefru Satow, fruarna Erdmann och Glosemeyer. Det högt uppsatta herrskapet består sig stolta hästar och hyrkusk med silvergalon på hatten.

Bakefter på vederbörligt avstånd köres av grosshandlaren Ljungberg en ganska grön wiener-kalesch, något knarrig i hjulen, men gentil med metallbössor och blått klädesfoder, förspänd med en brun och en grå dragare, beställda från Packartorget. Till denna republik hörde, utom nyssnämnde (Ljungberg), en ärlig och beskedlig livkusk, advokatfiskal Lagurén, protokollsekreterare Fr. Engström och magister Schlytern."

Medan de två vagnarna med sina elva passagerare skrider genom stadens gator ned till Skeppsbron, över Norrbro och in på Drottninggatan, kan det vara på sin plats att något mer presentera en del av sällskapet. Genom att några av dem blev medlemmar i Lövholmens teatersällskap, kan man få bilder och personhistoriska data rörande dem i den studie över nämnda teatersällskap, som av förf. nyligen publicerats.

Fru Katarina Satow, 46 år, var änka efter en sjökapten. — Dottern Elisabet (Betty), 22 år, var född i Wismar och blev 1825 gift med Henrik Glosemeyer, 29 år, född i Rostock. Denne lär enligt muntlig tradition i släkten ha varit särskilt skicklig i att blanda starka drycker och så fått titeln apotekare. Han var grosshandlare och blev med tiden konsul. — Fru Agneta (Agnes) Erdmann, 22 år, var född Flygarson (Tyska församlingen) och blev 14 maj 1826 gift med sin dubbelkusin Fredrik Erdmann. Denne, här titulerad "inspector", var född i Tyska församlingen och skrev sig nu vid 22 år som grosshandlare. — Fru Satow primade alltså i holsteinskaleschen såsom ett slags förkläde för de två nygifta fruarna.

Den andra vagnen, wienerkaleschen, kördes vid avfärden av grosshandlare Ljungberg, medan livkusken då tycks ha suttit inuti vagnen. Om denne Ljungberg har någon uppgift ej kunnat erhållas; han tillhörde ej senare det lövholmska teatersällskapet. — "Advocat Fiskalen Lagurén" måste vara ett inkognitonamn för Laurén, sällskapet skicklige tecknare. Claës Fredrik Laurén, nu 23 år, blev sedermera generalkrigskommissarie. — "Protocoll-Sekreteraren" Fr. Engström var säkerligen en skämtsam titel för perukmakaren Fredrik Engström, 25 år. — "Magister Schlytern" hette Herman Schlytern; vid utflykten var han 24 år. Han blev senare kammarskrivare i Statskontoret.

Av flera skäl kan man gissa, att Schlytern är den, som skrivit ihop berättelsen om Rosersbergsfärden. Originalen är ett kvartohäfte med 64 bläckskrivna sidor; det som här citerats ur detta häfte återges i normaliserad form inom citationstecken.

Sedan vi nu närmare bekantat oss med resenärerna, är det på hög tid att hinna upp kalescherna.

Manskapet i den gröna vagnen hade plågats av en orimlig törst

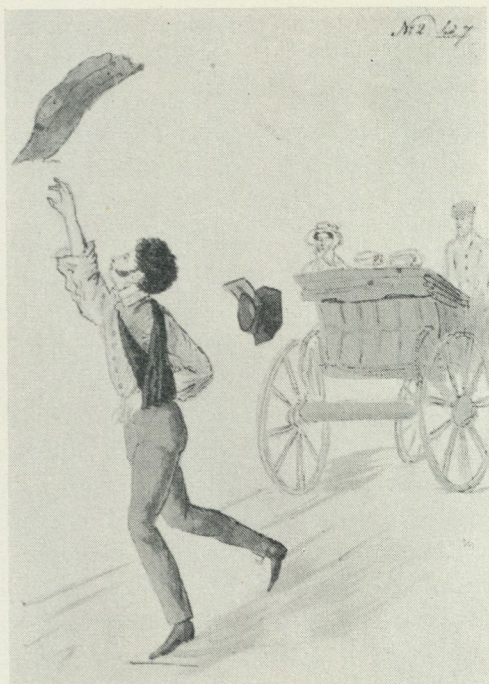
och stannat uppe på Drottninggatan utanför Barnhuskällaren. Sen man där försett sig med nödvändigt förråd av svagdricka m. m., sattes åter igång.

”Vid ankomsten till Norrtull beslöts att åka i skjortärmarna samt till förekommande av rötfeber att taga en fälsup, bägge delarna lika fort beslutna som verkställda.”

Man läskade sig flitigt, dock med tämligen oskyldiga drycker, och herrarna höll ”andaktsövningar”, dvs. spelade kille. Järva och Silverdal passerades. Vid Edsbacka krog förnyades förrådet av svagdricka. Snart kom man förbi Sollentuna kyrka; då upphörde spelet, ”emedan det ej ansågs passande att under spel och dobbel förbifara densamma”. Vid Rotebro gjordes rast för hästbyte. På Rotebro träffades åtskilliga bekanta stadsbor, som även ville roa sig på landet över söndagen, däribland den galante Berggren på Drottninggatan, känd för sin fina senap utom alla andra finare och grövre franska saker. Resan fortsattes, men snart förspordes en ”gräslig matlust”, som man beslöt tillfredsställa. Nu följde vid 8-tiden, sedan man färdats över 2¹/₂ mil, resans första måltid. Man åt och drack på landsvägen. Damerna satt kvar i sin vagn ”ganska stilla”, de var alltför stadsklädda, medan några av herrarna tog av sig rocken.

”Stora smörgåsar blevo genom apotekarens försorg på franska bröd framburna åt damerna. Ibland herrarna blev ordentligt uppror så snart matsäcken framsattes. De nappade utan försyn ost och bröd från varandra och störtade med sex knivar på en gång uti smörburken, som jämte andra näringsmedel var placerad bak på vagnen. Den ena bjöd till att uttränga den andra och den stackars magistern med sin skadade arm stod sig rätt illa. Nu framkom inspektoren med en butelj portvin och omkring honom ställde sig de övriga, utsträckande sina halsar. På protokollsekreterarens anhållan läppjade även fruarna litet muskat, vilket dock ej tycktes smaka rätt väl. Efter en god halvtimme inlades matsäcken åter och kuskarna, vilkas krafter även blivit stärkta, fingo befallning att köra på.

Man såg här och där vackra herrgårdar med målade grindar, klippta alléer o. s. v., skogar, åkrar och ängar, sådana man vanligen

Då den större vagnen, "holsteinaren", nalkades Rotebro, blåste en av damernas florslurvor av, men Schlytern lyckades med mod och rådhbet att återbringa den till dess ägarinna. I vagnen skymtar de tre fruarna och Glosemeyer.

ser på landet, samt ett lasarett med en lång och bred inskription över porten."

Något mer utbildat sinne för trakternas olika bebyggelse eller för naturens skiftande former tycks ej funnits. Man lämnade ej riktigt staden och dess vanor och inställning.

"Snart bortföll en hjulskena från den mindre vagnen, men upphittades och fastspikades åter, med tillhjälp av en hedersman i gula skinnbyxor, så att resan genast kunde fortsättas.

Vid Värka kvarnar avtar vägen till Rosersberg; men man kunde ej resa här förbi, emedan en värdshusskylt hindrade passagen. Där rekvirerades svagdricka, vilket dock förklarades för odugligt och återsändes med protest.

På en äng vid vägen bärgade en mängd bondflickor hö. Protokollsekreteraren, lik Don Quixote fallen för äventyr, hoppade

Den mindre vagnen har kommit utanför Norrtull. Man spelar kille. Schly-
tern tar sig en klunk ur buteljen. — Färdens första måltid. Damerna sitter
kvar i sin vagn och passas upp av Engström.

De äkta männen Glosemeyer och Erdmann inspekterar de för fruarna tilltänkta paulunerna i "Potsdam" i Rosersbergs vårdshus.

tillika med grosshandlaren ner på ängen — men alla flickorna togo genast till flykten, och de två återvände från sitt äventyr.

Slottet blev nu synligt över de höga lundarna och man skyndade sig att upphinna holsteinaren, som kommit långt förut. Vårdshuset, som ej är särdeles rekommenderat, förbifors.”

Man försökte i stället att få härbärge hos trädgårdsmästaren, men denne var borta, och något annat logi än vårdshuset kunde ej erhållas. Man vände alltså om, steg ur vid vårdshuset och gick att installera sig för två nätter.

”En mindre städad uppapperska anviste sällskapet våningen en tr. u., där man kunde få vistas i vilken del av världen som behagades. Vid trappan t. v. är Afrika beläget; både Afrika, Asia och Amerika lämnades obesökta och Europa intogs. Här funnos tre vägar; nämligen till Prag, Hamburg och Berlin; damerna togo logi i Berlin, ty Hamburg och Prag voro ej väl kända platser.

Nu upphämtade var och en sitt lilla knyte och sina lösören. Här springer protokollsekreteraren, alltid gentil, med gul ostindisk silkesnäsduk i ena handen och bär fruntimmernas saker in i Berlin. Där kommer advokatfiskalen trankilt med sin granna sjöskumpipa och matsäcken, som därefter låg honom ömmast om hjärtat. Apotekaren, grosshandlaren och magistern sysselsätta sig med buteljernas upphämtande och iordningsättande.”

Grosshandlaren snavade i trappan och en butelj gick i kras, lämnande grosshandlarens byxor ”souvenir av den skönaste Mosel-ånga”. Inspektoren uppfiskade dock ”ur holsteinarens källare” en och annan pjäs till ersättning.

Sedan vagnar och resenärer kommit under tak, skulle man supera, men de flesta var trötta och man tog sig ”blott en liten risp” och skyndade till sängs. Damerna hade nu beslutat att sova i Potsdam på andra sidan Berlin. De två äkta männen sändes som deputation för att med ljus i händerna undersöka ”paulunernas” trygghet. Deputerade var ej av Linnés anhängare, dvs. ej älskare av insektssamlingar, varav de nu gjorde stora upptäckter. För fruarna bäddades nu om mitt i Berlin med en förskansning där omkring av allöv ”till motvärn för fiendernas skaror” — knippor, som herrarna i skymningen skaffat ur lövskogen neråt sjön. Man

I trappan upp till gästrummen i Rosersbergs värdsbhus snubblar Ljungberg och en butelj Mosel går i kras.

önskade varann godnatt, och herrarna avsjöng i stället för aftonpsalm en kvartett av Weber utanför fruntimrens fönster (fem av herrarna var sångare: Glosemeyer, Laurén och Schlytern tenorer samt Erdmann och Engström basar).

Herrarna lägrade sig på en ofantlig soffa, som intog halva Europa. Kl. 1 snarkades allmänt.

Man hade nått resans mål, Rosersberg. Det är obekant vem som föreslagit just Rosersberg såsom slutmål för denna utflykt eller på senare tids språk, denna week-end. Ej heller någon motivering är känd. Man ville kanske se ett slott och då låg Haga, Drottningholm och Ulriksdal för nära. Karl Johan hade efter Hedvig Elisabeth Charlottas död 1818 trätt i full besittning av slottet och

ofta gjort korta besök där. 1821 utgav Lorenzo Hammarsköld en 64-sidig beskrivning över "K. Lustslottet Rosersberg", med uppgifter om slottet samt dess samlingar och parker. I den lilla Samuel Owen tillägnade "Handbok för Ängfartygens Passagerare o. s. v.", som utkom 1825, är Rosersberg i korthet omtalat (s. 21—23). Kanske denna publicitet i sin mån framkallat ett beslut att ställa färden just dit.

Men hur gick det med våra resenärers nattsömn på Rosersbergs värdshus? Det visade sig svårt att få sova.

"Efter en timmes sömn började advokatfiskalen bli orolig och protokollsekreteraren, som ej fick vara ifred för myggorna, steg upp före kl. 3 för att väcka reskamraterna med en indiansk solodans, vilket lyckades utmärkt. Bägge nämnde herrar spatserade omkring i strumpfötterna och ofredade på allehanda sätt de övriga, tills de slutligen kl. $\frac{1}{2}$ 5 begåvo sig ur Europa och utanför värdshuset uppstämde kyrkogårdsduetten ur Don Juan, vilken i anseende till tuppäckompanjemang gjorde en så imponerande effekt, att värdshusmamsellens höns började hjärtligt gråta och de av herrarna som voro vakna ej blevo stort bättre till mods." Den ena efter den andra började nu stiga upp. Jungfrun roptes och friskt vatten rekvirerades. Under det fruarna gjorde sin toalett i Berlin och herrarna i Hamburg och Prag, blev salen i en hast så iordningstädd att den kunde nyttjas till konversationsrum. "Nu utkomma damerna morgonklädda efter nyaste Berlinska modet; de sade sig ha sovit gott, vilket ingen av de på den europeiska soffan inkvarterade reskamraterna kunde säga."

Efter intagande av kaffe kl. $\frac{1}{2}$ 7 önskade man allmänt göra en morgonpromenad till slottet och dess omgivningar. Vägen förde genom alléer till höger om slottet, där en gammal karusellgunga passerades. Hettan började bli besvärlig, men efter en paus i en skuggrik lövsal fortsatte man åt den stora gräsparterren och kullen, där Byströms Mars är uppställd. Men Mars befanns vara helt brädinklädd. Man lägrade sig en stund vid stranden uti grupper i gröngräset. Sedan passerades "vid ena slottsflygeln åt trädgården en stor bur av träd, däri fanns en storstättig örn, som skall vara fångad vid Tullgarn och skänkt till konungen av Sofia Albertina". Efter att dessutom ha besett "den levande teatern" styrdes åter

kosan till värdshuset och en efterlängtd frukost. Kl. $1\frac{1}{2}$ 10 satte man sig ned att äta och dricka.

"Frukosten bestod av tämligen gott brännvin, försvarligt smör och bröd, förtvivlat hårdkokade ägg, men förträffligt vin uti inspektorens källare, alltsammans på ett stort dukat bord." Efter en timmes frukost gjorde man sig i ordning att besöka själva slottet.

"Arm i arm avtågade man kl. 11 upp till borggården, där vaktmästaren, eller, som man beslöt att kalla honom, herr hovkamreren, var till mötes." Av alla märkvärdigheter man fick se fäste sig ett och annat i minnet, såsom: Axel Mörners i olja målade tapeter i matsalen; ett skåp, som tillhört Marie Antoinette, i kungens sängkammare; fat, koppar och tallrikar av porslin i drottningens sängkammare (magistern råkade här kliva mitt i en vattenskål, utställd på golvet för mal och flugor, men torkade upp allt som i floder rann omkring den himmelsblå mattan med sin näsduk så bra som "någon av Stockholms tvättmadamer eller, som de gemenligen kallas, hjälphustrur"); samt en väggklocka, som spelade en polska med rörliga dansörer och dansöser på urtavlan, i förra kungens sängkammare, där också några tobakspipor fanns, som tillhört ryska flottans befälhavare och tagits vid Svensksund.

En vindeltrappa förde upp i övre våningen, där man förutom biblioteket (7 à 8 000 volymer) besåg dels biljardrummet med dess tavlor (bl. a. Rafaels La Jardinière, Gerards Ossian samt några landskap av Fahlcrantz), dels amiralssalen med Desprez' ofantliga tavla Slaget vid Hogland.

I nedersta våningen fick man bese rustkammaren. Där noterades: "en birmannisk dyrbar rustning, som förra året förärats konungen av Nya Ostindiska Kompaniet i Stockholm; en värja som Karl XII nyttjat vid Narva; samt en trädiskål, ur vilken sistnämnde kung druckit hos en bonde i Västergötland."

I flygeln till höger på inre borggården fanns många goda tavlor bl. a. av Lauréus jämte två marmorpjäser av Byström: kungens bröstbild i kolossalformat och den sovande Juno och pojken Herkules, "en gudomligt skön komposition". I motsvarande flygel var det vackra slottskapellet, "som likväl aldrig varit begagnat till gudstjänst".

I Rosersbergs v rdshus tog de sex manliga resenärerna logi i "Europa", där de med hjälp av en lång soffa och några stolar försökte skapa sig liggplatser. — Engström, Schlytern och Laurén hoppar höge efter k ffet. Laurén  r just i farten.

I Vallstanäs park fann sällskapet en lövsal uppe i en alm. De gifta herrarna Glosemeyer och Erdmann sträckte emellertid ut sig under trädet. Engström hämtar vatten i ett par buteljer.

Schlytern kör ifrån sina törstiga kamrater, som glömt sig kvar vid ölstopen på Rotebro gästgivaregård. — Den dionysiska dansen i skogen vid Silverdal. Herrarna till vänster lägger bort titlarna, medan Engström, Laurén och Schlytern gör egendomliga bocksprång.

Vid observatoriet gick ett framhjul sönder på ungherrarnas vagn. Här drar man gemensamt in vraket på en gård. — Ungherrarna fick traska hem till fots. Utför Kungsbacken bär de sina packningar. Vid Hötorget skildes de — lustfärden till Rosersberg var slut.

Ett annat tempel ”i ena flygeln åt yttre borggården var helgat åt teaterns gudar och gudinnor; här såg nu tämligen ruskigt ut och nästan så som här ej heller någon gudstjänst hade hållits”.

Detta var det sista man för betalning fick se. ”Hovkamreraren” bugade sig och vandrigen slutades.

Men för att njuta lite svalka och en stunds vila önskade man stanna kvar i slottets förstuga och beställde friskt vatten av ”hovkamreraren”. Advokatfiskalen hämtade ned från värdshuset en butelj vin och kvartettnoterna för att försökas på denna genljudande lokal. Under tiden hade de övriga fått en stor kruka mjölk samt vatten, och bänkar inburits från borggården åt damerna. Ur krukan och vinbuteljen preparerades en mixtura simplex, kallad vinvassla. Några dussin kvartetter exekverades av valda röster, och först kl. 2 begav man sig på hemvägen. En av damerna och inspektoren fick näsblod av vinvasslan.

På värdshuset var middagen färdig och man gick genast till bords. Där bjöds: ”soltorkad gädda av förra årets fångst med potatis, lika färsk; surmjölk, dock utan grädda (stockholmarna är ej vana vid gräddan, tänkte värdinnan); kycklingar, fullväxta, och sallad, vilket man med vanligt kurage höll tillgodo.” Inspektorens buteljer skonades ej; apotekaren preparerade salladen. Sedan damerna nämnt något om en middagslur, sågs snart här och där i gräset utanför värdshuset strödda grupper av liggande figurer i mångahanda ställningar. Efter tre timmar serverades kaffe ”bredvid damernas läger”. För att uppliva ljuva barndomsminnen företog sig advokatfiskalen, protokollsekreteraren och magistern att ute ”på landsvägen hoppa hage”, där magistern främst utmärkte sig.

Medtagande förfriskning, i anseende till den ännu ganska besvärliga hettan, och 125 sångkvartetter, som herrarna turvis kånkade på, tågade man kl. $\frac{1}{2}$ 8 ut i parken. Efter att i en björklund ha sjungit ”några små stumpar” kom man fram till en villa, som beboddes av en baron Sjöblad. Härifrån förde en väg ned åt sjön till ”en ganska pittoresk grotta, som bjöd svalka och en vidlyftig utsikt åt Mälaren”. Härifrån klättrade man upp för ett berg till Odödlichkeitens tempel. ”Man ristade på dess halvruttna väggar av trä åtskilliga tänkespråk till åminnelse av dagen.”

Så vände man nu hemåt och passerade orangeriet, som uppvisade åtskilliga sällsynta växter. Skymningen började inbryta och en viss trötthet sprida sig. Konversationen rörde sig mest om den väntande supén och vilan, om Vitalisdikter och en och annan anekdot om baron Sjöblad. Kl. $\frac{1}{2}$ 11 återkom man till kvarteret.

Herrarna kastade sig genast på den långa soffan i Europa under dödlig tystnad. Det första ord som yttrades var "Grogg!" — det kom från grosshandlaren. Jungfrun fick så många gånger springa efter vatten, att supén fördröjdes. Det blev kotletter och ägg och mjölk; några ansåg mjölken mindre hälsosam och gjorde den genom en tillsats av konjak mindre farlig. Damerna deltog i måltiden, men bröt snart upp för att sova; de fick liksom föregående afton färskt löv in till sig i Berlin. I stället för aftonböner hördes i Europa "rätt artiga historier", varjämte myggorna sjöng så ljuvliga serenader, ackompanjerade av advokatfiskalen, att det var omöjligt att genast somna. Förgäves stoppades tobakspiporna och utröktes flera gånger, fruktlöst höll magistern jakt efter odjuren — det fanns slutligen ej annat råd än att duka under för övermakten. Först omkring kl. 3 var alla sänkta i en behaglig morgonslummer.

Kl. 6 smög sig herrarna ned till sjön "för att löga sig"; de hade dessförinnan skövlat fragmenten av föregående kvällens supé samt försett sig med en butelj brännvin med tanke på den avslutande "lög-supen". Vid återkomsten till värdshuset togs några partier kille och då damerna visade sig och "de ljuva Mocka-ångorna" började sprida sig, drack man gemensamt kaffe och beställde, efter votering med slutna sedlar, en frukost bestående av: ägg, smörgåsar, lax och mjölk. Medan man i en dryg timme fick vänta på maten, roade sig herrarna med kvartetter av Spohr och Wobesser och damerna med lektyr och toalett. Frukosten varade bara $\frac{3}{4}$ timme och damerna föreslog en lustresa till Vallstanäs. Inspektoren och "damernas ordonnansofficer, protokollsekreteraren" hade snart hästarna i ordning och kl. 10 embarkerade man.

Vägen togs förbi Norrsunda kyrka över stora slätter, där hettan var odräglig. Grosshandlaren körde nu; hans pisksnärt råkade emellertid smälla advokatfiskalen på näsan. Denne tog humör och det är väl på detta intermezzo, som kapitlets motto ur Tasso syftar:

Sämjens, bröder! och icke slåoms!
Skrattom, leen, på fädren bråoms!

Efter en timmes resa stannade vagnarna vid Vallstanäsalléns början, och sällskapet började promenera i parken. Buteljer och kvar-tetter bars turvis av herrarna. Vid en stor alm fann man en trappa, som ledde upp till en rymlig lövsal med bord och bänkar. Man klättrade alla dit upp — törsten var svår och dryckesvarorna började snart tryta. På protokollsekreterarens lott föll då att med två tombuteljer i händerna söka en brunn i parken. Efter en timme återkom han lyckligen, och man drack ”i grogg och klart vatten Wohlthäters välgång”. Sedan man med fast mark åter under fötterna lustvandrat i parken en stund och vid ett litet badhus beundrat utsikten över sjön mot Skånela kyrka på andra sidan, for sällskapet tillbaka till det gula värdshuset vid Rosersberg.

I väntan på middagen satte sig resenärerna ned att läsa eller spela Wobesser. Efter etikettens lagar borde man göra sig fin till måltiden, men som hemresan skulle ske strax därpå, ansågs all toalett onödig.

Kl. 3 bar jungfrun in ett stort köttfat, runt omkring utsirat med dill, ”pettersilja” och andra grönsaker och straxt efter ett lika stort fat med potatis. Apotekaren trancherade lammsteken, så att snart endast det tomma fatet återstod. Härefter ”serverades söt mjölk i glas eller på tallrikar och på mjölken dracks rött vin och portvin; högtiden till prydnad sjöng man glada sånger, såsom Agander och Pagander, Wein und Liebe m. m. I väntan på kaffe lägrade man sig så i syskonkrets i gröngräset utanför. Omsider utbars kaffet och förtärdes både med grädda och cognac, det senare naturligtvis endast av herrarna.”

Nu började sista akten på lustspelet, arrangementer för avresan. Likvid uppgjordes med den beskedliga mamsellen, som här-bärgerat, trakterat och serverat sällskapet. Inspektoren och gross-handlaren inpackade tombuteljer i fotmagasinet. Kappor och korgar, knyten och annat bagage instoppades av protokollsekreteraren, och sedan advokatfiskalen på sällskapets vägnar tagit avsked av mamsellen, jungfrun m. fl., hjälptes fruarna upp i

holsteinaren och herrarna intogo sina platser. Kl. 6 på måndagens eftermiddag började så återresan från Rosersberg.

Sedan man passerat Holmboda vid Mälaren, tillhörigt en herr Bahrman, stannade den gröna vagnen, som höll sig efter, vid Värka kvarnar, där nödig proviant intogs av brännvin, smörskorpor m. m., varefter resan fortsattes. Snart tog man sig "en snaps, varföre livsmedlen uppsöktes ur alla gömmor och utdeltes bland bröderna". I holsteinaren sökte apotekaren och inspektoren att hålla passagerarna vakna genom små historier och tobaksrökande. "Torsåker, Väsby och Löfstaholm m. fl. präktiga herrgårdar och insjöar gjorde vägen ganska vacker, men dessa skönheter senterades endast från första vagnen, i den andra förehades viktigare saker än åskådandet av den s. k. härliga naturen."

Kl. 8 anlände man till Rotebro, där hästarna skulle vattnas eller ombytas. Damerna satt kvar i sin vagn och "plockade i sig några hallonkartar ur små näverstrutar". Resan blev sedan mycket livlig. Den kulminerade i en supé i skogen vid Silverdal, där "fragmenter av den förr så ståtliga matsäcken dukades upp på fat av karduspapper" och samvetsgrant tillintetgjordes till sista torra medvurst-bit och minsta ostkant. Stämningen blev uppsluppen och tog sig bl. a. uttryck i att herrarna började sjunga. Flera sånger t. ex. Ekokören ur Preciosa ackompanjerades av apotekaren genom att slå tillsammans två tomma buteljer. Också kuskar och hästar uppmuntrades. "Inspektorens välgångsskål dracks under hurrarop, varefter inbördes brorskålar av honom proponerades. Tillställningen slutades med dans, varuti advokatfiskalen, magistern och protokollsekreteraren utmärkte sig genom de svåraste saltomortal- och bocksprång. Baletten hade nog räckt långt inpå natten, om inte vinet börjat tryta och skymningen inbryta."

Holsteinaren körde nu raskt på, medan ungarlarna stannade ett slag vid Silverdals värdshus, där man rekvirerade en butelj punch, som medtogs. Aftonluften började bli kylig och farlig för hälsan, varför korken snart uttogs och man smakade på punschen, som befanns vara "en komposition av den grymmaste potatisarrack, rövarättika och sirap". Likväl förtärdes med förundransvärt kurage ett eller annat glas härav. Då man upphunnit den större vagnen, bjöds apotekaren och inspektoren att smaka en tår,

vilket de dock undanbad sig till lycka för den nyss förtärda kvällsvarden. Hyrkusken och skjutsbonden satte mer värde på gudsgåvorna, ty ett, tu, tre var buteljen tom. Under det hästarna pustade, sjöngs några terzetter.

Nu skildes man åt. Damernas holsteinare for åt sitt håll. Och av den gröna vagnens invånare somnade de flesta snart in. En räv, som sprang tvärs över vägen, störde ron och fick skjutsbonden att spotta tre gånger på tömmarna och piskan. Sedan vagnen kl. 11 anlönt till Norrtull och både passagerare och ekipage visiterats samt bommen av vederbörande öppnats, kunde resenärerna hälsa staden med en sång — man frågade alldeles inte efter polisen. Men ödet ville, att mitt för "stjärnkikeriet" gick det ena framhjulet helt och hållet sönder. Hästarna måste spännas ifrån, och den eleganta kaleschen drogs in i nödhamn i en egendom näst intill, vilket gick så till, att magistern och grosshandlaren spändes för som tåliga åsnor och advokatfiskalen och protokollsekreteraren var efter sin förmåga hjälpte till.

Sedan tog de fyra hand om sitt pick och pack och tågade till fots utför Kungsbacken, sjungande Bellmans marsch "Så lunka vi så småningom" och "Så vandra våra stora män" etc. Utan den minsta anmärkning av brandvakterna, vilka troligen på någon trappa njöt en god sömn. Vid Hötorget avvek advokatfiskalen och protokollsekreteraren och önskade dem rolig natt.

Enligt vad man senare försport, var alla de trötta passagerarna kl. 12 i säng.

*

Så var då denna lustfärd avslutad.

Beskrivningen är upptecknad i en ganska naiv stil, men ger oss en hel del kulturhistoriska detaljer av intresse. Författaren vill även antyda sitt litterära intresse genom de motton, som i mer eller mindre meningsfull förvrängning sattes framför flertalet av kapitlen. Han "citerar": Tegnér, Schiller, Leopold, Gamla svenska psalmboken, Virgilius, Kullberg, von Zeipel, Kellgren och Tasso. För byggnadsstil och för konstföremål tyckes han ha mindre intresse.

Mat, dryck och kort intog en stor plats i skildringen — och

ändå lade man ej bort titlarna förrän sista eftermiddagen. Rörande är herrarnas verkliga intresse för sång.

Damerna har både i berättelser och på teckningarna hållits i ett visst skymundan. Det är typiskt, att ingen av teckningarna visar någon av damerna i helfigur.

Vad som lockade till publicering av denna lilla lantliga utfärd, var ej så mycket den nedskrivna skildringen, utan i hög grad Lauréns spirituellt nedkastade teckningar med deras uttrycksfulla linjer och vackra färger.

Finns det överhuvud någon annan "week-endsutflykt", som återgetts i så trevlig text och framför allt i så rappa och humoristiska teckningar som de nio stockholmsvännernas färd till Rosersberg 15, 16 och 17 juli 1826!

Källor: Originalexemplaret av Rosersbergsfärden äges av "magister" Herman Schlyterns sonsöns änka, Lidingö. Tidiga avskrifter finnas dels hos Henrik och Betty Glosemeyers sondotterdotter fröken Karin Geijer, Uppsala, dels i Nordiska museets arkiv, dit avskriften jämte de 12 liggande foliobilderna 1936 inköpts från fru Elisabet Haverman, Stavnäs (acc.-nr 14/1936). I "Löfholms Argus", som utgavs av några lövholmare mellan 19.7 1828 och 15.8 1830, lästes 14.9 1828 bland "Diverse annonser" följande skämtsamma påminnelse om 1826 års sommarfärd: "Med första utkommer från härvarande tryckeri en öfversättning af: Några nöjsamma stunder på en resa till Rosersberg af Chevalier von Hasendal."

A. Bäckström: Löfholmens Theatersällskap, Nordiska Museets Handlingar nr 48, 1954.

ALICE TEGNÉRS TEGNABO

av Torsten Tegnér

Som gammal tidningsskrivare är jag ju medveten om att alla rubriker ljuger... eller är (mer eller mindre otillständigt) missvisande, skeva, "partiska"...

Den här oppe är bland de värsta.

Alice Tegnér, min kära moder, gjorde Djursholmshemmet Tegnabo riksbekant. Hon var ställets goda fe och främsta prydning, en förträfflig husmor och mor, strålande värdinna med nästan lika mycket sinne för den kroppsliga spisen som den andliga — vilket sannerligen inte är lite sagt! — *men*: "mannen bakom verket", personen som drog opp konturerna och i första hand fyllde dem med jordfast realitet, var den käre söte maken, härads-hövding Jakob Tegnér, som 1889 utnämndes till protokollssekreterare.

Allas vårt Tegnabo — familjens hem 1890—1912, födelseplatsen för det stora flertalet "Sjung med oss Mamma"-visor — var i första hand den bygg-glade, framsynte Jakob Tegnérskapelse, precis som Tullingestugan Kikut (och hela Tullinge villasamhälle f. ö.) vilken var J. T:s och A. T:s hem 1912 till husfaderns bortgång 1926, och den oförlikneliga småländska sommarstugan Sola, som 1897 egenhändigt timrades av min fader med hjälp av två småländska timmermän och ännu står kärnfrisk.

(Rubriken får gå an ändå: den fyller kanske i någon mån den normala rubrik-funktionen: att tilldra sig uppmärksamhet och ge någon ledning beträffande innehållet...)

* * *

1889, på fjärde året av J. T:s och A. T:s äkta förbund, bodde den harmoniska kvartetten — en tvåårig och en (framemot) ettårig

Familjegrupp på gårdsplanen i Tullinge sensommaren 1889: Till höger husbondparet Frans och Anna Beijer omgivna av de två äldsta döttrarna och Elof Tegnér j:r. — Änkefru Emma Tegnér (biskop T:s svärdotter) med 8 månader gamle Agne Beijer i knät; bakom professor Esaias T. med maka. — Två Beijer-barn. — Dr Elof T. (i kalott) och (avtecknande sig mot en av barnens lektugor) godsägare Adolf v. Post med maka (f. T-r) samt ... se förstoringen på nästa sida!

son hade infunnit sej — vid Valhallavägen, mittför den tomt där 21 år senare STADION skulle resa sina murar och torn. På sommaren logerade man i en 1600-talsflygel, hedrad med drottning Christinas namn, på Tullinge gård, som de allrasomkäraste protegéer till den livsbejakande systemen Anna och hennes praktälskande make bokförläggaren Frans Beijer.

De beijerska och tegnérska familjerna var förenade med band som knappast kunde vara förtroligare och innerligare. Inte bara var fru Anna B. nr 3 och Jakob T. nr 4 i den fast hjärteförbundna kvintett som växt upp på Kjellstorps prostgård just Söder om Landsvägen, med biskop Esaias Tegnér's äldste son Christoffer till

Kring bordet: Elof, Disa (stående), Emma och Elsa Beijer. — I soffan: Jakob och Alice Tegnér med sönerna Gösta och Torsten. (Förstorad detalj ur föregående bild.)

"far" och den legendariska, rekordproduktiva Lovisa Maria Hjelm's dotterdotter Emma (f. Kinberg) till "mamma".¹

Därtill kom att den röstbegåvade unge häradshövdingen Jakob visligen skaffat in den mångkunniga 20-åriga Karlshamnsdottern Alice Sandström, pianist av Guds nåde men flink också i "alla ämnen utom gymnastik" — briljanta betyg från Högre Lärarinne-seminarium! — som hemlärarinna åt de äldre av de 7 Beijerbarnen, varpå följde, inom 3 lyckliga läs-, sjung- och spel-, sällskaps- och bekantningsmånader dubbelsidig förälskelse samt trolovning mellan

¹ De övriga syskonen var: *Esaias* (d. y.), den store språkmannen och bibel-översättaren, En af de Aderton i Svenska Akademien, *Elof*, författare, universitetsbibliotekarie, *Disa*, g. m. godsägare Adolf von Post, Äs (där släkten gärna samlades).

systerdöttrarnas avhållna lärarinna fröken Alice och deras barske men populäre morbror Jakob.

Man skrev alltså nu 1889. Och den 38-årige, spänstige och raske protokollssekreteraren hade kommit till resultatet att familjens tillvaro nog kunde bli ännu förmånligare utformad än den nu tedde sig den lilla Östermalmsvåningen plus "sommarnöje" på det relativt avlägsna Tullinge: tåg till Huddinge, därpå 7 kilometers droskkörning till den gamla patriciergården vid Tullingsjön.

Skulle det inte skapas samhällen ostsydost och nordnordost om Stockholm med nymodern spårvagnsförbindelse, som skulle sätta folk med city-arbete i stånd att — efter 30—40 minuters tågresa — sticka fötterna under eget middagsbord ute på landet?

Skulle detta inte vara bra för barnen? Friska Naturen alltså! Och hur det är, så *är* det något med att "sitta på egen gård", emot att fungera som flygelkavaljer eller hovherre åt. . . låt vara den allra präktigaste och snällaste . . . syster med magnifik, generös make . . .

Beträffande magnificensen ute på Tullinge kan nämnas att "grosshandlarn" brukade tillkasta sin egen stall-väldoftande prydlike kusk en hel riksdaler i dricksslant per körning, vilket var ungefär = en dagsinkomst för en arbetskarl.

Middagsmatsedeln den 5 december 1884 — Kjelltorpsföräldrarnas "guldförlovningsdag" — då den ståtliga Frans tillkännagav förlovnningen mellan svåger Jakob och guvernanten fröken Alice, kunde ju — som en tidsbild — nämnas. De flitiga köksorna i det Beijerska prakthemmet Arsenalsgatan 2 D hade då fått ställa i ordning:

Spenatpuré
Kalvbrässrisoller
Färserad gös (sauce hollandaise)
Rådjursstek (madeirasås)
Oxtunga med legymer
Tryfferad anka
A la daube på hummer, garnerad med ostron
Stekt hjärpe med sallad
Sparris
Persikopudding med Reine Claude
Glace
Ost m. kex
Dessert

(Vinernas antal är icke bekant men understeg näppeligen 8)

Saltsjöbaden eller Djursholm?

Den 21 juli 1889 skrev pappa "Gutten" "urlifvad" (enligt unga fruns dagbok) till sin i Ronneby brunnsdrickande hjärteväns om sina planer på "ett hus i Saltsjöbaden".

Fyra veckor senare för en liten expedition — J. T., A. T., inspektorn och trädgårdsmästaren på Tullinge — med Gustavsbergsbåt till Stäket, vandrade via Igeltorp till Neglinge, spisade middag i gröngräset där "mitt emot vårt blivande hem", heter det i dagboken — — därpå båt i det härliga vädret förbi Tattby till Bösundaviken, gick i land för att "vandra värre" utan att finna någon riktigt trevlig plats... fast *vackert* överallt därute vid Baggen. Båt från Stäket kl. 6, biffstek och kaffe men tydligen inga mera fixa tomt- och byggplaner på hemvägen.

Andra toner var det den 17 oktober. Då tog J. T. frun och 2 vänner med sej på båttur till den nordligare av de två planerade villastäderna, *Djursholm* alltså:

"Dimma, härlig väg utmärkt vackert derute, förtjusta — utstakade tomt (8 i Brisinga men) — hem 1/2 1 — kl. 4 kom Jakob hem med köpekontrakt à 47.644 qvfot — måtte detta vara gjordt i en lycklig stund! —"

Per båt, per tåg, per apostlahästar och efter svågerns hingstar...

"Lisa Tegnér's" dagbok för 1890 innehåller bl. a.:

d. 20.III: "Esaías skrivit lustiga förslag till namn på Tegnabo" (Jag skulle gissa att detta namn dock hade A. T. som mamma!)

d. 7.IV (Annandag Påsk) "Esaías Märta Jakob jag åkte 10 ut Djursholm härligt väder stilig hög grund färdig hos oss Adolf o. Disa kommo sedan — jag hem laga i ordning till midd: kl. 4 (J:s) syskonen o. Ulla på jordärtpuré, lammstek, sparrisvolauvent — glacepudding, champagne mkt. muntert — ananas o. karameller — sen alla dramat. t. sågo Guldorn: Palme vådligt stilig — fru Hartman Rundberg Elmlund".

15.V. "J. för med trädgårdsmästaren till Djursholm staka ut gångar..."

20.IX. "Packa böckerna i lårar, till Djursholm sändas de direkte."

21.IX. "Kl. 1/2 10 foro Nanna (system g. m.) Fredrik (Skoglund), Hjalmar (J. T:s morbror), Lydia (hans maka), Jakob o. jag Djursholm, besågo vårt; god frukost gingo Stocksund trefligt. E. m. hos Skoglund — las roligt av Sigurd — kräftor."

18.X. "Ösregn — kl. 10 foro Karin (kokerskan), jag o. Jakob o. länsträdgårdsmästare till Djursholm (med båt) planera — ordna om kökshyllor, skåp o. dyl. — smörgås hotellet ... Karin o. j. foro hem vagn kl. 12 — Jakob stanna kvar till em.-tåget. —"

21.XII. "Kl. 11 Jakob Gösta och jag på nya tåget till Djursholm — Esaias o. Märta kommo ut i släde med B:s hingstar besågo allt, spisen i hallen uppe, allt tycks bli bra — Jakob blef kvar till 3-tåget — jag o. Gösta åkte hem släde med Es. o. M. utmärkt skönt — — middag hemma hos min Gut, den 22 ensamma hela hösten — —"

*

Ett par efterreflexioner må tillåtas:

Man åt betydligt gott i borgerliga kretsar på 80- och 90-talet — och betydligt mycket . . . vad sägs om den lilla framdukningen den 6 december 1890 för att välkomna häradshövding Bendz från Malmö: stark soppa, lake, kapun, kompott, kakor, rehnskt vin, champagne, sherry . . . detta alltså "näst intill vardagskosten". Och umgänget var rent fantastiskt. Också berättar dagboken på mest varje sida om förkylning, feber, hosta, heshet, diarré, mattighet, dålig sömn, "dålig", "mådde ej väl", "trött", "böld under armen", "svimning", "hos doktorn", "trög och olustig" . . . detta gäller förstås skilda familjemedlemmar. Den höga dieten hade sina konsekvenser.

Rättvisligen bör inskjutas att *glädjen* dessemellan svallade högt, att man *arbetade* duktigt — husfadern skötte flera värv, och lilla frun hjälpte både honom och svåger Elof med renskrivning, bokförteckningar, korrekturläsning och annat — att (i detta lyckligen o-motoriserade samhälle) man frejdigt *gick* sina halvmil och mil "som en naturlig sak" och att man över huvud på flera sätt stod naturen närmare, trots att klädedräkten var allt annat än funktionell och hygienisk. Bl. a. var ju på den tiden *vattendragen* rena och *skogarna* på det hela taget fria, *vägarna* trygga och goda för fotgängarna.

De sunda instinkterna hos — ej minst — familjefadern hade utan tvivel drivit honom till ett fast beslut — f. ö. ej det sista! — att för sin lilla kvartett finna en fysiskt, moraliskt och ekonomiskt *bärigare livsform* än den "burget stockholmska" för två tredjedels sekel sen. — Vi ska få se i vilken hög grad omständigheterna spelade honom i händerna.

Tegnabos växt och krympning

Jakob Tegnér hade den gode ekonomens förmåga att få saker och ting att växa under sina händer.

Tegnabo, ett stycke in på nya seket.

Han nöjde sig inte med det knappa tunnland gammal Banérjord han i oktober 1889 tillförsäkrade sej. Han "avrundade" Tegnabo med 2 angränsande tomter, av vilka han sedermera dock avstod en till grosshandlare Simonsson. De två *behållna* tomterna var med sin yta av ca 1 hektar ett av de större villaområdena på Djursholm.

Tegnabo, som låg i vinkeln mellan Germaniavägen och järnvägen, dominerade — jämte generalkonsul Heilborns 8 år senare byggda praktvilla på andra sidan vägen — den rymliga Germaniaviken. Från Tegnabo huvudbyggnad och ännu mera från det lövsågade utsiktstornet (med "punschpaviljong"), som uppfördes på

det högre av de två *bergen* (!) på tomten, hade man en ståtlig utsikt över Stora Värtan och Askrikefjärden bort till Höggarn (helt nära Vaxholm). På tomten restes också en vedbod med rum (oeldat!) åt dalkullan, en verkligt robust bit, samt en "grindstuga" i två våningar, där i tur och ordning bl. a. (sedermera) professor Gustav Cassel och systrarna Anna och Lotten Dahlgren bodde.

Huvudbyggnaden, som var uppförd i tegel, bestod av två våningar jämte rikligt tilltagna källar- och vindsutrymmen. I bottenvåningen "biblioteket", "matsalen" och "salongen" (de två sistnämnda "kastades om" ett av de sista åren på 90-talet) förutom stor tambur, förrådsrum, glasveranda (med plats för "försommarmatbord") och stor vinklad ytterveranda, jämte köksdepartement med rum för 2 "jungfrur".

I tamburen hade — förutom 2 telefoner, "allmänna" och "riks" — en stor kolkamin sin plats. Värmen därifrån spred sig genom en herrskapsmässig ektrapp-öppning till övervåningen, som omfattade en liten hall plus korridor, vilken ledde till husfaderns arbetsrum, sängkammaren, barnkammaren, gästrummet och badrummet.

Korridoren, som förmedels en "nerhissbar" trappa var förbunden med vinden, nyttjades ett stycke inpå nya seklet av husets två söner till träningsplats. Vi fick där uppmonterade en bom och ett par romerska ringar, och jag övade där stående tresteg och stående längdhopp vid tiden för mina första "allmänna tävlingar" 1907 och 1908.

— Låt oss emellertid ta sakerna någorlunda i ordning!

Två höns, en lapphund . . .

Man flyttade ut till Djursholm i februari 1891, och en vacker marsdag skriver "Lisa" till "mamma Tegnér i Lund" (hennes dagboksbenämning på svärmodern!):

"Vi ha det så friskt och skönt på Tegnabo, i backarna åt norr ligger ännu snö kvar och fjärden är fortfarande isbelagd, men lärkorna drilla över våra huvuden och skogsduvan hörde jag i morse."

I september spelar "Fru Musica" — som hon ett årtionde senare skulle komma att nämnas — sin roll som "lantlig husmor" med en viss känsla och övertygelse:

”Ett hem på landet, det är ändå det bästa. Ack, hvad barnen frodas och fröjdas härute! I dag stå de båda två (jemte Karin, Svea och en arbetare) på hufvudet i vårt stora potatisland. Der är potatissupptagning i dag, och så vacker ’magnum bonum’ ha vi, att vi kunna bjuda påfven på den. Jakob tänker sälja också. När allt är uppe, skall Mamma få veta hur mycket det blef. —

Jag sitter f. n. hemma och vaktar huset och hönsen. Vi ha nemligen skaffat två hönor, som gå och stoltsera på köksbacken. Det är rysligt trefligt att se dem och mata dem, men jag skulle vilja ha flera. Jakob tror dock ej att det kan gå för sig i vinter. Få vänta till våren.

Och så ha vi en liten lapphund, 2 mån. gammal och Musti heter han. Det är meningen att han skall uppfostras till husets vaktare. Än så länge är det emellertid svårt med uppfostran, ty jag får om nätterna klä på mig och gå ut med djuret. Och det är kusligt och tröttar i längden.

— Nu skall jag ut i köket och sätta på potatis till kåldolmarna. Jakob har sin domstolsvecka, så vi ha godt om skrifgöra också nu för tiden.

Hitills ha vi inte haft beröring med andra Djursholmsbor än våra grannar, Matthiesens. Af dem har Jakob köpt en gentil salskrona av messing, i kyrkstil, har tillhört en grefve Oxenstierna. Passade ej i M:s sal, men passar förträffligt här i vår sal, som har en solid och antik fläkt öfver sig.

— — —

Här är sådant buller af vattnet, som nu ändtligen kommit så långt som i vår vattenledning. Ett rör är sönder, der profvas och sprutas och lagas. — Utanför hojtar en karl åt två oxar, som draga plojen genom våra land. Landen ligga nu så svarta och mustiga och lofva att bli utmärkta trädgårdsländ.

Stämmer. Bl. a. såldes till vänner och bekanta de första åren rätt stora kvantiteter hallon, trädgårdssmultron, äpplen, päron och krusbär.

Det sunda lantlivet — ”mitt i skogen och vid sjön”, som Mamma Lisa skriver — gjorde familjen gott: ”Vi ha det alldeles för bra här, äro så krya och välmående hela bunten. Alla förundra sig över Jakob, somliga tycka att han är riktigt knubbig.”

Betydlig minskning på opera- och konsertbesöken förstås. Långt emellan 4-, 5- och 8-rättersmiddagarna. De långa sommarkvällarna strävade husfadern och hans folk — fru Lisa dock med en viss moderation — med vattning, ogräsplockning, plantering av äppelträn (närmare 100 till slut), päron-, härliga plommon-, salladnyttiga paradisäppelträn, anläggning av hallonhäckar (röda liksom gula) och stora trädgårdsländ, komposthög (kanske *senare* 90-talets uppfinning!), blomsterrabatter, häckar, stengrupper, snäckrader, bersåer, ävensom ympning och beskärning av fruktträn, besök i Bergianska trädgården etc. etc.

De fem "Kjelltorps-syskonen" vid Beijerska silverbröllopet 1897: fr. v. Alice och Jakob Tegnér, Hedvig och Elof Tegnér, Anna och Frans Beijer, Märta och Esaias Tegnér, Disa och Adolf v. Post. — I gräset: Ingeborg Tegnér, Gösta och Torsten T.

Man sover gott sedan. Och på kvällen njöt fadern sin "ölsupa" — mjölk med svagdricka. Barnen, som grinade illa åt ölsupan, fick mjölk med bitar av hårt bröd "ibrutna". Badkvällarna van-kades det choklad med skorpor, dels krydd- och dels socker-dito.

Syförening, söndagsskola, sång — — —

Tegnabos värdinna var — såvitt jag kan bedöma — alltid fullt kompetent i och nog så intresserad av att snoppa och gaffelpricka krusbär, sprita ärter, krusa örngottsband med vecktång, stoppa strumpor, sy i knappar — och hjälpa den då och då gasterande "syfröken" med mera storvulna sömnadsarbeten.

Men hennes håg låg framför allt åt två andra saker: åt *musiken* — dels den redan skönt skapade och dels den ännu icke påfunna — samt åt *människor* — betryckta, fattiga, hjälpbehövande människor.

Redan 7 månader efter bosättningen var unga fru Alice med om en "fru-träff" som blev upprinnelse till en syförening. Man sam-

lades hos samhällets grand lady, Amerika-födda Louise Woods Beckman, överstinnan Svedelius, familjens vän och granne fru Matthiesen, fru bankdirektör Gagge och på Tegnabo etc. för att sy "julkläder" till traktens fattiga. Efter en månad — oktober 1891 — var den skrivbehändig unga fru T. sekreterare i föreningen som "inte hade ordförande eftersom alla talade i munnen på varandra".

Hon berättar i brev om att "ett par av flickorna har söndagskola med en 30, 40 barn".

"Till Adventssöndagen har jag fått ihop en bra sångkvartett, som skall sjunga Hosianna. Till jul skola vi dela ut våra arbeten på en söndagsskolfest. Sång skola vi också ställa om till julen."

Första omnämmandet av *visor* på Tegnabo — november 1891 — är förstås i samband med ungherrskapet, som vid denna tidpunkt var resp. $4\frac{1}{4}$ år och knappt 3:

"Denna vecka ha vi sömmerska. Barnen, jungfrurna och jag få klädningar av samma tygstycke, ett som vi låtit väva av gammalt ylle. Det blir som uniform. Alla äro vi i full fart med våra synålar, även Gösta och Torsten, som underhåller oss med visor (Stjernorna blinka, Upp genom luften, Fjerran han dröjer, Kung Orre m. fl.) Jag springer till och från. Har nyss kokt halvtvå-kaffe åt mina snälla syflickor och sygossar."

"Fjerran han dröjer från grönskande dalar" igenkänner jag som en av de sköna finska folkvisor som Alice Sandström lärde sig älska under sin kondition på Järvikylä 1883—84.

Ätminstone "Kung Orre" torde ha varit "hemmagjord"...

Nästa sommar rapporterar båda makarna om A. T.-visor, sjungna (framför allt) av den lille 3-åringen. — A. T. till sin svärmor:

"Mamma må tro att småpysarna ha gjort framsteg i sång. Det sista de sjunga är 'Kung Carl, den unge hjelte', som deras mamma satt en lättare melodi till och som Torsten exekverar, sittande på pappas axlar. Mamma skulle höra när han kommer till: 'Ur vägen, moskoviter!' — det tas med *kläm* och så rent och klart, högt uppe i diskanten."

Och maken tillägger:

"Båda gossarna äro ganska lydiga och snälla. De fortsätta under Lisas ledning med sången och äro ganska säkra både i tonträffning och takt, Torsten ej minst. Till följd av en helsning genom Anna från Mamma hafva de lärt

sig 'Det gamla Göta lejon' och det är ett nöje höra med vilken precision de falla in då de komma till 'då klinga vi med glasen, bröder!' Af Farfars sånger sjunga de dessutom Majsången, Stjernasången och första sången ur Frithiofs saga, flere verser, med en ny melodi av Lisa."

Typiskt är Jakob T:s brev strax före julen 1893 till kära lilla mamman i Lund tillsammans med julklapparna — naturligtvis mest handarbeten:

"Ni får förlåta att Lisa ej arbetat något — sanningen kräver att hon ej heller lagt sin hand vid det här sända — men hon har haft så mycket att ställa med, att hon ej hunnit med några jularbeten, om jag undantager en haklapp till Agne Beijer¹ och en julvisa (med ord av Topelius) till Disa Beijer² och Anna Skoglund att sjunga för småsyskonen på båda ställena. — Dock det är sant, såsom 'sekreterare' och 'kassör' i fruarnas härute syförening har hon haft att ställa med en mängd arbeten skjortor, strumpor, förkläden etc. till bortåt 60 fattiga barn härute. Även det har tagit hennes tid."

Idyllens baksida

Överlämnandet av dessa kärleksgåvor står mycket klart för mej nu 60, 62 år efteråt.

"De fattiga barnen" — de flesta av dem — var inproppade i statarlängorna ett stycke norr om Slottet. Vi drog dit paketen med kläder, mat och julgotter på kälkar, och vi småpojkar sändes ensamma fram att knacka på och önska "god jul" och så bara lämna paketen och bocka oss och gå. Detta sista lät vi inte säga oss två gånger. Genom den öppnade dörren spred sig en ohygglig stank ur de överbefolkade kyffena; att vädra ut värmen hade ju de eländigt levande familjerna inte råd med; och inte så sällan översköldes vi 5- och 6-åringar med vreda karla-ord om "överklassynglen" som kunde "dra åt helvete". De trådslitna bleka mödrarna däremot anammade med mumlande tacksamhet ("hälsa de snälla fruarna...") de välkomna paketen.

Fattigdomen på 1800-talet *var* en beklämmande sak; även i utkanten av Djursholm.

¹ J. T:s systerson, nu världsberömd teaterprofessor och återupplivare av Drottningholmsteatern.

² Den allra tacksammaste av de små Tullinge-lärjungarna, A. T:s mest hän-givna vän genom livet, och ibland "vice-mamma" för A. T:s pysar.

Välgörenhet, sparsamhet — — —

När vi, skrämda och uppskakade av mötet med "avgrundens folk" (Jack Londons East End-skildring hade ännu inte sett dagen) kom tillbaka till kälken, stod mamma med tårar i ögonen, överväldigad av Smärtans, Fulhetens, Fattigdomens, Hopplöshetens ohyggliga övervälde. Och denna känsla för Dem På Skuggsidan var inte av sentimental, snabbt förflyktigad art. Medan familjens ekonomiska resurser i stort sett ökades, årtionde efter årtionde, så växte undan för undan den del av inkomsterna som A. T. och J. T. anslog åt att bispringa unga och åldrande hjälpbehövande: arbetsoförmögna släktingar, änkor och faderlösa, utslitna tjänare, finländska vänner i små omständigheter, systemens styvdotter som gift sig med en engelsman i Frankrike vilken aldrig kunde få debet och kredit att mötas, Karlshamnsvänner i de blygsammaste omständigheter, fattiga musikbegåvningar, deprimerade halvgamla människor som behövde en ordentlig sejour i ett gott och vänligt hem, samhällets lysande unge *predikant* — — och vårt gamla konungarike!

När Svenska pansarbåtsföreningen bildades, under förutsättningen "Medlem betalar $\frac{1}{4}$ av sin kronoskatt", var hufadern givetvis med. Trots att husets inkomster då — ca $\frac{1}{4}$ sekel efter bröllopet — genom båda makarnas ymnigt skapande verksamhet var riktigt goda (motsvarande kanske 50 000 kr årligen "med skatterna betalda", i nutidens mynt) var Tegnabos "välgörenhet" så till den grad utbyggd — och förnams så självklar, i hela livsformen integrerande! — att man faktiskt inte hade stor marginal. Hufadern offrade så sin näst sista återstående "dryck-njutning", middagens pilsnerdricka. *Vattenledningsvatten* blev därefter hufaderns bordsdryck liksom det alltid varit makans. Men pansarbåten SVERIGE *kom* i sjön, och det *var* värt offer . . . av tiotusende svenska familjer.

80-talets kulinariska överdåd hade för länge sen utbytts mot husmanskost-standard . . . jag minns att pappa ett par gånger gjorde gällande att t. o. m. 2 rätter egentligen var en för mycket: ovanpå (t. ex.) den goda hotch-potch-soppan var fattiga riddare med lingonsylt en kräslighet; man *kunde* nöja sej med kaffe och

Jakob Tegnér's tredje busbygge: "Kikut", nära Tullinge station.

en bit av vetebrödslängden (helst *bruten!* ... smakar bättre!). — Därpå "utdrygning" med den härliga trädgårdsfrukten, som förvarades i torvströ på vinden och åts opp — som pappa skämtsamt konstaterade — "allt efter som dom ruttnade" ... dvs. fullmognade.

Champagne förekom icke en enda gång under de 21 år vi bodde på Tegnabo och endast 1 gång efteråt: då J. T. till sina älskade syskonbarn, de 8 faderlösa Beijerbarnen, överlämnade den på den tiden väldiga summan 80 000 kr = resultatet av 19 års hårt arbete med skapandet av "Tullinge Lanthem" och "Tullinge Parkhem", vilket arbete 1912 föranledde familjen att lämna Djursholm och bosätta sig i Tullinge; den 61-åriga pensionerade protokollssekreteraren och vitale villastadsgrundaren hade då rätt många ungdomar att helt (2 st.) eller delvis dra försorg om.

Kortlek förekom ej. *Tobak* knappast: en cigarrett någon gång i halvåret "för sällskaps skull" av husfadern, vid "farbröders punschande"; sedan ej alls.

Brännvinsschatullet, i vackert päronträ, nyttjades väl ännu i

mitten av 90-talet kanske någon gång i kvartalet; sedermera var det "en kulturhistorisk kuriositet", för att till slut alldeles "komma bort".

* * *

Man skulle kunna nämna J. T. och A. T. *två scouters*, som "själva utövade sparsamhet för att bli i stånd att hjälpa andra".

Hur visorna "rann till"

En rad mycket långa (och intressanta!) kapitel skulle kunna skrivas om Alice Tegnér's musikaliska produktion på Tegnabo, men jag har fattat som min uppgift här att ge en anspråkslös teckning av platsen samt en föreställning om miljön och om vissa av förutsättningarna för A. T:s i sin art märkliga skaparverksamhet.

Jag skall därför nu inskränka mig till några konstateranden och synpunkter på "det musikaliska".

*

Självfallet skulle den lilla Karlshamnsflickan, sjökapten Edvard Sandströms avgudade "Kickan", under alla förhållanden ha skrivit visor.

Hon började komponera i femårsåldern (!), tog ut melodier efter gehör redan ett par år tidigare. Sju år gammal fick hon sin första musiklärare, och året därpå uppträdde hon med framgång på konsert: som ackompagnatris och piano-solist. Under skoltiden utvecklade hon sig till en mästare att skildra snart sagt allt i toner: naturbilder, stämningar, historia och geografi, ja t. o. m. multiplikationstabellen sjöng och spelade hon.

Selma Lagerlöf, Gurli Linder, Anna Maria Roos och de övriga kamraterna på Högre Lärarinneseminariet fröjdade sig åt 16-åriga Lisas¹ sprudlande fantasifulla "finn opp", därvid det musikaliska underbarnet i ett pärlband av rytmer och melodier kommenterade och karakteriserade allt aktuellt, från läxorna till läraryfysionomierna, eller med förbluffande precision spelade fram arior, körer och uvertyrer ur operor som hon nyligen hört.

¹ Egentligen för *ung*... men fick dispens och vann efter prov inträde i läroanstalten som nr 2 av 59 sökande!

Alice Tegnér vid sin Bechsteinflygel (nu i Drottningholms teatermuseum) på 1920-talet i villa "Kikut".

Den eminenta musikbegåvningen var medfödd — och ärvd: fadern trakterade över halvdussinet instrument och sände förresten sin "kicka" noter från olika europeiska och amerikanska hamnar — och virtuositeten var tidigt "legendarisk".

Men vilka tillskott i "bredd" fick hon inte upp emot och efter sitt 20:e år!

Först skola och seminarium i Stockholm och tack vare sin syster och svåger operabesök, musiksoaréer, kontakter i olika kulturläger; så närmare ett år i Finland, Savolax, präktigaste herrgårdsmiljö — och *urfinska* miljö: Kalevala-sånger, ljuva folkvisor, en förbluffande levande folkpoesi: "Jag minns", säger hon långt efteråt, "hur mejerskorna på Järvikylä kunde komma hem trötta om kvällen och sätta sig att skriva inte bara vers utan hela dramer på vers."

Därpå åter Stockholm, och nu snart i nya spår: *storfamiljen Beijer—Tegnér*, där hon snart blev en ljuskälla och en central-

punkt. "Elof-Tegnérsk" esprit och ordkonst, "Esaías-Tegnérskt" lärdomsdjup och fromhet, "Jakob-Tegnérsk" hjärtlighet, praktiskhet och karaktärslödighet . . . och musikalitet.

Som "A. T." lyckönskade hon sig mer än en gång till den oskattbara förmånen "att kunna leva för musik men inte av musik".

*

Så valde då den käre maken Jakob *Djursholm*: valde morgonfrid, kvällslugn, fågelsång, rena färger, kroppslig och andlig hälsa, för-middagsstillhet åt unga frun. Som i timmar spelade sin Beethoven, Schumann, Brahms, Grieg, Bach — och fingerövningar — medan trogna Karin skötte köket, Svea barnen och den urstarka Rättvikskullan Anna trädgården. Det var ett liv långt och "allt längre bort från" storstadens yppighet. Redan 1894, tredje året därute, skriver A. T. i sin dagbok om vegetariska middagar (inne i stan). Hon gled mer och mer över till "ren" kost, hälsokost, hälsoliv genom påverkan från sin söta körfru Mary Torén¹ och (svetttdrivande "inpackningar"!) från den radikala hälsoprofetissan fru Svärdröm, vars fyra sångbegåvade döttrar beredde A. T. och oss alla stor glädje.

Så var hon omgiven av andlig och kroppslig Renhet, av stärkande Natur, av inspirerande Kultur — det var dock bara tre kvarts timmes väg till Musikaliska akademien och knappt så långt till den store pianoläraren Lundberg — av Kärlek, av rik Lycka — och av SORG.

Allt *var* inte en dans på rosor. Spänning fanns i A. T:s liv: oro för de sällan riktigt friska barnen; vemod; saknad, svärmisk längtan. Hon kunde vakna mitt i natten upplöst i tårar efter att ha i drömmen upplevt sin innerligt älskade pappas katastrof på Atlanten, då han under en storm slogs fördärvad av storbommen.

Den 19-åriga lärarinnan skrev en oktoberdag borta i Savolax i sin dagbok:

"E. m. spelade jag, var i ett tillstånd av musikaliskt raseri, sjöng mycket, fantiserade. Minnena från denna dag i fjor (Ödmann) överväldigande, tårar."

¹ Maka till storryttaren, sedermera artilleriöversten Gabriel T., mor till två svenska rekordlöpare!

— Ödmann var den på avstånd dyrkade björkblonde hjälte-
tenoren vid Stockholmsoperan, förvisso fruktansvärt betagande . . .

✱

Och så finner vi en januaridag 1894 dessa bittra rader i dag-
boken, varur framgår att meningarna kunde vara nog så delade i
kardinalfrågan "UT eller HEMMA?":

... "Em. bad få börja spela Lundberg — efter böner, tårar, förödmjukelser,
kompromisser fick jag — men villkor: ingen musikförening, intet uppträdande,
ingen ljus klädning till Skoglunds bal, ingen resa i sommar, inga stadsresor
(der jag förresten ingen nytta gör) — läsa upp stackars lilla Gösta i 2^a
förbered. — inte försumma gossarna som jag hittills gjort (se på andra fruar)
inte läsa tidningar, inte torka dam —"

Alla dessa "inte" och "ingen" var naturligtvis en rad "konst-
närliga överdrifter" (och äktkvinnliga dito) — bl. a. *var* Tegnér-
paret i juli faktiskt i Viborg, Imatra, Saimen, Järvikylä, Helsing-
fors, Lojo och i augusti i Äs, Julita, Stora Sundby och på jätte-
kräftfrångst vid Hjälmaren. Och förvisso fortsatte stadsresorna —
tilltog i stort sett med åren.

Men *den inre sanningen* beträngde hjärtat: "den grymma oför-
rätten", det Hårda Ödet.

Och då ljud Beethovens Appassionata med fördjupad glöd under
den tårfyllda pianistens outtröttliga smäckra händer.

Det *kan* tänkas att upplösningen av detta "svåra betryck" blev
den undersköna tonföljd som för århundraden förblir oupplösligen
förbunden med Viktor Rydbergs "Gläns över sjö och strand
/ stjärna ur fjärran / du som i Österland / tändes av Herran . . ."

Ty — som min moders och allas vår käre Zacharias Topelius
klargjorde —

*Sången är av sorg upprunnen,
men är sångens gåva funnen,
så så är din sorg försvunnen
och odödlig glädje vunnen!*

EN JORDBRUKSBILD AV JEAN ERIC REHN

av Gösta Berg

I den värdefulla samling teckningar av Jean Eric Rehn som förvaras på Bellinga i Skåne ingår även den här återgivna tusch-lavyren, bild 1. Vi se framför oss ett vårligt landskap, där arbetet på åkern är i full gång. Två lag äro i verksamhet, vardera bestående av fyra personer, hanterande årder efter ett par hästar, handdragen gödselspridare, handdragen såningsmaskin och enbets-harv. En liten gosse hjälper till att fylla såkorn i maskinen och i förgrunden sitter konstnären själv på en sten och ritar av det hela; han är utrustad med vandringsstav och matsäckskorg. I fonden se vi bondgården med fähus och ännu ett par byggnader samt hökskrämman på sin höga stång. Även det för Rehn så karakteristiska fågelsträcket avtecknar sig mot himlen (jfr Gunnar Jungmarker i Fataburen 1953, s. 52).

Den som är något orienterad i 1700-talets ekonomiska litteratur igenkänner utan svårighet i Rehns bild förlagan till den gravyr som är bifogad brukspatron Petter Strandbergs arbete Anledning till åkerbrukets förbättring och snara uphjelpande, efter flera års försök och rön. Denna skrift utkom i Stockholm 1749 och Rehn har signerat den här återgivna gravyren, bild 2. Han var vid denna tid sedan ett par år Vetenskapsakademiens gravör och det kan anses naturligt att författaren vänt sig till honom, när det gällt att få sitt arbete illustrerat.

En jämförelse mellan förlaga och gravyr visar omedelbart åtskilliga olikheter i detaljerna. Uppenbarligen för att åstadkomma

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten docent Albert Eskeröd på femtioårsdagen den 9 maj 1954.

större reda har det ena arbetslaget reducerats till endast två personer, utrustade med årder och harv. Dessa båda redskap liksom gödselspridaren äro i stort sett likadana på båda bilderna, men den handdragna såningsmaskinen har ersatts av en apparat som bäres i en rem över axeln och som drives med en vev. Vidare har gödselhögen fått skydd av ett enkelt halmtak och ännu en sådan har placerats vid bortre kanten av åkern. Gården har ungefär samma utseende som förut, men halmstacken framträder tydligare. I bakgrunden har en stengärdesgård tillkommit. Den ritande konstnären har ersatts av ett par gossar, som det förefaller herdar.

Det är inte många detaljer i dessa båda bilder som ge säker ledning, när det gäller att hänföra dem till en bestämd del av landet. Husen äro knuttimrade och halmtaken snarast av nordsvensk typ. Även den långa stör som är fästad vid en av uthusbyggnaderna och som ansågs hålla höken på avstånd från fjäderfäet synes ha varit vanligare norrut i landet; den förekommer f. ö. också på en annan av Rehns teckningar i Bellingaarkivet, som ser ut att kunna vara samtidig med jordbruksbilden. Gärdesgården tillåter ingen närmare precisering. Av ett visst intresse äro däremot de båda portarna med sina "tak" som avse att skydda de grindar som under betessången sattes in här. Även de peka mot norra eller mellersta Sverige.

Vad årdren beträffar kan det av gravyren se tveksamt ut om vi inte snarare ha att göra med plogar, men i sin text talar Strandberg endast om det förra redskapet. Typen är den som Sigurd Erixon kallat högårder, kännetecknat av att de båda ståndare som äro intappade i den i jorden arbetande "sulan", blivit förlängda uppåt och förenade med en horisontell handkavle. Denna form har varit dominerande i Östsverige och är kanske uppfunnen i Mälardalsbygderna. Erixon har också karakteriserat just Rehns gravyr som ett östsvenskt landskap (En bok om mäljarlandskapen, 1953, s. 134 ff.; jfr Liv och folkkultur I, 1948, s. 148 f.). Inte heller någon annan omständighet synes tala emot en sådan slutsats.

Olikheterna mellan förlagan och gravyren tyda på en viss tidskillnad mellan de båda, men denna kan inte ha varit avsevärd. Rehn återvände i december 1745 till Sverige efter fem franska läroår, vilka bl. a. avsett hans utbildning till gravör (Martin Olsson

i Fem stora gustavianer, 1944, s. 58). Genom daterade ritningar i Bellingasamlingen kunna vi se att han efter återkomsten besökt Uppsala både 1746 och 1747 och det är inte omöjligt att han vid något av dessa tillfällen utsträckt resan till Sala, där som vi nu skola se, hans uppdragsgivare var bosatt.

Pet(t)er (Petrus) Strandberg, författaren till *Anledning till åkerbrukets förbättring*, uppges vara född i Jämtland 1690 och ha tagit sitt namn efter moderns andre man, kopparslagaren Anders Strandberg i Falun (Sune Ambrosiani i *Daedalus* 1936, s. 76). 1722 återfinna vi honom med titeln inspektör i husförhörlängderna för Sala stad och där synes han ha bott kvar till branden 1736. Han finnes sedermera antecknad som återinflyttad 1755 och avliden där den 12 december 1759. Strandberg ägde enligt 1737 års karta, där han kallas direktör, $5\frac{3}{4}$ bergsmanstomter och $\frac{5}{8}$ nybyggaretomter och var därmed den störste tomtägaren i staden. Innehavarna av bergsmanstomterna voro ensamma andelsägare i Sala gruva och Strandbergs lott motsvarade ungefär $\frac{1}{28}$ av hela tomtinnehavet.

Strandberg synes ha varit en för sin tid märklig företagaretyp, som tid efter annan förvärvade industriegendomar även utanför Sala. Sålunda inköpte han 1736 andelar i Stenfors järnbruk i Tingsås socken, Småland, och utvidgade sedermera sina intressen genom att 1742 anlägga Ör(e)mo bruk i Sandsjö socken, där även ett gjuteri tillkom 1746, känt bl. a. genom de vackra sättugnshallar som här framställdes. (Om Strandberg som ägare till de sydsmländska järnbruken, se även A. Attman, *Kockumverken vid Ronnebyån*, 1951, s. 19 ff.). Ungefär vid samma tid inträdde Strandberg som medintressent och snart huvuddelägare i det 1736 anlagda Ljusnedals kopparbruk i Tännäs socken, Härjedalen, som han, sannolikt dock utan vinst, drev fram till 1756 (Olof Jansson i *Svenska turistföreningens årsskrift* 1931, s. 302 ff.). Mest känd i detta sammanhang har Strandberg blivit genom att han som ledare för bruket under några år från 1740 lyckades anställa den då redan berömde Daniel Tilas (Gustaf Näsström i *Fornvårdaren* 1, 1925, s. 90 ff.).

Enligt Ambrosiani skulle Strandberg härutöver ha ägt "ett kopparverk i Norberg och arrenderat Grönsinka bruk i Västman-

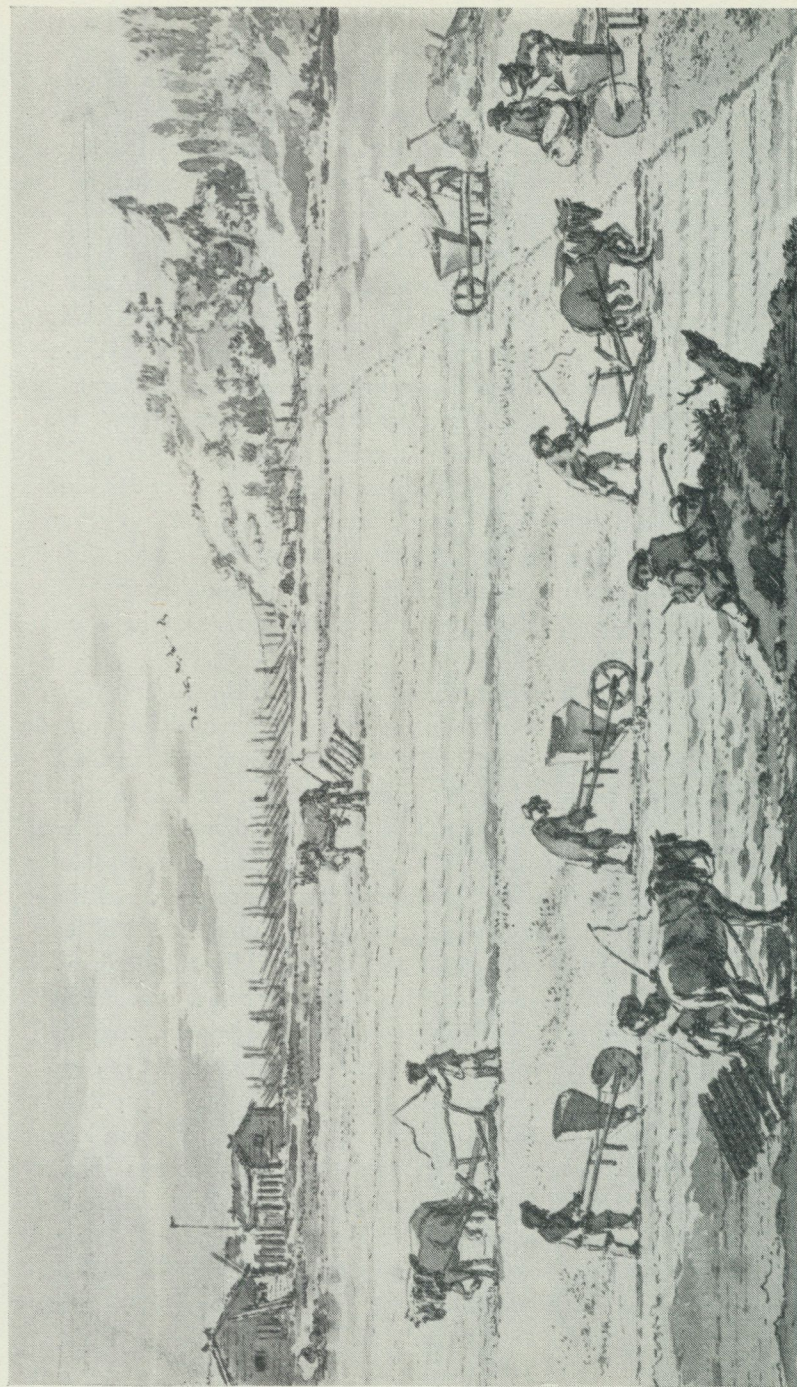

Bild 1. Jean Eric Rehns åkerbruksbild. Laverad teckning i Bellingasamlingen.

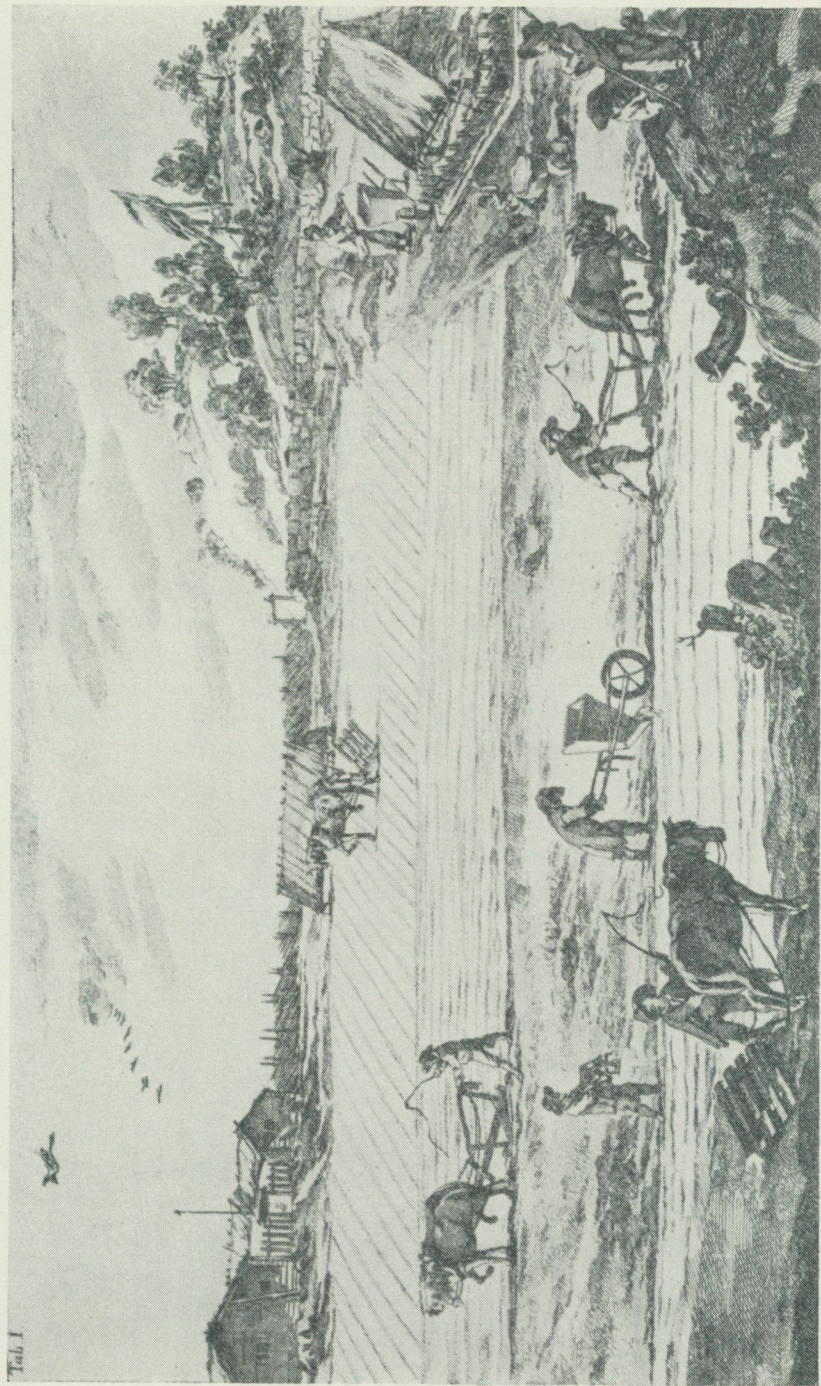

Bild 2. Gravyr av Jean Eric Rehn efter lavvynen bild 1. Efter Petter Strandberg. Anledning till åkerbrukets förbättring, 1749.

land". Den omständigheten att han vid sin död ännu innehade ett visserligen reducerat tomtinnehav i Sala talar emellertid för att han hela livet haft denna stad som replipunkt. Här ägde han också den bebyggda gruvfrälseegendomen Stora Hällsta med därunder hörande och på andra ställen belägna "gruffrälse ängar och wretar" (bouppt. 28/2 1760 i Landsark., Uppsala). På gården bodde f. ö. hans änka, Christina Westring, kvar till sin död 1773.

Det ligger nära till hands att tänka sig att det är på Stora Hällsta som Petter Strandberg gjort de jordbrukstekniska försök och rön som han skildrat i Anledning till åkerbrukets förbättring. Det bör också då varit här som Jean Eric Rehn en vårdag i slutet av 1740-talet tecknade sin jordbruksbild.

Man kan inte med bästa vilja i världen påstå att Petter Strandbergs lilla skrift, som med titelsidan omfattar 12 små kvartsidor, utmärker sig för idérikedom eller framställningskonst. Tvärtom är det tämligen triviala tankar som där komma till uttryck. Författarens egentliga intresse knyter sig till frågan om jordblandningen, dvs. tillförandet av lämplig gödning till åkern. Detta var vid denna tid liksom redan under föregående sekel en central fråga inom jordbruksteorien, där den bidrog att undanskymma andra viktiga problem, såsom jordens dränering, lämpliga växtföljder etc. (i en liten exkurs till sin skrift lämnar emellertid Strandberg även anvisningar, hur man bäst kan uppodla ängar, kärr och myrar, "hwilkas grund består af Lera").

Vad som i skriften rekommenderas är ett slags omsorgsfull gödselbehandling, där inblandning sker till 100 % med kärrjord eller matjord och till 200 % med lera, lermylla eller sandmylla. Härtill kommer kalk och urin. "Jemwäl anmärkes, at man wid thenna gödsel-beredning äfwen kan med stor nytta bruka gammalt kolstybbe, askar, gatsopor, ruttnade löf, gräs och andra växter, alt afskräde af kött och Fisk, med mera." Stor vikt lägges vid gödselhuset eller de skjul som synas på gravyren: solstrålarna måste hållas ute men väder och vind bör få spela fritt. I detalj beskrives själva blandningen av ingredienserna ävensom den vård som komposten borde ägnas i fortsättningen. Rätt brukbar blev den först efter 2 à 3 år och det är därför man borde ha flera gödselhus på varje bruksenhet.

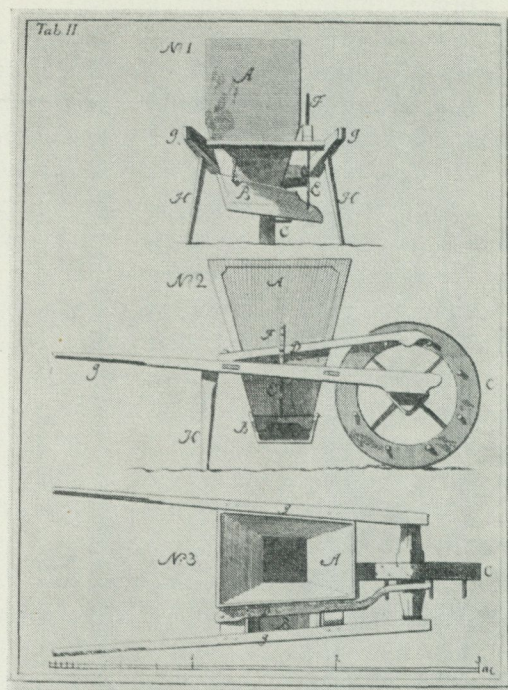

Bild 3. Gödselspridningsmaskin efter Petter Strandberg, Anledning till åkerbrukets förbättring, 1749.

För att sprida gödseln på åkern, vilket av Strandberg rekommenderas ske i öppen fåra före sådden, har han konstruerat en inventiös skottkärra, av vilken en särskild gravyr är bifogad skriften, bild 3. Det är icke svårt att se att detta redskap tillkommit efter förebild av en av tidens mera uppmärksammade uppfinningar, nämligen kyrkoherde Sacharias Westbecks såningsmaskin. Den sistnämnda avbildas här, bild 4, efter en laverad, sannolikt samtida teckning i Nordiska museets arkiv; den avviker något från gravyren i Vetenskapsakademiens handlingar 1741 (jfr även dessa handlingar 1740 och om Westbeck personligen Bengt Hildebrand i Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, 1939, s. 555 ff.).

Huvudskillnaden mellan Westbecks såningsmaskin och Strandbergs gödselspridningsmaskin är som synes den att uttömningsbordet i den förra ligger i kärrans längdriktning, i den senare åter i sidled, så att gödningen faller i fåran bredvid hjulspåret. Dessutom kan man lägga märke till att den fjäder som ger uttömningsbordet dess rätta skakning hos Strandberg sättes i verksamhet med hjälp av tappar, inslagna i drivhulets ekerkrans, hos Westbeck 1741 med hjälp av ett särskilt kugghjul och hos Westbeck på lavyren i Nordiska museet helt enkelt mot drivhulets ekrar.

Liksom Strandberg fäster mycket avseende vid jordblandningen och den rätta gödningen, lämnar han också anvisningar om den rätta "stöpningen" av utsädet, även det ett av tidens käraste diskussionsämnen på jordbruksteknikens område. Därmed avsågs ett slags betning av såkornen, som av de flesta tillmättes en stor betydelse, fastän andra funnos som helt förnekade dess värde (se t. ex. den kritiske Olof Broman, *Glysisvallur III*, s. 867, 874, 878).

På Rehns teckning sker sådden med vad som väl må kallas Westbecks såningsmaskin, men på gravyren är denna utbytt mot ett helt nytt redskap, som även det har fått en egen gravyr i Strandbergs skrift. Denna behändiga apparat, som han möjligen själv konstruerat, anses av honom vara särskilt fördelaktig därför att den kan hanteras av ett barn, varigenom fullvuxen arbetskraft besparas. Författaren menar tydligen att den i övrigt har samma goda egenskap som såningsmaskiner av gängse typ, nämligen förmågan att ge jämn sådd och att få kornen nedmyllade till lagom djup — efter sådden skedde en lätt harvning av fältet med träpinnharv. Man kan eljest ställa sig frågande, hur det kan ha gått till, när vädret inte var alldeles blickstilla!

Över axeln burna såningsapparater av den typ Strandberg rekommenderade ha inte heller varit allmänt brukade, varken i äldre eller nyare tid. Man skulle lämpligen kunna kalla typen "sågiga", eftersom den med sin vev till konstruktionen liknar detta musikinstrument. Närstående är den s. k. "såfiol" som särskilt i Holland användes vid sådd av linfrö, men som också förekommit i vårt land. Den är dock ett helt modernt redskap (E. O. Arenander, *Linodlingsboken*, 2:a uppl., 1911, s. 14 f.; jfr även från

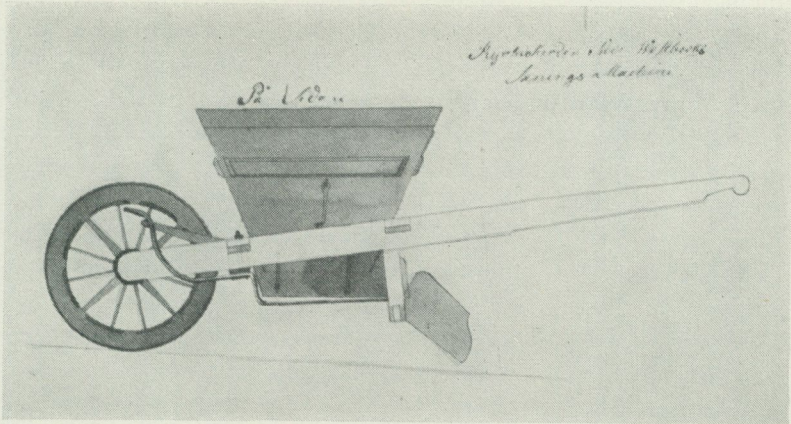

Bild 4. Kyrkoherde Sacharias Westbecks säningsmaskin. Detalj ur osignerad laverad teckning i Nordiska museets arkiv.

England, The Curtis Museum, Alton, Hampshire, vägledn. 1946, s. 12; om andra sådana handredskap, kallade Sæstøcke, se H. Fritz, *Handbuch der landwirtschaftlichen Maschinen*, 1880, s. 349 f.).

I det inte särskilt rikhaltiga bibliotek som Petter Strandberg efterlämnade vid sin bortgång 1759 ingingo, jämte en del religiös litteratur, lagboken och några historiska arbeten, även två böcker av jordbrukstekniskt intresse, nämligen dels C. G. Boije, *Säkra rön och påliteliga medel till wälmågo och förmögenhet*. Eller den igenom många års egna försök förfarna swenska landthushållaren (1756), dels M. Stridzberg, *En grundelig kundskap om swenska åkerbruket*, först i gemen och sedan i synnerhet, huruledes man genom planterande och jordmateriens blandande, som der til fordras, kan drifwa sädeswäxten til en ansenlig ymnoghet samt på ett beqwämligit sätt och genom behändiga werktug detta först på ett litet stycke åker, såsom ett seminarium til den allmänna åkren, bruka skal (1727).

Av dessa båda arbeten är det som synes det sistnämnda som kan ha varit bekant för Strandberg när han nedskrev sina egna rön. Det är också utan tvivel här vi ha att söka hans egentliga inspirationskälla och förebild. Den gamle lektorn i Härnösand uppger

sig ha prövat sina idéer på sin gård i Norrland (s. 91) och han kom att bli en föresyn för hela århundradets experimentlystna jordbrukare i vårt land. Ännu på 1790-talet sysselsätter han sålunda C. A. Ehrensvärd under hans tid som godsägare på det halländska Dömostorp. I december 1797 skriver denne till A. J. Retzius och spekulerar i anslutning till Stridzbergs skrift över hur man i framtiden skulle kunna "sammanslå upptäckterne i Jordblandningarne med bruket af Sånings maskinerne, Låta en okonstlad sånings maskin förevandra en efterskridande jordblandnings påförare, och således i ett visst slags fyrsprång sträcka vanligt vis öfver våra herrskaps fält" (C. A. Ehrensvärds brev, utg. av Gunhild Bergh, 2, 1917, s. 192; jfr även s. 189 och 200).

Vad som tilltalade Ehrensvärd hos Stridzberg var eljest det enkla och primitiva i tekniken — han hade t. ex. ännu inte kommit fram till några mekaniska redskap utan rekommenderade den s. k. "dibblingen" med planterpinne och jordblandningsskopa (jfr Ehrensvärds vackra bild av redskapen, anf. st., s. 213). De mekaniska inventionerna blevo däremot i allmänhet av kortare livslängd. Karakteristiskt är att Christer Berch — sedermera professor i Uppsala — när han 1753 besöker Sacharias Westbeck på hans egen gård Zachrisberg vid Löfsta bruk, i sin dagbok gör följande anteckning: "Wi frågade efter sånings maskin den Herr Probstens sjelf inventerat, och i Kongl. Wettenskapshandlingarne är införd, men han fants icke mera, utan förkastades nu af honom aldeles" (Dagh-Bok öfver en resa til Roslags Bergslagen, Kungl. bibl.).

Det är inte heller sannolikt att Petter Strandbergs skrift kom att spela någon roll för den följande utvecklingen. Vad som i fortsättningen upptog diskussionen — t. ex. jordblandningen och stöpnings — var sådant som han tagit i arv från föregångarna. Det nya han möjligen lagt till — främst handsåningsmaskinen med vev — synes inte ha upptagits av efterföljarna.

Fil. kand. Ernst-Folke Lindberg, Nordiska museet, och folkskollärare Assar Jansson, Saladam, ha varit mig behjälpliga med biografiska upplysningar om Petter Strandberg.

NÅGOT OM LANDSKAPSGILLEN I STOCKHOLM OCH SÄRSKILT OM ÖSTGÖTA GILLE

av Sigurd Erixon

Det adertonde århundradet har i mångt och mycket förberett synpunkter och rörelser, som under 1900-talet fått en stor roll att spela. Professor Anton Blanck framdrog i sin doktorsavhandling om den götiska renässansen viktiga kulturella underströmmar i 1700-talets intellektuella liv, som bildade grundvalen för intresset för det folkliga och provinsiella, vilket stod i en pittoresk motsättning till den gustavianska andan med dess likriktningskrav och mondäna attityder. Det svenska samhället har emellertid aldrig företett en verkligt sammangjuten och enhetlig bild. En viss provinsiell självhävdelse, rotad i urgamla småkungadömen och mer eller mindre självständiga lokala menigheter, har hållit sig levande genom seklen. Den har också i hög grad stimulerats av till exempel stiftsbandet för prästerskapet och nationslivet vid universiteten.

När därför under 1700-talets senare del landskapsgillena började växa fram i huvudstaden, torde inspirationen främst vara att tillskriva stiftssammanhållningen och landskapsmedvetandet hos uppsalastudenterna. Tillkomsten av de två äldsta kända landskapsföreningarna i Stockholm belyser detta. Med tanke på vad den provinsiella hembygdkänslan kulturellt betytt i Sverige under 1800- och 1900-talen kan det vara lämpligt att skänka något intresse åt dessa sällskapsföreningar, som kallades landskapsgillena och av vilka Östgöta gille, som den 28 november 1953 firade sitt 150-årsjubileum, alltjämt är en levande realitet och det största av de äldre som ännu existera inom Stockholms hank och stör. Att detta gille också fått många avläggare i likartade eller något varier-

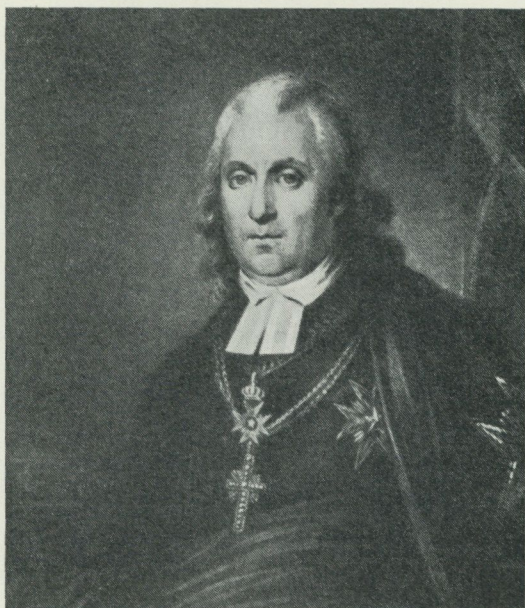
Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten docent Albert Eskeröd på femtioårsdagen den 9 maj 1954.

rande sammanslutningar både i huvudstaden och i många andra städer utanför Östergötland, äger också ett visst intresse i detta sammanhang.

Möjligheterna att skriva Östgöta gilles historia äro tyvärr ganska begränsade, ty flertalet huvuddokument från tiden före 1911 äro förlorade. Då gillet emellertid spelat en viss roll i stockholmslivet, ges det lyckligtvis också en del andra källor. År 1902 firade gillet av misstag 100-årsjubileum, ett år för tidigt, beroende på att en matrikel från 1802 togs till utgångspunkt, ehuru den aldrig var annat än en förhandsmönstring. Vid sekelfesten publicerades en liten minnesskrift, som även innehöll en del uppgifter ur akter, som senare förkommit. I övrigt utgjordes den lilla boken endast av spridda anteckningar och ett avtryck av stiftelseurkunderna, vilka råkat bevaras därigenom att gillet stiftande omedelbart blev notifierat såväl hos Stockholms ståthållare som i domkapitlet i Linköping och i Östgöta nation i Uppsala. Med dessa anmälningar följde då både de protokoll, som berörde stiftandet, samt stadgarna och matrikeln.

Det förefaller som om den starka betoningen av den officiella karaktären hos gillet icke endast var ett kungörande utan också ett markerande av att de personer, som antecknat sig som medlemmar, moraliskt förbundit sig att offra något för sina landsmän i huvudstaden. Dessa allvarligare aspekter borde, kan man tycka, ha hållit sig levande senare, så att man bättre hållit reda på gillet egna dokument. Det bör kanske i detta sammanhang betonas, att ingripande razzior i vår tid företagits och att ett antal akter nyligen återkommit. För framtiden planeras också deposition av handlingarna i en offentlig institution, något som redan 1935 genomfördes i avseende på gillet s. k. ostindiska porslin, som depone-rades i Nordiska museet att vid behov användas av gillet.

Det bärande syftet hos Östgöta gille var, såsom framgår av tillkomstakterna, att skapa ett föreningsband eller en hjälporganisation för att ekonomiskt stödja nykomna eller behövande landsmän, förmedla deras befordringar och skaffa dem ett sådant umgänge, som kunde lära dem höviska seder och artiga maner, samt tillfälle att förströ sig i landsmäns sällskap. Denna hjälpsamhet mot ungdomen var givetvis gillet kärna och värd all heder, även om de

*Ärkebiskop Jacob Ax.
Lindblom.*

ledande efter vad det tyckes måste ha känt ett behov av en clearingcentral, som kunde lätta deras personliga bördor, eftersom landsmännen kanske alltför mycket anlitat dem. Att man sedan härigenom förenade nytta och nöje, är självklart och förstås icke minst av vår tid. Trots alla klubbar, ordnar, skråsammanslutningar och intressegång, som Stockholm ägde i rikt mått för 150 år sedan nästan lika mycket som nu, var Östgöta gille vid den tiden ett pionjärföretag, ehuru givetvis inspirerat av nationslivet i Uppsala. Endast Södermanlands gille, som tillkom 1795, är äldre. Dettas syfte var likartat, men här fanns ett intressant inslag, som östgötarna icke ägde, kanske därför att deras hembygd inte direkt berörde Stockholm. I Sörmlandsgillets statuter står nämligen, att man förutom att understödja och befordra medellösa landsmän, som idkade studier eller förberedde sig för andra nyttiga yrken, även "med råd och dåd ville biträda fattige av allmogen i orten i de ansökningar och rättegångar de här hava". Det är en modernitet, som Östgöta gille saknade. I Östgöta gille inriktade man sig

mera på att uppfostra ungdomarna och inspirera dem till ett korrekt uppträdande, som kunde vinna gillande hos, som det heter, "de bättre klasserna" samt förhjälpa dem till utkomst. Även annan stödverksamhet har Östgöta gille bedrivit, om den också icke föreskrives i stadgarna. Redan på 1820-talet koncentrerade man sig på att få till stånd studiestipendier till läroverken och det är denna form av understödsverksamhet som Östgöta gille sedermera i ökad omfattning koncentrerat sig på.

När Östgöta gille tillkom, rörde man sig alltså i minnet av den kunglige charmören Gustav III:s skådespelaröde. De män, som varit allierade med honom och alltså hade något att säga till om, kände sig som missionärer för den speciella livsstil och den förnuftsbetonade och tillspetsade intellektualitet, som gjorde sig så väl i kretsarna omkring honom. Man gick ännu 1803 gravitetiskt omkring i stångpiska och kortbyxor och höll i yttre måtto energiskt fast vid l'ancien régime, åtminstone i uppträdandet.

Den som framför andra har hedern av gillet tillblivelse och som 1803 samlade de intresserade omkring sig till en stiftande församling, var biskopen över Linköpings stift Jacob Axel Lindblom. Han var en elegant representant för denna gustavianska kultur, på en gång kyrkofurste och betrodd politiker och hovman. Hans landsmän betraktade honom som en lyckans utvalde och estimerade i högsta grad, att han trots alla sociala framgångar trofast uppehöll kontakten med dem och ständigt var beredd att representera deras intressen, detta även sedan han lämnat Linköping och år 1805 blivit ärkebiskop. När gillet bildades, hade Lindblom vid sin sida den gustavianska diktningens speciella företrädare, hovskalden Carl Gustaf Leopold, även han till börden östgöte. De hade varit kamrater i Uppsala och de tyckas ha stött varandra och förblivit vänner livet igenom. En tredje part i denna gustavianska hovmannatrio, som dominerade gillet vid tillkomsten, var överhovpredikanten och alltifrån 1805 biskopen i Linköping Magnus Lehnberg, berömd som den utspekulerade vältalighetens främste utövare på sin tid. Märkligt nog har ingendera av dessa tre i sina skrifter behandlat Östergötland eller östgötarna som poetiskt eller över huvud skildringsvärt objekt. Det förefaller, som om de undvikit allt hembygdsbetonat för att icke uppfattas som beroende av

provincialismer, som skulle kunna ligga dem i fatet i de societets-kretsar, där de ville göra sig gällande och vilka mer än andra pretenderade på att representera den konvenabla riksgiltigheten. Då Lindblom yttrade sig om Östergötland eller östgötarna, vilket ofta måste ske, höll han sig på ett mycket allmänt och för allas öron verkningsfullt plan, talande som en faderlig vän som riktade sig till sina kära östgötar, vilkas väl låg honom om hjärtat. När han emellertid en gång i ett något devot gillesprotokoll tillskrevs en som det hette allmänt känd "nationalisme", var det väl en artig överdrift. Det vore emellertid orätt att tro, att biskop Lindblom icke på allvar var intresserad av det östgötska. Hans långvariga och dugliga insatser som inspektor för Östgöta nation i Uppsala, som biskop i Linköping och som ledande person, när Östgöta gille tillkom, äro gärningar som tala bättre än ord. Han utgav två volymer av Linköpings biblioteks handlingar, vartill fortsättning inte följt förrän i vår tid. Att arbetet avbröts, berodde som han själv omvittnat på att hans högra hand, kyrkoherden Petrus Kylan-der i Vadstena, avled i förtid. Annars hade han såsom han själv antytt velat göra något utöver vad andra stift förmått.

Den som läser handlingarna från gillet tillblivelse, får icke fastna på de överdrivet artiga och onödigt omständliga uttrycks-sätten. Man tilltalade honom som om han varit en furste. I hans närvaro ville man inte tillåta sig något sådant som att v ä l j a en styrelse utan uppdrog åt honom att u t n ä m n a ledamöterna i en sådan. Han tyckes ha trivts med detta och menade tydligen, att det vore till fördel för hans auktoritet och möjlighet att vinna mecenater och medhjälpare. Han lyckades också genomföra sin gillesidé och har blivit tackad och hyllad därför under alla de 150 år, som gillet existerat. I obruten tradition erinras vid års-högtiderna om hans insatser och lyftes en bägare till hans ära. Lindblom och kretsen kring honom äro ju också pionjärer ur gillet synpunkt, och då deras verk bestått, har det med full rätt ansetts att de äro heder värda.

Genom en tillfällighet kunna vi få en konkret bild av hur det gick till vid en sammankomst i Östgöta gille ett par år efter stif-tandet. Gillets förste sekreterare G. O. Westell skrev nämligen 1805 ett brev till den då nyutnämnde ärkebiskopen Lindblom,

som inte kunnat vara närvarande vid årshögtiden. Det heter i detta, varvid man bör erinra sig att Titulus var ärkebiskopen själv:

"Gårdagens högtid firades med värdighet, prackt och ordning, till allas fullkomliga nöje. Både gula salonen och de öfriga rummen voro rangerade så som den 6 april. Leopold anförde styrelsen (som var) mangrant närvarande, (och) emottog Lehnberg vid salons dörren. Sedan alla intagit hvar sitt rum framför sin plats, talade Leopold till Lehnberg, som svarade och tackade. Jag tilltror mig ej kunna säga, huru (stor) samlingen var, (troligen) 93 personer stark. I stora salen var bordet ganska väl anrättadt med decorationer och öfverflödigt mat. 90 vita vaxliis uplyste salen. Munterhet och glamm öktes med vinreqvitationerna. Styrelsens stora bål gaf efterdöme åt bordsflyglarne. Lehnberg åskade liud. Talade ur paperet. Proponerade Östgöta gilles stiftares skål. Storsångaren Juringius sjöng den i hast förekomne versen ur Frantzéns visa 'Drick men sällan och med mått — tänk hvad fröjd på gamla dar Lindbloms hjerta känner' etc. Skålen dracks stående. Handklapp, dervid hvarcken Lehnbergs klubba eller röst hördes. Derefter de vanliga skålarne. (Däribland) ock en ovanlig (nämligen) landsherrn Strömfeldts skål, som Askegren luren-dräijade fram till Lehnberg. Jag kom för sent (för) att afböja proposition, och hvad jag strax för(ut)såg skedde, att skålen ganska kallt togs emot. Jag anförtrorde Askegren att inga propos böra framtvingas utan vederbörandes rådplägnings, som känner hur sällskapets ton är stämd, minst några kylande propositioner i ett så varmt lag som detta. Föredrogs Tituli hälsning till gillet. Det beslöts att sända bref från Gillet till Titulo. I protokollet skall jag söka till att copiera Lehnbergs sätt att anmäla och gillet lifliga glädje att emottaga Liungstedts dyrbara present af 3^{ne} Bålar. Titulus hade bordt hördt och sedt denne Scene. Det beslöts att sända bref till Liungstedt. Kl. 6 upplöstes bordsnöjet som ej af någon tillfällighet varit afbrutit. En stor del af Sällskapet flockade sig sedan omkring friska bålar. Kl. 1/2 till 9 var alt slut. Jag gjorde alt hvad jag kunde för att genom ordning och äfven luxe fästa gillet upmärksamhet på sina högtider. Fri surprise för gillet bidrog denna gången mäst dertill. Tituli bröstbild i gips, upsatt öfver ordförandens stol, prydde nu för första gången vårt samlingsrum, och skall enligt gifvarens föreskrift alltid på samma sätt upsättas vid alla gillet sammankomster. Lehnberg invigde och gillet tillägnade sig denna skänk med en högt upstämd erkänsla för gillet stiftare. Hvad som för gillet är och bör blifva okänt, bör ej vara det för Titulus. Jag visste att modellen fans hos Sergel. Han var i början tvehogsen om han utan Tituli tillstånd kunde lemna mig ett exemplar. Jag måste för honom nämna min dessein. Straxt bifall. Jag comunicerade sedan detta med Lehnberg, och Ek, under tysthets löfte, vis a vis Gillet. Dessa agréerade mycket idén och deltog med mig i utgiften. Titulus behagade ignorera gifvarne intill dess jag hinner nedsända protocollat städat med den grannlagenhet jag ämnar använda vid detta. — Medaillen vårdas af mig emellan sammankomsterna. Leopold, som kom sjuk opp, tillfrisknade under en tilltagande belåthenhet med de artigheter gillet gjorde honom, och så gärna ville visa honom. Han var qvar ända tills kl. 7, och skiljdes vid mig på det

högsta nöjd med dagens högtid. Jag tog afsked af honom som Lehnbergs efterträdare, men ock att ta emot den östgöta värme som Lehnberg fått och att förtjena den. — Mitt syftemål är och som jag intet nu mera tror skall förfelas, att gillet nästa gång skall uppträda värdigt Sv. Rikes Ärkebiskop.

Vördnadsf. G. O. Westell."

Protokollet från den högtidliga sammankomsten 1803, då Gillet konstituerades under biskop Lindbloms presidium, ger även det en levande föreställning om hur en sammankomst här kunde te sig. Detta protokoll föreligger i tryck i den minnesskrift, som Gillet publicerade 1902. Sammankomsten hölls på "Stens dag", vilket namn den 28 november bar vid 1800-talets början.

Det är obekant var dessa båda festligheter höllas, men allt tyder på att det var i mera kända lokaliteter inne i staden. Den animositet, som vid sammankomsten 1805 framskyntar gent emot landshövdingen i Linköping, är på visst sätt betecknande men torde icke helt bero på att inga medtävlare till huvudpersonen tolererades utan bottnade nog i vissa politiska motsättningar.

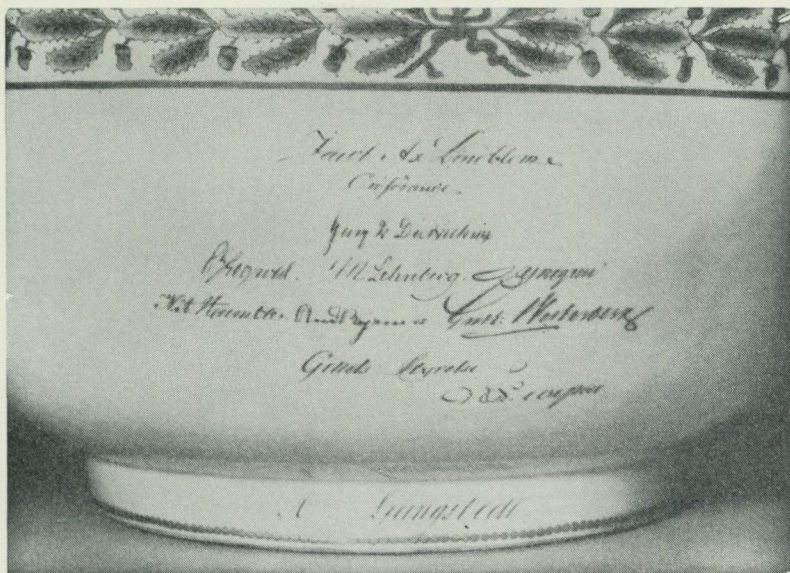
Det är tydligt att Leopold efterträtt Lehnberg som ordförande, men man vet ej för hur länge. Ärkebiskop Lindblom framförde i ett brev den 27 januari 1806 sin varma uppskattning av den heder man velat visa honom genom att minnas honom på detta sätt och pryda samlingsrummet med hans porträtt.

I förbigående kan nämnas, att gillet Sergelska medaljong sedan länge är försvunnen. Man lär ursprungligen ha tagit fem kopior. Av dessa äro åtminstone två i behåll hos efterlevande till Lindbloms söner, vilka ju adlades under namnet Linderskiöld. Från sin i flera avseenden lysande gustavianska period har gillet lyckligtvis kvar ett och annat, framför allt den serie festliga dryckeskärl, som skänktes till det strax efter stiftandet och som nu är deponerad i Nordiska museet. Det är inte mindre än fyra punschbålar, två mycket stora och två mindre, de förra försedda med fat. Dessutom ingå tre muggar i samlingen. De kinesiska bålarna äro som sagt lyckligtvis i välbehållet skick och alltjämt i gillet ägo. De äro märkliga både som konsthantverksprodukter och med hänsyn till sin storlek. De båda större ha en diameter på icke mindre än omkring en meter och torde väl i rymdhänsende ha få om ens någon medtävlare i vårt land, detta åtminstone om man håller

Punschbål tillverkad efter svenskt dekorationsmönster i Kanton för Östgöta gilles räkning år 1805. På framsidan Östergötlands landskapsvapen.

sig till gustaviansk tid. Bålarna äro av gråvitt genomlysande porslin, tillverkade i Kanton men efter mönster hemifrån Sverige, och äro dekorerade i guld och färger ehuru på något olika sätt. De båda större ha upptill en eklövsbård, de mindre ett slags lagerkrans. På insidan löper på alla fyra under mynningen en pärlgirland med blomrosetter i de inneslutna halvrunda fälten. På utsidan har åt ena hållet anbragts en vapensköld inom ett par palmkvistar. Åt andra hållet har den ena av de stora bålarna följande inskrift: "Östgöta gille stiftadt i Stockholm på Stens dag den 28 november 1803", och på foten: "Canton år 1805." Den andra stora har på motsvarande plats upptill direktionens namn vid stiftandet samt på foten donatorns namn A. Ljungstedt. I botten ha alla bålarna i det inre ett vapen men endast de båda större landskapets, de båda mindre ha i stället Östanstångs och Västanstångs vapen. Skillnaden ligger däri, att landskapsvapnet utgöres av en upprest grip omgiven av fyra rosor mot röd bak-

Detalj av Östgöta gilles bål med namnen på Gillets styrelse vid stiftandet 1803. På foten synes donatorns namn A. Ljungstedt. På baksidan dateringen "Canton år 1805".

grund, medan de båda landskaphalvorna i stället förde ett upprett lejon mot en tvådelad olivfärgad bakgrund. De båda faten ha inskrifter av samma slag som bålarna. Muggarna äro tre stycken och av grövre porslin. De ha inskrifter av något klumpigare karaktär samt äro signerade "Canton den 10 september 1811 I. P. Sundsten." Genom dessa inskrifter och upplysningar i brev, som finnas bevarade i den stora lindblomska brevsamlingen i Linköpings stiftsbibliotek, finner man, att tre av bålarna med tillhörande fat voro från 1803, medan den fjärde liksom muggarna äro yngre.

Donatorn Ljungstedt var en gammal bekant till biskop Lindblom och stod med honom i långvarig brevväxling. Bland de bevarade breven finnas klara uppgifter om Ljungstedts välvilliga intresse för gillet, som han också skänkte pengar. Enligt brev, daterat Kanton 1807, stod då åter en nygjord punschbål färdig för Östgöta gille och anmäldes snart skola komplettera de tre

De tre muggarna, signerade Kanton år 1811, utförda för Östgöta gille och med namnen på Gillets styrelse vid stiftandet 1803.

förra. Detta är gilletts nuvarande fjärde. Muggarna skänktes år 1811 av en annan svensk affärsman i Kanton, vilken en tid understöddes av Ljungstedt. Denne senare var en intressant personlighet, som först tjänstgjorde som superkargör i Ostindiska kompaniets tjänst i Kanton och senare blev generalagent för den svenska Kinahandeln, en framstående affärsman som även författade vetenskapliga avhandlingar och vid många tillfällen uppträdde som donator. Bland hans gåvor kunna nämnas en till Uppsala universitetsbibliotek samt en penningdonation för inrättande av en friskola för fattiga barn i fädernestaden Linköping. Denna läroanstalt, Ljungstedtska friskolan, har numera blivit en modern yrkesskola. Ljungstedt skänkte kinesiskt porslin och möbler till många personliga vänner, däribland också till Lindblom själv, varom nu bland annat en hos Lindbloms barnbarn bevarad mugg, med samma inskription som på gilletts, vittnar. En femte bål, även den med Östgöta gilletts stiftelseår och namnserie, har hamnat i Östergötlands museum i Linköping. I ett brev till Lindblom 1807

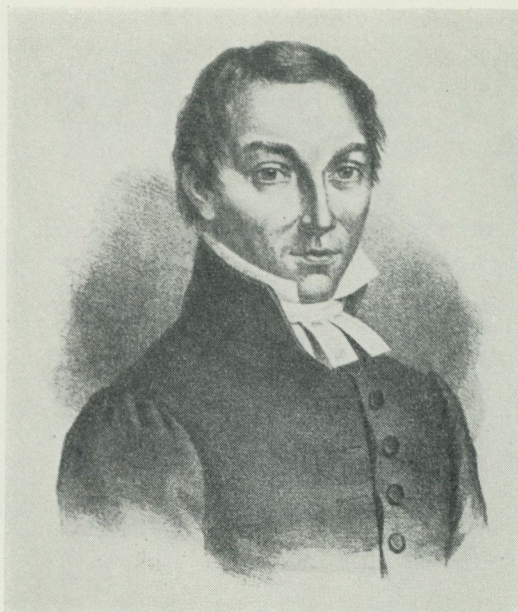
skriver Ljungstedt: "Skulle någon av Östgöta sällskap, som sjelf är handlande, behöva för sig och sina vänner en kommissionär i Canton för att där expediera deras handel, önskade jag komma i åtanka."

Utan att överdriva dessa förvisso dyrbara dryckeskärls betydelse i gillet historia må det dock konstateras, att de oändligt många gånger stått som praktfulla symboliska uttryck för den oskrymtade umgängesglädje, som Östgöta gille sökt främja. Bålarne omtalas många gånger i äldre skildringar. Bland annat blevo de besjungna av gilleskalden Dahlgren.

Gustavianerna representerade icke endast en livs- och konststil, deras estetiska program gällde också litteraturen. När 1700-talets rationalism liksom de gustavianska idealen över huvud taget började överges, var det nyromantikens diktare som gingo hårdast fram i sin kritik. Den som först och främst drabbades därav blev som man kunde vänta skalden Leopold. Han hade tidigare utkämpat många duster och gått hårt fram mot dem som han inte kunde gilla. Efter chocken vid Gustav III:s död drog han sig tillbaka några år i Linköping men återvann efter Reuterholms död snabbt sin position som diktarkonung och hade vid tiden för Östgöta gilles stiftande en i flera avseenden lysande ställning. År 1805 tyckes han som vi sett ha efterträtt biskop Lehnberg som gillet ordförande och man kan säga, att Östgöta gille då utgjorde ett slags hovstat omkring honom. År 1810 brakade det emellertid löst mot honom och den som gick särskilt hårt fram var Lorenzo Hammarsköld. Leopold ansåg det till en början under sin värdighet att svara, men en gång gjorde han det, nämligen 1813 och då med stor kvickhet. Man vet icke vad som i samband med dessa fejder tilldragit sig i gillet, men man anar att det inte gick alldeles fredligt till. Först år 1818 få vi en ny inblick i gillet förhållanden genom att stadgarna då omarbetats. I raden av styrelseledamöter som undertecknat dem saknas Leopold, vilket väl kanske kunde väntas, eftersom han blivit sjuklig och t. o. m. år 1819 blev blind. Mera talande är att i själva ledamotsförteckningen återfinnes först och främst Lorenzo Hammarsköld men icke nog därmed utan hela raden av fosforistiska kritiker och skalder i Stockholm: Samuel Hedborn, Clas Livijn, V. F. Palmblad och P. A. Sondén,

ja t. o. m. J. Adlerbeth, som väl insmugglats av Hammarsköld, hans nära vän, trots att han var född i Stockholm. Det är ett märkligt och välbekant faktum, att alla de ledande fosforisterna voro östgötar, och då vi nu återfinna dem alla i gilletts matrikel, utom Atterbom som bodde i Uppsala, måste detta innebära antingen en kupp eller också en infiltration, som lett till att de fosforistiska romantikerna fått ledningen i Östgöta gille och att den litterära gustavianismen där spelat ut sin roll. Det kan inte hjälpas, att man i detta sammanhang i vissa avseenden måste tillskriva gillet rollen av en litterär vädjobana, även om det fanns andra litterära specialföreningar. Här yppade sig emellertid en möjlighet att vinna nya vänner och anhängare.

Den gustavianska stilen kom till många briljanta uttryck i tal och protokoll. Av den fosforistiska finnas däremot inga litterära spår i akterna. Kanske man ansåg den alltför tråkig. Den som år 1818 måste ha varit ordförande i gillet, eftersom hans namn står som nummer ett bland namnunderskrifterna, var Johan P. Törner, en i Linköping uppfödd man som en tid var professor vid Ingenjörskåren i Stockholm och bar titeln överste, fastän hans funktion var att tjänstgöra som andre direktör vid de Kungl. teatrarna till år 1832. Antagligen var han av en mera gemytlig läggning. Ordförande efter honom blev sedermera presidenten för lantmäteriet J. G. Westerstrand, som redan 1818 återfinnes i medlemsförteckningen. Han inledde den kanske gladaste perioden i gilletts historia med början troligen 1829. Skalden och prästmannen Carl Fredrik Dahlgren var då sekreterare och hans poesi blommade i detta sällskap. Åtskilliga brister vidlåda väl denna diktning, det är sant. Det var ofta enkla snabbmålningar i ord i Bellmans anda. Man har karakteriserat honom som en nyromantikens efterklangspoet och det som inte fosforisterna fingo fram det fick han, fastän mestadels på ett helt annat sätt än de kunde gilla. Han var ett slags naturpoet men knöt tydligen även an till äldre traditioner. Man tänker ibland på Runius och en del andra barockpoeter. Men framför allt var han en vårens diktare och i den genren har han skrivit många vackra saker, huvudsakligen naturligtvis utanför gillet men även i och för detta. Hans humoristiska ådra frodades under 1830-talet, sedan han kommit på grön kvist,

*Komministern i
Storkyrkan Carl
Fredrik Dahlgren,
Östgöta gilles
sekreterare och skald.*

ja, ibland gick han för långt och utanför det som kan accepteras som diktkonst. Carl Fredrik Dahlgrens gillesdikter, av vilka tre handskrivna häften nyligen återfunnits, tillhöra Östgöta gilles värdefullaste skatter och flera av dem äro av betydelse som historiska dokument. Han har besjungit hembygden, gillet, stiftare, framstående gäster, t. ex. biskop Marcus Wallenberg som 1830 besökte gillet, gillesmedlemmar som vunnit befordran, gillet, ordförande presidenten Westerstrand, som då nyss blivit president, bordet, vinet, restauranglokalerna men framför allt naturen. Han strödde faktiskt glättig lyrik och glada visor omkring sig och var mycket uppskattad.

Några korta citat må här ge en antydning om denna gillesdiktning. De äro valda dels för att illustrera hans stil och vårskildringar, dels för att belysa vad de förnämna bålarna betydde i denna krets och ge slutligen en antydning om Djurgårdens, särskilt Blå portens, roll för gillet, vårfirande. Vid novemberfesten, år 1830, då jorden sov täckt med snö frågade han:

För vem är vår skål här i brygden?
För bygden, den älskade bygden,
För Östergylns trevliga bygd!
Har östgötens kål och potatis
förfrusit, så har han dock gratis
sitt fläsk i behåll och sin brygd.

Ett par år senare dvs. 1832 författade han årsberättelsen på vers och det heter i denna:

Pro primo:
De Lindblomska skålarna än
Finnas båd fulla ock hela.
Än uppå klangen man känner igen,
Att de sin grundton ej fela:
Östgötskor båda med kuppiger länd,
Trinda som östgötha fruar i änd!
Hör hwad berättelsen för detta år
Har på vår högtid att säga!

Och pro Secundo så finnes i behåll
Deras fordral på sitt ställe.
Dem må wi låna ja! fritt par bricole
Om det så hårdt skulle gälla.
Men par bricole ej behöfwer dem mer,
Realiseringen silfwer ju ger —
Hör hwad berättelsen för detta år
Har på vår högtid att säga!

Vid vårfesten den 28 maj 1836 tyckes Östgöta gille ha samlats på Franska värdshuset och sände på uppsalamanér en deputation till Sörmlands-Närkes gille på Blå porten varvid ett kväde framfördes på den vanliga bellmansmelodien "Ulla min Ulla", vari det bland annat hette:

Öster och söder här stöta tillsamman
och dito Nerike uppå en gång
Klinga och hälsa hwarannan med gamman
som det sig höfwes vid bålar och sång

— — —

Men låt oss dagen prisa
marken börjat grönska och på dess rabatt
sig Flora satt.

Ännu 1842 hette det vid majfesten:

Åter under vårens prakt
Gammal sed vi ta i akt
Samlas på Blå porten
Den välkända orten
Att vårt hjerta
Muntra, lätta
och ett P. för sorgen sätta.

Klang vid denna högtidsbål!
Klang för dagens föremål.
Som så godt oss ville
och Östgötha gille
Kallat samman
att i gamman
genom drufvan öka vänskapsflamman.

År 1844 hyllades vice talmannen biskop Hedrén med ett kväde i samma anda:

Än ett högtidsföremål
denna dagens glans förgyller
och som glasen kring vår bål
våra hjertan fyller.

Han raljerade många gånger med gillesbröder och gäster. Dessa å sin sida hade åtskilliga små elakheter eller skämt som de serverade i versifierad form, syftande på hans mindre lysande prästerliga bana, hans omsvängning som riksdagsman från liberal till konservativ på 1840-talet och hans förmodade drömmar om att komma in i Svenska akademien.

När Dahlgren dog 1844, hyllades han med en dikt, vars författare är okänd men på ett tilltalande sätt uttryckte sorgen över förlusten av denne charmfulle sångare:

Ack, tom är platsen i vår rund,
Där snillet satt och lekte!
Och sången tyst, som hvarje stund
Oss med sitt joller smekte.
Ack, kort var sångarns lefnadslopp,
Han snart ifrån oss vandra'!
Att skalden sökte solen opp,
Det bör ej någon klandra.

— — —

Hur ofta förr vid glasens klang
 Din milda glädje myste
 Från snillet koger pilen sprang,
 I ögat godhet lyste.
 En fyrbåk stod du för oss här,
 Som själf sitt ljus ej kände.
 Så from — därför ock dubbelt kär,
 Hvarhelst Du blicken vände.

Det är för övrigt han som skrivit "Våren är kommen" och åtskilligt annat som blivit allmänt känt. Någon gång i slutet av 1830-talet efterträddes Dahlgren av den soignerade kammar-skrivaren, författaren och tonsättaren Johan Magnus Rosén som föddes 1806 och som 1877, långt efter sin avgång, i några då utgivna minnesblad bland annat skildrade Dahlgren och samtidigt hur det gick till i gillet på hans tid. Han ger oss här också en bild av den briljante ordföranden Westerstrand och jag anför därför hans ord in extenso:

"Min första bekantskap med Dahlgren, den bekante skalden (komminister i Storkyrkan), skedde på Hammarströms källare vid Stortorget. Han propo-nerade strax brorskål, hvilket naturligtvis med tacksamhet mottogs. Sedan träffades vi ofta, både i smärre och större sällskap, och hemma hos sig hade D. ett gästfritt hus och såg gerna vänner, isynnerhet om han fick besök af en eller annan notabel resande. . . . Genom Dahlgren blef jag införd i Öst-göta gille, hvars sekreterare han då var och jag blef efter honom. Gillets ordförande var Westerstrand och dess skattmästare öfverinspektoren Falken-holm, primus inter pares af Stockholms musikdilettanter och en angenäm sällskapsman, blott något mycket fallen för att disputeras. . . . Såsom quartett-spelare stod han obestriddt främst och var icke difficil att få att spela, så att få voro väl de, som något voro med i världen, hvilka icke hört honom draga sin stråke, men sjöng gjorde han endast i Östgöta gille. Bland notabla medlemmar af gillet i öfrigt voro medicinalrådet af Pontin, friherre Berzelius, den store kemisten (försummade aldrig gillet högtidsdagar, men drack bara vatten), krigshofrättsrådet Livijn (författare till Spader dame), lagman Cassel (bondeståndets sekreterare), talmannen Långberg och riksdagsmannen Joachim-son, sidenkramhandlaren Medberg, kamreraren Ekecrantz o. fl. Högtidsdagarne firades tvenne gånger om året: den 28 Maj och 28 November, den i Maj vanligen på 'Franska värdshuset' på Djurgården och den i November på 'Turken' eller i 'Lilla sällskapets' hus vid Munkbron, alltid med middag, och att det derpå blef både supé och frukost stod väl icke på programmet, men föll sig så godt som af sig sjelf. Hur var det ock möjligt annat i ett sällskap, der Westerstrand var ordförande och Dahlgren sekreterare! Man hade varit färdig att vara qvar hela året. Det senterades af både äldre och yngre medlemmar, och en ung man, som var med för första gången, grät, öfver-väldigad af sina känslor, och suckade: nu skulle jag vilja dö! Och för en äkta östgöte var det också någonting. Der talades östgötska, der sjöngs östgötska

och kunde väl också någon gång hända att det dansades en östgötapolska. Vid dessa samkväm öfverträffade Westerstrand sig sjelf såsom trefnadens centralsol, och det var en fröjd att se och höra honom, der han, likt pukslagaren bakom sina pukor och med punschleffen i sin hand stod bakom gillet två stora bålar, skänkte flitigt i och sjöng sin 'Vänskap manar oss till bålen' eller 'Skåla ni, jag hellre dricker'. Också Dahlgren var aldrig så helt och hållet Dahlgren som i Östgöta gille. Var der bland gästerna någon resande landsman, helst en prest, som skulle välkomnas med sång, så försvann Dahlgren för några ögonblick, slog sig ned i någon fönsternisch, der han drog de tunga gardinerna igen om sig, och när han åter blev synlig, så var det för att i ordförandens händer lemna ett papper, hvars innehåll blev bekant då skålen för den ärade gästen förekom, ty då satte ordföranden 'glasögonen på sig och sjöng på melodin till 'Jag helsar dig, fredliga flagga' (de flesta Dahlgrens improvisationer på den melodin) hvad sällskapets sekreterare diktat bakom gardinerna i fönsternischen. Westerstrand var för öfrigt icke den ende sångaren i sällskapet: basar fans det nog, men tenorer var det ondt om hvarför den för sin sköna röst allbekante civilnotarien i södra kämnarsrätten Sven Johan Schönmeier annekterades och såsom naturaliserad östgöte bevestade gillet högtidsdagar. Han tillhörde annars 'Södermanlands gille'..."

Omkring 1840 börjar en av de mera dunkla perioderna i gillet historia. Gillet fortlevde emellertid och på 1860-talet inträdde vad man kunde kalla generaldirektörernas epok. År 1866 blev nämligen generaldirektören för Tullstyrelsen W. A. G:son Bennich ordförande och stod kvar som sådan ända till 1891. Vem som följde efter honom är oklart men 1911, då de bevarade protokollen börja, befinnes generaldirektören V. Linder, även han i Tullstyrelsen, vara bärare av klubban. År 1919 fick han överlämna den till universitetskanslern Carl Schwartz. Under 1800-talets senare del gjordes en bemärkt insats av läkaren Edvard Pettersson, vilken fungerade som kassaförvaltare och bragte gillet ekonomi på fötter igen efter en del malörer på 1860-talet. Till erinran av denne trogne förvaltares gärning instiftades det stipendium, som sedan dess går till Norra Latin i Stockholm och som bär hans namn. I samband med bondetåget 1914 insamlades pengar, varefter de överblivna medlen fingo bilda en fond, som också ställts till förfogande för gillet stipendieutdelningar.

Att det diktats och sjungits i Östgöta gille även efter Dahlgrens bortgång är självklart men det lilla som finns bevarat är alltför obetydligt för att intressera eftervärlden. Först på 1920-talet tyckas andarna ha börjat vakna. Det låter sig icke säkert avgöras vad som skapats i eller tillkommit under inspiration från gillet

men till höjdpunkterna i östgötsk för att inte säga svensk bygdepoesi hör nog Torsten Fogelqvists märgfulla "Kajorna skria kring Linköpings torn". Den sjöngs alldeles ny under hans egen medverkan, när han presiderade som ordförande i gillet i mitten på 20-talet. Vad som därefter åstadkommits i den genren är mera blygsamt.

Sedan universitetskansler Schwartz blivit ordförande, dvs. från och med början av 1920-talet inträder en förändring i det sätt på vilket gillet firade sina årshögtider. Redan några år tidigare visade sig ett livligare intresse för sång och musik, ja, även en del filmföreläsningar gjordes av aktuella händelser, men 1923 höll antikvarien fil. dr Otto Frödin på festen den 28 november ett föredrag om sina Alvastragrävningar. Sekreteraren vid detta tillfälle tyckes icke ha varit van vid sådana inslag, ty både föredrags-hållarens namn och föredragets titel äro missuppfattade i protokollet. Det blev emellertid inledningen till en lång rad av föredrag och vid nästan varje högtidssammanträde under de sista 30 åren har det brukat hållas något sådant eller gjorts en demonstration rörande undersökningar, forskningsresultat, nyvunna synpunkter på hembygden och dess kultur eller givits skildringar av diktverk och konstnärliga insatser i Östergötland. Samma tendenser ha, efter vad en undersökning visat, ungefär samtidigt gjort sig gällande hos flera andra landskapsgillen, tydligen som en reflex av den alla områden berörande nyorienterande forskning som under 1900-talet växt fram i vårt land och som åtföljts av ett intensifierat och mångsidigt hembygdsintresse i förening med ansvarsmedvetande i fråga om naturskydd och kulturminnesvård. Hembygdsintresset, som tidigare huvudsakligen varit starkt inriktat på forntidsbetonade minnesmärken och personligheter, gäller nu landskapskulturen överhuvud, ja, räcker även för befolkningen själv inom olika kategorier och för särskilda klasser och yrken, verksamheter och prestationer. Det är klart att denna utveckling icke kunnat undgå att påverka inställningen hos landskapsgillena, något som även återspeglas hos många andra organisationer, som i Stockholm framvuxit under de senaste decennierna med uppgift att samla alla intresserade för att vårda respektive landsändars minnen och hembygdsintressen.

FAMILJEALBUMET

av Anna-Maja Nylén

I en samling radiokåserier, utgivna under titeln "Daguerreotypier" har den danska författarinnan Karen Blixen spirituellt och träffsäkert belyst seder, bruk och tankegångar, som hon minns dem från sin barndom och ungdom. De reaktioner som dagerrotypien, fotots föregångare, uppväckte skildrar hon bl. a. på följande sätt: "— det var vistnok kun sjælden nogen egentlig glædelig Overraskelse for Folk, som var vokset op med Portrætmalernes Menneskefortolkning, at se sig selv i Fotografens Gengivelse. Prinsesse Caroline, Prins Ferdinands Gemalinde, havde faaet sit Portræt malet mange Gange i sit Liv, — da hun fik det første Daguerreotypie af sig selv overrakt, betragtede hun det længe i Taushed, og sagde tilsidst: Ja, saa er jeg mine Venner majet taknemlig, fordi de har holdt fast ved mig." Denna skildring ger en blyxtbelysning åt fotografiets dilemma, då det stod i början av sin utveckling. Fotot har alltid hävdat sin egenskap av sannfärdig verklighetsåtergivare. "Kameran ljuger aldrig", har varit dess gärna höjda stridsrop, vilket ju till en viss grad äger sin riktighet. Men när det gäller porträttfotot, är det inte alltid just denna förmåga, som väckt objektets odelade glädje, utan snarare skapat en reaktion av samma slag som prinsessan Carolines. Det måste i själva verket för personer av hennes samhällsställning ha varit en chock att konfronteras med ett porträtt, som framställde sitt objekt utan den idealisering, som utmärkte det konventionella och representativa porträttet då som nu. Den realistiska porträttkonsten har ju aldrig i den funktionen njutit någon större uppskattning.

Trots detta och trots att kameran under fotografikonstens första tid krävde långa exponeringstider knöts fotots kommersiella ut-

nyttjande framför allt till porträttfotograferingen. Den ofullkomliga apparaturen och det svårbemästrade fototekniska materialet hindrade inte kamerans pionjärer att på personfotografiets område utföra lysande porträttstudier, vibrerande av liv och individuell karaktär, men det var inte på grund av dessa förtjänster som porträttfotot snabbt blev en oundgänglig detalj i umgänget människor emellan. Med en lätt travestering av slagordet: "Verkligheten härmar konsten" skulle man kunna säga att porträttfotografiets väg till framgång skedde enligt samma recept, nämligen genom att efterhärma konsten och porträttmåleriets idealisering av sitt föremål.

En reaktion mot denna uppfattning av porträttfotot gjorde sig märkbar omkring sekelskiftet, men ännu i en tysk bok från 1895 kan man läsa att fotografi, som inte avser vetenskapliga ändamål, skall göra intryck av en reproduktion efter ett äkta konstverk, t. ex. efter en tavla. Redan fotots pionjärer utförde många av sina porträtt i anslutning till porträttmåleriet under 1800-talets mitt och förra del. I komposition och arrangemang finner man så stor anpassning till förebilden, att det många gånger skulle vara svårt avgöra, om det var en reproduktion efter en målad tavla eller ett fotografi man hade framför sig. Det är t. ex. fallet med Adam Salomons porträtt av danserskan Lola Montez från omkring 1860, bild på motstående sida.

Anslutningen till porträttmåleriet blev avgörande för utformningen av det enklare kommersiella porträttfotot, som utvecklades med lavinartad hastighet under senare delen av 1850-talet och de närmast följande årtiondena. I synnerhet det ljusstarka objektivet, konstruerat av Joseph Petzval i Wien och tillverkat genom Friedrich Voigtländer, gav porträttfotograferingen dess utvecklingsmöjlighet. Ännu 1841 behövde Daguerre $3\frac{1}{2}$ minuters exponeringstid för sina porträttstudier. Genom det förbättrade objektivet kunde denna avsevärt nedbringas, men en tagning krävde i alla fall ännu långt in på 1900-talet någon sekunds absolut stillhet av objektet.

Yrkesfotografen har mycket ofta råkat illa ut för tecknaren — karikatyristen — kanske anade denne en medtävlare om arbetstillfällena. Honoré Daumier hör till de första som hedrat porträtt-

T. v.: Skämtbild av Albert Engström. Fotografen: — Om fröken sitter kvar, så tar vi en plåt till för säkerhets skull. Fröken von Fasansvärd: — Gör sej inget besvär, snälla fotografen. Då ä inte så noga, att det blir likt. — T. h.: Danserskan Lola Montez omkring 1860. Foto Adam Salomon, Paris. Efter C. Recht: Die alte Photographie.

fotografen med karikatyrartade framställningar av proceduren vid fotografering, och ännu i början av 1900-talet har samma situation inspirerat Albert Engström till skämtbilden härovan, som på ett drastiskt sätt klarlägger både fotografens och kundens besvärigheter. Den förre kunde på grund av att han använde sådana ogemytliga apparater som nackklämman ådra sig jämförelser med tandläkaren, och för ett barn kunde det t. o. m. te sig ännu värre. Frans G. Bengtsson har i sin essay "Min debut hos fotografen" skildrat sina skräckfyllda upplevelser, då han som liten pojke vid ett besök i Kristianstad skulle fotograferas: "— en vacker dag kungjordes att jag och systern skulle klädas fina och fotograferas. Detta kändes oroande från början, och värre sedan jag fått veta att föräldrarna inte skulle fotograferas utan endast vi

barn. Obehagliga ting voro alltid reserverade för barn — att ta ricinolja, att förtära ölost, att skickas tidigt i säng —, aldrig för föräldrar. Vad fotografering innebar visste jag inte närmare; man blev en bild på papper, och mycket tydde på att detta skedde under ohyggliga former.” Även om så fantasifulla föreställningar om fotograferingen hört till undantagen, har proceduren i alla fall inneburit ett betydelsefullt steg, som man tog med en viss spänning och förväntan — en förväntan, som för fotografens del betydde att kunden skulle konfronteras med en så fördelaktig bild som möjligt.

Behovet att fixera en person i en orörlig ställning gav anledning till att arrangera en pose och därmed kommer ett moment in, som ger utrymme för en beräknad insats från fotografens och i viss mån också från kundens sida. Tillsammans ger deras ansträngningar en attityd, som avspeglar bådats uppfattning om hur den fotograferade bör framträda för beskådaren. För alla som haft tillfälle att se en rad porträttfoton från olika tider faller det ganska snart i ögonen, hur likartad posen är för porträtt från samma tid, och samtidigt att det finns tydliga skillnader i dess utformning vid olika tider. Det har funnits ett bestämt mode, när det gäller porträtteringsattityder likaväl som i dräkten eller i det målade porträttet. Varje tid har haft sitt ideal av ställning, hållning, min, miljö och bildkomposition. Det gällde för fotografen inte bara att behärska sin apparatur utan också att ”iscensätta” bilden. Han skulle vara något av en regissör, som hade att sköta både personinstruktion och scenbild. I yrkesfotografens ateljé fanns för detta ändamål en hel del rekvisita.

Den förnäma världen var van att avporträtteras värdigt, representativt, i hela glansen av sin samhällsställning. Så har på bilden s. 173 greve Béla Széchényi fotograferats år 1865 av den franske fotografen Adolph Disderi, skaparen av ”visitformatet”. En palatsmiljö antydes genom en mäktig kolonn på postament och ett ymnigt fallande sidendraperi. Greven står själv i en elegant kontraposto med sin cylinderhatt i höger hand. Bismarck har porträtterats i en ledigt betydelsefull pose stödd på en skulpterad stol, på vilken den oundgängliga cylinderhatten vilar och Edvard VII,

T. h.: Bröllopskort från Leksands sn av Stenback Lars och Peters Karin, taget 1881.

T.v.: Bonden Lars Larsson och hans hustru Kjerstin Larsdotter, V. Vingåker, målade av Johanna Holmlund år 1858 och sedermera fotograferade omkring 1880. — Kvinna från Leksand, fotograferad av Gustaf Retzius på 1870-talet.

T.v.: Gammal Gagnefkevinna. Foto P. Östling 1912. — Laggar Olov Andersson med hustru och barn, Boda, Dalarna. Foto Jones E. Eriksson. 1880—90-talen.

Bond® och hans hustru från Älvdals hd, Värmland. 1870-talet. — T.h.:
Jämtländsk brudstass fotograferad på 1890-talet.

Måns Svensson, Ingelstorps sn, Skåne. Foto R. Sjöman, Stockholm. — Måns Svenssons hustru Ingar från Ingelstorp, Skåne. Foto E. Agerbundsén, Ystad. — Skolklass, Sollerö, Dalarna. Foto 1870-talet.

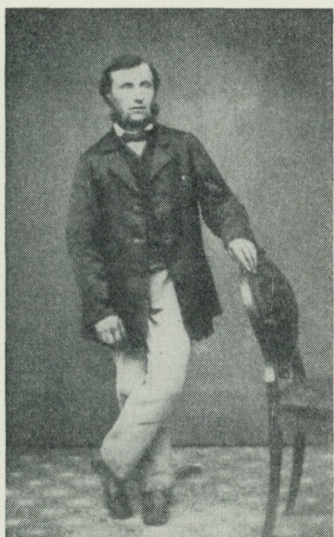
T. v.: Bondpojken Anders, f. 1850, Allerum, Skåne. — T. h.: Greve Béla Széchényi, omkring 1865. Foto Adolph Disderi, Paris. Efter C. Recht: Die alte Photographie.

bild s. 175, lutar sig lätt med ena handen mot en balustrad och den andra på sin käpp med benen i en vårdslöst korsad ställning. I dampporträttet har draperiet, stolen, balustraden, en fond med ett yppigt parklandskap, en interiör med kolonner eller några andra extravaganta detaljer samma uppgift att ge en antydning om den pompösa och mondäna miljö, som kameraobjektet hör hemma i. Denna idealiserande rekvisita kompletteras av ett lika konventionellt mönster för posen, som varieras med hjälp av balustraden, bordet eller stolen.

Detta mönster som skapats för den franska aristokratien och bourgeoisien i konkurrens om kundkretsen med det konventionella porträttmåleriet blev en mall för alla fotoateljéer, som likt svampar växte upp överallt. Med anmärkningsvärd seghet har det överlevat förändringar i tid, rum och social miljö. Vilket familjealbum man än öppnar, vare sig det kommer från en högborgerlig familj eller ett välbeställt bondehem, återfinner man farfäder, mor-

mödrar, deras föräldrar och barn i samma klassiska poser. Att fotografen haft lättare att förverkliga sina yrkesambitioner, när det gällt att ge militären, ämbetsmannen eller den förmögne borgaren den rätta posen av världsmannamässig värdighet eller nonchalant elegans än när det gällt bonden från Viken i Skåne, kan man snart se. Den lediga ställningen med korsade ben och greppet i stolen ser lika onaturlig ut som den helt säkert tedde sig för det motsträviga objektet. Bondhustrun Sissa Persson från Allerum i Skåne, bild s. 177, i sin fina svarta klänning ser inte ut att känna sig riktigt väl till mods vid sitt balustradstykke. En annan skånsk bondhustru ser rörande tafatt ut mot det sydländskt yppiga parklandskap, som fonden upprullar bakom henne och låter hennes bondskt grova drag framstå i en nästan patetisk kontrastverkan. Bondpojken Anders faller ohjälpligt ur sin bakgrund av bladvirade kolonner, balustrad och urna på postament, som han till synes motvilligt övertalats att stöda armbågen mot. Till en meningslös formel har den lilla ynkliga resten av en räfflad kolonn blivit på bilden av ingelstadsbonden, s. 172, som i sin helgdagsstass förenats med denna klassicismens symbol, två produkter av europeisk kulturmiljö, som står så långt ifrån varandra, att det lilla bleknade fotot man håller i handen får ett kulturhistoriskt sett nästan svindlande perspektiv.

I en bildsvit presenteras här en rad sådana foton, där den moderna tekniken i kamerans gestalt mött och för nutiden "format bilden av den svunna tid", av människotyper, dräkter och kulturföreteelser som inte längre kan påträffas. Vi har konstnärer, som med sina ögon sett samma syner och med pensel eller penna återgivit dem, men kameran har på ett annat sätt utan romantikens glasögon gett oss en mera direkt skildring. Konstnären har valt sitt motiv, men till fotografen har människorna själva kommit för att få en bild som motsvarat deras egen uppfattning om hur de vill framträda. På bilderna s. 166 har vi av en märklig tillfällighet fått chansen att kollationera konstnärens och fotografens version av samma människor. Vingåker var vid 1800-talets mitt ett eftersökt mål för de romantiska folklivsmålarna med skolning i Düsseldorf. Målarinnan Johanna Holmlund har på en tavla, daterad 1858, målat en förtjusande familjebild av den unge ving-

T. v.: Man från Viken, Skåne, 1860—70-talen. — T. h.: Konung Edward VII, som prins av Wales, 1860. Foto Mayall, London. Efter C. Recht: Die alte Photographie.

åkersbonden Lars Larsson, hans hustru Kjerstin Larsdotter och deras två barn. Det står ett romantiskt skimmer av förfinad bonde-lycka över mannens virila drag och hustruns fina och väna ansikte.

I det porträtt som fotografen tagit ca 20 år senare ser vi en myndig bondgubbe i en borgerlig dräkt utan något folkligt drag annat än det jäms med öronen klippta, mittbenade håret och en bondmora med ännu vackra drag och vänliga ögon. Hon har också övergått till borgerlig dräkt men behållit den gamla "vingåkerskullan" som huvudbonad.

Bröllopet är ett av de tillfällen i livet då besöket hos fotografen varit obligatoriskt. Få bilder är så givande som kulturdokument. På bilden s. 165 framträder för oss ett ungt par från Leksand, hon i den gamla brudräkten med grön kjol, blått, bandprytt raskförkläde, brudbälte med sidband och sidenlivstykke. Den granna brud-utsmäckningen täcker bröst och skuldror, varv på varv av de

färgstarkaste glaspärlor och längst ned pingelvarvet med förgyllda glaskors och ovanpå detta girlander av konstgjorda och levande blommor. Brudgummen har en vanlig svart kostym — männen hade då redan i regel lagt bort att bära den gamla sockendräkten. Båda framträder här på det sätt som då ansågs vara det riktiga för brud och brudgum i Leksand på 1880-talet. Fotografen har ställt dem mot en festlig fond, som på ett märkligt sätt förenar rokokointeriör och något slags romantisk bladomslingrad kolonnarkitektur. Ett djupt allvar präglar deras unga, vackra ansikten på denna deras högtidligaste dag. Ännu hade inte det regigrepp, som är så karakteristiskt för arrangemang av dubbelporträtt och gruppbilder vid sekelskiftet, slagit igenom, vilket går ut på att de avporträtterade ställs i någon sorts relation till den eller de andra i gest, ställning eller minspel. Frånsett armkroken kunde de här varit fullständigt ovetande om varandras existens.

Den livskraftiga bodafamiljen är framställd enligt den pyramidala kompositionsprincipen, som under hela 1800-talet spelade en mycket framträdande roll i alla grupporträtt. Här har fotografen fått ett väl utnyttjat tillfälle att ytterligare betona denna figur med den lilla flickans toppiga mössa, som bildar ett anslående krön på grupperingen. Som dräktbild ger detta foto en god illustration till barnens och de vuxnas klädvanor och belyser på ett intressant sätt den glidning mot ett modeinfluerat dräktskick, som börjar vinna insteg även i Dalarnas konservativaste områden under 1880- och 1890-talen. Den överkliga och affekterade vinterträdgårdsinteriören på fonden utgör en slående kontrast till familjens robusta påtaglighet.

På bilderna s. 167 och 170 har fotografen utom dräkthistoriskt värdefullt källmaterial gett oss sällsynt inträngande och levande studier av individer. I leksandskvinnans karaktärsfulla porträtt har fotografen fångat ett ansikte vars kraftiga drag och ovanliga intensitet i uttrycket kommer betraktaren att fångas i första hand av bilden som människoskildring. Dubbelporträttet av de båda åldringarna fånglar på samma sätt lika mycket som karaktärsstudie av två kloka och vänliga gamla människor, som sitter där samtidigt värdiga och ödmjuka. Som dräktbild från 1800-talets sista årtionden från Älvdals härad i Värmland hör den till sällsyntheterna.

T. v.: Kvinna från Viken, Skåne. Foto Hanna Forthmeier, Hälsingborg, 1860—70-talen. — T. h.: Sissa Persson, Dösbult, Skåne. 1860—70-talen.

På bilden s. 172 känner säkerligen alla igen sin barndoms klasskort med läraren eller lärarinnan i kretsen av sina elever. Här har vi ett ovanligt tidigt exempel från Sollerön, Dalarna. Kortet är inte daterat, men sannolikt är det taget någon gång på 1880-talet. Alla flickorna bär ännu dräkt, medan alla pojkarna har kavajer. I allmogemiljö var det förr kvinnorna, som var det konservativa elementet. Läraren längst till vänster representerar den typ som var starkt förankrad i allmogemiljön både i dräkt och levnadsvanor.

Ett par bilder visar en annan sida av fotografens verksamhet, den nämligen, där han själv uppsökt sitt motiv i fullt medvetande om dess kulturhistoriska intresse. I denna funktion har ju kameran sedan länge varit ett av forskningens bästa redskap. Att enstaka fotografer ute i landet tidigt haft blick för etnologiskt intressanta företeelser visar bilden av en jämtländsk brud i full stass (s. 171), ett ateljéarrangemang från 1890-talet, men värdefullt på grund av

att bruden klätts av en gammal brudkläderska med den stass hon brukat hyra ut. Gagnefsgumman (s. 168) i sin vinterdräkt mot bakgrunden av den präktigt uppbäddade sängen är en bild som man är glad att ha både som kulturhistoriskt dokument och som mänskligt.

Porträttfotografens gärning sådan vi ser den i familjealbumet är en ovärderlig källa för kulturhistorisk forskning och kommer i framtiden med all säkerhet att studeras med ökat intresse. Det är till sin omfattning — varje familj torde ha minst ett — ett fantastiskt bildgalleri över svenska folket från 1800-talets mitt och framåt. För dem som har sina album kvar skulle man vilja ytterligare understryka vikten av att behålla och vårda dem och förse med påskrift allt fotografier, som man vet vem de föreställer, till glädje för sig själv och sina efterkommande.

MÄSSING I LOSHULT

av Arne Biörnstad

Den magra jorden i Småland och Nordskåne har tvingat många till hantverk som binäring. Framför allt är det träet som varit råämnet. Räfsor, lieskaft, skoffor, stegar, leksaker, flaggstänger och träpumpar har gjorts mycket och görs delvis fortfarande. Några hantverk som korgmakeri och möbeltillverkning har utvecklats från bisysslor för vinterlediga småbrukare till industri, vilket även den nutida bilturisten kan märka vid en färd mellan Markaryd och Örkelljunga.

Det är nog inte lika känt att också metallhantverk spelat en stor roll i en del av detta område, särskilt Loshult och Osby socknar i Östra Göinge. Hur just dessa båda socknar blivit hemvist för metallslöjden har Sture Bäckström utrett i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1951. En patron Olof Jönsson Olcén grundade 1817 i Killeboda ett manufakturverk för klensmide och gelbgjuteri till vilket han inkallade smeder och gelbgjutare från olika delar av landet. Redan 1859 nedlades denna fabrik, men hantverkarna stannade kvar på orten och fortsatte sin näring som förlagsarbete åt traktens handlande.

Något av smidet lever ännu kvar, men mässingshantverket har inte varit lika lyckligt. Ännu omkring sekelskiftet fanns det minst ett tjugotal gelbgjutare i Loshult, men eftersom deras tillverkning till övervägande del bestod av detaljer i hästutstyrseln minskade avsättningen snabbt med bilismens utveckling. Ingen fann heller på vare sig någon metod att rationalisera tekniken eller att tillverka någon mera säljbar artikel. Yrket har därför inte längre någon verksam utövare i Loshult men ännu finns några kvar, som kan berätta hur det gått till.

Av de många verkstäderna återstår mest ruiner och bara en enda är ännu i gott skick. Den har särskilt intresse genom att där

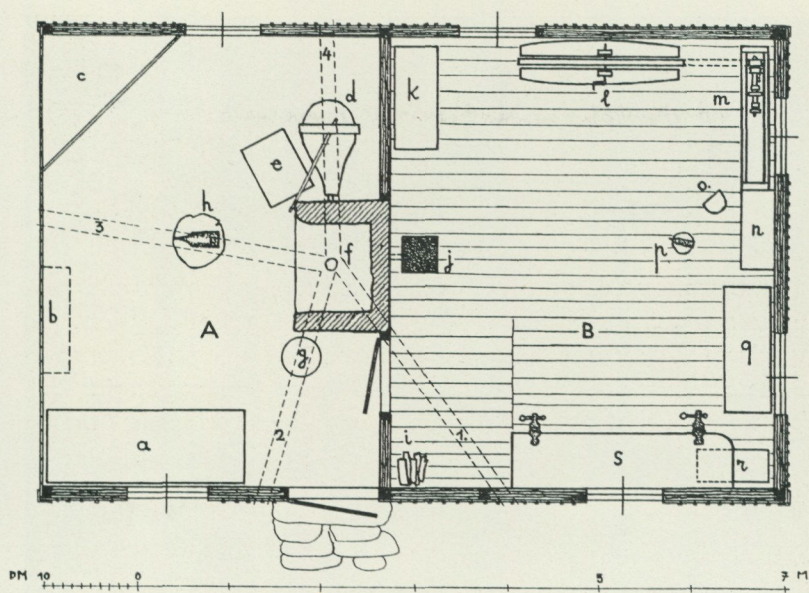

Gelbgjutarverkstad vid Loshult 1⁵, byggd 1898. Till vänster om dörren är "gjuthuset", till höger verkstaden. I grunden på ömse sidor om trappan ses mynningarna till två av härdens lufttrummor.

också bevarats hela inventariet och den utgör därigenom ett anspråkslöst monument över gjuterinäringen i socknen.

Verkstaden tillhör gården Loshult 1⁵ och byggdes 1898 av snickaren Karl Svensson, benämnd "Änga-Kallen", för Olof Ahlqvists räkning. Dennes yrke gick i arv till sonen Emil (död 1928), som tillsammans med sin svåger Enoch Johnsson är den siste som arbetat där.

Gjuteriet är en spåntäckt skiftesverksbyggnad på stenfot. Med en tvärvägg är huset indelat i två rum. Genom ytterdörren kommer man in i "gjuthuset", som har jordgolv, saknar innertak och domineras av en stor gråstensugn. Dess härd är kringmurad på tre sidor och i mitten är ett hål med en rost — gjutugnen — i vilken degeln står vid smältningen. Under gjutugnen finns en grop, som med fyra lufttrummor står i förbindelse med fria luften. Genom dem kommer all luft som behövs vid smältningen. Ugnen är murad med sandblandad lera och själva härdens måste muras om varje år. En väldig läderbälg mynnar på härdens översida men användes aldrig vid smältningen utan bara vid värmning för verktygssmide eller när mässingsskrot skulle "slås ihop" för att rymmas i deg-

Plan av gelbgjuteri vid Loshult 15. A Gjuthuset. B Verkstaden. a lår för formsand, b hylla för gjutflaskor, c avbalkning för bränsle, d pust, e låda för stenkol, f härden med gjutugnen, g vattenbalja, h städ, i vedförråd, j järnspis, k gammal byrå, l drivhjul till svarven, m svarvbänk, n hylla för svarvstål, o trebent stol, p litet städ, q gammal kista, r låda med ny formsand, s filbänk. 1—4 markerar gjutugnens luftgångar i grunden. Uppmätt 1953.

larna. Gjuthusets viktigaste inventarium är den över 2 m långa sandkistan eller sandkastet, en väggfast brädlåda med formsanden i. Det andra ytterhörnnet upptas av en sned avbalkning för ved, träkol och kottar. Stenkol hade man i en särskild trälåda intill härden. Mitt på golvet står ett stort städ och vid hörnet av härden en träbalja med vatten att slänga nygjutet gods i för avsvälning.

Det inre rummet är finare. Det har trägolv och innertak och kallas verkstaden. Till höger är filbänken av grova plankor fäst vid väggen. Den har två skruvstäd och en låda undertill för småverktyg. Motsatt vägg är gömd bakom svarvens manshöga drivhjul. Det har en stor fot och står löst på golvet för att alltid kunna

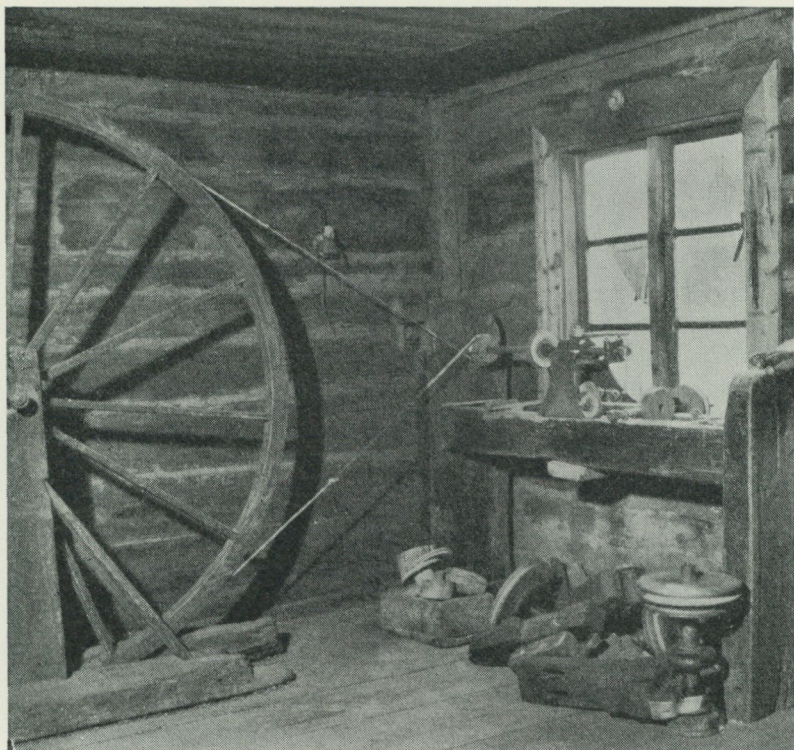

Hörn av verkstaden med filbänken och en stor kista, i vilken man lagrade färdiga dombjällror.

flyttas så drivlinan är spänd. De olika trissorna till svarvspindlarna fordrar varierande längd på linan. Svarvbänken under ena gavelfönstret är väggfast. Intill den finns en hylla med alla svarvstålen. Under andra gavelfönstret står en stor kista med metallskrot i. När gjuteriet var igång, lagrade man färdiga dombjällror där.

Verkstaden har värmts upp av en liten järnspis från Klavreströms bruk, uppklättrad på några tegelstenar. Till granne har den en bedagad byrå med långsräfflad framsida. Dess lådor är fyllda med modeller och halvfabrikat av mystiskt och tilltalande utseende. Tre stolar och ett litet städ fullständigar utrustningen.

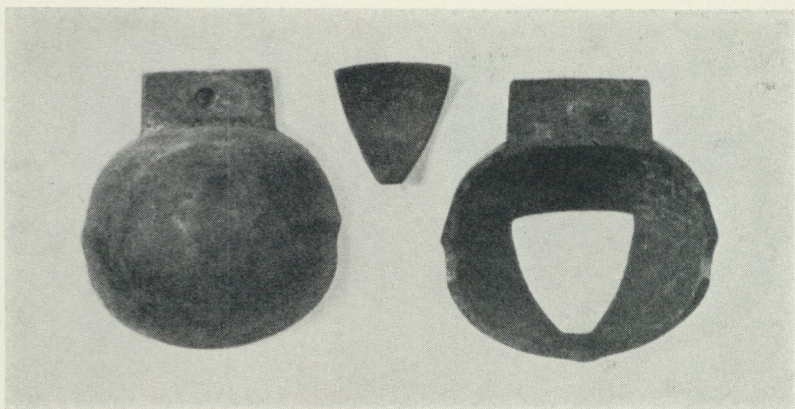
I detta gjuteri har Enoch Johnsson varit med om att tillverka

Svarvbänken med drivhjul och en del av sina tillbehör i form av "dockor" och "spindlar". Monterad i svarven en filttrissa för polering.

särskilt dombjällror, men också ljusstakar, mortlar, ljussaxar, möbelbeslag och annat. Dombjällrorerna var för hästar. De var klotformade med en vulst på mitten. Halvan ovan vulsten var delad av flera skåror som klyftorna i en apelsin och inuti var en lös järnkläpp. Bjällrorerna gjordes i 10 olika storlekar och syddes av sadelmakare på läder till kransar med 12 bjällror i varje; de största i mitten och de mindre åt ändarna. Ännu i början av 1920-talet var det stor efterfrågan på dombjällror, men så sent var det inga andra i Loshult som gjorde dem. Bara denna verkstad var då ännu i gång.

Råvaran var skrot av mässing, zink och koppar. Enoch Johnsson

"Kärntryckare" för dombjällror.

köpte den av en skrothandlare i Älmhult. Andra köpte av handlandena i Killeberg eller av kringvandrande skrotkrämare. En del mindre bjällror göts i nysilver. Det fordrade högre temperatur, och risken för felgjutningar var större.

När gjutningen ännu försiggick i full skala brukade säsongen vara från oktober in i april. Det första arbetet på hösten var att ordningställa gjutsanden. I de långa "åsabackarna" som går genom Loshult finns sand av snart sagt alla grovlekar. Den som användes var något finare än vanlig skursand. Både den gamla sanden i sandkistan och den nya siktades i en mjölsikt och blandades med mellan 5 och 10 % rågmjöl. Blandningen fuktades med saltlake, ett hekto salt per liter vatten och rördes så den blev jämn. "Den gjordes te" med görträt, ett trästycke med ett kort handtag i vardera änden. Alla klumpar krossades så att massan blev homogen.

När nu en form skulle göras för gjutning av dombjällror tog man en så kallad flaska, bestående av två rektangulära träramar, som passar mot varandra med tappar och hål likt bågen till ett kopplat fönster. Till varje flaskhalva hör en lös träläm som täcker den öppna sidan. En läm och tillhörande flaskhalva lades mitt på botten i sandkastet. På lämmen utplacerades tennmodeller av halva dombjällror och en triangulär ribba att bilda gjutkanal,

varpå flaskan fylldes med formsand. Över det hela rullades "trockekulan", ett stort järnklot, så att flaskan blev helt packad. När denna kaka vändes såg man alla modellhalvorna ligga nerbäddade. På dem kunde de andra halvorna läggas som genom tappar och urtag passar i sina motparter. Innan dess måste en kärna läggas i var modell att vid gjutningen bilda bjällrans ihållighet. Sådana kärnor ordningställdes på förhand. Genom en kärna skulle gå ett långt järnstift med oregelbundet format huvud som höll den i läge vid gjutningen. Kärnorna fick ligga i modellerna när formen färdigställdes. Stiftens olikformade huvuden gjorde märken i sanden så att kärnorna kunde läggas på rätt plats när formen torkat och gjutningen skulle ske. Den undre formhalvan pudrades över med torr "strösand" innan den övre fylldes med den våta formsanden, annars fastnade halvorna i varandra så att de inte gick att få isär. Om sanden föll ur när formen öppnades sade man att den daskade. Gick allt utan missöden så plockades kärnor och modeller ur och formen ställdes till torkning på hårdan vid gjutugnen sedan man försiktigt skurit gjutväg från varje modell till mittkanalen.

Kärnorna måste alltid göras dagen före gjutningen för att hinna torka. Vid deras tillverkning användes "kärntryckare". Kärntryckaren för en dombjällra ser likadan ut som motsvarande tennmodell, men är utförd i mässing och har i sin ena halva ett triangulärt hål med tillhörande lock. Kärnorna gjordes av samma sand som den övriga formen med den skillnaden att man tillsatte litet mjöl var gång man skulle göra kärnor och fuktningen gjordes alltid med saltlake. Kärnsanden förvarades i en särskild låda som under arbetet ställdes på en av stolarna inne i verkstaden. Detta var det enda arbetsmoment som kunde utföras sittande.

Den färdiga dombjällran skall ha en kläpp av en bit rundjärn. Denna bit bands med sytråd fast vid det järnstift, som bakades in i kärnan för att hålla den fast i formen. Kärntryckaren har urtag i sina halvor så att stiftet kunde gå tvärs igenom. Det lades i ena halvans urtag, formsand ifylldes och tilltrycktes, andra halvan sattes på och genom det lilla hålet stoppades mer sand in och locket pressades på. Efter knackning på utsidan togs halvorna isär och kärnan lades på spisen att hastigt torka. Det var viktigt

Gelbgjutaren Enoch Johnsson, som drivit verkstaden till 1946, visar hur man gör kärnor till dombjällror.

vid all formning, att torkningen skedde snabbt, annars kunde ett torrt ytskikt lossna från det fuktigare underlaget och formen falla sönder. Efter fullständig torkning blev kärnorna så hårda, att man kunde tappa dem i golvet utan att skada dem.

Smältningen av mässingen skedde i en grafitdegel. Den nedsattes i gjutugnen och bränslet packades omkring. Ved och kottar under

och stenkol ovanpå. När kolet började bli mjukt och smälta rörde man om och då blandade sig ved och kol till en sammanhängande massa, som så småningom blev alldeles vitglödande. Var bränslepåfyllning kallades en hets. För var hets tillsattes metall i degeln. I regel tog det fyra hetsar att få degeln full. Man tog filspån först som smälte lättast och sedan skrot.

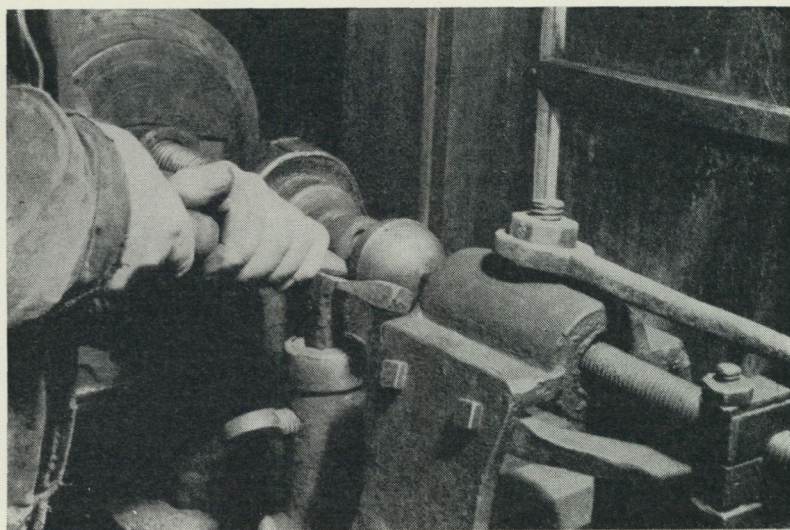
Vid smältningen kunde det bli för varmt, så att zinken började brinna över degeln — ”det brände blått”. Då måste värmen minskas ifall det inte var klart att gjuta. Draget reglerades genom att stoppa trasor i grundens luftgångar. I smältningens sista skede brukade Enoch Johnsson och Emil Ahlqvist tillsätta litet aluminium. De hade funnit att metallen då flöt ut lättare vid gjutningen.

Smältningsproceduren brukade ta två timmar och hela tiden stod formarna till tork på härden. När all metallen smält, togs de ned ifall de var torra. Sanden fick en ljusare färg och man kunde känna på baksidan om den var hård. I den färdiga formen lades kärnorna in sedan de rödglödats på hetsen. Att glödga kärnor skall ha införts i Loshult på 1870-talet och det medförde, att man fick mycket färre felgjutningar än tidigare, särskilt på dombjällror. Formhalvorna hölls ihop med en stor skruvtving av trä.

Bränslet kring degeln plockades bort och slaggen skummades av med en långskaftad järnslev. Degeln lyftes med en särskild tång. För varje smältning justerades skänklarna noga till den degel som skulle användas. Den som skulle lyfta hade en stor vante på höger hand som skydd mot hettan.

Efter stelnandet öppnades formen uppe i sandkastet och de nygjutna föremålen fick fräsa kalla i vattenbaljan. Vid dombjällror gällde det också att avlägsna kärnorna. När stiften dragits ut trängde vattnet snabbt in i den varma sanden och löste upp kärnan. Sanden kunde skvalpas ur med hjälp av järnkläppen som nu var lös.

Medan en smältning pågick kunde man göra färdig formen för nästa gjutning och på det sättet hann man gjuta sex gånger per dag, när det gällde dombjällror. Ljustakar brukade ta längre tid. Det blev bara fyra gånger. Efter arbetets slut lades alla de ny-

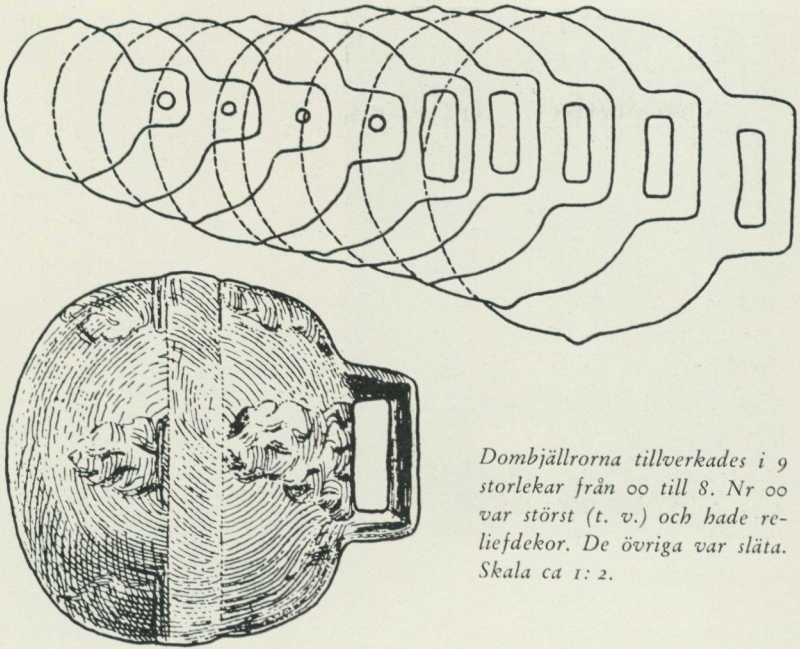

Alla dombjällror svarvades jämna i svarvbänken och polerades med polerstål.

gjutna föremålen i en hög på varandra i den renrakade varma gjutugnen för att bli torra till dagen därpå.

Hela det följande arbetet utfördes inne i verkstaden. Större gjutsömmar högs bort med mejsel och filades sedan. Alla föremål filades. Också de som sedan skulle svarvas måste först befrias från gjutsömmar. Ting, som genom sin form ej kunde svarvas, bearbetades bara med filar och till sist med polerstål.

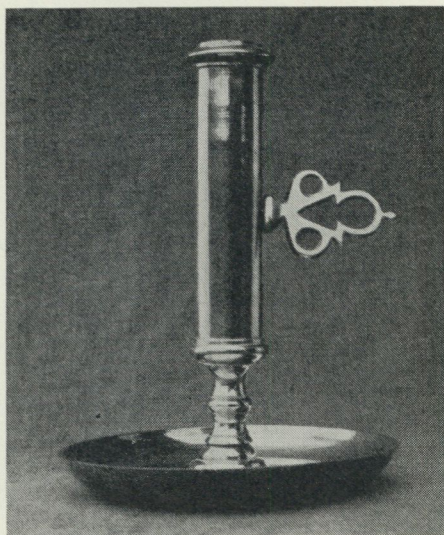
Dombjällror svarvades alltid. Den första svarvningen kallades att "skrota" bjällrorna och gjordes med en kasserad fil, som man slog av änden på. Då bildades på ett enkelt sätt skarpa eggare att skära av det yttersta skalet på bjällrorna. Det var ojämnt och innehöll ofta enstaka sandkorn. Först därefter svarvades med slipade stål av olika typer. Svarvstål fanns i mängd. Man ville ha många för att inte behöva slipa så ofta. Arbetet var ju om vintern, slipstenen stod ute och man måste värma vatten var gång. Det fanns inte plats för slipstenen inne. Till sist blankades bjällrorna med ett polerstål.

Dombjällrororna tillverkades i 9 storlekar från 00 till 8. Nr 00 var störst (t. v.) och hade reliefdekor. De övriga var släta. Skala ca 1:2.

På samma vis behandlades den övriga tillverkningen. Olika patroner till svarven passar för mortlar, ljusstaksfat m. m. Svarven togs också till hjälp vid utsågningen av dombjällrorernas flikar. Till detta användes små cirkelsågar, av kasserade filar som utsmiddes till millimetertjocklek. Mitthålet stansades och bladet formades i svarven så att kanten blev en aning tjockare än mittpartiet. Då bet bladet ej fast vid sågningen. Tänderna filades ut och bladet härdades. Hade man tur med härdningen kunde en trissa i lyckliga fall användas för att såga 50 dussin dombjällror på en dag utan att behöva filas om.

Man arbetade alltid växelsvis, så att man först göt i två dagar och sedan bearbetade det gjutna i verkstaden. En hel dag före gjutningen gick åt att göra kärnor till bjällror. På två dagar hann man gjuta 30 dussin bjällror och för bearbetningen av dem behövdes fyra dagar i verkstaden. Så var det när man jobbade två stycken ihop. I verkstaden turades man om med filning, svarv-

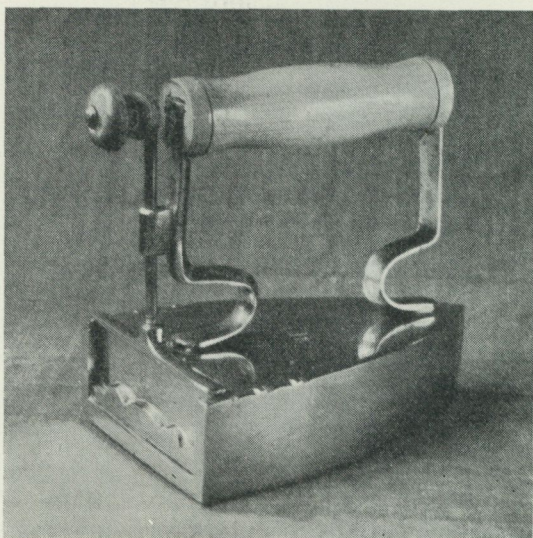
Göingastake, gjuten av Emil Ahlqvist.

ning och att dra svarven. Arbetsdagen var i regel 10 timmar i verkstaden med början vid halv 8-tiden. I gjuthuset blev det litet olika beroende på hur draget var i ugnen.

Den normala produktionen av bjällror på en vinter var för två man 500 kransar, där var krans innebar ett dussin bjällror av storlekarna 3—8. När tillverkningen upphörde omkring 1930 var priset för en krans 5 kr. 50 år tidigare var det 3 kr. Det fanns också bjällror nr 00 som var extra stora och hade en reliefdekor av vindruvsklasar. De kostade 5 kr men tillverkades bara på beställning och hängdes enstaka på bogträna.

Praktiskt taget hela produktionen försålles genom handlande i trakten. Nästan alltid lät de förnickla bjällrorna vid någon fabrik innan de syddes till hela kransar av sadelmakare.

Näst dombjällrorna har tillverkningen av ljusstakar varit viktig. I verkstaden finns modeller till 5 olika slag, men det är framför allt två som spelat någon roll — olika storlekar av den typ, som här kallas göingastake. Den mindre modellen är den vanliga, som gjorts av många gelbgjutare i Loshult till in på 1880-talet, då priserna blev så låga att tillverkningen upphörde. Den större

*Strykjärn av mässing,
gjutet i verkstaden.*

typen däremot antar Enoch Johnsson att Olof Ahlqvist gjort modellerna till och att den endast tillverkats i detta gjuteri. Ljustakstillverkningen återupptogs här, när det blev svårt att få avsättning för dombjällror. Ljustakar köptes dock aldrig i parti av handlandena utan såldes till enskilda på beställning. Den mindre typen kostade på 1920-talet 5 kr paret och den större, som var ovanlig, 15 kr.

Till mortlar finns en tennmodell, gjord i början av 1920-talet. Mortlar användes till prydnad och endast några få exemplar har gjorts på beställning.

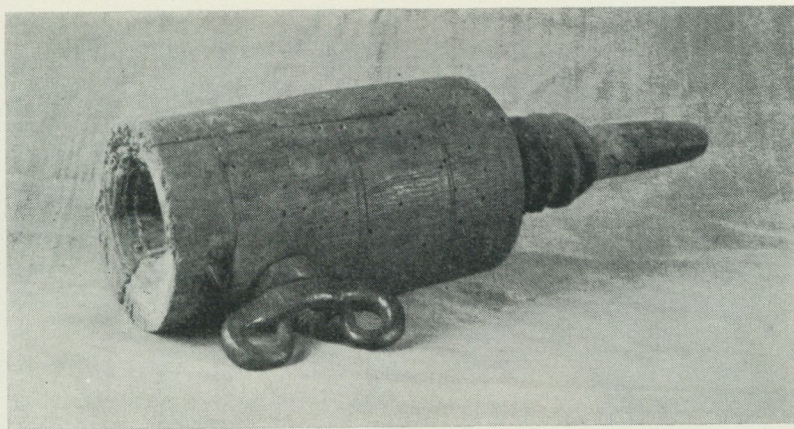
Ett enda strykjärn har Enoch Johnsson varit med om att tillverka med hjälp av en modell sedan Olof Ahlqvists tid. Tennmodellen består av två halvor och ett gallerliknande prydnadsmönster för bottenens insida, ett skjutlock och två stolpar mellan vilka handtaget fästes. Kärnan gjordes i modellen och fixerades i formen med en genomgående järntråd. Strykjärn hörde till det mest arbetsamma och brukade ta 3 till 4 dagsverken. De var omtyckta som fästmöpresenter med graverade monogram på översidan.

Andra ting som Enoch Johnsson varit med om att gjuta är glidlager, ljussaxar och möbelbeslag. Det var mer speciella arbeten som aldrig gjordes i större skala. När man letar i verkstaden, kan man också upptäcka verktyg och modeller, som berätta om en äldre tids fabrikation. Där finns några tennmodeller till beslag och säljor för mansbälten. Hur dessa beslag suttit vet emellertid ingen mer och inget bälte finns bevarat. Olof Ahlqvist göt sådana i nysilver ännu i början av 1900-talet.

Olof Ahlqvists far Jonas, som dog 1859, brukade göra mässingskammor och antagligen hör vissa redskap ihop med detta slags fabrikation från hans tid. Mässingskammor klipptes ur plåt med en stor sax och deras tänder sågades ut på svarven med hjälp av en hel rad sågtrissor på spindeln. Sådana trissor måste vara mycket tunna och smiddes av bandstål. Kammorna skrapades med kniv och polerades aldrig. De såldes till handlandena grossvis. Kammorna förvarades ofta i små mässingsfodral med fastkittade speglar i. Sådana har också gjorts här. Därom vittnar två järn för bockning av plåt och ett måttverktyg.

Något så ovanligt som en samling verktyg för tillverkning av solringar finns i lådornas djup. Det är minst 50 år sedan solringar gjordes i denna verkstad, men till svarven finns flera patroner för att hålla solringar, när de skulle svarvas jämna och dessutom flera stämplar, med mycken möda tillverkade av kasserade filar. Med dem stämplades på ringarnas insidor dagens timmar och på utsidan månadsbokstäverna. En solring var som ett tunnband i fickformat. En lång slits i dess mitt täcktes av en rörlig ring med ett litet hål i. Solringen skulle hänga fritt i en ögla på översidan, så att solen sken genom mittringens hål in på timsiffran. Solen står ju olika högt alltefter årstiden, vilket justerades genom att mittringen med hålet inställdes efter månadsbokstäverna. En van gelbgjutare skulle kunna göra ett gross dylika tidmätare om dagen och för denna prestation fick han vid sekelskiftet 5 kr hos handlanden.

Omkring 1900 var det gott om gelbgjutare i Loshult. De höll sig kvar i socknen medan flera av smederna flyttade ut till grannsocknarna. Samma metoder användes av alla och ingen känner till några större förändringar i tekniken. Alla tillverkade i stort

Patron till svarven. Antagligen använd att fasthålla solringar, när de skulle svarvas på insidan. Olof Ahlqvist gjorde solringar i denna verkstad ännu i slutet på 1890-talet.

sett samma saker även om en viss specialisering kunde förekomma. Så gjorde exempelvis Nils Petter Mårtensson särskilt många strykjärn, som han stämplade med sitt namn. Namnstämplar var annars ovanliga.

Yrket har i allmänhet gått i arv inom vissa släkter. Enoch Johnsson lärde yrket av sin far och även hans farfader var gelbgjutare. Kompanjonen Emil Ahlqvist var också gelbgjutare i tredje led. "Vi begynte när vi var ett tiotal år gamla. Man fick göra det som inte var så noga, fila bjällror och annat som inte fordrade så mycket teknik." Svarva fick man lära på det som var kasserat. Några gesällprov av något slag förekom aldrig och ej heller resor för att studera tekniken på annat håll. "Här i denna orten var gjuteriverksamheten bunden till Loshults socken, och de yngre lärde från de äldre. Någon nyhet från annat håll hörde jag aldrig av."

Den första artikel som upphörde att tillverkas var ljusstakarna på 1870- och 80-talen. "Det var för många som gjorde, priset sjönk till 1,25 paret hos handlandena och då lönade det sig inte längre. När jag var rysligt liten gjorde de många speglar och kammar och finputsade beslag till byxhängslen men det tog slut

på 1890-talet. Kammar gjorde de litet efteråt, men det gick på export till Norge och Finland. Dombjällrorna höll sig längre. Många gjorde sådana till första världskriget. Då blev det omöjligt att få deglar och kol och så kom bilarna på 1920-talet. Den största minskningen var dock mellan 1900 och 1910. Det var överproduktion då samtidigt som nya möjligheter till utkomst yppade sig med emigration och industri. Mellan de åren minskade säkert tillverkningen med två tredjedelar.”

Verkstaden drevs av Enoch Johnsson och Emil Ahlqvist fram till år 1928, när den senare avled i lunginflammation. Enoch Johnsson fortsatte att gjuta i mindre skala ända till 1946, men därefter har ingenting tillverkats. Vid sidan om gjutandet har hela tiden drivits jordbruk om somrarna. Den Ahlqvistska gården omfattar 50 tunnland och Enoch Johnssons 23, vardera med 3 tunnland öppen jord. Den förra har nu 2 kor (tidigare 3), 2 grisar och några höns, medan den senare har 2 kor och ett hundratal höns.

Gelbgjutarna har också haft andra inkomstkällor. Olof Ahlqvist brukade skriva bouppteckningar och hålla auktioner. Emil Ahlqvist var fjärdingsman från 1923 och Enoch Johnsson har sysslat med deklarationer, taxeringar och bouppteckningar m. m. och eftersom dessa göromål successivt givit bättre inkomst än gelbgjuteriet har de så småningom helt utträngt detta.

EKSHÄRADSGÅRDENS INVIGNING

av Andreas Lindblom

Söndagen den 30 maj 1954 var den stora dagen då Värmlandsgården invigdes. Solen strålade så skönt som tänkas kunde, häggarna slösade sin snö i tävlan med fruktträden och Skansens gräsmattor med dess mängder av blommor tedde sig vackrare än på flera år. Hela dagen gick i sommarvärmens och glädjens tecken för alla de tusenden som då mött upp både från Värmland och Stockholm.

Det värmländska inslaget var starkt redan i Seglora kyrka, där biskop Arvid Runestam predikade i närvaro av landshövdingparet Axel Westling och representanter för Nordiska museets nämnd, däribland dess ordförande hovrättsrådet J. Nordenfalk, och många av den gamla gårdens donatorer. Biskopens varmhjärtade tal väckte stor anklang och ej minst det barndop som följde efter gudstjänsten. Prosten Ludvig Krook i Ekshärad var liturg och sången leddes av kantor Erik Bolin som hade stor heder av Ekshärads hembygdskörs prestationer. När gudstjänsten slutat, var tiden inne att bege sig till gården, där en stor skara var församlad med statsminister Erlander, utrikesminister Undén och justitieminister Zetterberg i spetsen.

På slaget 13 stämde de värmländska spelmännen upp, varefter hovsångerskan Helga Görlin på sitt utsökta sätt sjöng Värmlandsvisan. Sedan kom de många talen som inleddes av grosshandlare Teodor Ericson, vilken redogjorde för hur tanken på gården uppstått och alla de olika besvär och glädjeämnen som varit förknippade med realiserandet av denna tanke från 1949 och fram till dags dato. Därefter framträdde landshövdingen och höll dagens huvudanförande:

”Och komme jag än mitt i det förlovade land,
till Värmland jag ändå återvänder.

H. Exc. Statsministern mottager nyckeln för att öppna porten till Ekshäradsgården.

Det klingar kanske en sentimental ton i dessa ord ur Värmlandsvisan, vår andra nationalsång. Men de ger ändå, tycker jag, ett riktigt uttryck för värmlänningens känslor för hembygden. Om han i ungdomen lämnat sin provins, söker han sig ofta förr eller senare tillbaka, som om han inte trivdes riktigt någon annanstans. Har han för livet vuxit sig fast i en uppgift och på en boplatz utanför Värmland, bibehåller han ändå sitt intresse för hembygden. Han bär i sitt hjärta dess bild, bilden av dess skiftande, fagra natur, av leende åker- och lövskogsbygd, slätter och sjöar, innanhav och skärgårdar, utsikter över skummande forsar, storskogar, ödevidder, berg och mäktiga älvdalar. Han tänker på människorna som bor där eller på dem som gått bort, förfäder och anförvanter,

personer med skiftande arbete och intressen, bönder, skogsfolk, brukens arbetare och stadsborna, människor, vilkas samfällda möda byggt upp ett landskap av trivsel och välstånd. Han tänker på alla dessa skilda lynnen, från det ljusa sinnet med humorns spelande uttryck till det djupa svärmod och den inåtvända tystnad som skogsbygdens enslighet kan frammana.

Av dessa växlande bilder bevarar var och en bäst den, som i ungdomen stått hans hjärta närmast. En tänker på Sunnemo, med de långsträckta sjöarna, som får sitt leende uttryck av åkersluttningarna och de ljusa björkhagarna och sitt kärva allvar av de mörka barrskogsåsarna. En annan ser för sitt öga Visnum och Södra Råda med lummiga ekparker och Gullspångsälvens strida ström ut mot Vänervikarna. Någon tänker främst på Stora Kils åkerslätter med Frykens glittrande sydspets och Norsälvens lugna fåra. För en annan framträder det gamla Munkfors med smed-traditioner från tre århundraden eller Ransätersbygden med Ransdalsdalgång ner mot den mäktiga storälven och kyrkan och herrgårdsallén och den gamla sockenstugan. Andra dröjer i minnet vid den kuperade bygden kring Silarna och på Nordmarkens kärva gråa timmerbyggnader. Värmland skiftar gestalt i natur och byggnadsskick från härad till härad och så gör även folket i lynne och traditioner.

Wermländska Sällskapet i Stockholm, verksamt och livskraftigt sedan nära 140 år, har utgjort ett instrument för att hålla sambandet levande mellan Värmland och dess söner och döttrar på främmande mark, om jag så får uttrycka mig utan att det misstolkas som yverboren provinspatriotism. Sällskapet har blivit värmlänningarnas röst och samlingspunkt i huvudstaden, där så många värmlänningar bor sysselsatta med skilda ting — för närvarande t. ex. rikets styrelse och huvudstadens förvaltning och kommenderandet av stockholmspolisen! — men också med mera borgerliga angelägenheter, vetenskap och undervisning eller handel och trafik och affärer.

På Skansen i Stockholm — denna svenska folkets gemensamma hembygd, som så underbart på begränsade ytor återspeglar vårt land med landskapens särdrag i byggnadsskick och sedvanor — har Värmland hittills varit representerat endast ofullständigt och

bristfälligt. Att det från och med i dag får en fullvärdig och åtminstone för vissa delar av landskapet representativ värmlandsgård med en bygdetrogen inredning, är främst Wermländska Sällskapets förtjänst. Jag vill tacka Sällskapet på hela Värmlands vägnar för vad det uträttat när det gäller denna gård. Det är ingen överdrift att säga att den inte skulle ha kommit hit, om inte Sällskapet kommit med uppslaget och om inte dess ledning — och särskilt dess skattmästare — lagt ned så stor energi framför allt för att skaffa de medel som behövts för att förverkliga det förslag, vilket vunnit så uppriktigt anslutning i hembygden.

Jag vill också på hembygdens vägnar hjärtligt lyckönska till resultatet. Skansen kan nu bjuda en bit av värmländsk mark inom Stockholms hank och stör. Och när vi därhemma talar om Värmland, så kan vi i framtiden däri innesluta också denna storbondegård från det stolta och traditionsrika Ekshärad, den övre Klarälvsdalens gamla medelpunkt, och det stycke mark på vilket denna byggnad står, omgiven av tallar och lövträd som ger en viss vision av Värmlands natur.

Inte mindre hjärtligt vill jag på provinsens vägnar tacka och lyckönska Nordiska museet och Skansen. Vår värmlandsgård skulle inte ha kunnat bli den goda representant för landskapets byggnadsskick eller för bygdens stil i fråga om bohag och redskap som den blivit, om inte Nordiska museet helhjärtat ägnat sig åt uppgiften. Och framför allt: utan den forskarmöda och berättartalang som skickliga tjänstemän vid museet använt för att utreda och skildra denna ståtliga Ekshäradsgårds historia och ge glimtar av dess ägares öden, så skulle vi inte ha fått en byggnad som är levande för oss även genom de personer som bott där, ett minnesmärke vilket ställer för vår inre syn dessa människors liv och verk, deras triumfer och motgångar, deras arbetsredskap och prydnader, deras umgänge i vardag och fest.

Vi är glada över att denna gård nu står här, återupprättad i storhet och trevnad. Vi är tacksamma mot dem som fört verket till fullbordan. Vi är stolta över den medverkan som vi därhemma kunnat lämna när det gällt att välja byggnad och att helhjärtat stödja företaget ekonomiskt. Heder och tack ägnar vi både Wermländska Sällskapet och Skansen. Och när nu hundratals värmlän-

ningar från landskapet och i förskingringen samlats här för att inviga gården denna varma och ljusa försommardag, vill jag bringa hembygdens hälsning till Sällskapet och till Skansen!"

Efter sång av Ekshärads kyrkokör tog ordföranden i Wermäländska Sällskapet professor Nils Lagerlöf till orda och skildrade Sällskapets insats och framhöll att det var den största dagen i dess 138-åriga historia.

Nordiska museets styresman mottog nu nyckeln till gården och bad "vårt lands främste värmlänning Hans Exc. Statsministern" att öppna dess port, vilket denne utförde efter ett kort varmhjärtat tal. Sedan huset besetts av de särskilt inbjudna, insläpptes de talrika representanter för svenska folket som i stora skaror bevittnat invigningshögtidligheten.

Festdagens program fortsatte under eftermiddagen på Solliden med en konsert av Helga Görlin, varefter folkdanser utfördes av Värmländska ungdomsföreningens folkdanslag. Ett av dagens bästa inslag blev programpunkten "Värmlänningarna på tre kvart", ett arrangemang efter F. A. Dahlgrens odödliga pjäs som gjorts av regissören Gustaf Edgren. Det blev denne framstående värmlännings sista regiarbete. Han kunde på grund av sjukdom ej själv vara med och avled kort efteråt. En lång rad framstående operaartister medverkade i det populära stycket liksom även Ekshärads kyrkokör, folkdanslag och spelmän. Kören hade dessutom en egen konsert på Solliden.

På aftonen samlades 650 personer till en subskriberad invigningsmiddag på Hög- och Nyloften. Bland de inbjudna märktes spetsarna inom Värmlands län och framför allt de som arbetat med insamlingen, särskilt den energiske landskamreraren Harald Lindell, liksom naturligtvis donatorerna, dr Hjalmar Erikson och hans släkt från Norra Skoga. Bland hedersgästerna märktes statsminister Erlander, utrikesminister Undén och statsrådet Zetterberg. Vid middagen som på värmländskt vis bestod av "slom", värmlandsskorv och ostkaka, hölls många tal och utdelades flera medaljer. Med hjälp av television blev det som försiggick i Högloftet också syn- och hörbart i de andra matsalsrummen.

Kanske man dock ej bör förglömma att redan dagen innan en

mer intim middagsmåltid avåts i själva Värmlandsgården. Det var Nordiska museet och dess nämnd som hade inbjudit flera av donatorerna liksom andra gynnare vilka möjliggjort gårdens förvärvande, flyttande och återuppförande. Bland dessa märktes särskilt direktör Nils Danielsen, Uddeholm, vars bolag på flera olika sätt medverkat, och gårdens främste donator direktör P. E. Hedlund, Stockholm.

Att denna kväll, liksom under den påföljande invigningen, tacksamhetens ord och tankar i främsta rummet riktade sig till Wermländska Sällskapets skattmästare, initiativtagaren och den outtröttlige främjaren av gårdsbygget, grosshandlaren Teodor Ericson, är självklart.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1954

Enligt lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader (Svensk författningssamling 1942: 354) har — förutom vad som angivits i tidigare översikter — följande byggnader blivit registrerade som byggnadsminnesmärken: Dädesjö prästgård i Småland, den s. k. Ödegården i Dusserud 1¹⁸, Västra Fågelviks socken i Värmland, Fredsbergs prästgård i Västergötland, en ryggåsstuga med härbärgshus (stadsägan 1025) i Hörby köping, Skåne, Gamla teatern (Kvarteret Teatern 6) i Växjö, Tärendö hembygds Gilles byggnader i Tärendö socken, Norrbotten.

Blekinge

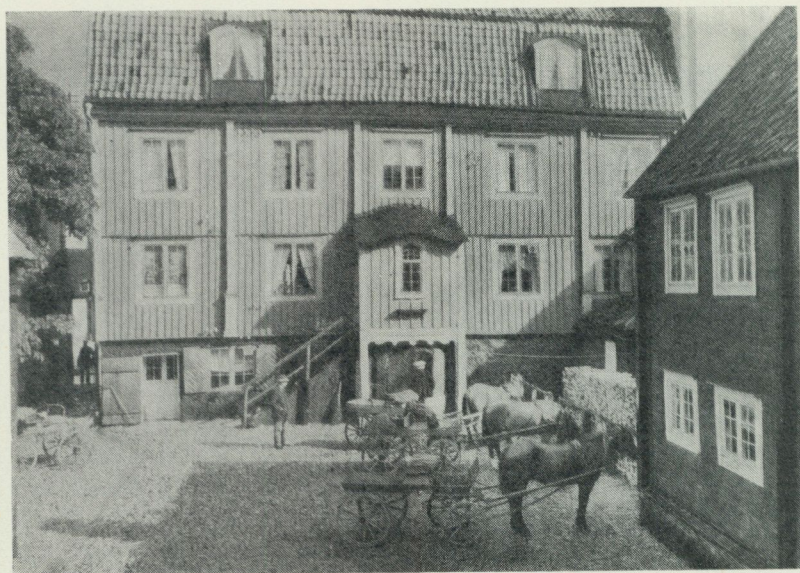
Stadsfullmäktige i Karlshamn har beslutat att på vissa villkor övertaga den framtida vården av Skottsbergiska gården, sedan denna undergått nödvändig restaurering.

I Karlskrona har två stugor flyttats till Vämöparken. Den ena av dessa, "Vega-Svens" stuga, har hämtats från Västerudd i samband med rivning av vissa kvarter i denna stadsdel.

Halland

Hallands läns landsting har anslagit 25 000 kr för flyttning av den tidigare på ursprunglig plats bevarade Larsagården i Lustorp, Köinge socken, till återuppförande vid Katrinebergs folkhögskola.

Årstads hembygdsförening har inköpt väderkvarnen i Ryggebo, Årstads socken, delvis med bidrag från landsting och kommun, för att bevara den på ursprunglig plats.

Skottsbergsska gården i Karlshamn. Interiör från gårdsplanen då ännu handelsboden stod i sitt flor.

Småland

Jönköpings län: En linbasta och en tjärbränna har uppförts i hembygdsgården i Bredaryd. En stuga och en smedja har flyttats till den nyinvigda hembygdsparken i Dannäs. I Forserum har en hembygdsgård invigts. Fryele hembygdspark har berikats med en stuga, den s. k. Höängestugan. Gislavedsortens hembygdsförening har av Gummifabriken erhållit en gammal byggnad "Danjelsstugan", dit en del av samlingarna överförts. Hakarps hembygdsförening har reparerat den föregående år som gåva erhållna backstugan "Klinten". Ett antal kyrkstallar har flyttats till Hults hembygdsgård. En hembygdsstuga har invigts i Lekeryd. I Linderås har en hembygdsgård invigts. Manbyggnaden vid Skångesbo i Norra Solberga har flyttats till hembygdsparken. I Näshult har ålderdomshemmet byggts om till hembygdsgård. En kopparslageri-verkstad har flyttats till hembygdsparken i Vetlanda. Visingsö hembygdsförening har restaurerat Per Brahes trumpetarboställe

samt erhållit en basta som gåva. — Nya hembygdsföreningar har under årets bildats i Barnarp, Femsjö, Höreda, Svarttorp, Åker och Ökna.

Kronobergs län: Den s. k. Bjellerhultsstugan, en högloftstuga i Sandkullen, Almundsryds socken har flyttats till hembygdsgården. Den s. k. Ekebergsstugan, en manbyggnad i två våningar, har överförts till hembygdsmuseet i Gårdsby socken. Allmänna arvsfonden har överlåtitt en manbyggnad i Odensvallahult till hembygdsföreningen i Urshult. Hembygdsföreningen i Forssa har som gåva erhållit de i karolinsk stil uppförda mangårdsbyggnaderna på Forssa säteri. Hembygdsföreningen i Sjösås har inköpt prästgårdens gamla arrendatorsbostad. Hembygdsföreningen i Vrå har inköpt en stuga, delar av en ladugård samt mark å fastigheten Broddhult L⁷. Hembygdsföreningen i Tjureda har uppsatt minnesstenar på de gamla tingsplatserna i socknen. Under året har en ny hembygdsförening bildats i Annerstads socken.

Västergötland

Skaraborgs län: Ny hembygdsförening har under året bildats i Hagelbergs socken.

Älvsborgs län: Hembygdsstugor har invigts i Skene, Bollebygd och Bredared. Ny hembygdsförening har bildats i Månstad.

Östergötland

I "Det gamla Linköping" har återuppförandet av äldre byggnader från staden fortskridit så att nio hus nu är under tak. Vissa delar av bebyggelsen kring Pilens backe har nedtagits och flyttats till museiområdet under året. De byggnader som återuppförts äro tre större bostadshus från Ågatan 39, "Lovisas gård" och Ågatan 41. I ett av dessa hus är det avsikten att skapa en äldre bankinteriör. En av byggnaderna från Pilens backe inredes som handelsbod. Från Nygatans övre del har två boningshus, en stallänga och två uthusbyggnader tillvaratagits och nedmärkts.

S:t Ragnhilds gilles samlingar på Gilleskulla i Söderköping har katalogiserats och nyuppstälts i de renoverade lokalerna.

I Skänninge har ett lusthus från den gamla gästgivaregården, "Levanderska gården", vid Fällingegatan återuppförts i trädgården vid S:ta Ingridis gilles fastighet, den "Sandbergsska gården" vid Järntorget.

Värmland

Degerfors hembygdsförenings gård vid Knutbol har under året invigts.

Sörmland

En mangårdsbyggnad från Tomastorp i Ripsa är numera överflyttad till Nyköpingshus och har där inpassats som bryggstuga till Tovastugan.

Den Bergströmska gården i Torshälla är under renovering. Hembygdsföreningen i Flen har flyttat den s. k. nämndemansgården från Flens by till Thuleparken. Byggnaden som är en tvåvånings enkelstuga har sammankomponerats med den s. k. Taljastugan, vilken är en parstuga.

Uppland

Börje-Åkerby hembygdsförening har vid Altuna i Börje socken återuppfört en parstuga från Örnsättra i Jumkil. Knutby-Bladåkers hembygdsförening har katalogiserat och ordnat sina samlingar samt färdigställt den från Åsby flyttade s. k. Domargården. Valö-Forsmarks hembygdsförening har invigt sin hembygds gård, som flyttats från Dannebo i Forsmark till Vigelsboäng. Rasbokils hembygdsförening har till sin nyinköpta tomt flyttat och återuppfört en från Kölinge härstammande parstuga. Lovö hembygdsförening har som gåva mottagit en byggnad, delvis härstammande från 1600-talet, för att bevara densamma på dess ursprungliga plats vid Hogsta. Hållnäs hembygdsförening har upprättat byggnadsplan för sitt planerade friluftsmuseum intill kyrkan. En lada, som inrymmer föreningens samlingar har ditförts. — Nya hembygdsföreningar har under året bildats i Bondkyrko församling i Uppsala, Fundbo, Järlåsa, Upplands-Väsby och Övergran.

Dalarna

Husby hembygdsförening har av Korsnäs AB erhållit en större portliderlänga från Klosters bruk för att därmed komplettera sin gammalgård. Järna hembygdsgrd har förvärvat en "liss-stuga" från Uppsälje by. "Här Lars-loftet" i Idbäck, Malung, har överlåtits på hembygdsföreningen. Med loftet följer inredning samt Här Lars Perssons svarvareverkstad. Lima kommun har inköpt gården Västansjö 1¹ i Lima för att bevara den som gammalgård.

Stora Kopparbergs Bergslags AB har nedmärkt och bevarat en trerummig, timrad bod i kvarteret Smeden, Åsgatan i Falun. Vissa timringsdetaljer erinrar om Ornäsloftets.

Med bistånd av Dalarnas hembygdsförbunds tjänstemän har Svärdsjö och Rörbäcksnäs hembygdsgrdar fått sina samlingar nyuppställda. Inventering och katalogisering av föremålen har företagits i Hedemora och Boda gammalgårdar.

Härjedalen

Ljungdalens hembygdsförening har flyttat den s. k. Ljungbergsgården till annan plats i byn.

Jämtland

En tvåvånings parstuga från Näs har flyttats till fornbyn Jamtli i Östersund. Föllinge hembygdsförening har invigt sin hembygdsgrd. Kyrkås hembygdsförening har flyttat manbyggnaden vid det s. k. rustmästarebostället i Lungre till sitt område vid gamla kyrkan. Hällesjö hembygdsförening, som övertagit det av hr Markus Nilsson skapade friluftsmuseet i Hällesjö, har utökat dettas byggnadsbestånd med ett loft och en enkelstuga i två våningar. Rätans hembygdsförening har flyttat en manbyggnad till sitt friluftsmuseum.

Ångermanland

Sollefteå hembygdsförening har till "Ådalsbyn" flyttat ett härbre. Bjärträ hembygdsförening har invigt sin hembygdsgrd nära kyrkoruinen vid Nässom, dit även en bastu från Geresta flyttats. Tidigare har Pelle Edholms stuga från Bålsjö ditflyttats.

Västerbotten

Ett rökhus från Röbbäck i Umeå landsförsamling samt ett hemlighus från Bodbyn i Burträsk har flyttats till friluftsmuseet på Gammlia.

Lappland

Sorsele hembygdsförening har flyttat en parstuga från Gargnäs till friluftsmuseet. Malå hembygdsförening har i Malåträsk återuppfört en manbyggnad från Ytterberg. I byggnaden ingår en samling föremål, som sammanbragts av framlidne Elis Bergström i Malå, "Kniv-Elis". Hembygdsförening har under året bildats i Jokkmokk.

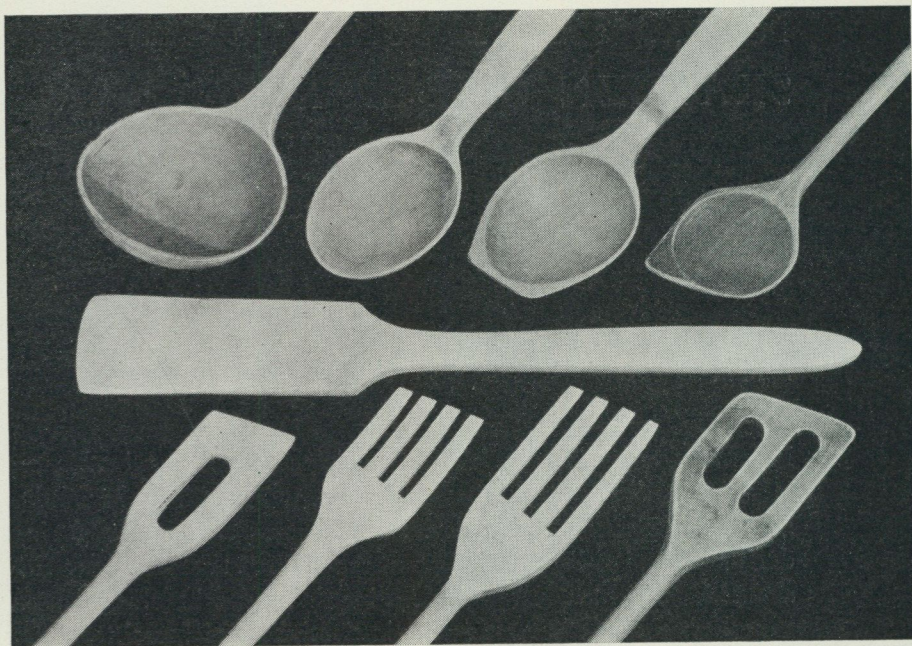
NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1954

Allmogea vdelningen

Till Ekshäradsgården, som nu står inredd på Skansen, har fru Naemi Johnsson, Torsby, skänkt en del husgeråd, prydnadssaker och klädesplagg, som tillhört gården under den tid, då häradsdomaren Per Larsson bodde där. Därmed har ytterligare något av det ursprungliga inventariet kunnat återföras. Varje sådant tillskott bidrar till att återge gårdens inredning den karaktär den en gång haft och är i hög grad värt institutionens tacksamhet.

Med Hemmens forskningsinstitut inleddes ett samarbete 1952 vid ordnandet av en husgerådsutställning i Skansens trapphall. Detta samarbete har haft en glädjande fortsättning genom att museet av HFI som gåva fått mottaga ett 50-tal köksredskap, knivar, slevar, vispar, konservöppnare m. m., allt moderna ting som provats av institutet. Det är Nordiska museets förhoppning att detta samarbete skall kunna fortsätta och att en samling skall kunna bildas, som belyser inte bara de numera snabbt föränderliga köksredskapens variation utan även den till sin art helt nya verksamhet som forskningsinstitutet bedriver.

En värdefull grupp allmogemålningar och textilier, tillhörande fru Anna Andrén, Sundbyberg, som sedan 1946 varit deponerad i museet, har inköpts. Sju sydsvenska bonadsmålningar av god kvalitet från slutet av 17- och början av 1800-talet har på så sätt tillförts samlingarna. Av textilierna bör nämnas en bänkdyna och två kuddar, väl bibehållna och med originalstoppningen kvar. De är försedda med baksida av skinn. Dräktdelarna i samlingen ger ingenting nytt utöver vad museet redan har, men de represen-

Moderna köksredskap som provats av Hemmens forskningsinstitut.

terar det äldre drätskicket, som man numera inte finner utanför museerna.

I samband med en undersökningsresa till Halls socken på Gotland har ett 100-tal föremål förvärvat. Av fiskredskap märkes här vadar, nätvakare, nät och garn av flera slag. Tio stycken hemmagjorda vettar för alfågel, ejder, skrak och svärta illustrerar gotlänningarnas sjöfågeljakt. Ett flertal större och smärre lantbruksredskap ingår också i samlingen.

Som gåva har till avdelningen överlämnats den dräkt, som doktorinnan Ida Gawell Blumenthal använde vid sina många framträdanden som Delsbostintan. Dräktdelarna är anskaffade i Delsbo och utgör därför belägg på det folkliga drätskicket där, men har för museets samlingar kanske sitt största intresse som illustration till de folkliga dräkternas användning i en annan social miljö.

Rya från Medelpad med gulvit spegel, blågrön bård och mönster i röda, blåa och gröna nyanser.

En rya har förvärvats genom inköp. Den tillhör den i norra Sverige vanliga gruppen av märkduksryor, så benämnda därför att de i sin mönsterbildning inspirerats av märkdukar. Det förvärvade exemplaret är daterat 1796 och stammar från Medelpad.

Från Jämtland har inköpts ett yllebroderi som tydligen har varit en kudde, daterat 1771. Liknande inom museets samlingar har uppgetts vara bröllopskuddar. Broderierna är i régencestil med beslagsornamentik i béraintyp kombinerad med rokokoinspireerade blomsterslingor.

Den västsvenska seden att den 6 november äta bakelser med Gustav II Adolfs bild i marsipan har under året blivit illustrerad i museets samlingar. I samband med att Etnologiska undersökningen utsänt en frågelista om denna sedvänja har museet som gåvor från olika konditorier fått mottaga fem stycken gipsformar för framställning av marsipanbilderna. I museets kollektion av föremål belysande årsfester har denna folksed tidigare icke varit dokumenterad.

Allmogeavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Dessutom har vid avdelningen tjänstgjort intendenten Nylén och amanuenserna Wikland och Biörnstad.

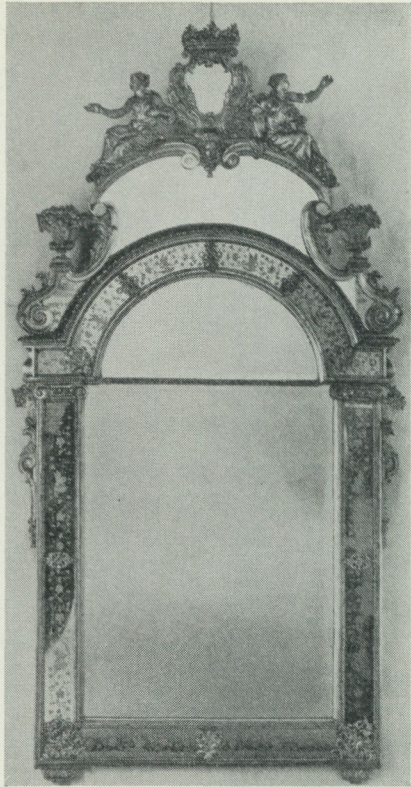
Lapska avdelningens nyförvärv omfattar bl. a. smärre bruksföremål från Härjedalen och Sorsele och Gällivare socknar i Lappland samt en lapsk silversked från slutet av 1700-talet. Från lappmarksundersökningarna (se Fältarbeten) har hemförts bl. a. diverse offerplatsfynd samt fynd av förhistoriska skidor. — Avdelningens föreståndare har varit intendenten Manker.

Högre ståndsavdelningen

Högre ståndsavdelningens förvärv domineras detta år av en stor gåva, omfattande tavlor, möbler, silver, porslin och glas samt textilier, husgerådssaker och dräktdelar av yngre datum, allt av stort kulturhistoriskt värde. Donatrisen, fru Bib Adelsköld, är en gammal vän till museet och har under en lång följd av år varit en av museets frikostiga gynnare. Årets stora tillskott till dessa tidigare gåvor utgör en mycket värdefull komplettering av minnen från den kände järnvägsbyggaren Claes Adelskölds och hans makas, Gustafva Brolins, vackra hem.

1500-talet representeras detta år av ett enda men desto märkligare nyförvärv. Det utgöres av en stor och tung tennkanna

S. k. venetiansk eller italiensk spegel med graverade glaslister i ramen samt med förgyllda blyornament. Sannolikt svensk tillverkning från omkring 1700 i Burchard Prechts stil, signerad på ett av bakstyckena med en brännstämpel, vars betydelse ej är klarlagd. Gåva 1954 av Nordiska museets vänner.

av en typ som finns dokumenterad i Stockholms tenngjutes produktion från 1500-talets början. Här saknas visserligen stämplat, men handtaget prydes av två vapen, som icke blott bekräftar nyssnämnda datering utan dessutom gör kannan till ett särskilt kärkommet förvärv för museet som ägare till Tyresö. De representerar nämligen Erik Rynning, som avrättades vid Stockholms blodbad, och hans hustru Anna Bengtsdotter Lillie av Greger Mattssons ätt. Genom henne kom den Ryningska släkten i besittning av godset. Se försättsplanschen!

1600-talet. Årtalet 1636 bär ett litet skrin av ädelträ med vackert graverade silverbeslag och den kända göteborgska 1600-

Detalj av väggbroderi från 1700-talets förra hälft. Gåva 1954 av Nordiska museets vänner.

talssläkten Papegojas vapen. Något yngre och sannolikt holländsk är en stor damastduk fylld med jaktscener. En kärkommen gåva från Nordiska museets vänner utgör en elegant barockspiegel med graverade glas samt gjutna och förgyllda skulpturdetaljer. Typen är fransk, men vissa tecken tyder på att detta exemplar kan vara tillverkat i Sverige, vilket ger en nyttig påminnelse om att vårt konsthantverks första stora uppblomstring under 1600-talets slut gav utrymme även åt den franska mera gracila och eleganta stil, som bildhuggaren Burchard Precht arbetade i, samtidigt som han också hade en tyngre och pompösare.

1700-talet. Från något av 1700-talets första årtionden är en serie broderade tapetväder på tillsammans åtta meters längd, vilka museet redan för länge sedan förgäves sökte förvärva. De är utförda i schattersöm med växt- och bandornamentik mot

svart botten i ullgarn och flera färger. Vissa omständigheter talar för att detta stora arbete utförts i Sverige. Även för denna förnäma gåva svarar Nordiska museets vänner liksom för en märklig samling 1700-talsglas, till större delen härstammande från Kungsholms glasbruk i Stockholm. Den omfattar två vinglas ur den kända Steningeservisen från år 1705, vilken redan tidigare finns representerad i museets samlingar, samt tvenne praktfulla lockpokaler, av vilka den ena bär Karl XII:s namnchiffer och den andra den strålande nordstjärnan. Denna viktiga komplettering av museets glassamling utökas slutligen med en bägare, som sannolikt tillverkats vid Strömbäcks glasbruk i Västerbotten. Den bär den inspirerande inskriptionen "Dubbel Öhl Drick i botten".

Framlidna fröken Berta Almqvist testamenterade till museet bl. a. en fanerad skrivbyrå från seklets början, ett fickur av guld och en mycket vacker pärlbesatt medaljong, stämplad 1791 av stockholmsmästaren H. H. Wihlborg. Av textilier märks en uppsättning sängomhängen från Krusenberg i Uppland, vilka överlämnats av fröken Carola Cederströms dödsbo och ett antal damastservietter med Anna Johanna Grills monogram, vilka kommer att få sin plats i linneskåpet på Svindersvik; Grillättlingarna ryttmästare Henric Tamm och fru Grete Iversen har överlämnat vardera fyra av dessa servietter.

Den Adelsköldska gåvans tyngdpunkt ligger vad 1700-talet beträffar på det ostindiska området. Där finns en vacker glas-målning i samtida svensk björkram samt icke mindre än tre av de ovanliga kinesiska tenntekannorna, förutom en mängd ostindiskt porslin, som till större delen härstammar från Claes Adelskölds morfar Gustaf Tham, en av de dominerande personerna i Ostindiska kompaniets senare historia. Allra märkligast är sex pjäser ur hans vackra ostindiska vapenservis med dekor i blått och guld. Även de svenska fajanserna är väl företrädade med vackra fat och en tidig kallskål från Rörstrand samt en potpurrikruka och en fruktkorg i sprött flätverk från Marieberg. Av biskvit är slutligen två figuriner, som sannolikt en gång använts såsom bordsprydnader. Till det dukade bordet hör också några damastservietter, enligt uppgift vävda vid Flor. En skriv-

byrå med snedklaff är en god exponent för den svenska rokokon och ett spelbord med blomsterinläggningar liksom en spegel av venetiansk typ representerar tidens importgods. En lustig genremålning visande två damer lekande med en markatta ger en intim tidsbild samtidigt som den lämnar detaljupplysningar av dräkt-historiskt intresse. Ett väldigt skinneklätt matsäcksskrin av rot-tågor är ett bruksföremål av det slag som finns bevarat i relativt få exemplar.

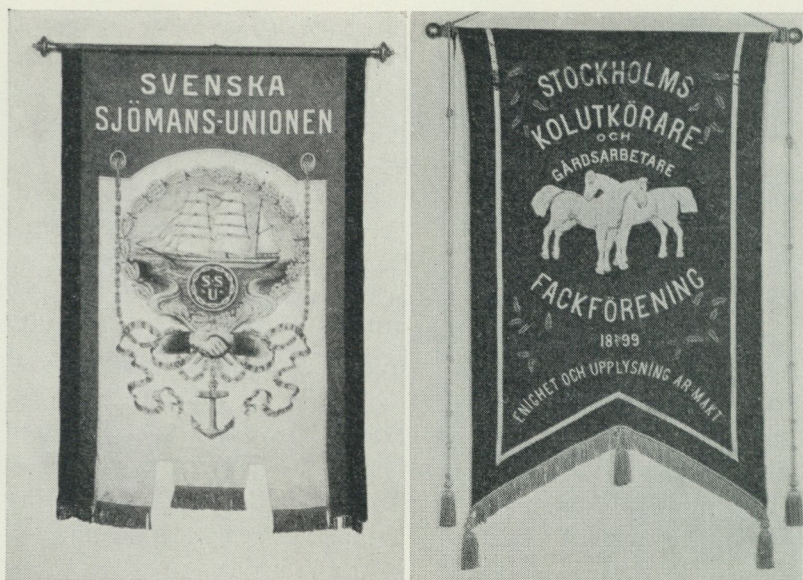
Bland inköpta föremål bör särskilt nämnas ett rikt skulpterat och förgyllt väggbord i rokoko av ebenisten Niclas Palmgren i Stockholm, en promenadkäpp av den långa 1700-talstypen, prydd med rika inläggningar och daterad 1782 samt en förgylld vind-flöjel, som med sin text "Gustaf 1762" under kunglig krona måste anspela på den blivande Gustaf III. Den välkända signa-turen "Jac. Siölin, Köping och Kongsör" — bär icke bara ett ny-förvärvat fällbord av den sedvanliga formen utan också ett litet alrotsskrin av en typ som tidigare varit känd endast i ett fåtal exemplar i privat ägo.

I 1800-talet. Även det formrika 1800-talet domineras av den Adelsköldska gåvan. Från seklets förra hälft härrör ett litet soffbord med kolonnformade ben, två s. k. göteborgsstolar av mahogny samt en taklampa av brons med oljesystem. Från 80-talet stammar vidare en persisk prydnadssköld jämte en prakt-full biblioteksstol i nyrenässans, som en gång prytt den Adel-sköldska villan i Stockholm. Från det rika Brolinska hemmet i Söderhamn, där fru Adelskölds mor växte upp, härstammar en grupp silverföremål — bägare, ljusstakar, saltkar, kaffeservis — typiska för seklets mitt och stämplade av en rad välkända norrlandsmästare. De kompletteras av en grupp kakskålar och andra servisföremål både i silver och nysilver i skilda s. k. nystilar från seklets senare del. En serie bordsknivar med porfyrskäft ut-gör en gåva från Karl XV till Claes Adelsköld. Även 1800-tals-glaset är företrätt i den nämnda gåvan. Där finns både tidigare facettslipningar och pressglasen jämte de senare decenniernas fantasiformer. Bland porslinet märks Claes Adelskölds två väl-diga frukostkoppar, tillverkade vid Rörstrand, och bland duk-tyget dukar, servietter och handdukar.

Till årets övriga givare hör herr David Carlson, Ulriksdal, som överlämnat bl. a. tre madeiraflaskor, tappade för hovets räkning år 1803 av Stockholms vindragarlag. Från framlidne kanslirådet A. R. Wallgrens dödsbo kommer en mässingskittel, en brännvinsflaska samt inspektoren Svante Wallgrens porträtt, vilket med sin tidstypiska plyschram och tuschteknik är ett intressant exempel på den enklare, fotografiimiterande porträttkonst, som var så utbredd under seklets senare del. Friherre Babel Rudbeck, Edsberg, har överlämnat en parianvas och en drak-slingeornerad masurpokal, som tillhört gustavsbergschefen Wilhelm Odelberg, och intendenten Sven Strindberg sin faders gross-handlaren J. O. Strindbergs tidstypiska suvenirsamling. Den består av handskar, som tillhört berömda personer, förvarade i ett rött sammetsetui. Friherre Erik Nordenskiöld har överlämnat en sälskinnsmössa, som burits av hans farfar Adolf Erik Norden-skiöld, och från fru Vilma Roos kommer en svart taftklänning av ovanligt snitt från 1850-talet. Fröken Franzina Larsson och fru Elin Gustavsson, båda i Stockholm, har skänkt en bred guldring, som burits av en båtsmanshustru i Sorunda, och fröken Ellen von Koch i Saltsjöbaden har skänkt sin mors briljanterade förlov-ningsring från 1800-talets mitt förutom en modernare ring med en stor pärla. Från fröken Signe Ericsson kommer en prästkrage av silver från 1850-talets slut.

1900-talet representeras i den Adelsköldska gåvan fram-förallt av ett stort antal silver- och nysilverföremål alltifrån enstaka småting till ett stort schatull fyllt med bordssilver. Där-till kommer ett antal enklare bruksting, som trots sin vardaglighet redan är av betydande kulturhistoriskt intresse. Fröken Signe Berg-man, Stockholm, har överlämnat sina souvenirer från rösträtts-stridernas dagar och envoyén Christian Günther sin egen minister-uniform. Från fru Ida Ientzen kommer ett dockskåp i form av en villa med fullständig inredning från 1950-talets början.

Skrå- och hantverksavdelningen har berikats med ett tennstop från Västerås märkt "Skomakaregesällernas Öhlstop år 1803". Yrkeslärare Rudolf Ekström i Bromma har överlämnat en tunnbindarhandbom — ett intressant verktyg,

TVå av de många fackföreningsstandar, vilka under 1954 deponerats i museet.

som är både hyvel och hyvelbänk på en gång. Den väldiga hyveln står stadigt på sina fyra ben medan arbetsstycket skrubbas mot dess egg. Prosten Karl Bäckgren, Askersund, har skänkt ett antal medicinflaskor och andra apoteksvaruförpackningar från 1800-talets slut och från Nässjö köpmansförening kommer en bok med svenska tapetprover från perioden 1885—1912.

Genom Arbetarrörelsens arkiv har museet som deposition emottagit ett stort antal (ca 250 st.) fanor och standar, vilka tillhört svenska — framför allt stockholmska — fackföreningar och andra arbetarsammanslutningar. Deras tillkomsttid ligger mellan omkring 1880 och tiden för första världskrigets början.

Högreståndsavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Hellner. Dessutom har intendenterna Lagerquist, Bengtsson och Lagercrantz samt amanuenserna Hazelius-Berg och Holmquist tjänstgjort vid avdelningen.

*Det till förmån för Ekshäradsgården
sålda brevmärket, som inbragte
28 000 kr i nettoinkomst.*

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. Under senvin-
tern och våren fullbordades inredandet och möbleringen av den
värmländska Ekshäradsgården, och den 30 maj skedde invigningen
för vilken närmare redogöres på annan plats i denna bok. Går-
den och dess historia har utförligt behandlats i Fataburen 1954.

Bland de årliga underhållsarbeten som berört Skansens kultur-
historiska byggnader kan nämnas reparationer och partiell om-
läggning av halmtaken på Oktorps- och Ravlundagårdarna. Vi-
dare har vedtaken på Älvrosgården reparerats, liksom torvtaket
på Hornborgastugan och halmtaket på Främmestadskvarnen.

Ett svårt hot mot all träbebyggelse utgör de trägnagande in-
sekterna, främst husbocken, vars härjningar under de senaste åren
alltmer uppmärksammats. Ehuru nytt virke är mer begärligt för
skadegörarna än gammalt, kan även månghundraåriga timmer-
stockar stundom angripas; dessutom är ofta vissa delar i gamla
hus — t. ex. takstolarna — reparerade med nytt virke. Under året
har genom rutinemässiga undersökningar två angrepp av husbock
upptäckts på museet tillhöriga kulturhistoriska byggnader, näm-
ligen Petissan på Skansen och Paviljongen på Svindersvik. Tack
vare att angreppen uppmärksammades på ett tidigt stadium är
skadorna begränsade och en effektiv sanering har kunnat ge-
nomföras.

Utöver det sedvanliga underhållet av ekonomi- och restau-
rangbyggnaderna har bl. a. följande arbeten utförts. Ett bil-

garage har uppförts utmed Skansens södra gräns intill Novilla enligt ritningar av arkitekterna Sven Backström och Leif Reinius. Sagaliden och Gula huset har utvändigt ommålats. Dansbanan på gamla tivoliområdet har försetts med nytt golv. Den i föregående årsredogörelse omnämnda automatväxeln för Nordiska museet och Skansen inkopplades den 16 mars. På Nyloftet har ventilationssystemet omlagts, och Balderslundens ekonomiutrymmen har genomgått en grundlig reparation.

Vidare har en genomgripande ombyggnad av Novilla påbörjats, vilken avser att återställa byggnadens yttre i det skick den hade då den uppfördes 1833. Novillas byggnadshistoria har utförligt behandlats i Fataburen 1944.

Bland de under året utförda parkarbetena kan nämnas att området mellan soldattorpets manbyggnad och ladan planerats och upplöjts för att besås med råg — detta i avsikt att ge mera illusion åt det gamla torpet.

Vården av Nordiska museets byggnader utanför Stockholm har liksom under de senaste åren främst berört Svindersvik. Brygghuset, som på grund av bristande underhåll under långa tider var starkt förfallet, har nedtagits och återuppförts med utbyte av skadade timmerstockar och bjälkar. Den stora spisen med bakugn och bryggpanna har återställts i ursprungligt skick. Arbetena med brygghuset kommer att fortsättas under vintern och våren. Vid huvudbyggnadens nordöstra fasad har den halvrunda trappan av röd sandsten rekonstruerats på gammal grund. I köksflygeln pågår arbeten med invändiga putslagningar och den stora köksspisens återställande i ursprungligt skick.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst varit anordnad varje sön- och helgdag under året, varvid i främsta rummet präster från Stockholms församlingar medverkat. Under sommarmånaderna har i samarbete med Stockholms kyrkobröder aftonbön hållits varje dag. Ledare var grosshandlare Salomon Grane och medelsiffran för deltagare varje kväll uppgick till ej mindre än 87. Kyrkan har sammanlagt 164 gånger upplåtits för vigslar.

Skansens klädkammare har på sedvanligt sätt stått föreningar och sammanslutningar av skilda slag till tjänst med utlåning av dräkter och annan rekvisita.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening har anordnats kurser i spånad, vävning, växtfärgning och halmarbeten. Lappkåtan har under tiden 15 juli—15 augusti varit bebodd av familjen Torkel Larsson från Mittådalen i Härjedalen. I Älvdalsbodarna har Marta Eriksson sysslat med ystning och kärning under tiden 12 juli—15 augusti.

Föreståndare för avdelningen har varit förste intendenten Andrén. Amanuensen Sjöqvist har handlagt frågor rörande byggnadernas inredning, möblering och vakthållning. Byggmästare Elof Hagén har svarat för byggnads- och måleriarbeten och fogden Gustaf Henningsohn för väg- och parkarbeten. Seglora kyrkas ecklesiastika funktioner har handlagts av kantor Gustaf Hellblom. Skansens klädkammare har föreståtts av fru Palmé.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varit tillgängligt för allmänheten varje stjärnklar torsdagskväll. Förevisningar har anordnats bl. a. för skolungdom under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Naturhistoriska avdelningen. Professor Vilhelm Sahlstedt som sedan 1904 utan kostnad för museet svarat för den medicinska vården av djurbeståndet på Skansen lämnade av åldersskäl denna ställning med utgången av år 1953. Till hans efterträdare utsågs vet. med. dr Karl Yngve Borg. Museet är professor Sahlstedt stor tack skyldigt för den betydande insats som han under denna långa tid har gjort till institutionens fromma.

Beträffande djuranläggningarna har utom nödvändiga underhållsarbeten en del förbättringar och ombyggnader vidtagits under det gångna året. Sålunda har en av älghagarna försetts med en damm, och i björnbergen har grottorna omkonstruerats och utökats i antal, delvis i syfte att ge björnarna en känsla av större trygghet och lugn under den för dem så ömtåliga yngeltiden. Några av burarna i Fågelskogen har ommålats och därvid försetts med grön färg, meningen är att vid kommande ommålningar av burarna använda denna färg. I Djurhuset har i den största av sektionerna gjutits en klippa, som försetts med levande växter. Denna sektion utgör f. n. hem åt en svansmaki, ett klippdjur från Madagaskar.

Ytterligare exemplar av denna halvapa torde inom kort komma att erhållas. I nyssnämnda sektion och i Djurhusets fyra småfågelvolièrer har inlagts lysrör som ersättning för tidigare belysning. Samtliga skyltar för djuranläggningarna utomhus har gjorts om och försetts med svensk, engelsk, fransk och tysk text. I de fall då flera djurarter är representerade i samma anläggning, har skyltarna försetts med en silhuettartad kontur, som framhäver skillnaden i utseende hos resp. djur. Alla skyltar i Djurhuset har likaledes gjorts om; de upptar nu förutom djurens svenska namn även deras vetenskapliga benämning och utbredningsområden. För att underlätta publikens identifiering av de tropiska fåglarna har skyltarna för dessa försetts med färgbilder utförda av konstnären Harald Wiberg.

I de publika djuranläggningarna på Skansen och Julita fanns den 10 november 362 djur fördelade på 77 arter.

Djurbeståndet har från föregående år ökat i antal såväl genom naturlig förökning som genom gåvor, byten och inköp. Av däggdjuren har sålunda rhesusapa, varg, kronhjort, dovhjort, ren, visent, får, get, vildsvin, gotlandsruss och shetlandspöny fortplantat sig. Bland fåglarna har följande arter kläckt ungar: berguv, undulatpapegoja, häger, knölsvan, grågås, tamgås, vitkindad gås, gräsand, fasan och påfågel. Häckningsförsök har dessutom gjorts av bläsgås. Bland gåvorna märkes vitgröna markattor, svansmaki, rävar, utter, skogsharar, rådjur, getter, korpar, kattugglor, tornfalk, duvhökar, fiskgjuse, knölsvan, viggas, trana och fasaner. I byte har erhållits en älg från Västmanland, två vita storkar från Schweiz och sex gravänder från Västergötland. Inköpta nyförvärv utgöres av en lo från Polen, en gråsäl, en kronhjort, en berguv från Finland och två fjällvråkar.

Tre rent svenska vargar har under hela året bebott en av frianläggningarna. De är födda i Lappland våren 1953 och har nu vuxit upp till ståtliga djur men bibehållit ett lekfullt sinnelag. Dessa svenska vargar är av en annan typ än Skansens övriga vargar, som har mellaneuropeiskt ursprung. De rådjur som under årets lopp varit inhysta på Skansen har som deposition överförts till Svenska jägareförbundets försöksgrd Öster-Malma. Genom den kronhjort som i Svenska jägareförbundets regi infångats på

Vargar födda i Lappland våren 1953. De kom till Skansen vid späd ålder och föddes upp där. Fotograferade hösten 1954 vid ca 1½ års ålder.

Sövdeborg i Skåne äger Skansen nu en hjort och en hind av den svenska kronhjorten, som i vilt tillstånd endast finns i Skåne i ett bestånd av ca 150 djur. Detta par hoppas vi skall bilda grunden till ett framtida bestånd av ren svensk kronhjort på Skansen.

Under verksamhetsåret har avdelningen från olika håll i och kring huvudstaden mottagit en mängd oljeskadade knölsvarnar. I mesta möjliga mån har dessa fåglar omhändertagits och tillbringat en tids konvalescens på Skansen. De har sedermera frisläppts. Fyra finska berguvar har en tid varit inackorderade på Skansen, innan de överförts till Västergötland resp. Närke. Syftet härmed är att i dessa landskap försöka få avkomma av berguv, som skulle kunna återbesätta tidigare bebodda lokaler.

Ur det vilda djurlivet på Skansen har under vintern fångats två s. k. samsonrävar, d. v. s. rävar, som sakna täckhår, en förmodligen ärftligt betingad egenskap. Denna typ av räv upptäcktes först i Finland och har senare blivit anträffad i Sverige. Hermelinen har varit bofast inom Skansenområdet.

Skansens många dammar har under året varit föremål för limnologiska undersökningar. I en del av dem utsläpptes under våren vanliga grodor och åkergrodor. Under sommaren inplanterades dessutom ålar. Vissa biologiska försök pågår med dessa djur. Experiment angående älgarnas val av olika tallarter som föda har utförts i samarbete med civiljägmästare Eric Stefansson.

Fr. o. m. 1954 har institutionen börjat att med egna ringar märka på Skansen i fritt tillstånd häckande fåglar såsom tättingar av olika slag, hägrar, gäss och änder. En del till Skansen insända fåglar av andra arter har frisläppts, sedan de ringmärkts. Några mer anmärkningsvärda återfynd har ännu inte rapporterats. En inventering av Skansens vilda häckfågelfauna utfördes våren 1954. Från Gravmarks Träförädling har institutionen som gåva mottagit 210 fågelholkar, vilka uppsatts på Skansen och Julita. Föreståndaren har på Balingsholm i Södertörn fortsatt de sedan 1945 pågående undersökningarna över kattugglans biologi.

Under en del av höstterminens söndagar har för allmänheten anordnats vandringsföredrag bland djuren under ledning av föreståndaren.

På expeditionen i Djurhuset har ett mindre bibliotek inrättats för djurvårdarnas räkning. Detta innehåller biologisk litteratur främst med anknytning till de djur som finnes representerade på Skansen.

I maj och juni företog föreståndaren en studieresa till Belgien, Frankrike, Monaco, Italien och Schweiz, där akvarier och zoologiska trädgårdar besöktes. I samband härmed bevistade han den XI Internationella Ornitologiska Kongressen i Basel och arbetade några dagar på Musée Royal du Congo Belge, Tervuren, Belgien. Vidare representerade föreståndaren institutionen vid International Union of Directors of Zoological Gardens' konferens i Köpenhamn i juni och vid Union Internationale pour la Protection de la Nature's möte i samma stad i augusti. Vid sistnämnda tillfälle framlade han en rapport, som resulterade i att unionen, i vilken även många länders regeringar är representerade, beslöt tillstålla regeringarna i Sverige, Norge och Finland en resolution med begäran om bättre skydd åt björn, lo, järv och jaktfalk.

Avdelningen har under en eller flera dagar i studiesyfte eller för diskussioner besökts av följande utländska forskare: professor Ermanno Bronzini, Giardino Zoologico, Rom; dr Franco Cuneo, Giardino Zoologico, Neapel; dr Magnus Degerböl, Universitetets Zoologiske Museum, Köpenhamn; dr Emile Dottrens, Muséum d'Histoire Naturelle, Genève; lektor Hans Hvass, Köpenhamn; jägmästare Peter Krott, Österrike; professor William Rowan, University of Alberta, Edmonton, Kanada; professor Karl Max Schneider, Zoologischer Garten, Leipzig; dr Pierre Snoeck, Pêcherie Indigène du Lac Édouard, Belgiska Kongo; professor Gustav A. Swanson, Cornell University, Ithaca, USA, och professor M. Tatewaki, Hokkaido University, Sapporo, Japan.

I studiesyfte eller för diskussionsändamål har avdelningen under en eller flera dagar besökts av bl. a. följande svenska personer. (Där ej annat anges är adressen Stockholm): S. Armington; fotograf Astrid Bergman, Överenhörna; jaktvårdskonsulent B. von Bornstedt; konstnär G. Brusewitz; professor G. E. Du Rietz, Växtbiologiska Institutionen, Uppsala; professor H. von Eckermann, Sparreholm; författare A. Eklundh, Pjätteryd; professor S. Ekman, Zoologiska Institutionen, Uppsala; sekreterare L.-E. Esping, Svenska Naturskyddsföreningen; fil. dr E. Fabricius, Sötvattenslaboratoriet, Drottningholm; professor B. Hanström, Zoologiska Institutionen, Lund; fil. mag. A. Klementsson, Hässleholm; konsul A. Könsberg, Frostavallens djurpark, Höör; konstnär S. Larson, Göteborg; konstnär L. Liljefors, Skyttorp; professor G. Lundberg; statsgeolog G. Lundqvist; greve C. E. Mannerheim, Dunker; laborator G. Otterlind, Kungl. Fiskeristyrelsen, Göteborg; fil. dr Th. Palm; länsjägmästare E. Persson, Gävle; fil. kand. Cl. Ramel; författare E. Rosenberg, Örebro; författare S. Rosendahl; professor O. H. Selling; fil. dr O. Strandberg; regissör A. Sucksdorff, Överenhörna; docent G. Svärdson, Sötvattenslaboratoriet, Drottningholm; dr P. O. Swanberg, Skara; fil. lic. R. Söderberg; fil. lic. A. Sörlin, Västerhaninge; länsjägmästare T. Tilander, Uppsala; länsjägmästare F. Thörn; skogsinspektör H. Viberg, Askersund; konstnär H. Wiberg, Stenhammar, och dr N. H. Ygberg.

Naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Curry-Lindahl. Under hans frånvaro i maj och juni på grund av studieresa har vet. med. dr Karl Borg vikarierat. Borg har dessutom under hela året tjänstgjort som veterinär vid avdelningen.

Högtidligheter, fester och andra programinslag. Festligheterna i samband med årsskiftet 1953—1954 var för första gången förlagda till Solliden, där skådespelare Olof Widgren läste Tennysons "Nyårsklockan" från estraden, varefter ett fyrverkeri avbrändes med årtalet 1954 i eldskrift.

"Skansenloppet" på skidor arrangerat av Djurgårdens I.F. ägde rum den 6 januari. "Skansenlopp" för barn i åldern 6—12 år var ett uppskattat inslag under skolornas vinterlov den 15—20 februari.

Skridskobana var anordnad på Solliden, där Stockholms Konst-åkningsklubbs stjärnåkare gett två uppvisningar.

Vårens sedvanliga sportevenemang, Sleipners terräng och Typernas gångtävlan, ägde rum den 4 april resp. 11 april.

Skansens vaktparad inledde vårsäsongen palmsöndagen den 11 april och svarade jämte mässingssextetten "Hoppets här" för söndagsunderhållningen under april månad.

Söndagen den 25 april hade ett stort barnprogram anordnats av "Solstickan" i samband med en riksomfattande propaganda-vecka.

Valborgsmässoafton firades som vanligt med studentuppmarsch, tal till våren, studentsång, allsång, eldar och fyrverkeri. Högtidsprogrammet var förlagt till Solliden.

De militära kamratföreningarnas vårparad gick till Skansen den 9 maj och Skådespelarnas Djurgårdsmässa anordnades den 15 och 16 maj. Utom ett sedvanligt stort underhållningsprogram med framstående artister hade arrangörerna lyckats ordna ett sedan länge önskat gästspel av det berömda Tivoli-Garden från Köpenhamn.

Norges nationaldag den 17 maj firades traditionellt med barn-tåg under stort deltagande av medlemmar av den norska kolonin. Söndagen den 23 maj hade Reso ordnat ett program med bl. a. föredrag av forskningsresanden Rolf Blomberg. Nykterhetsfolkets dag var som vanligt förlagd till Kristi Himmelsfärdsdag den 27 maj.

I samband med invigningen av Ekshäradsgården anordnades ett stort värmlandsprogram lördagen den 29 och söndagen den 30 maj, vilket refereras på annan plats i årsboken.

Svenska flaggans dag den 6 juni högtidlighölls bl. a. med sång av Jussi Björling och Stockholms gosskör. Svenska ungdomsringens fest den 7 juni ingick i Stockholms musikfestvecka och väckte med sitt stora uppbåd av folkdansare och spelmän ej minst utlänningarnas stora intresse.

Söndagen den 13 juni var Internationella godtemplardagen förlagd till Skansen. Högtidstalen hölls av statsminister Tage Erlander och statsrådet Per Edvin Sköld.

Den största publiksiffran på Solliden inregistrerades lördagen den 19 juni, då ca 30 000 personer var tillstädes för att lyssna till den amerikanske evangelisten Billy Graham's förkunnelse.

Söndagen den 20 juni marscherade c:a 30 musikkårer med sammanlagt 1 700 musikanter till Sveriges Amatörmusikkårens jubileumsstämma på Skansen, där konserter avlöste varandra hela dagen på ett flertal platser.

Midsommarafteon firades den 25 juni med lekar och dans kring majstången för unga och gamla, sång och musik samt klockringning från Håsjöstapeln vid midnatt.

På midsommardagen hade RLF förlagt sitt 25-årsjubileum till Skansen. Festligheterna gick under benämningen "Landsbygdens dag" och höjdpunkten i det rikhaltiga programmet var ett bondbröllop, där brudparet utvalts i samarbete med Stockholms-Tidningen. Högtidstalare var landshövding Bo Hammarskjöld. På midsommardagens kväll inleddes också för tredje året i rad Radiotjänsts offentliga utsändning "Skansenkväll". Utsändningarna, som leddes av Gunnar Wersén, Folke Olhagen och Kjell Stensson, ägde rum 9 på varandra följande lördagar under väldig publik-tillströmning.

Söndagen den 27 juni svarade Stockholms spelmansgille för en folkmusikfest. Amerikanska nationaldagen den 4 juli hade Jussi Björling som gäst och tal hölls av ambassadör J. M. Cabot och professor Bertil Ohlin.

Frälsningsarméns årliga musikgudstjänst ägde rum den 5 juli. Den stora franska folkfesten på Frankrikes nationaldag den 14 juli måste så gott som helt inställas på grund av regn. Sommarens succéprogram var de ryska matrosernas framträdande den 17 och 20 juli i samband med det ryska eskaderbesöket. Korporationsidrottens dag arrangerades för första gången den 25 juli och den 1 augusti hade Stockholmspolisens sin populära fest med häst- och hunduppvisningar.

Kring en internationell gångtävling för brevbärare den 8 au-

gusti hade Postens idrottsförening ordnat ett omväxlande program kallat "Med postfolk från 11 länder".

Den i pressen mycket uppmärksammade "Fastemarschen" avslutades på Solliden den 10 augusti.

Stockholms Fackliga Centralorganisations och Morgon-Tidningens folkfest anordnades den 15 augusti. Huvudtalare var socialminister Gunnar Sträng. Telefon-AB L M Ericssons fritidskommitté anordnade sin åttonde LM-dag den 22 augusti. Den 25 augusti hade Orienteringsförbundet i samarbete med Aftontidningen arrangerat en elittävling i nattorientering och en promenadorientering med start och mål på Skansen. I Barnens Dags stora festprogram den 28 och 29 augusti ingick bl. a. finalen i tävlingen om "Sveriges vackraste röst", arrangerad av tidningen Året Runt, SJ och Luxor Radio A.B.

Frikyrkofolkets dag firades den 5 september och Sverige-Amerikadagen söndagen den 12 september med tal av H.K.H. Prins Bertil och Gustaf Munthe.

I samarbete med Svenska ungdomsringens stockholmsdistrikt arrangerades en Linskördedag den 19 september med uppskattad demonstration av linberedningens olika faser samt skördegudstjänst i Seglora kyrka. Samma dag var ett program med folkmusik och uppspelning för Gås-Anders-nämnden anordnat på Solliden.

Söndagen den 3 oktober var ett program anordnat av De blindas dag med bl. a. en servitörgångtävlan.

Skid- och friluftsförbundet ordnade söndagen den 10 oktober en trevlig propagandadag kallad "Friluftsfolkets dag" med bl. a. instruktiv rundvandring på Skansen.

Sommarhalvårets övriga mer eller mindre regelbundet återkommande programpunkter har varit "Tolv rätt" alla tisdagar i juni och juli med Quitt Holmgren som konferencier, torsdagarnas musiktävlingar under juli och augusti, som letts av Per Lindfors och Georg Eliason samt fredagarnas "lekvall" med Knut Ringqvist som ledare.

Bertil Rask har lett allsång 4 gånger under sommaren och frågesport med Gösta Knutsson har förekommit två gånger.

Kungl. Flottans musikkår med sin nye dirigent Bertil Driving har svarat för den ordinarie musikunderhållningen.

Vikarierande och gästande musikkårer har bl. a. varit: Bofors musikkår, Kungl. Livgardesskvadronens musikkår, Kungl. Svea livgardes musikkår, Lakkegata guttemusikkorps, Oslo, Postmännens musikkår, Sagene skoles guttemusikkorps, Norge, Stockholms hemvärns musikkår, Stockholms Järnvägsmäns musikkår, Stockholmspolisens musikkår samt Stockholms Spårvägsmäns musikkår.

Thore Ehrling och Leif Kronlund har svarat för den moderna dansmusiken och Eric Östs spelmanslag för den gamla dansen på Bollnästorget. Under sommaren har Svenska ungdomsringen på måndagarna anordnat sedvanliga kurser i gammal dans på Gamla Tivoliområdet och i samband därmed gammal dans för allmänheten. Gösta Cederbergs kapell har svarat för musiken vid dessa tillfällen. Under vinterhalvåret har ett liknande arrangemang gjorts på restaurang Solliden.

Under året förekom 10 folksöndagar, varav 4 under sommarhalvåret, samt 8 s. k. 50-öresdagar under sommarhalvåret och 14 under resten av året.

Kungl. Hovkapellet har gett 2 konserter med Nils Grevillius och Stig Westerberg som dirigenter. Konsertföreningens 8 konserter har dirigerats av Sten Frykberg, Ortrud Mann, Tor Mann, Lennart Nerbe, Gunnar Staern och Stig Westerberg. Den konsert, som skulle dirigerats av Hans Bornum måste inställas på grund av regn. Som solister vid konserterna har medverkat Greta Erikson, Helga Görlin, Käbi Laretei, Hans Leygraf, Gunnar Norrby, Lars Selligren, Hilda Waldeland och Endre Wolf. Dessutom har Eddie de Lattes Showorkester från Bryssel, Einar Groths orkester, Jerry Högsteds ensemble, LME-orkestern, Radiotjänsts varietéorkester, Stockholms Frikyrkoorkester och Sune Waldimirs ensemble konserterat vid olika tillfällen.

Solistkonserter har dessutom givits av Lys Assia, Jussi Björling, Luigi Carrara, Todd Duncan, Max Hansen, Hanser Lina Göransson, Zarah Leander, Gurli Lemon-Bernhard och Louise Parker. Ett annonserat gästuppträdande av Rudolf Friml måste inställas på grund av sjukdom. Med egna program har dessutom

framträtt Lasse Dahlquist, Sigge Fürst, Claire Feldern, Cacka Israelsson, Margareta Kjellberg, Pekka Langer, Rutger Nygren och Gunnel Högborg, en rysk varietéensemble och Synkopen.

Bland andra underhållningsprogram kan nämnas en dans-tävlan anordnad av Familje-Journalen, en revytävlan arrangerad av Bild-Journalen samt "En afton i författarsällskap" med bl. a. Karl Gerhard, Folke Fridell och Moa Martinson i FIB:s regi. Artister och orkester från China-varietén under ledning av Eskil Eckert-Lundin och Herman Mårtensson har framträtt vid 4 tillfällen.

Av dansprogram kan nämnas en uppvisning av elever från Sven Tropps dansstudio, Pantomimisk danskomedi av Cissi Olsson-Åhrberg, Eva Lindströms barnbalett "Blåsipporna" och det spanska dansparet Elena Flores och Alberto Portillo.

Gymnastikuppvisningar har gjorts av Hermes kvinnliga elittrupp, Idlaflickorna, K.F.U.M.:s elitgymnaster och Örebrogymnasterna "Vikingarna".

I samband med andra konserter och underhållningsprogram har bl. a. medverkat Thory Bernhards, Staffan Broman, Anders Börje, Gösta Carlberg, Tore Christiansson, William Clausson, Einar Ekberg, Ingrid Eksell, Folke Fridell, Hasse Funck, Karl Gerhard med Fatima, Eric Gustafsson, Hugo Hasslo, Arne Hendriksen, Brita Hertzberg, Sven Erik Jacobson, Gösta Jensen, Stig Järrel, Viola Langby, Lars Lennartsson, Dora Lindgren, Lars Lönndahl, Lars Madsén, Emy Morteni, Sven Nilsson, Bibi Nyström, Arne Ohlsson, Edith Oldrup-Björling, Eva Prytz, Tore Sander, Victor Sjöström, Gunnar Skoglund, Sonja Stjernquist, Elisabeth Söderström, Carl-Erik Thambert, Inga Tidblad och Olof Winnerstrand.

Utom tidigare nämnda dirigenter har medverkat Lars Boman, Ille Gustafsson, Stig Gustafsson, Gunnar Johansson, Martin Lidstam, William Lind, Erik Malmberg, Filip Ritzinger, Lille-Bror Söderlundh, Gunno Södersten och Stig Westerberg.

I samband med olika festprogram har tal hållits av bl. a. direktör Carl Albert Andersson, rikshemvärnschefen överste Gunnar Brinck, förbundsordförande Bernhard Ekström, statsminister Tage Erlander, direktör Albin Johansson, undervisningsrådet Ragnar Lund, statsrådet Ivar Persson, statsrådet Per Edvin Sköld, landshövding Ruben Wagnsson, landshövding A. Westling och byrådirektör Sven Öhman.

Följande sångkörer har medverkat: Borganäskören, Dalakören, Ekshäradss kyrkokör, Postflickorna, Stockholms Gosskör och Stockholms Studentsångarförbund.

Fyrverkerier har avbränts vid fem olika tillfällen.

Folklåtar har spelats av bl. a. Nils Agenmark, Gösta Bäckström, Jon Engström, Sigvard Hult, Anton och Herbert Jernberg, Erik Klockar, Axel Myrman, Gunnar Näslund, Theodor Olsson, Svante Pettersson, Erik Sahlström, Gösta Sandström, Daniel Stenback, Erik Ståbi, Erik Öst, Disalaget, Gästriklands spelmansförbund, Orsa spelmanslag, Rättviks spelmanslag, Uppsala-laget, Valö spelmanslag och Västmanlands spelmansförbund.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn samt lag från Svenska ungdomsringen har dagligen under sommarmånaderna visat svenska folkdanser och lekar. Dessutom har gästspelat ett franskt folkdanslag (Danseurs et chanteurs de Marais Vendéen), ett skotskt folkdanslag (Clans of Scotland), Orsa folkdansgille, Värmländska ungdomsföreningens folkdanslag och Nykterhetsorganisationernas folkdanslag.

Kasparteatreföreställningar har givits varje söndag på Gamla Tivoliområdet av en grupp elever vid Teckningslärarinstitutet.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt och fru Barbro Kollberg, som i år givit dels Rune Lindströms "Rövarna på Hunneberg" och dels under säsongens senare del "Värmlänningarna". I samband med "Bondens dag" gav Bygdeteatern "Fröken Julie".

För barnen har anordnats rid- och åkturer från Gästgiveriet, ridturer på elefanten och karusell.

Det lilla tåget har kört dagligen från april till oktober. Skansens vaktparad under Ivar Lundgrens ledning har varje söndag marscherat från Djurgårdsbron till Bollnästorget under tiden april—november med ett uppehåll i juli.

Utöver de på annan plats refererade gudstjänsterna i Seglora kyrka har fem friluftsgudstjänster anordnats i Frikyrkorådets regi.

Julmarknaden hölls den 5 december. Auktionsförrättare var bröderna Axel och Arvid Kling från Arvika.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program har i samråd med ekonomidirektör Scherling närmast svarat amanuensen Tullander och kapten Gustaf Blomquist, som under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen, samt fru Palmé.

Tyresö

Slottet har varit tillgängligt under sommarsöndagarna och i möjligaste mån efter överenskommelse även på vardagarna. Besöks-siffran i byggnaden uppgick till 4 087, i parken till 2 575.

Ett ganska stort arbete har utförts på själva slottet. I den svåra stormen den 3—4 januari bröts nämligen en av väderflöjlarna av, varvid även åskledaranordningen skadades. Efter reparationsarbeten under sommaren har det hela återställts i ursprungligt skick. I västra flygeln har den av markisen Lagergren planerade musiksalongen fullbordats efter Isak Gustaf Clasons ritningar, dock med någon förenkling på grund av ekonomiska skäl. I densamma har placerats bl. a. en hittills magasinerad vävd tapet från Kungsör, vilken kommit till Tyresö på 1850-talet. Därjämte ett skåp som tillhört slottets byggherre Gabriel Gustavsson Oxenstierna och som museet inköpt för ett antal år sedan; slutligen en del porträtt och kistor samt en dyrbar barockspegel m. m. ur Nordiska museets samlingar. Musiksalongen kommer att öppnas för allmänheten i sommar.

I egenskap av slottsvaktmästare har förste expeditionsvakten Arvid Caster under året haft närmaste uppsikten över slottet och dess inventarier. Slottsträdgårdsmästare har varit herr Hugo Alenby.

Julita gård

Stora huset på herrgården och museet har hållits öppna för besökande dagligen under tiden 16 maj—19 september. Besökareantalet i herrgården har varit 22 990 och i museet 32 077 eller tillsammans 55 067. Nybble gamla fattigstuga har under samma tid varit tillgänglig avgiftsfritt.

I det till museet anslutna kapellet har under sommarsöndagarna hållits musikandakter samt högmässa. Sveriges kristliga student- och gymnasiströrelse har hållit två möten 8—14 juni och 7—15 augusti.

Det sedan ett par år tillbaka pågående arbetet med nyuppställning av samlingarna i museet har under året fortsatts. Sålunda har ytterligare två rum färdigställts, nämligen den för-

historiska och medeltida avdelningen samt husgerådet från gamla bondehem i Julita. En museal framställning av Julita gårds äldre historia, belyst av kartmaterial och arkivhandlingar, har påbörjats. Restaurering av väggmålningarna och den fasta inredningen i övrigt i Stora husets matsal har påbörjats men torde tarva ännu åtskilliga år innan den kan anses slutförd. Textilier har varit föremål för konserveringsåtgärder vid Nordiska museets konserveringsateljé.

I början av januari hemsöktes godset av en cyklonartad storm, som anställde stor förödelse i skogarna och även i parken vid herrgården. Extraordinära åtgärder har därför måst vidtagas för att så snabbt som möjligt röja upp samt avverka och föra fram det stormfällda timret till bilvägar. Gårdens husbehovssåg har oavbrutet varit igång från februari till oktober.

Nordiska museets representant på Julita har varit intendenten Lagerquist. Skogsförvaltningen jämte tillsynen av arrendegårdarna på godset har utövats av forstmästare Axel Gustawsson. Kamrerarkontoret har föreståtts av major Nils Adlercreutz.

Arkivet

Arbetet med Godegårdsarkivet, som pågått sedan 1952, då det förvärvades, har under året slutförts genom förtecknande och registrering av breven.

Bland nyförvärven under året märkes främst ett annat dylikt arkiv, nämligen gårdsarkivet från Viredaholm i Småland, vilket överlämnats som gåva av arkitekten Haqvin Carlheim-Gyllensköld, Bromma. Av revisor Einar Wibom, Solna, har bl. a. erhållits en handskriven volym skaldestycken, som ansluter sig till samlingen av äldre visböcker.

Av inköp må i främsta rummet nämnas papper efter arkitekten Magnus Isæus, bland vilka märkes en dagbok med anteckningar och skisser från en fotvandring i Värmland och Norge 1865. Genom inköp har vidare förvärvats en samling om c:a 300 blad med autografer, utgörande ansökningar till Sällskapet dygdigt och troget tjenstefolks belönande under åren 1801—1845. Samlingarna av matsedlar har berikats genom inköp av ett 100-tal dylika från

fester vid hovet, hos enskilda och på hotell. En bunden volym med matsedlar från Stockholms restauranger krisåren 1918—1921 utgör ytterligare ett förvärv inom detta område.

Arkivet har föreståtts av intendenten Lundwall i egenskap av arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet har svarat: för bildarkivet fil. lic. Liedgren, för Etnologiska undersökningens arkiv förste intendenten Granlund, för lapska arkivet intendenten Manker och för de folkloristiska samlingarna assistenten Carl-Herman Tillhagen. Under året har inom arkivet vidare tjänstgjort fil. kand. Marianne Olsson, f. Hagstroem.

Biblioteket

I Statistisk årsbok 1954 finner man för första gången statistiska uppgifter också om de större vetenskapliga biblioteken i vårt land. Siffrorna gäller litteraturbestånd och verksamhet i 24 bibliotek under år 1953. Det är glädjande att konstatera att Nordiska museets bibliotek har ansetts vara av den betydelse att det har fått redovisa sin aktivitet i detta sammanhang. Detalsiffror beträffande verksamheten under år 1954 kommer man sålunda att återfinna i nästa årgång av Statistisk årsbok; här skall blott anföras några viktigare omständigheter.

Den katalogiserade tillväxten är detta år ovanligt omfattande, i det att den uppgår till 1800 band och upptager 34 hyllmeter. I någon mån sammanhänger detta med att biblioteket i samråd med föreståndaren för Skansens naturhistoriska avdelning börjat att systematiskt komplettera sitt bestånd av zoologisk litteratur, ett fack som under lång tid varit mindre väl tillgodosett.

Antalet utlån har under året uppgått till omkr. 5900, varav 4200 var lån utanför bibliotekslokalerna. Om här någon minskning kan konstateras i jämförelse med föregående år, torde detta bero på att vissa flitigt begagnade delar av bokbeståndet icke varit tillgängliga under årets sista kvartal på grund av den pågående värmeledningsinstallationen.

Biblioteket har föreståtts av intendenten Jansson i egenskap av bibliotekarie med biträde av förste biblioteksassistenten Ehrnborg (katalogisering) och herr Nils Lagergren (låneexpeditionen). Förra amanuensen Laura Stridsberg har tjänstgjort som semestervikarie.

Tröskning med slaga. Praktiska övningar av detta slag är populära bland de Skansenbesökande skolbarnen.

Undervisningsavdelningen

Under året har femte och sjunde klasserna vid Stockholms folk-skolor undervisats i likhet med föregående år. På grund av museets ombyggnad har lektionerna under höstterminen varit förlagda till Skansen, där Älvrosgården, Moragården och Laxbrogården utnyttjats för ändamålet. Under vårterminens sportlov har särskilda tävlingar varit ordnade för eleverna inom museet. Förutom den med särskilt besöksschema reglerade undervisningen har ett stort antal skolor, korporationer, militärförband och andra grupper erhållit visningar i museet och på Skansen; i samarbete med Stockholms skolresetjänst har landsortens skolresegupper under sommaren särskilt omhändertagits.

Undervisningsavdelningen har handhaft museets bokförmedling till allmänheten samt till bibliotek, bokhandel etc. De publikundersökningar som utförts av museets besökare har under året publicerats (Svenska museer 1954 nr 3—4 samt 1955 nr 1).

Avdelningen har föreståtts av intendenten Rehnberg i egenskap av museilektor. Vidare har här arbetat fil. kand. Ernst Folke

Television i Officina Typographica på Skansen. Radiotjänsts försök med television förlades i stor utsträckning till Skansen.

Lindberg, fil. kand. Jan Brunius, fil. stud. Elisabet Ekelöf, fil. stud. Roland Hjelte och fil. stud. Karin Näsström. För omhändertagande av landsortens skolgrupper på Skansen under sommaren har ett 20-tal tillfälliga krafter anlitats, huvudsakligen studenter från Stockholms högskola. Vid bokförmedlingen har tjänstgjort fru Ardell.

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, har fullgjort undervisning och examination vid Stockholms högskola. Han har under vårterminen 1954 föreläst dels om "Folklivsforskning som kulturhistoria", dels över "Samhälls- och individforskning", samt under höstterminen om "Metodfrågor. Kritik och sammanfattning". I genomsnitt har elevantalet uppgått till 15—20.

Seminarieövningar har hållits varannan vecka. Följande föredrag har förekommit: Åke Hultkrantz: Encyklopedisk litteratur inom de etnologiska och sociologiska vetenskaperna; dens.: Inledning till diskussion rörande begreppet "folk", dess etymologi m. m., samt Problem vid val av termer och definitioner för ett etnologiskt-folkloristiskt lexikon; Sigurd Erixon: Inledning till diskussioner rörande begreppet och termen socialantropologi; dens.: Aktuell litteratur inom jämförande folklivsforskning; dens.: Folklivsforskningens kategorier, materialgrupperingar och register. Anvisningar rörande excerperingar och materialinsamling; Sven Kindestam: Släkterna som studieobjekt inom folklivsforskningen; Karl Malmsten: Inledning till diskussion om "folkliga", "urbana" och "feodala" kulturelement i "end-linkage"-struktur; Anders Billow: Typografisk planering och medarbetarskap vid tryckning, med demonstration av stilar, tryckningsmetoder, illustreringsätt och anvisningar rörande publiceringen av vetenskapliga arbeten; Sigurd Erixon: Demonstration av Institutets för folklivsforskning register och materialanordningar i olika sektioner, under medverkan av institutets personal; Kerstin Berg: Sandstensbygge på Björkö-Arholma 1615—1874; Sigurd Erixon: Översikt av litteratur rörande finländsk folkkultur samt anvisningar rörande viktigare existerande arkiv och museer av hithörande art i Finland; professor Leopold Schmidt, Wien: Volkskunde zwischen Wirtschaftsgeschichte und Kulturgeographie; Karl Malmsten: De nyaste bidragen till folklivsforskningens teori; Gustav Ränk: Voternas folkliv. Resultat av en ännu icke publicerad fältundersökning; Gertrud Galster: Det traditionella krukmakeriet på Jylland; dr Marcel Maget, Paris: Kulturatlasarbeten i Frankrike.

På särskild inbjudan har föreläst professor Kustaa Vilkuna, Helsingfors, dr. phil. Paul Scheuermeier, Bern, professor Leopold Schmidt, Wien, och dr Marcel Maget, Paris.

Med hjälp av ett stipendium från Kommittén för nordiskt akademiskt samarbete anordnades under professor Erixons ledning under september månad en exkursion till Finland och Åland. Denna omfattade besök i Helsingfors och Åbo med studium av

därvarande museala och arkivaliska samlingar. Efter detta gjordes en bilfärd genom delar av Nyland, Tavastland och Egentliga Finland, varvid särskilt intresse ägnades de modernt inrättade lantbruksmuseerna i Vik och Mustiala. Därefter följde ett studiebesök på Åland med besök i Mariehamn och Kastelholm.

Under vårterminen utnämndes professor Gustav Ränk, tidigare vid universitetet i Dorpat, till docent i nordisk och jämförande folklivsforskning vid Stockholms högskola.

I maj disputerade fil. lic. Eerik Laid för doktorsgraden med avhandlingen "Såden torkar", varvid docent John Granlund fungerade som fakultetsopponent och professor Kustaa Vilks som andre opponent.

Under 1954 har professor Erixon på inbjudan av Köpenhamns universitet deltagit i en konferens rörande upprättandet av ett internationellt institut för folkdiktsforskning vid sagda universitet samt som ordförande i en av CIAP tillsatt internationell kommitté deltagit i en internationell plogkongress i Köpenhamn. Erixon har företagit studie- och kongressresor till Holland, Belgien, Frankrike, Luxemburg, Tyskland och Danmark. I Paris deltog professor Erixon i CIAP:s generalförsamling. På inbjudan av dels Helsingfors universitet, dels Åbo akademi höll professor Erixon under september månad föreläsningar i Helsingfors och Åbo om "Det svenska bysamhället och dess utvecklingsformer".

Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola

Till professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning är knutet Institutet för folklivsforskning, till vars drift museet och högskolan gemensamt lämnar bidrag, i senare fallet utgående i form av statsanslag. Härjämte medverkar Samfundet för svensk folklivsforskning med regelbundna månadsbidrag. Institutets medarbetarstab omfattar dels en grundorganisation, dels särskilda avdelningar. Inom institutet har sålunda tjänstgjort som förste amanuenser fil. lic. Helmut Hagar och fil. lic. Ilmar Talve, kanslibiträdet fröken Lisa Löfman, kontorsbiträdet fru Margit Stoye

och som tekniskt kontorsbiträde Åke Hermansson. Statsstipendier har genom K. Arbetsmarknadsstyrelsen åtnjutits av professorerna Karlis Straubergs och Gustav Ränk samt fil. dr Eerik Laid, vilka samtidigt fungerar som medarbetare vid institutet. Som arbetsledare för de s. k. arkivarbetarna har tjänstgjort intendenten fil. lic. Anders Nyman.

Institutet har utfört undersökningar i fältet. Sålunda har amanuensen Hagar och assistenten Hermansson utfört forskning i Dalarna, Härjedalen, Hälsingland, Uppland och Halland. Dr Eerik Laid har med hjälp av ett av Humanistiska fonden beviljat stipendium gjort undersökningsresor i flera olika länder i Sydväst- och Mellaneuropa. Amanuensen Talve har med hjälp av utländska stipendier studerat folklivsforskning under sammanlagt nära ett halvår i Tyskland och Finland.

Institutets arbete har för övrigt koncentrerats på fortsatt utarbetning av de stora publikationer, som sedan länge förberedes, nämligen Atlas över svensk folkkultur, Svenska byar, Svensk byggnadsteknik och Svenska byordningar.

Utställningar

I Nordiska museets sal för tillfälliga utställningar öppnades den 29 januari utställningen Lyse, ägnad hemmets belysning genom tiderna. Den skildrade å ena sidan belysningsmedlens tekniska funktion, från den öppna brasan och torrvedsstickan till våra moderna lysämnesrör, och å andra sidan montagets och armaturens formhistoria från medeltiden fram till våra dagar. Genom interiörmässiga arrangemang kunde man studera det karakteristiska för varje epoks belysning, t. ex. hur barockens lampetter av mässing eller slipat glas gav liv åt gyllenläderstapeternas reliefornament i färger och förgyllning eller hur de första elektriska armaturerna under Jugendperioden i sin iver att framvisa de nya glödlamporna övergav fotogenlampornas funktionella mjölkglas-skärmar. Utställningen, som ordnats av fil. kand. Kersti Holmquist, stängdes tillsammans med det övriga museet med utgången av maj månad.

Som ett komplement till denna utställning arrangerade Svenska slöjdföreningen och Skansen i samarbete med Föreningen för Ljus-

Elektrisk armatur från 1900-talets början i utställningen "Lyse".

kultur en utställning "Modern belysning", som öppnades den 19 februari i Skansens trapphall. Våra främsta armaturfabrikanter visade här sina senaste skapelser. Utställningen efterträddes den 26 maj av sommarens konsthantverksutställning. Liksom föregående somrar var den ordnad som en försäljningsutställning med daglig service, ett arrangemang som vunnit gillande hos såväl utställare som publik. Utställningen efterträddes i början av december av "Vintersport", en presentation av den svenska vinteridrottens alla tillbehör.

I Skansens stora utställningshall öppnade den 4 juni Riksförbundet Landsbygdens Folk sin stora utställning, som ägnats det

moderna svenska bondehemmet, med mottot: "Erk du, Maja du, så ska vi ha't!" Utställningen, som tillkommit under medverkan från Aktiv hushållning, Hemmens forskningsinstitut och Svenska slöjdföreningen, visades t. o. m. augusti månads utgång och lockade stora skaror besökare.

Fältarbeten

Etnologiska undersökningen. Med bidrag från respektive storkommuner, förmedlade av Stranda härads hembygdsförening, slutförde förste intendenten Granlund, konstnären Homman och fru Ingalill Granlund i juni och juli månader de undersökningar i Mönsterås' och Döderhults socknar i Kalmar län, som påbörjades förlidet år. Genom förmedling av landsantikvarien i Växjö bekostades en undersökning av de genom kraftverksbygge hotade ålfiskerierna i Mörrumsån. Undersökningen utfördes av förste intendenten Granlund och hans medarbetare. Tillsammans med Byggnadsminneskommittén reste förste intendenten Berg en kort tid av sommaren i Dalarna för att förbereda byggnadsinventeringar. Förste intendenten Eskeröd har undersökt vissa skånska fiskelägen samt gjort undersökningar i Halls socken på norra Gotland i samband med en resa för att komplettera föremålsbeståndet. Som medarbetare deltog amanuensen Biörnstad. I Floda i Dalarna gjorde amanuensen Wikland uppteckningar om stickning m. m. Intendenten Nylén och amanuensen Wikland avslutade under året de förut inledda undersökningarna i norra Klarälvsdalen i Värmland, som föranletts av inredningen av Ekshäradsgården på Skansen. Under sommaren inledde intendenten Nylén tillsammans med amanuenserna Wikland och Biörnstad en undersökning av bymiljön i Bruksvallarna i Härjedalen. I Lillhärads socken i Härjedalen gjorde assistenten Tillhagen och konstnären Eduard Ole undersökningar i tre veckor av bebyggelsen speciellt i kyrkbyn samt till byn hörande fäbodrar. I samband därmed gjordes traditionsuppteckningar. Med anslag från Surahammars Bruks AB har amanuensen Hallerdt bedrivit undersökningar vid bruket i Västmanland rörande arbete, hem och umgänge under perioden 1845—1920. Med bidrag från Kal-

mar läns fornminnesförening genom landsantikvarien Manne Hofrén har folkskolläraren Nils J. Nilsson beretts tillfälle att fotografera äldre byggnader och arbetsliv på Öland och i södra Kalmar län.

Lappmarksundersökningarna, speciellt avseende äldre lapska kulturlämningar, har varit förlagda till Torne träskområdet, övre delen av Kalix älvdal, Sarekområdet, på spridda håll i Pite lappmark samt i Västerbottens och Jämtlands län med Nordtröndelag. Undersökningarna, inledda redan 1948, har skett i samarbete med Riksantikvarieämbetet och landsantikvarierna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Jämte fältarbetets ledare, intendent Manker, har landsantikvarierna Hans Beskow, Gunnar Westin, Lennart Björkquist, amanuensen Maj Nodermann, fil. lic. Harald Hvarfner och konstnären Runo J:son Lette medverkat.

Av Etnologiska undersökningens ordsmeddelare omfattar den fasta staben 190 personer. Av dessa har 102 med ledning av museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och genom ordsmeddelarna insamlade materialet har pågått i den mån det varit möjligt. Under året har inkommit 1100 accessioner, omfattande 7500 sidor text, 700 teckningar och 4550 fotografier. En frågelista om Porträttfotografier har utgivits. Pristävlingar har utlysts rörande stenhuggarminnen, i tidningen Sjömannen om sjöfolksminnen, i tidningen Lanternan om tullminnen och i tidningen Handelsnytt om handelsminnen.

Yrkesundersökningarna under året har berört grupper av handelsfolk samt sjömän, stenhuggare och tullmän. Av den stencilerade tidskriften "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" har ett nummer utkommit, vilket utdelats i första hand bland ordsmeddelarna.

Under föreståndarskap av förste intendenten Berg har vid Etnologiska undersökningen arbetat förste intendenten Granlund, museilektor Rehnberg, artisten Homman, kanslibiträdet Hullström samt med halvtidstjänst fil. kand. Marianne Olsson. De lapska undersökningarna har omhänderhafts av intendenten Manker.

Högre ståndsa vdelningens undersökningar. Saneringen av städerna, i verkligheten innebärande rivning av de gamla och uppförandet av nya hus, pågår nu i allt hastigare tempo. Som en följd därav har huvudvikten måst läggas på undersökning av stadsbebyggelsen, innebärande omfattande fotografering, uppmätning och beskrivning av i första hand hotade partier. Sålunda har i år en undersökning av Kristianstad inletts av ingenjör Rosén och kand. Lennart Iverus i samarbete med Föreningen Gamla Christianstad genom intendenten Thorsten Andersson, varvid staden lämnat bidrag till kostnaderna.

Ett liknande arbete har av förste intendenten Hellner och ingenjör Rosén påbörjats i Vadstena i samarbete med Föreningen Gamla Vadstena representerad av folkskollärare Sven Bergman.

I Torshälla har uppmätningar av äldre hus i samband med förestående rivning utförts av ingenjör Rosén och arkitekten Bertil Wetter.

Kompletteringar av den omfattande undersökningen av Strängnäs har under året utförts av fil. kand. Elisabet Stavenow, ingenjör Rosén och arkitekt Wetter.

En omfattande inventering av Dalslands herrgårdar har påbörjats i den norra delen av landskapet. Arbetet som är ett led i den systematiska inventeringen av landets kulturhistoriskt betydelsefulla bebyggelse har utförts i samarbete med Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund, som också bidragit med anslag. Från förbundet deltog landsantikvarien Sven Axel Hallbäck och från museet ingenjör Rosén, kandidat Iverus och teknolog Acke Ancker. I samband med tillämpningen av det planerade lagliga skyddet av landets byggnadsminnen kommer museets material av detta slag att bli av största betydelse. Det är därför synnerligen angeläget att det nu göres aktuellt — delvis är det ju flera tiotal år gammalt — samt att det kompletteras.

I Skåne har amanuensen Stjernswärd fortsatt traditionsuppteckningar på herrgårdarna. Komplettering av uppmätningar och fotografering av äldre inredningar av trä har för en förestående publicering fortsatt av förste intendenten Hellner och ingenjör Rosén.

Ingenjör Rosén har också ingående undersökt och uppmätt det gamla Brahegodset Östanå i norra Småland, vars huvudbyggnad skall rivas.

Hantverksundersökningarna har även detta år huvudsakligen ägnats två grupper. Den grundliga undersökningen av garverinärningen har fortsatt genom fil. kand. Gösta Bertel och fil. kand. Anna-Britt Sifversson. Arbetena har helt bekostats av Sveriges garveriidkareförening. På liknande sätt har Rörstrand och Gustavsberg bekostat en fortsättning av genomgången av de båda fabrikernas modeller och mönster, sedan tillverkningen under 1800-talets början industrialiserades. Vid dess arbeten har medverkat fil. kand. Inga Ehrenborg.

Undersökningarna förestås av förste intendenten Hellner; fast anställda har varit ingenjör Rosén och amanuensen Stjernswärd.

Förvaltning m. m.

Anslag och donationer. Under år 1954 har till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Statens anslag till avlöningar utgick för budgetåret 1954/55 med 377 600 kr och till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition med 67 300 kr. Det sammanlagda ordinarie statsanslaget utgjorde sålunda 404 900 kr, eller samma belopp som föregående budgetår. Till Institutet för folklivsforskning uppbär Nordiska museet på Stockholms högskolas stat för budgetåret 1954/55 ett anslag av 38 360 kr. Utöver dessa anslag har för innevarande budgetår ställts till museets förfogande ett extra statsanslag på 165 000 kr såsom bidrag till ombyggnads- och reparationsarbeten i museibyggnaden.

Under året har 16 arkivarbetare varit sysselsatta inom museet, avlönade med särskilt anslag på ca 95 000 kr, som med stort tillmötesgående ställts till museets förfogande av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. Som arbetsledare har nu som tidigare fungerat assistenten Carl-Herman Tillhagen.

Stockholms stad har i likhet med föregående år beviljat Skansen 55 000 kr i grundanslag och 25 000 kr som bidrag till kostnaderna för stråkorkestermusik under sommaren. Liksom tidigare

har museet genom Stockholms folkskoledirektion erhållit ett anslag på 10 000 kr till en biträdande museilektor.

Fröken Alfhild Lundin, Stockholm, har genom testamentariskt förordnande insatt museet jämte Nationalmuseum och Vitterhetsakademien såsom universaltestamentstagare till hennes efterlämnade förmögenhet. Behållningen av dödsboet skall bilda en fond, vars förvaltning skall handhavas av en styrelse, sammansatt av de tre testamentstagarna. Den årliga avkastningen av fonden disponeras i tur och ordning av de tre institutionerna. Dessutom äger museet enligt testamentet rätt att för sina samlingar uttaga vad det önskar ur dödsboet. Enär boutredningen ännu icke är slutförd kommer redogörelse för denna del av den testamenterade egendomen att lämnas i en följande årgång av denna publikation.

I samband med Ekshäradsgårdens invigning på Skansen har Wermländska Sällskapet genom sin ordförande grosshandlare Th. Ericson överlämnat ett slutligt bidrag å 10 000 kr, varigenom den sedan flera år inom sällskapet pågående insamlingen för detta ändamål kommit att uppgå till det imponerande beloppet av 100 000 kr (varav 64 000 kr redovisas i Fataburen 1953). För samma ändamål har museet från landshövding Axel Westling emottagit ett sammanlagt belopp av 39 000 kr såsom resultat av en insamling i Värmland.

Såsom bidrag till restaureringen av Svindersvik har ur lotterimedelsfonden erhållits ett belopp av 30 000 kr. Av direktör Erik Berg har museet för samma ändamål mottagit 400 kr.

För upprättandet av en urmakeriverkstad på Skansen har direktör Sven Wrange, Göteborg, överlämnat ett bidrag å 1 000 kr. — Det av Svenska typografförbundet år 1953 utlovade bidraget till yrkeskunnig vakt vid Officina Typographica har under året utgått med 750 kr.

Till insamlingen för den planerade kulturhistoriska filmen om skutseglation på Östersjön har Ängbåts AB Kalmarsund lämnat ett bidrag å 500 kr.

Svenska Gulf Oil Company AB har såsom gåva gottgjort museet 5 000 kr i samband med leveranser av eldningsolja för kontraktsåret 1954. — En anonym person har såsom betalning för

en gammal skuld till löjtnant Arthur Bäckströms dödsbo tillställt museet "såsom arvtagare till Julita gård" ett belopp å 1 200 kr.

Kungl. Vattenfallsstyrelsen har till museet överlämnat ett tilläggsbelopp å 12 000 kr till det tidigare anslagna beloppet å 20 000 såsom bidrag till publicering av det vetenskapliga arbetet Fjällapparnas sitor och flyttningsleder. — Av Luossavaara-Kiirunavaara AB har museet såsom bidrag för utgivande av en svensk utgåva av Johannes Schefferus' lapplandsskildring erhållit 5 000 kr (Acta Lapponica VIII).

Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur har överlämnat 15 000 kr till museet för understödjande uppgifter i samband med byggnadsminnesvården. Ifrågavarande belopp skall användas till vissa restaureringsarbeten på Torpa slott i Västergötland.

Samfundet Nordiska museets vänner. Samfundets styrelse har under året utgjorts av: ordförande H.K.H. Prins Bertil, vice ordförande f. riksantikvariern Sigurd Curman, skattmästare disponenten Nils Westerdahl och sekreterare Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom; vidare friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, hovrättsrådet J. Nordenfalk, byggnadsingenjören Oscar Hegert och advokaten friherre Carl von Plomgren, de båda sistnämnda suppleanter. Som inköpsnämnd har fungerat H.K.H. Prins Bertil, direktör Ivan Traugott, disponenten Nils Westerdahl och professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1955 226 personer, av vilka 128 ständiga och 98 årligen betalande.

Samfundets årsmöte var förlagt till Skogaholm på Skansen varvid museets tjänstemän demonstrerade de av Vännerna under året skänkta gåvorna. Värdefulla gåvor har genom Samfundet överlämnats till Nordiska museet, såsom framgår av s. 212 ff. ovan. Det belopp varmed Samfundet under sin trettiofemåriga verksamhet understött museet uppgår nu till 583 000 kr. Trots detta har Samfundet varit i stånd att skapa ett kapital, för närvarande omkring 330 000 kr, vars ränta tillsammans med de årliga medlemsavgifterna kan användas till inköp.

Medaljer. Medaljen För hembygdsvårdande gärning har under året tilldelats med. dr Einar Erici, Stockholm, professor Johnny Roosval, Visby, samt hemmansägaren Ingebrikt Bergman, Tännäs.

Artur Hazelius-medaljen i silver har tilldelats rektor Fredric Bagge, apotekare Gösta Hammarberg samt landskamrer Harald Lindell, Karlstad, och samma medalj i brons överlärare B. O. Bondesson, Lesjöfors, kyrkoherde Nils Forsell, Torsö, fru Karin Givars, Rättvik, samt fabrikör James Hendry, Skärhamn.

Skansenföreningens, Samfundet för Nordiska museets främjande, medlemsantal utgjorde den 31 oktober 1954 12 355 personer. Av dessa är 36 hedersledamöter. Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plakett i silver har utsetts fru Elsa Forss (†), f. förste intendenten Carl Fries, kommandörkapten Gustaf W:son Lilliehöök samt disponent Knut Ringqvist.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under hela året 1954 2 036 241 mot 2 161 013 år 1953. Motsvarande siffror för Nordiska museet var 34 122 mot 117 874 under 1953 (varvid är att märka att museet fr. o. m. 1 juni ej varit tillgängligt för allmänheten på grund av ombyggnadsarbeten).

Museets samlingar har ökats med ca 1 500 inventarieförda föremål.

Publikationer. Från museet har utgivits: Fataburen 1954, Nordiska museets och Skansens årsbok; Nordiska museets handlingar 46 Folkliv i Värmlands finnmarker. Efterlämnade uppsatser och bilder av Nils Keyland; 47 Bruksherrgårdar i Gästrikland av Hans Beskow; 48 Lövholmens Theatersällskap 1828—1830 av Arvid Baeckström; Svenskt liv och arbete 18: Bokbindarminnen och 19: Verkstadsminnen, båda redigerade av Mats Rehnberg; samt 20. Salaminnen, redigerade av Ernst-Folke Lindberg; Folkmusiken och konsten av Bror Hjorth; Skansen. Kulturhistoriska avdelningen, kort vägledning av Erik Andrén; Skansen, naturhistoriska avdelningen, kort vägledning av Carl Fries, 91—110:e tusendet; Nordiska museets böcker, illustrerad

bokkatalog, redigerad av Mats Rehnberg; Ekshäradsgården, vägledning av Anna-Maja Nylén; Meddelanden från Etnologiska undersökningen 83 (stencilerad); Skansens program (20 nummer); En vulkan slocknar, minnesord över direktör Eric Andersson av byggmästare Olle Engkvist. Till Albert Eskeröds 50-årsdag den 9 maj förelåg en handskriven festskrift med bidrag av ett stort antal av museets tjänstemän.

Styresmannen professor Lindblom: Sollidens konstnärliga utsmyckning, i Fataburen; Bilder från Skansen, 12 färgbilder med text; Utsikt från Skansen; utgivit Birgittaboken; recensioner i Biblioteksbladet; redigerat (tillsammans med G. Berg och B. Bengtsson) Fataburen.

Förste intendenten Berg: Värmland och Skansen, i Fataburen; Nya rön om snöskor, i På Skidor 1955 (utg. 1954); Wooden Traps, an Addendum, i Folk-Liv 1953—54; diskussionsinlägg om svedjebruk, i Beretning om Det 11. Nordiske Folkelivs- og Folke-mindeforskersmøde i Odense 1952; biografi över Nils Keyland, i Handlingarna 46; minnesteckning över C. U. Palm, i Svenska museer; minnesteckning över Th. Erlandsson, i Svenska museer; artiklar i Svenska museer och i Röster i radio; recensioner i Rig och Ethnos; redigerat (tillsammans med A. Lindblom och B. Bengtsson) Fataburen och (tillsammans med Sigfrid Svensson och M. Rehnberg) Rig.

Förste intendenten Eskeröd: Skärkarlens näringsfång och Allmogebebyggelse i skärgården, i Stockholms Skärgård; "Folk Society" and "Western Civilization". A suggestion to the study of European Folk Cultures, i Folk-Liv 1953—54.

Förste intendenten Granlund: Veckoräkning och veckoår, i Arv 1954; recension i Rig; redigerat Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Förste intendenten Andrén: Skansen. Kulturhistoriska avdelningen, kort vägledning; Ekshäradsgården på Skansen, i Fataburen.

Förste intendenten Curry-Lindahl: Fiskarna i färg (2:a uppl.); Fiskarna i färg (finländsk uppl.); Natur i Värmland (tills. m. professor N. H. Magnusson); A vanishing elephant, i Bulletin du

Service des Eaux et Forêts, Chasse et Pêche du Congo Belge; Fiskar vid ekvatorn, i Fauna och Flora; Försvar för fredlösa, i Jaktsignalen; Migrations des oiseaux, i Zooleo, Bulletin de la Société de Botanique et de Zoologie Congolaises; Naturvetenskaplig forskning i Belgiska Kongo, i Statens naturvetenskapliga forskningsråds årsbok; Nordsångare (*Phylloscopus borealis*) i Tjuoltadalen, Lule lappmark, i Vår Fågelvärld; Några anteckningar om fåglar från en zoologisk expedition i Belgiska Kongo, i Fauna och Flora; Några fågeliakttagelser på Öland 1953, i Vår Fågelvärld; Svenska fåglar i Kongo, i Svensk Jakt; meddelanden i Die Vogelwarte och The Ring; recension i Sveriges Natur.

Professor Erixon: Svensk byggnadsteknik i jämförande belysning, i samlingsverket Nordisk Kultur XIV, Från trä till stål; En uppländsk radby med medeltida anor (med bistånd av Helmut Hagar och Åke Hermansson), Svenska byordningar (tills. med fil. dr Sven Ljung), och Mörrums kyrkbys ordning av år 1695, alla tre i Folk-Liv 1953—54; Om Skaraborgs läns byar och Skaraborgsböndernas byggnadsteknik, i Sveriges Bebyggelse. Landsbygden. Skaraborgs län; Hembygdsvetenskaplig forskning, i Min hemsocken utg. av JUF:s studieverksamhet; ett antal recensioner i Folk-Liv; redigerat Folk-Liv, samlingsverket Nordisk Kultur och Laos.

Intendenten Manker: Lappar i nordligaste Sverige; The Lapps in Northernmost Sweden; Die Lappen im nördlichsten Schweden; Vad lappmarken gömmer, med bildsvit från lappmarksundersökningarna i Västerbottens län, i Västerbotten; Zur Frage nach dem Alter der Renzucht, i Zeitschrift für Ethnologie; Till frågan om renkötselns ålder och Med Låtatj-sitan genom Sarek, i Norrbotten; Natur och kultur i Tännäs, i Jämten; The Lapps and their Christmas, i Swedish Christmas; Vi dras till fjällen, i Till Fjälls; Med Moussa till Kairouan, i Jorden Runt; Tjörn, minnen och återseenden; Solförmörkelse på Tjörn, i Bjelle-boken; artiklar i bl. a. Vi, STF, Fritiden och Svensk Jakt; redigerat Acta Lapponica.

Bibliotekarien Jansson: Bygdeböcker och bibliografier — hjälpmedel vid hembygdsstudier, i Min hemsocken, andra upplagan;

Varifrån kommer jultomten, i Talrörets m. fl. personaltidningars julnummer.

Intendenten Rehnberg: Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar. En översikt för år 1953, i Fataburen; Vägar och samfärdsel, i Min hemsocken, utgiven av JUF:s studieverksamhet; Ungdomen och kulturen, i Medborgarboken; Ett nytt museum, Permanent museiavdelning med rörlig karaktär, Ny avdelning för nutida brukskonst vid Röhsska konstslöjdsmuseet i Göteborg, Museibesökarna, Polismuseet i Göteborg, Musikutredningens förslag rörande Musikhistoriska museet, Utredning om lantbruksmuseum, Museerna och krigsrissen, Nytt från museivärlden, i Svenska museer; En höstkrönika (tillsammans med Nils Dahlbeck och Olof Thaning), i Svenska Turistföreningens årskrift; Kulturhistoriska kommentarer, i Bokbindarminnen och Verkstadsminnen; Kungens glada dagar. En bilderbok från Carl XV:s tid (tillsammans med Bo Lagercrantz); artiklar och recensioner i Svensk uppslagsbok, Röster i radio, Vi, Veckojournalen, Perspektiv, Studiekamraten, Svenska museer, Meddelanden från Etnologiska undersökningen, Handelsnytt, Maskinbefälet, och Malm; redigerat Bokbindarminnen, Verkstadsminnen, Nordiska museets böcker, illustrerad bokkatalog, tidskriften Svenska museer, tidskriften Rig (tillsammans med Gösta Berg och Sigfrid Svensson) och Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Intendenten Lagerquist: Note sur une table de l'ébéniste suédois George Haupt découverte en France, i La Revue des Arts, häfte 4; Haupt i Paris, i Fataburen; recension i Studiekamraten.

Intendenten Bengtsson: Hallands fästningar, i Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen.

Intendenten Nylén: Herrgårn och bygden, i Fataburen; Bruket av folkdräkter i vår tid, i Svensk bygd och natur; Svenska folkdräkter, i ett specialnummer av Svenska Dagbladet utgivet på portugisiska för Sydamerika; Kring dräkt och stil, i Bransch; recension i Rig; utarbetat (tillsammans med K. Sjöqvist) vägledning över Ekshäradsgården.

Arkivarien Lundwall: Om fickur; Uren i svenskt 1800-tal; Tre porträtt med tidmätare, samtliga i Svensk urmakeri-tidning.

Intendenten Lagercrantz: Kungens glada dagar. Bilder från Carl XV:s tid (tillsammans med M. Rehnberg); artiklar och recensioner i *Havekunst* och *Svenska hem i ord och bild*; redigerat antikvitetsidan i *Svenska hem i ord och bild*.

Amanuensen Hallerdt: Artiklar och notiser i *Folk-Liv*, *Svenska museer*, *Industria International* och *Sveriges Konditor-Tidning*; redigerat *Surahammars bruksmuseum* — *The steelworks museum of Surahammar*; *Les musées de Stockholm* — *Museen in Stockholm* — *Museums in Stockholm* samt *Meddelanden från facksektionen*, *Svenska museimannaföreningen*.

Amanuensen Hazelius-Berg: Artiklar om dräkt, i *Kunskapens bok*.

Amanuensen Holmquist: Ett silverskrin från stormaktstiden, i *Fataburen*; *Norrköpingsilver*, i *Norrköpings museum*, *Berättelse över verksamheten 1951—1953*; *Lyse* — hemmets belysning genom tiderna, i *Ljuskultur*.

Amanuensen Liedgren: *Strömbäcks glasbruk*, i *Fataburen*.

Amanuensen Sjöqvist: *Inredningen på "Herrgårn"*, i *Fataburen*; utarbetat (tillsammans med A.-M. Nylén) vägledning över *Ekshäradsgården på Skansen*.

Amanuensen Stjernswärd: *Ur skissböckerna på Sävstaholm*, i *Fataburen*.

Amanuensen Wikland: *Människor och miljö på "Herrgårn"*, och *En rosele från Nordkoster*, båda i *Fataburen*; *Textil märkning* och *Julprydnader i allmogehem*, båda i *Svensk Slöjdtidning*.

Assistenten Tillhagen: *Tales of the wedded and betrothed och Married Life and family Life among the Swedish Kalderasa Gypsies*, båda i *Journal of the Gypsy Lore Society*; *Zigenarna och deras framtid*, i *Frisinnad ungdom*; *Masmästarsägnen och hyttskrock*, *Hammarkrock* och *järnbrukssägnen*, och *Stålet och trol-len*, I, samtliga i *Fagersta Forum*; *Servitörsminnen från 90-talets Berns*, i *Samfundet S:t Eriks årsbok*; artiklarna *Folksagan* och *Folksägnen* samtliga i *Kunskapens bok*.

Assistenten Hjelte: *Vilka går på museum? En undersökning av Nordiska museets publik*, i *Svenska museer*; artiklar och recensioner i *Studiekamraten*.

Fil. kand. Ernst-Folke Lindberg: redigerat och kommenterat Salaminnen; bildtexter till Keyland, Folkliv i Värmlands finnmärker.

Förste amanuensen Hagar: Eastern and Western Influence in the Estonian Material Culture, i From the Past to the Future; medverkat i Sigurd Erixon: En uppländsk radby med medeltida anor, i Folk-Liv 1953—54; recensioner i Folk-Liv 1953—54.

Professor Ränk: Vår vardagsgröt, i Folk-Liv 1953—54; Zum Problem des Sippenkultes bei den Lappen, i Archiv für Völkerkunde 9; recensioner i Arv, Nordisk Kultur samt Folk-Liv 1953—54.

Fil. dr Laid: Über den Ursprung der nordosteuropäischen Riege, i Folk-Liv 1953—54; recension i Folk-Liv 1953—54.

Amanuensen Talve: recension i Folk-Liv 1953—54.

Professor Straubergs: Bröllopsseder i Skaraborgs län, i Sveriges bebyggelse (Skaraborgs län 4); Lettisk mytologi, i Universitas; De dödas tid, i Daugavas vanagi 1954; Ungdomssammankomster, Gamla äktenskapsformer, Val av hustru samt Frieri och förloving, samtliga på lettiska i Latviesu tautas dziesmas 3—5; utgivit Latviesu tautas dziesmas (Chansons populaires lettonnes; tillsammans med A. Svabe).

Fil. dr Sven Ljung: Vångaskråna för Malmö stads jordar i Möllevången 1652 och 1725, i Folk-Liv 1953—54; Svenska byordningar, i Folk-Liv 1953—54 (tillsammans med S. Erixon); recension i Rig.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av förste intendenten Berg i egenskap av sekreterare. Kansliets arbetskrafter i övrigt har varit kansliskrivare Rosencrantz, fru Lily Sahlin, fru Elisabeth Bergqvist samt under en del av året kansliskrivare Huss.

Föremålsregistreringen har omhänderhafts av amanuensen Halderdt.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av ekonomidirektör Scherling.

Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid detsamma har dessutom arbetat kamrer Nyblin, kassör Gustavs-

*Direktör Eric Andersson (1895—1954), ordf.
i museets restaurangkommitté 1952—54.*

son, kanslibiträderna Käll och Solberg och kontorsbiträdet Staberg. Programredaktionen och reklamavdelningen har föreståtts av direktör Scherling med biträde av amanuensen Tullander, fru Palmé och kontorsbiträdet Runeborg.

Driften vid Skansens restauranger har liksom tidigare stått under ledning av en särskild restaurangkommitté. Ordförande i denna var vid årets början direktören för Sabis Eric Andersson, vilken emellertid avled den 15 mars. Direktör Andersson hade lämnat en mycket betydelsefull medverkan sedan han i december 1951 knöts till kommittén. Av alldeles särskilt värde voro de insatser han gjorde i samband med igångsättningen av verksamheten inom den nya restaurangen på Solliden.

Till ny ledamot i kommittén utsågs direktören i Norma Arne Edfelt, vilken också åtog sig att tills vidare fungera som kommitténs ordförande. Övriga ledamöter har varit förste intendenten Berg, ekonomidirektören Scherling och direktören för Skansens restauranger Sture Håård.

Nordiska museets nämnd har under året utgjorts av hovrättsrådet J. Nordenfalk, ordförande, tillika delegerad för finansförvaltningen, 1943¹; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; fil. dr Bror Jonzon, 1935; byggmästare Olle Engkvist,

1947; direktören Erik Bengtson, 1949; överintendenten fil. dr Åke Setterwall, 1950, samt förste hovmarskalken Erik Wetter, 1952.

Museets tjänstemän. Till förste intendent och föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning utsågs den 26 mars 1953 Kai Curry-Lindahl, vilken tillträdde sin befattning den 1 januari 1954.

Till innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning fr. o. m. den 1 juli 1955 utsågs den 28 oktober förste intendenten Granlund. Nämndens beslut fastställdes av Kungl. Maj:t den 7 januari 1955.

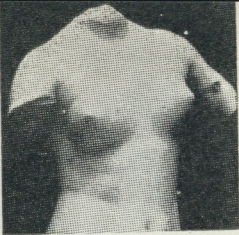
Tjänstemannastaben utgjordes den 31 december 1954 av följande personer:

Styresman: professor fil. dr Andreas Lindblom, 1929¹. — Sekreterare: förste intendenten Berg, se nedan. — Förste intenter: fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för Etnologiska undersökningen; fil. dr Albert Eskeröd, (1937) 1947, föreståndare för museets allmogearvdelning; fil. dr John Granlund, (1930) 1948; fil. dr Brynolf Hellner, (1932) 1948, föreståndare för museets högre ståndsarvdelning; fil. dr Erik Andrén, (1937) 1949, föreståndare för Skansens kulturhistoriska avdelning; Kai Curry-Lindahl, 1954, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomidirektör: civilekonom George Scherling, 1944. — Kamrer: civilekonom fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning; fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Arkivarie: intendenten Lundwall, se nedan. — Bibliotekarie: intendenten Jansson, se nedan. — Musci- lektor: intendenten Rehnberg, se nedan. — Intenter: fil. dr Ernst Manker, 1939; fil. lic. Sam Owen Jansson, (1929) 1945; fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1946; fil. dr Marshall Lagerquist, (1936) 1948; fil. lic. Bengt Bengtsson, (1938) 1949; fil. dr Anna-Maja Nylén, (1938) 1950; fil. lic. Sten Lundwall, (1946) 1950. — E. o. intendent: fil. lic. Bo Lagercrantz, (1948) 1952. — Amanu-

¹ Årtalet betecknar det år befattningen tillträdde. Inom parentes anges året för inträde i museets tjänst.

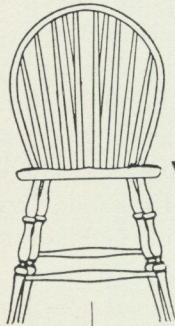
enser: fil. kand. Björn Hallerdt, 1950; fil. kand. Inga Wikland, (1950) 1952; fil. kand. Kerstin Sjöqvist, f. Carlson, (1944) 1952; fil. kand. Kersti Holmquist, (1949) 1954; fil. lic. Arne Biörnstad, (1952) 1954; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Margareta Tullander, (1937) 1939. — Biblioteksassistent: fil. kand. Karin Ehrnborg, f. Hallström, 1947. — Arkivbiträde: fil. lic. Rut Liedgren, (1943) 1946. — Biträdande kamrer: Alvar Nyblin, (1930) 1947. — Huvudkassör: Henning Gustavsson, 1952. — Kanslist: fil. kand. Kerstin Larson, (1944) 1951. — Kansliskrivare: fil. kand. Gunhild Rosencrantz, f. von Sydow, 1951; Lillemor Kihlskog, f. Andersson, (1944) 1948; fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius, 1954. — Kanslibiträden: Dagmar Hullström, (1937) 1946; Inga-Lisa Käll, f. Hultqvist, (1942) 1948; Gunvor Solberg, f. Karlsson, (1946) 1948. — Kontorsbiträden: Gunvor Staberg, (1947) 1949; Maggie Ardell, (1947) 1949; Vera Runeborg, (1948) 1951. — Föreståndare för klädkammaren: Solveig Palmé, f. Löthgren, (1946) 1948. — Fotografer: Märta Claréus, f. Claréus, 1927; Åke Wintzell, 1949; Åke Grundström, 1949. — Ritare: Olle Homman, 1927; Sander Rosén, 1932. — Konserveringsateljén: Marie-Louise Dagel, f. Wulfcrona, (1952) 1953; Aino Kase, f. Raud, (1953) 1954.

ANDREAS LINDBLOM

Konst

och verklighet

*möts i NKI-skolans
kurser i fackteckning och nyttokonst
som är utformade av
en elit av konstnärer och fackmän.*

Det konstnärliga skapandets allmänna teorier och teknik får sin direkta anknytning till det dagliga livets behov och förutsättningar i NKI-skolans konstindustriella kurser.

Kunskaper i teckning är en naturlig och nödvändig grund för den som sedan vill fortsätta i ett konstnärligt yrke. NKI-skolans kurser i *Teckning och målning* ger en allmän och grundläggande utbildning av högt värde för envar.

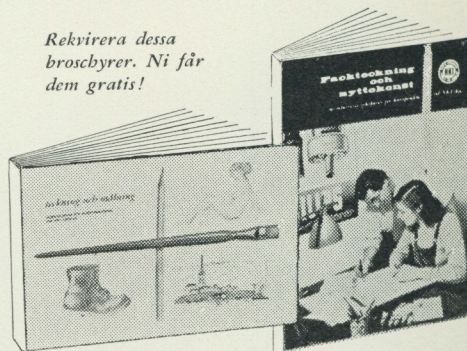
För den som har ett djupare intresse och naturliga förutsättningar har NKI-skolan skapat en grupp kurser i *Fackteckning och nyttokonst* som är ensamtående i sitt slag i Norden. Ledare för dessa kurser är professor Gregor Paulsson, som har utformat denna utbildning i samarbete med en elit av fria konstnärer, facktecknare, konsthantverkare och nyttokonstnärer.

NKI-skolan ger grundläggande utbildning inom följande områden: reklam- och illustrationskonst, modeteckning, textilkonst, möbelritning och beminredning, keramik och glaskonst, guld- och silversmides-

konst. I anslutning till dessa huvudgrupper finns ett stort antal special- och ämneskurser.

Ni får en stimulerande inblick i de stora möjligheter dessa kurser erbjuder i de intressanta handböckerna "Fackteckning och nyttokonst" och "Teckning och målning", vilka tillsänds Eder gratis om Ni sänder namn och adress till NKI-skolan — den ledande skolan i Norden när det gäller högklassig konstnärlig utbildning per korrespondens.

*Rekvirera dessa
brochyrer. Ni får
dem gratis!*

NKI-skolan

S:t Eriksgatan 33 — Stockholm 12

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1953

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1953.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1953, tryckt i Fataburen 1954.

Angående räkenskaperna för 1953 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar redovisas för 1953 ett överskott av kr 4 889:66, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott av kr 97 492:94 eller sammanlagt kr 102 382:60 balanserats till 1954.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående balans- samt vinst- och förlusträkningar.

Balansräkning den 31 december 1953

Tillgångar

Kassa, postgiro, banker		493 696: 58
Diverse fordringar		
Fordringar enligt reskontra	203 567: 97	
Fordran hos fondförvaltningen	5 197: 39	208 765: 36

Förskotterat för vissa ändamål

Fältforskningar och förlagsverksamhet	72 292: 33
Restaurangernas inventarier och varulager	1 316 182: 10
Materialgårdens varulager	15 519: 03
Guldsmedhusets materiallager	2 301: 87
Skogsprodukter å Julita gård	64 088: 10

Balanserade anläggningskostnader etc.

Å avdelningen på Skansen	186 728: 16	
" " Lejonslätten	23 434: 10	
" " Julita	310 833: 38	
" " Svindarsvik	33 045: 24	554 040: 88

Kapitaltillgångar

Museibyggnaden	3 000 000: —	
Restaurangbyggnader	3 875 000: —	
Julita gård	791 000: —	
Svindarsvik	401 000: —	
Tyresö slott	190 000: —	
Samlingar och inventarier	4: —	8 257 004: —

Välkommen till... Ni vet väl adressen?

3 *ess* på Storgatan

Broddmans

3 *Specialaffärer*
Tel. vx **630-830**
till alla affärerna

4 :an

10 :an

12 :an

4 *Broddmans* EL & RADIO

10 *Broddmans* SKIVOR

12 *Broddmans* FOTO - KINO

STORGATAN

"BELÄTNA KUNDER" ÄR VÅRT VALSPRÅK

VÖRDSAMT
George Broddman

Låt oss demonstrera en **TV**-apparat för Er

finns i såväl växel- som allström

Fondförvaltningens tillgångar

Värdepapper enl. bil. 1	2 509 741:—	
Investering i byggnader på Skansen	968 000:—	
Göteborgs bank	116 618:11	
Stockholms stads kammarkontor	7 637:18	
Stockholms Enskilda Bank	1 345:63	
Svenska Handelsbanken	4 621:26	
Sundsvalls Enskilda Bank	5 087:44	
Upplupna fondräntor enl. reskontra	18 693:48	3 631 744:10
	<u>Kronor</u>	<u>14 615 634:35</u>

*Skulder**I förskott uppburna inkomster*

Årskort för 1954	27 510:—	
Av beviljat statsanslag	222 430:80	
Förskottsbetalda hyror etc.	109 740:—	359 680:80

Diverse skulder

Leverantörer	279 034:62	
Källskatt	127 336:95	
Upplupna skuldräntor etc.	81 457:69	
Reserv för skatter	54 484:—	
Övriga skulder	9 250:06	551 563:32

Reserverat för olika ändamål

Byggnadsunderhåll och restaureringsarbeten ..	450 748:39	
Inredningsarbeten	6 187:16	
Inköp till samlingarna	13 747:30	
Förlags- och vetenskaplig verksamhet	23 035:70	
Övriga ändamål	31 286:87	526 005:42

Lån av fondförvaltningen för fastighetsinvestering 968 000:—

Intecknings- och reverslån

Lån för Nya Solliden	3 867 345:—	
Mälarprovinsernas Hypoteksförening	213 619:01	
Kungl. Bostadsstyrelsen	100 765:—	
Stockholms stad	152 098:99	4 333 828:—

Nordiska museets fria pensionsstiftelse 35 000:—

Fondkapital

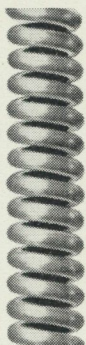
Fonder enl. bil. 2	3 626 546:71	
Skuld till Nordiska museets kassaförvaltning ..	5 197:39	3 631 744:10

Eget kapital 4 107 430:11

41.000 kronor kilot

1 kg spiraliserad lystråd av den sort, som används i en vanlig Luma-lampa kostar 41 000 kronor. Som jämförelse kan nämnas att Ni får 1 kg guld för "bara" 5 870 kronor. Men så ger också en Lumalampa ett pålitligt och värdefullt ljus. Ändå kostar den så litet.

Spiral i 100 gångers förstoring

Luma lagerför lampor i omkring 3 000 olika varianter och tillverkar för närvarande 40 000—50 000 lampor om dagen. Var och en av dessa 3 000 lampsorter skall ha sin speciella lystråd med en viss "tjocklek" och längd. Lystråden, som tillverkas av volfram, är i en del lampor endast 1/100 mm tjock. Den skall i vissa fall tåla att upphetas ända till 3 000° C och många gånger skall den stoppa för alla påfrestningar i tusentals timmar. En lampas kvalitet är helt beroende av lystrådens kvalitet. Det är därför Luma tillverkar denna viktiga detalj i eget volframverk.

Använd värdefulla **LUMA** lampor

LUMALAMPAN AB, Stockholm 20, tel 44 9100, riks 44 9160

Filialer i GÖTEBORG, MALMÖ, SUNDSVALL

Vinst- och förlustkonto

Balanserad vinst	97 492: 94	
Årets vinst	4 889: 66	102 382: 60
	<u>Kronor 14 615 634: 35</u>	

*Vinst- och förlusträkning för 1953**Inkomster*

Inträdesavgifter	1 898 847: 77	
Årskort och årsbok	344 302: —	
Statliga och kommunala anslag	820 667: 20	
Fondräntor	144 948: 64	
Inkomstarrenden och -hyror	252 486: 10	
Vetenskaplig verksamhet	55 521: 92	
Förlags- och undervisningsverksamhet	243 328: 76	
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	1 720 600: 19	
Utnyttjade donationer och reserverade medel	158 770: 62	
Övriga inkomster	22 584: 81	
	<u>Kronor 5 662 058: 01</u>	

Utgifter

Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	2 348 942: 65	
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	50 880: 55	
Vetenskaplig verksamhet	230 665: 03	
Förlags- och undervisningsverksamhet	192 775: 49	
Annonser och reklam	125 961: 82	
Attraktioner och utställningar	323 095: 83	
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	256 695: 66	
Inköp och underhåll av inventarier	54 861: 16	
Djurföda	113 724: 24	
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	97 961: 75	
Utgiftsarronden och -hyror	46 375: 76	
Ränteutgifter	55 619: 35	
Försäkringspremier	39 055: 06	
Gas, elektricitet, vatten och värme	144 267: 12	
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning ..	228 562: 36	
Diverse driftskostnader för inkomstbringande företag på Skansen och Julita	628 659: 78	
Övriga driftskostnader	213 844: 05	
Avskrivning på byggnader och anläggningar	186 770: 26	
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	43 450: 43	
Reserverat anslag till ombyggnads- o. reparationsarbeten i museet	275 000: —	
Årets överskott	4 889: 66	
	<u>Kronor 5 662 058: 01</u>	

ARVID NORDQUIST

H.A.B.

STOCKHOLM

Specialaffär för

KAFFE – KONSERVER – DELIKATESSER

KOLONIALVAROR – LAX & FÅGEL

Yppersta kvaliteter i största möjliga sortering

"Vart ska du ta vägen?"

**"Jo, jag ska gå och köpa godsaker
från CHOKLAD-THULE"**

Förutom fonderade donationsmedel har institutionen under året fått emottaga gåvomedel för olika ändamål till ett belopp av 22 680 kr enligt nedanstående:

Ändamål	Belopp	Utnyttjat under året	Överfört till 1954
Utsmyckning av Nya Solliden ..	4 756: 50	4 756: 50	—: —
Urmakeriverkstad på Skansen	5 000: —	—: —	5 000: —
Sparbankshuset på Skansen	1 700: —	—: —	1 700: —
Fotograferings- o. filmverksamheten	7 073: 50	5 424: 57	1 648: 93
Löner till hantverkskunniga vakter på Skansen	1 750: —	1 750: —	—: —
Svindervik	800: —	800: —	—: —
Övriga ändamål	1 600: —	1 600: —	—: —
Kronor 22 680: —		14 331: 07	8 348: 93

Stockholm den 12 april 1954.

J. NORDENFALK

ANDREAS LINDBLOM

BROR JONZON

OLLE ENKVIST

* ERIK BENGTON

ÅKE SETTERWALL

ERIK WETTER

G. LONELL A.-B.
 NYBROKAJEN 7-STOCKHOLM
 20 65 44 20 65 45

Pröva TÖRNBLOMS 1955!

AKTIEBOLAGET **TÖRNBLOMS** ANNONSBYRÅ
Lennart Sköglund
 Auktoriserad av Svenska Tidningsutgivareföreningen

Drottninggatan 48 · Stockholm · Tel. 23 59 85

Bil. 1

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1953

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3,25 %	11 000:—	11 000:—		
3,5 %	594 000:—	595 201:—		
3,6 %	5 000:—	5 000:—		
4 %	2 000:—	2 000:—	612 000:—	613 201:—

Förlagsbevis

3,5 %	50 000:—	49 750:—		
4 %	782 000:—	777 220:—		
4,5 %	5 000:—	5 000:—		
6 %	11 000:—	12 705:—	848 000:—	844 675:—

Inteckningar

3,6 %	30 000:—	30 000:—		
4 %	290 000:—	290 000:—		
4,25 %	95 000:—	95 000:—		
4,5 %	210 000:—	210 000:—		
5 %	50 000:—	50 000:—	675 000:—	675 000:—

Aktier			209 510:—	376 865:—
		Kronor	2 344 510:—	2 509 741:—

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	1 695 910:—	1 802 160:—
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150 000:— samt för beviljat kreditiv å högst kr 400 000:—		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	21 000:—	20 115:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	365 600:—	373 940:—
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	196 500:—	196 500:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	64 900:—	117 016:—
I eget förvar		
För allm. fondförvaltningen	600:—	10:—
	Kronor	2 344 510:— 2 509 741:—

Skansens biljetter tryckas av

AB Parajett

LANDSKRONA

Stockholmskontoret tel. 62 93 08, 67 65 15

"SLOTS—SENAP"

Bordets förnämsta krydda finnes å Skansenrestaurangerna.

NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

*Utgivare av Norrköpings Tidningar,
Sveriges äldsta nyhetstidning*

Vårt verksamhetsområde omspanner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

ETABL. 1854

DITZINGERS

säljer bemyndad

AB ROBERT DITZINGER

Västerlånggatan 72-74 • Norrmalmstorg 18

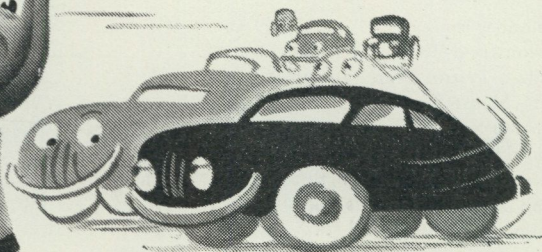
Nordiska museets fonder den 31 december 1953

Allmänna fonden	101 922: 47
Pensionsfond för tjänstemän	296 088: 30
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Artur Hazelius monumentsfond	38 537: 91
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	6 680: 87
Johan August Hazelius fond	100 000: —
Gunnar Hazelius fond	7 424: 08
Sundbornsprostens donation	25 928: 50
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Bobergsska fonden	82 697: 33
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	716 729: 47
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	241 620: 85
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazeliusfonden	62 881: 26
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369 540: —
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
Nordiska museets nya byggnadsfond	60 879: 31
Östgötagårdens fond	9 026: 40
Grillska förnyelsefonden	5 127: 35
Hilda Kumliens fond	22 962: 70
Professorskan Thérèse Kjellbergs minnesfond	67 076: 77
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	201 427: 88
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Walter Fevrells svenska fond	5 714: 64
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	408 672: 81
Byggmästare A. G. Jansons fond	101 711: 07
Constance Anderssons fond	50 000: —
Fondförvaltningens regleringskonto	52 906: 51

Kronor 3 626 546: 71

"Dom följer mej överallt!"

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Telefoner:

62 36 52, 62 47 85

FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress: VÄRTAN

Alla slags plåtarbeten, takreparationer.

KOPPAR-, BLECK- & PLÅTSLAGERI

SMIDE · METALL- & MEKANISK VERKSTAD

Strömming

näringsrik
billig
dagsfärs

all slags fisk

Stockholms Läns Fiskförsäljningsförening u. p. a.
TEL. växel 23 12 50 STOCKHOLM

PARTIFISKHALLEN
Vintervägen 19-21

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1953

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1953, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1953 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 12 april i år lämnade uppgifterna om tillgångar och skulder, slutande på kr 14 615 634:35, samt inkomster och utgifter slutande på kr 5 662 058:01, överensstämmer med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 31 maj 1954.

B. KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets
Historie och Antikvitets Akademien

EDVIN WIDE

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

RYMANS BOKHANDEL

BANÉRGATAN 7 • TEL. 627420

IVAN HEDENBY

Grönsaker och rotfrukter
i parti

Klaratorget, Stockholm
Lager o. kontor: Observatorieg. 12
Tel. 311226

*Skansens restauranter
begagna alltid*

*Tårt- och Fatpapper
från*

SVENSK PAPPERS
MANUFAKTUR A.-B.
Sundbyberg Tel. Sthlm 281783

Vid behov av

TRYCKSAKER

Vänd Eder med förtroende till

Stellan Ståls Boktryckeri

Kl. V. Kyrkogata 10 Tel. 21 22 49

A. B. Bröderna Runeborg

METALLFABRIK

TELEFON 11 09 71

UPPLANDSGATAN 1

STOCKHOLM

DE - HÅS LIVSMEDEL

Maria Prästgårdsgata 15 Tel. 41 53 11

KÖTT, VILT OCH KONSERVER

Förteckning över personer och institutioner som 1953—1954 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen¹

Nordiska museets samlingar:

Bib Adelsköld; Berta Almqvists dödsbo; A. Appelgren, Vasa, Finland; Olof Asklunds Ångbageri AB, Göteborg; Monica Aurivillius; K. L. Beckmans Boktryckeri; E. Behrns, Uddevalla; Ann-Sofi Berg; Berit Berg von Linde; Ester Bergkvist; G. Bergman; Signe Bergman; A. Björnstad jr, Bromma; C. M. Björnstjerna, Stäket; E. Blumenthal; H. Blumenthal; K. Blumenthal; S. Blumenthal; A. Borg, Linköping; Berta Broman; C. Bräutigam, Göteborg; Ella Byström-Bäckström, Lidingö; K. Bäckgren, Askersund; Märtha Bäckman, Solna; D. Carlson, Ulriksdal; gm R. Carlson, Nässjö; C. Cedercrantz' dödsbo; Carola Cederströms dödsbo; Gertrud Cervin; Aline Cronhielms dödsbo; H. Davidson; G. Davidsson, Lindesberg; Ingrid Ekbohm; R. Ekström, Bromma; J. L. Elfberg, Bruksvallarna; Greta Elofsson, Leksand; Inga Engström; Signe Enwall; Signe Ericsson; H. Erikson, Uppsala; Elin Eriksson, Edebäck; Edith von Essen; Elisabet Falk; G. A. Falkenberg, Skebokvarn; Karin Falkman; Elisabeth Ferons dödsbo; Anna Folcker, Bromma; Hildegard von Francken; Karin Gabrielson, Gamleby; Brita Gawell; gm G. de Geer; Gea de Geer; Agnes Geijer; N. Gellerstedt; Britt Gistedt; G. Grönskog; E. Gunér; Gustaf V:s dödsbo; Elin Gustafsson, Långsele; C. Günther; gm C. Hagberg; A. Hagström, Gillberga; Margit Hallberg; F. Hamrin, Danderyd; gm C. L. Hasselgren; Gina Hazelius; Gunnel Hazelius-Berg; Maria Hellström, Bruksvallarna; Hemmens Forskningsinstitut; R. Hjelte, Huvudsta; Dagmar Hullström; Ida Ientzen; gm. H. Ihre; Grete Iversen, Oslo; B. Jansson, Skottorp; Anna Johnsson, Råda; Anna Jonsson, Holsåker; Naëmi Jonsson, Torsby; Sigrid Jonsson, Ekshärad; gm B. E. Julihn, Skövde; N. W. E. Julihns konditori, Skövde; E. Keys dödsbo; Ellen von Koch, Saltsjöbaden; Margit Kruse; gm B. Kugelberg, Bromma; Lalla Kugelberg; Elise Kuldver; Kungl. Biblioteket; Kungl. Hovmarskalksämberet; Kungl. Husgerådskammaren; Kåbergs tapetfabrik AB, Handen; M. Lagerquist, Lidingö; Lappmarksundersökningen 1953; Elsa Larsson, Kappelshamn; Franzina Larsson, Långsele; G. Larsson, Fårö; G. Larsson, Kappelshamn; Alice Lindblad, Johanneshov; A. Lindblom; E. Lindgren; S. Ljung; E. Lundberg, Kappelshamn; Ebba Lundberg, Lidingö; Frida Lundberg, Lidingö; Hedvig Lundberg, Lidingö; AB Majornas ångbageri, Göteborg; A. Montgomery; gm

¹ Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen omfattar tiden 1 november 1953—31 oktober 1954.

GÄRDETS

FÖNSTERPUTSNING

Affärs-, kontors- och
privatfönster m. m.

Stegar upptill 22 meters
höjd uthyras

60 76 91

E. ÖSTLING

FRUKT och GRÖNSAKER

Östermalms saluhall

Tel.: 62 55 38, 62 23 98,
60 92 22

VÅRT MÄRKE — KVALITETSMÄRKET

för { boktryck
litografiskt offsettryck
ståltryck

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

Gamla Brogatan 26, Stockholm

Telefon 22 99 70

Firma PAPPER & KUVERT

(Innehavare E. LINDBERG)

DROTTNINGGATAN 4

TELEFON 20 91 83

AB FEYCHTINGS JÄRNHANDEL

Specialité: ESKILSTUNASMIDEN

Vasagatan 22 Tel. 100483, 204670

E. Nathorst-Böös; C. G. Nilsson, Blomstermåla; O. Nilsson; R. Nilsson, Kappelshamn; J. V. Nordberg, Vänersborg; A. Nordell, Arvika; E. Norden-skiöld; Nordiska museets vänner; G. Norman, Kappelshamn; G. Nydahl, Huddinge; Anna-Maja Nylén, Lidingö; Nässjö Köpmansförening, Nässjö; Lotten Ohlsons dödsbo; A. Olsson, Ardre; Anna Olsson, Vemdalen; E. Olsson, Sanda; E. Olsson, Skurup; gm B. Orbjörn, Göteborg; Solveig Palmé; Cecilia Pantzerhielm; J. A. Persson, Leksand; S. Pettersson, Kappelshamn; Ellen Pira, Nynäshamn; Alice Quensel; Annie Rehnberg; M. Rehnberg; Vilma Roos, Djursholm; B. Rudbeck, Sollentuna; Astrid Sampe-Hultberg; Siri Schottes dödsbo, Lidingö; gm Ellen Schück; Annika Sjöqvist, Stocksund; Karin Sjö-qvist, Stocksund; Alba Stangenbergs dödsbo; K. L. Stigmark; Stockholms Målaremästareförening; Stockholms stad; gm Stockholms stadsmuseum; S. Strindberg; Anna Stångberg, Ekshärad; A. S. Suneson, Bankeryd; N. Svanberg, Källered; H. Söderström, Åtvidaberg; H. Tamm; Ellen Thollander; A. R. Wallgrens dödsbo; Inez Wallström, Enskede; Salla Welander; F. Westöö, Bjärge; E. Wibom, Solna; Anna Odman; Gerda Odman.

Nordiska museets bibliotek:

Bib Adelsköld; N. Ahnlund, Bromma; Gunhild Almén; Berta Almqvists dödsbo; J. E. Anderbjörk, Växjö; S. Andersson, Åbo; Arkeologiska museet, Göteborg; Armémuseum; Monica Aurivillius; A. Bäckström, Lidingö; G. Berg; C.-M. Bergstrand, Göteborg; Inger M. Boberg, Köpenhamn; A. Borg, Linkö-ping; N.-A. Bringéus, Lund; British Museum, London; AB H. Bukowskis konsthandel; E. Burgstaller, Linz; L. Bäcksbacka, Helsingfors; S. Bäckström, Lund; F. Cederbaum, Linköping; H. Christiansson, Uppsala; CIBA Aktien-gesellschaft, Basel; S. Curman; K. Curry-Lindahl; Dagens Nyheter; AB Robert Ditzinger; Drätselkammaren, Borås; Drätselkammaren, Uddevalla; Ecclesia-stikdepartementet; Karin Ehrnberg; G. Ekström, Västerås; C. Elmfors, Hem-sjö; T. Ericson; S. Erixon; A. Eskeröd, Näsbypark; Esselte Reklam; And. Fischer AB; G. Fischer Aktiengesellschaft, Schaffhausen; Eivor Fisher; Harald Fors & Co. AB; Frenckellska Tryckeri AB, Helsingfors; Föreningen Gamla Vadstena, Vadstena; Föreningen Gotlands fornvänner, Visby; J. Granlund; Elin Gustafsson, Långele; Gustav Adolfsakademien för folklivsforskning, Uppsala; Gusums bruks- och fabriks AB, Gusum; Gästrike-Hälsinge nations Glysisvallurkommitté, Uppsala; H. Göransson; V. Haak, Lönneberga; C. G. Hallbergs guldsmedsaktiebolag; P. Haller, Ängelholm; B. Hallerdt; Hammars glasbruks AB, Hammar; M. Hasse, Lübeck; Gunnel Hazelius-Berg; Heilmittel-werke, Wien; N. Helander, Kumla; B. Hellner; B. Helmfrid, Åby; Hemmens forskningsinstitut; Historielärarnas förening, Bromma; G. Hobroh, Gävle; A. Holmberg; Kersti Holmquist; V. Holstein, Jägerspris; S. Hörstadius, Upp-sala; ICOM, Paris; I. Ingers, Lund; S. O. Jansson, Bromma; R. Jirlow, Västerås; J. Johansson, Lidnäs; P. Johnsson, Broby; K. Jonson, Stocksund; E. Jäfvart; Jämtlands läns jaktvårdsförening, Östersund; Jönköpings läns slakteriförening, Jönköping; L. Knudtzon, Vinderen; Kockums jernverks AB, Malmö; Krigsarkivet; F. Krüger, Mendoza; Kungl. biblioteket; Kunstnernes hus, Oslo; O. Källström, Gävle; B. Lagercrantz, Lidingö; S. Lager-crantz, Uppsala; M. Lagerquist, Lidingö; E. Laid; Landsmåls- och folkminnesarkivet, Uppsala; Lantbruksstyrelsen; Birgit Laquist, Örebro;

NORDSTRÖM & SON A.-B.

Firman grundad 1874

Kontor & lagerexp.:

Brahegatan 4

Tel. 67 06 35 (växel)

Butik:

Sibyllegatan 16

Direkt linje: 62 67 60

Stor sortering av:

Skinns & Lädervaror - Pjäxor Tofflor Galoscher

Portföljer Plånböcker Portmonnäer

Handskar Livremmar

Är det inte skönt

*att få rena, välmanglade lakan i sängen och
vita nytvättade banddukar i badrummet?*

Även företag, stora som små, har samma behov av att regelbundet byta ut använt mot nytvättat och välpressat.

Vår erkänt höga maskinella standard och vår 40-åriga erfarenhet borgar för en både skonsam och effektiv behandling av

HUSHÅLLSTVÄTT — HERRTVÄTT
RESTAURANG- och HOTELLTVÄTT

AB NOCKEBY-TVÄTTEN

Drottningholmsvägen 603, Bromma — Tel. 25 25 00

Gustaf Ekholm

Specialité: Linneutstyrlar

STORGATAN 21 · STOCKHOLM

Anna och Elin Larsson, Ekshärad; Franzina Larsson, Långsele; G. Larsson; E. Lehmann, Ankarsrum; Leksands köpmannaförening, Leksand; T. Lenk; Liljeholmens stearinfabriks AB; Liljevalchs konsthall; G. W:sön Lilliehöök; J. Lindberg, Björkhagen; A. Lindblom; G. Lindblom; B. Lindén, Uppsala; Birgit Lindmark, Hägersten; L. Linnarsson, Alingsås; The Lithuanian legation, Washington; Livrustkammaren; S. Ljung; LT:s förlag; Ludvigs AB, Kalmar; M. Lundqvist; H. L. Løvenskiold, Nesodden; M. Maget, Paris; Malmö kommunala bostads AB, Malmö; E. Manker; L. A. Meyer, Mo i Rana; P. Michelsen, Köpenhamn; A. Mollstadius, Jönköping; G. Moro, Klagenfurt; Munksjö AB, Jönköping; AB Mälardalens tegelbruk; Nationalmuseet, Köpenhamn; A. Nilson, Göteborg; E. Nilson; Förlagshuset Norden AB, Malmö; Inger Nordenfelt; Nordlysobservatoriet, Tromsö; N. Nordqvist, Bromma; Gertrud Nyberg; E. Oliw, Nyköping; A. Palmqvist, Rämmen; Pastorsämbetet, Jämskö; G. Paulsson, Uppsala; A. Pedersen, Köpenhamn; G. Pettersson, Malung; Publicistklubben; Rapps konsthandel; H. Rasmussen, Köpenhamn; Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Globen; Red. av Jorden runt; Red. av Lantarbetaren; Red. av Lantmannen; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nordisk boktryckarkonst; Red. av Rig; Red. av RLF-tidningen; Red. av Skogsindustriarbetaren; Red. av Svenska Dagbladet; Red. av Svenska museer; Red. av Urnyheterna, Malmö; R. Redfield, Chicago; M. Rehnberg; Reinholds bageri AB; Rijksmuseum, Amsterdam; Rikets allmänna kartverk; Riksdagsbiblioteket; AB Rococo-möbler, Fredriksdal; L.-G. Romell, Djursholm; S. Rönnow; J. L:sön Samzelius, Uppsala; S.-D. Sanne; I. Schnell, Nyköping; A. Schück; Å. Segersten, Solna; C. C. Sjödén, Svartsjö; Skellefteå landskommun, Skellefteå; AB Skinnkonfektion, Borås; Skolan för bokhantverk; S. Solders; Stadsbiblioteket, Göteborg; Statens järnvägars presstjänst; A. Steensberg, Köpenhamn; Brita Stjernswärd; Stockholms högskola; Stockholms stadsarkiv; Stockholms stads auktionsverk; Stora Mellösa kommun, Stora Mellösa; K. Straubergs, Aspudden; Svenska Amerikalinjen; Svenska boktryckareföreningen; Svenska folkdansens vänner; Svenska garveriidkareföreningen; Svenska jägareförbundet; Svensk-franska konstgalleriet; AB H. Swenson, Västerås; S. Svensson, Lund; Sveriges bageriidkareförening; Sveriges ornitologiska förening; S. Svärdström; Siri Söderman; I. Talve, Solna; Tekniska högskolans bibliotek; Telestyrelsen; C.-H. Tillhagen, Lidingö; Trafik AB Grängesberg—Oxelösund; I. Tunander, Falun; Universitetsbiblioteket, Bergen; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Uppsala; Wahlström & Widstrand; S. Wallin; N. Valonen, Helsingfors; H. Wassén, Göteborg; R. Weiss, Zürich; H. Welin, Skara; B. Wester, Sollentuna; Cecilia Wetter, Lidingö; E. Wettergren, Linköping; L. Wickström, Karlstad; H. Widén, Göteborg; K. Rob. V. Wikman, Åbo; Värmlands läns landstings kommitté för utforskande och bevarande av minnena av finnkulturen i Värmland, Karlstad; Värmländska sällskapet; D. Yde-Andersen, Köpenhamn; AB Ätvidabergs industrier.

Nordiska museets arkiv:

Bib Adelsköld; Berta Almqvists dödsbo; H. Andersson, Stuvsta; Monica Aurivillius; G. Berg; A. Billow; A. Borg, Linköping; H. Carlheim-Gyllensköld, Bromma; C. Cedercrantz' dödsbo; Carola Cederströms dödsbo; Ellen Dahl-

Frö & blomsterlökar
AB NORDISKA FRÖHANDELN
STOCKHOLM

VIKTOR PETTERSSONS RÖRLEDNINGSFIRMA

Utför: gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar
Stjärngatan 4 · Tel. 310437, efter kontorstid 370706, 264779

försäkra i **HANSA**

vi hjälper Er
gärna med
försäkringarna

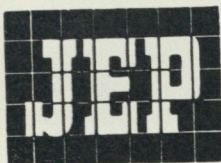
I dag — och varje dag sedan 1888 tar man
fler bilder (fler än med någon annan film)
med Kodak Plus-X i kameran.

Kodak — ett varumärke sedan 1888

AB Olof Nyberg

Byggnads- och inredningsglas
Speglar och sliperi

Uppsättning av kakelugnar (även antika)
öppna spisar, isolering, plattsättning
JOHN ERICSSONS PLATTSÄTTNING AB
NORR MÄLARSTRAND 74 · TEL. 520220

berg; O. Engkvist, Gröndal; Elisabet Falk; C. E. Fritzes kungl. hovbokhandel; Karin Hanses; Agnes Hansson; Gunnel Hazelius-Berg; Alma Hedin; B. Hillgren; N. W. Hörstadius, Borås; Institutet för folklivsforskning; L. Jonasson; R. Klingspor; Bessie Kreugers dödsbo; Ruth Landén, Örebro; Dagmar Landelius; C. C:son och Margit Leijonhufvud; Elsa Lindberg; E.-F. Lindberg; A. Lindblom; S. Ljung; J. Lundgren, Nälden; Nordisk Rotogravyr; R. Odencrants, Hägersten; M. Rehnberg; L. G. Romell, Djursholm; C. G. Rosenberg, Svartsjö; Karin Smirnoff, Bromma; Statens Historiska Museum; Elisabet Stavenow, Uppsala; Brita Stjernswärd; Svenska nationalföreningen för tuberkulos; A. Swärd; Södermanlands hembygdsförbund; Ellen Thollander; E. Wibeck, Tännö; E. Wibom, Råsunda; Vitterhetsakademien; Wästfeldts Foto, Jokkmokk; A. F. Åbergs dödsbo; A. Ödmann.

S k a n s e n:

Bib Adelsköld; S. Ankar; J. Askerberg, Södertälje; Karin Björkman; K. Bornesten; G. Bäckström; C. Cedercrantz' sterbhus gm E. Nathorst-Böös; Carola Cederströms sterbhus; B. Danielsson; N. Edelstam; E. Gottberg, Lidingö; Margit Hallberg; N. Hansson; Gerd Henriksson; B. Hillgren; Agnes Holmberg; J. Holmén; Signe Högman; Sofia Jansson; Birgit Johansson; Britta Karlsson; Ulla Karlsson; Louise Leuhusens sterbhus; Mary Lindholm; G. Lindström; Hedvig, Frida och Ebba Lundberg; Monika Lundgren; L. Näslund; Lotten Ohlson; Solveig Palmé; Cecilia Pantzerhielm; Maja-Lisa Pettersson; Viveka Rabe; Erika Roos; Kerstin Sjöqvist, Stocksund; O. Strandberg; A. Sucksdorff, Överenhörna; Kerstin Vennersten; Maud Videll; Anna och Gerda Ödman.

Vår specialité:

LAX • FÅGEL • VILT

EGNA RÖKERIER

NILS FRIDELL

ÖSTGÖTAGATAN 37

Tel. 423917 - STOCKHOLM - Tel. 423918

Halldins Åkeri & Renhållningsverk

Utför transporter och gårdsrenhållning
samt levererar grus och sand m. m.

Entreprenör
för Skansen

Infördra offert Tel. 46 05 33

Nordiska museets och Skansens årsbok

Fataburen

kan nu köpas till nedsatt pris

årgångarna 1931–1952 à 2:50

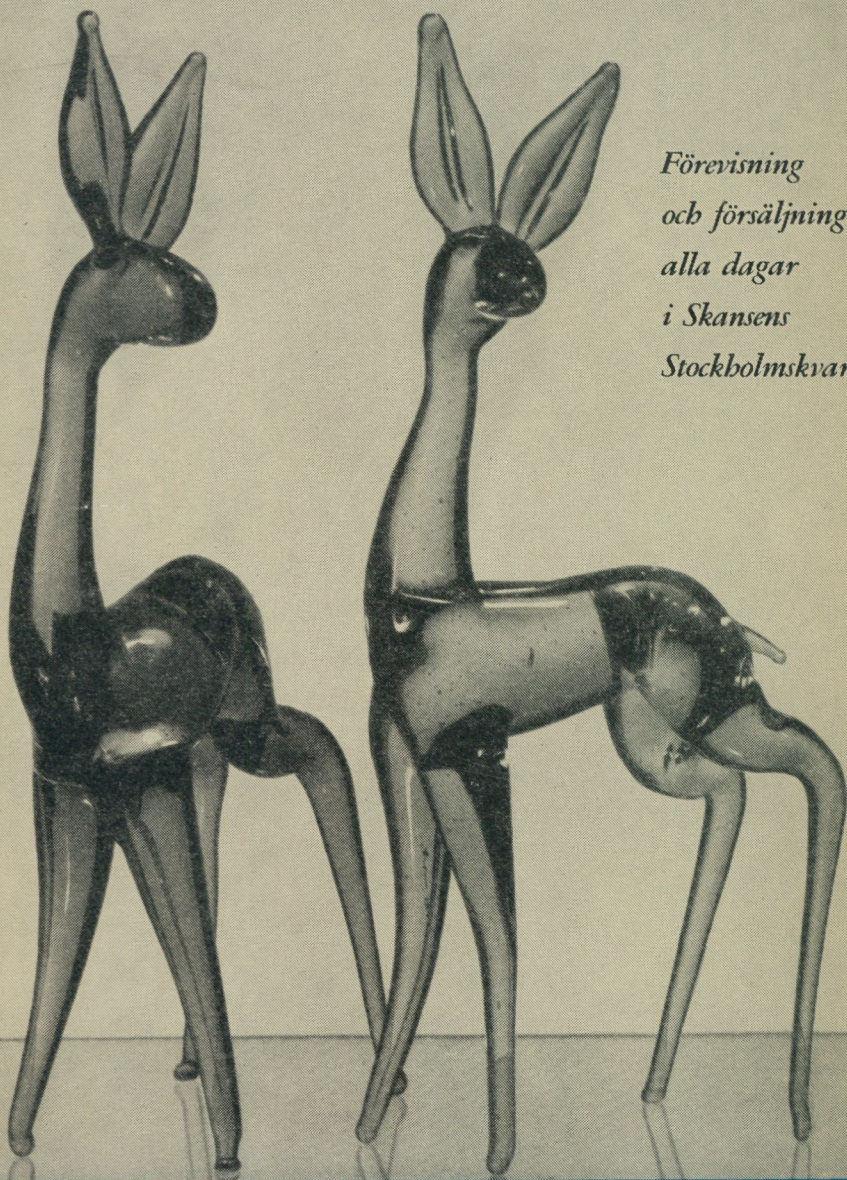
årgångarna 1953–1954 à 5:–

genom

NORDISKA MUSEETS BOKFÖRMEDLING

Som bilaga medföljer i denna årsbok ett prospekt
angående planschverket *Bilder från Skansen*.

Vackert glas från Glasbyttan

*Föreläsning
och försäljning
alla dagar
i Skansens
Stockholmskvarter*

Årskort till Nordiska museet och Skansen kostar 14 kronor,
varvid årsboken Fataburen medföljer.
Fataburen separat kostar 10 kronor.